

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**İZMİR'DE NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN SOSYO-
MEKÂNSAL ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLCAN KAYGUSUZ

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**İZMİR'DE NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN SOSYO-
MEKÂNSAL ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLCAN KAYGUSUZ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. İRFAN KAYGALAK

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Coğrafya Anabilim Dalı'nda 201712515004 numaralı Gülcan KAYGUSUZ'un hazırladığı "NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN SOSYO-MEKÂNSAL ETKİLERİ" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 20.06.2022 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. İlkay SÜDAŞ

İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. İrfan KAYGALAK

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TOPRAK

İmza

30/06/2022

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

25/05/2022

Gülcan KAYGUSUZ

ÖNSÖZ

Mekân ve toplum, tarih boyunca birbirini etkileyen dinamik yapılarıyla, değişmekte ve dönüşmektedirler. Toplumsal deneyimlerin zamanla mekâna yansımaları ile değişen mekân, toplumsal alanı yeniden inşa edebilmektedir. Göç, kentleşme ve modernleşme gibi süreçler toplumları ekonomik, politik, sosyal, inanç ve kimlik alanları üzerinden derinden etkilemektedir. Alevi toplumu da yüzyıllardır kırsal alanlarda dışa kapalı toplum yapılarını korurken, büyük kentlere göç ve kentleşme süreci ile değişim ve dönüşüme uğramıştır. Kentlere göç sonrası kentsel kamusal alanda Alevi kimliğinin inançsal, siyasal ve sosyo-kültürel alanda görünür olma mücadelesi, mekânsal, toplumsal ve politik bir varoluşun göstergesidir.

Bu tez, neoliberal kentleşme sürecinin Alevi kimliğinin kamusal alandaki görünürlüğüne olan etkilerini incelemektedir. Bu nedenle Alevi kimliğinin kamusal alandaki görünürlüğünün mekânsal ifadesi olan cemevlerinin üretim koşullarına odaklanmaktadır. Cemevlerinin mekânsal üretim süreci ile değişen kentleşme süreçleri arasındaki ilişki, toplum ve mekân arasındaki ilişkiselliği ortaya çıkarmaktadır. Bu tez, mekân ve toplum ilişkisinin, inanç ve kültürel kimliğe olan etkilerini ele alarak, coğrafi bir bakış açısıyla analiz etmektedir.

Lisans ve yüksek lisans öğrenim sürecimde, büyük bir sabır ve özverili yaklaşımıyla yoluma ışık tutan, yapıcı eleştirileri ile çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkısı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. İrfan KAYGALAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamla ilgili bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşarak, çalışmaya katkı sunan Doç. Dr. İlkay SÜDAŞ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TOPRAK'a teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca aldığım derslerde bilgilerini ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Yılmaz ARI'ya, Prof. Dr. Abdullah KÖSE'ye, Prof. Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU'na, Prof. Dr. İsa CÜREBAL'a, Doç. Dr. Alper UZUN'a teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek lisans serüvenine birlikte başladığım ve beni bu yolda hiçbir zaman yalnız bırakmayan, fikirleri ve yardımları ile bana yön gösteren kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Melike DURAK'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

İzmir iline ait kentsel dönüşüm alan sınırları ile ilgili verilerin temini için İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Proje Uygulama 1. Şube Müdürlüğü personellerine teşekkür ederim. Çalışmanın saha aşamasında cemevlerinin ilgili kurum yöneticileriyle görüşmelerimde aracı olan değerli Halil DEMİRELÖZ'e ve pandemi koşullarına rağmen görüşme yapmayı kabul ederek, beni kurumlarında ağırlayan cemevi yöneticilerine ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Son olarak sürecin tüm heyecanını, stresini, kaygılarını, mutluluğunu benimle paylaşan başta annem Leyla KAYGUSUZ ve babam Mehdi KAYGUSUZ'a, kardeşlerime ve yanımda hissettiğim tüm dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

BALIKESİR, 2022

GÜLCAN KAYGUSUZ

ÖZET

İZMİR'DE NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN SOSYO-MEKÂNSAL ETKİLERİ

KAYGUSUZ, Gülcan

Yüksek Lisans, Coğrafya Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İrfan KAYGALAK

2022, 200 Sayfa

Bu tez, neoliberal kentleşme sürecinin sosyo-mekânsal etkilerini İzmir'de bulunan cemevleri örneğinde ele almaktadır. Neoliberal kentleşme modelinin sosyo-mekânsal etkileri, İzmir anakentindeki cemevlerinin mekânsal üretimi bağlamında incelenmektedir. Tezin temel amacı neoliberal kentleşme süreçlerinin Aleviliğin kamusal görünümünü nasıl etkilediğini ortaya koymaktır.

Araştırma, Türkiye kentleşme dinamiklerinin Aleviliğin kurumsal yapısına ve kamusal görünürlüğüne olan etkilerini kavramsal düzeyde tartışmaktadır. Türkiye'nin göç-kentleşme dinamiklerinin ve siyasal gelişmelerin etkisiyle kurumsal, sosyal ve siyasal tutumlar açısından dönüşüme uğrayan Alevi kimliğinin, kamusal alandaki görünürlüğünün mekânsal bir ifadesi olan cemevlerinin, yeni kentleşme modelindeki üretim koşullarına odaklanılmaktadır.

Bu tezde araştırmanın amacına ve kullanılan verinin doğasına uygun olarak hem nicel hem nitel yöntemler bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın veri toplama sürecinde literatür analizi, derinlemesine görüşme (mülakat) ve gözlem yapılarak nitel araştırma yöntemine ağırlık verilmiştir. Çalışmadaki betimleyici istatistiksel veriler ile tüm bunların haritalandırılarak görselleştirilmesi sırasında ise nicel yöntem teknikleri kullanılmıştır. Tezin saha çalışmalarında İzmir anakentinde yer alan cemevleri tercih edilmiştir. Bu bağlamda İzmir anakentindeki sekiz cemevinin kurum yöneticileriyle derinlemesine görüşmeler (mülakat) yapılarak, katılımcı gözlemlerle de veriler zenginleştirilmiştir.

Cemevi yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, cemevlerinin üretiminin değişen kentleşme dinamikleriyle olan ilişkisini anlamak için cemevlerinin kısa tarihsel gelişme öyküsüne odaklanılmıştır. Örneklem sahasında bulunan cemevleri ile kentleşme süreçleri arasındaki ilişki genel düzeyde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, değişen kentleşme modellerinin cemevlerinin mekânsal üretim koşullarını belirlediğine işaret etmektedir. Kentlere kitlesel olarak göç eden Alevilerin 1990'lı yıllarda inanç pratikleri ve cenaze hizmeti ihtiyacının doğmasıyla, cemevleri kamusal alanda dernek ve vakıfların bünyesinde inşa edilmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak gecekondularda yaşayan Aleviler, hemşerilik ve yöre dernekleri üzerinden kurdukları enformel ilişkilerle kurumsallaşmanın zeminini hazırlayarak, cemevlerinin mekânsal üretimini sağlamışlardır. 1990'lı yıllarda kentlerin gecekondu alanlarında görünür olmaya başlayan cemevleri üretimi, arazi rantının düşük olmasıyla enformel dayanışma ve ekonomi ilişkileri aracılığıyla mümkün olmuştur.

Buna karşın neoliberal kentleşmenin kent mekânında etkisini baskın bir şekilde göstermeye başladığı 2000'li yıllarda ise cemevinin kuruluşu ve inşasının yerel yönetimlerin desteği olmadan mümkün olmadığı görülmektedir. Gecekondu alanlarında azalan arazi stoğu ve artan kentsel rantlar, Alevi nüfusunun enformel ekonomi ilişkileriyle arsa temin ederek, cemevi inşa etmesini her geçen gün daha da güçleştirmektedir. Çalışma, kentsel kamusal mekândaki varlığının yasal güvenceye alınarak korunması ve bu korunmanın ilgili yasal çerçeve ile kurumsallaşması sağlanmadıkça cemevlerinin üretiminin mümkün olamayacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla neoliberal kentleşme modelinin Türkiye'ye özgü olan bir kültürel ve toplumsal sürecin mekânsallığını dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal Kentleşme, Kentsel Kamusal Mekân, Alevi Kimliği, Cemevleri, İzmir Anakenti

ABSTRACT

SOCIO-SPATIAL EFFECTS OF NEOLIBERAL URBANIZATION IN İZMİR

KAYGUSUZ, Gülcan

MSc, Department of Geography

Thesis Advisor: Assoc.Prof. Dr. İrfan KAYGALAK

2022, 200 Pages

This thesis focuses on the socio-spatial effects of the neoliberal urbanization process in case of cemevis in İzmir. In the context of catching up the socio-spatial effects of the neoliberal urbanization model, the main attention is led to the effects of spatial production of cemevis located in İzmir metropolitan area. The main purpose of the thesis is to present an example of the mutual determination between space and social processes, which is based on the relationship between the neoliberal urbanization and the spatial production of cemevis.

The research discusses the effects of urbanization dynamics in Turkey on the institutional structure and public visibility of Alevism at conceptual level. The main attention has been paid on the production conditions of cemevis, which are the spatial expression of public visibility in the new urbanization model for Alevi identity that has undergone a transformation because of changing Turkey's institutional, social and political conditions under the impact of migration-urbanization dynamics.

In this thesis, both quantitative and qualitative methods are deployed together in accordance with the purpose of the research and the nature of the data. Data gathered a field study which based on interviews and field observations in the summer of 2021. Findings were visualized by quantitative techniques such as descriptive statistics and digitized mapping. The cemevis in the metropolitan area of İzmir are preferred for research universe and field study. In this context, managers of eight cemevis were interviewed to understand construction stories, properties and histories of the aforementioned cemevis.

During the interviews to reveal relationship between changing urbanization dynamics and social production of cemevis, their construction story especially has been taken as focus point. Departing from these institutionalization and construction stories, relationship between cemevis and urbanization processes has revealed at general level. The findings of study suggest an obvious concordance and later discordance between diverse urban development models and the production of cemevis. Before neoliberal urbanization process, massive migration of Alevi population to large cities bring to fore the need of worship places in urban life. Especially after massive migration during 1990s, contrary to previous rural life, in the urban areas Alevis were in need of new places for perform their daily religious practices and funeral services. Mostly residing in peripheral squatter neighborhoods of large cities in 1990s, Alevis started to institutionalize their civic rights and urban existence under umbrellas of some local and national associations or foundations. Such organizations helped them to gain political power in local policy and opened ways of informal solidarity for providing land to construct cemevis. Those informal relations and low-cost urban land in 1990s facilitated building of cemevis by small and poor Alevi migrant groups and so public visibility of Alevi population in urban physical area increased by the time. In other words, the production of cemevis, which initially appeared in the slum areas of the cities in the 1990s, was made possible through informal solidarity and economic relations with the low land rent.

On the other hand, with the 2000s when neoliberalizm started to dominate urbanization processes, the establishment and construction of the cemevis become impossible without support of central government backed institutions and local governments. Decreasing land stock and increasing urban rents in squatter areas or neighborhoods make it more and more difficult for the Alevi population to build cemevis by obtaining land through informal economic relations. The study argues that the production of cemevis will not be possible unless their existence in the urban public space is jurisdictionally protected and this protection is institutionalized within the relevant legal framework. Therefore, it reveals that the neoliberal urbanization model transforms the spatiality of a cultural and social process that is sui generis and peculiar to Turkey.

Keywords: Neoliberal Urbanization, Urban Public Space, Alevi Identity, Cemevi, Izmir Metropolitan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Problemi	4
1.2.Araştırmanın Amacı	7
1.3.Araştırmanın Önemi	9
1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	11
1.5.Tanımlar.....	12
2. İLGİLİ ALANYAZIN	14
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	14
2.1.1. Neoliberal Kentleşme ve Türkiye Deneyimi	14
2.1.1.1. Neoliberal Kentleşme.....	14
2.1.1.2. Kentsel Dönüşüm.....	22
2.1.1.3. Türkiye’de Neoliberal Kentleşme	26
2.1.1.4. Kentsel Dönüşüm İle İlgili Yasal Düzenlemeler ...	29
2.1.2. Türkiye’de Alevi-Bektaşî İncınının Tarihsel Süreci	37
2.1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem Kamusal Görünürlüğü ..	40
.....	40

2.1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Alevi-Bektaşiliğe Bakış.....	42
2.1.2.2.1. 1920-1945 Arası Dönem	42
2.1.2.2.2. 1950-1980 Arası Dönem	47
2.1.2.2.3. 1980 ve Sonrası Dönem.....	54
2.1.2.3. Aleviliğin Kamusal Görünürlüğünün Sembolü Olarak Cemevi Kurumu.....	66
2.1.2.3.1. Cemevinin Tarihsel Kökeni	66
2.1.2.3.2. Cemevlerinin Kurumsallaşma Süreci.....	71
2.1.2.3.3. Türkiye’de Cemevlerinin Dağılışı.....	76
2.2. İlgili Araştırmalar	86
3.1. Araştırmanın Modeli.....	92
3.2. Evren ve Örneklem	94
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	96
3.4. Verilerin Toplama Süreci	97
3.5. Verilerin Analizi	98
4. BULGULAR ve YORUMLAR	100
4.1. İzmir’de Cemevlerinin Dağılışı	100
4.2. İzmir’deki Cemevlerinin Kuruluş Öyküleri	108
4.2.1. Alevi Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi	108
4.2.2. İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi.....	118
4.2.4. Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Cemevi.....	136
4.2.5. İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi	147
4.2.6. AKSEV Eskişehirli Cemevi.....	156
4.2.7. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi	164

4.2.8. Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi ve Cemevi.....	175
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	182
5.1. Sonuçlar	182
5.2. Öneriler	189
KAYNAKÇA	190
EKLER.....	199
Ek-1: Görüşme Kayıt Formu	199

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil 1.</u> İzmir İli Lokasyon Haritası.....	7
<u>Sekil 2.</u> Türkiye Kentleşme Süreci İle Aleviliğin Kamusal Görünürlüğü	39
<u>Sekil 3.</u> Türkiye’de İllere Göre Cemevleri Dağılışı Haritası	77
<u>Sekil 4.</u> İzmir İlinde Cemevlerinin Dağılışı Haritası	100
<u>Sekil 5.</u> İzmir İlinde Bulunan Cemevleri ve Kentsel Dönüşüm Alanları	107
<u>Sekil 6.</u> Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi Haritası	108
<u>Sekil 7.</u> Narlıdere İlçesinde Bulunan Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevi	116
<u>Sekil 8.</u> İzmir Bayraklı İlçesinde Bulunan Cemevleri	118
<u>Sekil 9.</u> İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevinden Bir Görünüm	119
<u>Sekil 10.</u> Yamanlar Cemevi Yemekhane ve Cenaze Hizmeti Alanı Girişinden Görünüm	122
<u>Sekil 11.</u> Yamanlar Cemevi Girişinden Bir Görünüm.....	122
<u>Sekil 12.</u> Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi	126
<u>Sekil 13.</u> Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi’nden Bir Görünüm	127
<u>Sekil 14.</u> Buca Cemevi Cem Salonundan Bir Görünüm.....	130
<u>Sekil 15.</u> Buca Cemevi cenaze hizmet alanlarından görüntümler	130
<u>Sekil 16.</u> Buca-Karabağlar Kentsel Dönüşüm Alanı ve Cemevi Haritası	133
<u>Sekil 17.</u> Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi Sokağından Genel Görünüm	134
<u>Sekil 18.</u> İzmir Karabağlar İlçesinde Bulunan Cemevleri	136
<u>Sekil 19.</u> Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Şubesi ve Cemevinden Bir Görünüm	137
<u>Sekil 20.</u> Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Şubesi Kurucu Üyeleri	138

<u>Sekil 21.</u> Limontepe Cemevinin Giriş Bölümünden Bir Görünüm	141
<u>Sekil 22.</u> Limontepe Cemevi Cem Salonundan Görünümler	141
<u>Sekil 23.</u> Limontepe Cemevi Eğitim ve Toplantı Salonları.....	142
<u>Sekil 24.</u> Karabağlar İlçesi Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevleri Haritası.....	145
<u>Sekil 25.</u> Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Cemevi Çevresinden Görünümler	146
<u>Sekil 26.</u> İzmir İli Karşıyaka İlçesinde Bulunan Cemevleri	147
<u>Sekil 27.</u> İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemeviden Bir Görünüm	148
<u>Sekil 28.</u> İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi, Cem Salonundan Bir Görünüm	151
<u>Sekil 29.</u> Eğitim Odası ve Yemekhaneden Bir Görünüm	151
<u>Sekil 30.</u> Karşıyaka İlçesi Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevleri Haritası	154
<u>Sekil 31.</u> AKSEV Eskişehirli Cemeviden Bir Görünüm.....	156
<u>Sekil 32.</u> AKSEV ve Eskişehirli Cemevi Yemekhane Salonu ve Cenaze Kaldırma Yeri.....	159
<u>Sekil 33.</u> AKSEV ve Eskişehirli Cemevi Kütüphane ve Lokalden Görünümler	159
<u>Sekil 34.</u> AKSEV ve Eskişehirli Cemevi, Cem Salonundan Bir Görünüm	160
<u>Sekil 35.</u> AKSEV Derslik ve Teras Katta Bulunan Çok Amaçlı Salondan Görünümler	160
<u>Sekil 36.</u> Konak Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi Haritası	164
<u>Sekil 37.</u> Gültepe Kültür Merkezi ve Cemeviden Bir Görünüm	165
<u>Sekil 38.</u> Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesinden Bir Görünüm	166
<u>Sekil 39.</u> Gültepe Kültür Merkezinde Bulunan Cem Salonundan Bir Görünüm.....	168
<u>Sekil 40.</u> Gültepe Kültür Merkezi Yemekhane ve Cenaze Kaldırma Alanından Bir Görünüm	168
<u>Sekil 41.</u> Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi'nde Bulunan Eğitim Salonları.....	169
<u>Sekil 42.</u> Konak Gültepe Semtinden Bir Görünüm	172

<u>Sekil 43.</u> Konak İlçesinde Bulunan Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevi Haritası	173
<u>Sekil 44.</u> Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nden Bir Görünüm	175
<u>Sekil 45.</u> Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin Cem Salonundan Bir Görünüm	178
<u>Sekil 46.</u> Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin Morg ve Cenaze Kaldırma Alanı.....	178
<u>Sekil 47.</u> Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevinin Yemekhane Salonundan Bir Görünüm	179
<u>Sekil 48.</u> Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin İdari Personel ve Dede Odası	179

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo 1.</u> Türkiye'deki Cemevlerinin Dağılışı Tablosu (Kaynak: İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü. 2018).	78
<u>Tablo 2.</u> Türkiye'deki İllerin Nüfusuna Oranla Cemevi Başına Düşen Kişi Sayısı Dağılışı Tablosu	80
<u>Tablo 3.</u> Örneklem Grubu İçerisinde Bulunan Cemevleri.....	95
<u>Tablo 4.</u> İzmir'deki Cemevlerinin Dağılışı Tablosu.....	101

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
AVM	:Alışveriş Merkezi
CBS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
DB	:Dünya Bankası
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
TOKİ	:Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

İnsanların sosyal, ekonomik ve siyasal alanda edindikleri bilgi ve deneyimler zamanla mekânda değişim ve dönüşüme neden olur. Toplumsal deneyimlerin bir yansıması olarak görülen mekân dinamik yapısını korurken kent, kentleşme, planlama, ekonomi gibi konularda farklı bilim dallarının çalışma konusunu oluşturmuştur. Bu durum mekânı çok boyutlu ve tanımını üzerinde uzlaşılması zor bir kavram haline getirmiştir. 1960-70’li yıllar sonrasında sosyal bilimlerde değişen paradigmlar ile teorik açıklamalarda mekân vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Sosyal teoride “mekânsal dönüş” olarak adlandırılan yeni bir süreci başlatan bu vurgular, Marksist gelenekten gelen Lefebvre (2019) ve Harvey’in (2015) mekân kuramları ile temellendirilmiştir.

1970’li yılların ikinci yarısından itibaren ise dünya ekonomisinde sermaye birikim krizine karşın neoliberalizm ideolojisi etkin olmaya başlamıştır. Neoliberal ideoloji özel mülkiyet hakları, girişimcilik, serbest piyasa ve ticaret söylemleri ile toplumsal refahın artacağını ileri sürerek geçmişin kurumsal düzenlemelerinden feragat edilip bu yönde yeni bir kurumsal yapıyı yerleştirmeyi amaçlamıştır. Bu yeni yapılanmanın sonucunda sermayenin karşısında ulus devlet önemini kaybederek, küresel düzeyde kentler önem kazanmaya başlamıştır. Neoliberal ideoloji kent mekânını sermaye birikim krizinin çözüm alanları olarak belirleyerek, kentleri meta haline dönüştürmüştür. Neoliberal ekonomik politikaları benimseyen devletler ve girişimci sermaye ilişkisi ile kent mekânı yeniden üretilmektedir. Bu kapsamda kentler, fiziki bir mekânı temsil etmenin ötesinde kapitalist gelişmenin varlığını devam ettirmesinin önemli bir aracı olarak görülmektedir. Kapitalist gelişme ise varlığını kent mekânının alınıp satılabilme değeriyle gerçekleştirmektedir.

Küreselleşen dünya ekonomisinde kentler, sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için fiziki dönüşümlerden geçmektedir. Kentsel yenileme, kentsel yeniden yapılanma, soylulaştırma, kentsel dönüşüm gibi kavramlar aracılığıyla yasal

düzenlemeler ve planlamalar gerçekleştirilerek kent mekânı dönüştürülmektedir. Neoliberal ekonomik politikaların kentlere yönelik mekâna müdahale biçiminin temel aracı kentsel dönüşüm uygulamaları olmaya başlamıştır. Kentsel dönüşüm aracılığıyla kent mekânına yapılan müdahaleler kentsel rantı arttırarak mekânın yeniden üretimini gerçekleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, “*kentsel rant üretimi ulusal ve bölgesel ekonomilerin gelişmesinin anahtarı olarak sunulmakta ve mekânsal üretim yoluyla sermaye birikim süreçlerinin coğrafi yönelimi biçimlendirilmektedir.*” (Yırtıcı, 2005’den aktaran Kaygalak, 2020, s. 7).

Lefebvre’nin “*toplumsal bir ürün*” olarak tanımladığı mekân aynı zamanda toplumsal ilişkileri yeniden üreten ve onlara yön veren bir öznedir. Kaygalak’ın (2020, s. 29) deyişiyle “*mekân toplumsal eylemin hem bir aracı (medium) hem de sonucu olarak anlaşılması gereken bir varlıktır*”. Neoliberal kentleşmenin kentlere müdahale aracı olan kentsel dönüşüm uygulamalarının ekonomik alanda olduğu kadar sosyo-mekânsal ve politik sonuçları da olmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinin kent mekânında yarattığı rant artışı nedeniyle, kentlerin merkezi fonksiyonlarında sınıfsal ayrıma yol açan değişimler meydana gelmektedir. Belirli sermaye gruplarının üst gelir gruplarına yönelik lüks kapalı konut siteleri, sosyal donatı alanları inşa etmeleri ile alt gelir grubunu kent merkezinden dışlamaktadır. Neoliberal kentleşme modelinin yarattığı mekânsal ayrışma, üretilen mekânın toplum üzerindeki sonuçlarını göstermektedir. Ünverdi’nin ifadesiyle “...*“ekonomik sistemin” ve onlara hizmet eden “politik işleyişin” ürünü olan kentsel mekân, toplumsal yapıları sürekli olarak dönüşüme uğrattırırken ortaya çıkan her türlü toplumsal deneyimden de benzer biçimde etkilenmiştir*” (2002, s. 2). İktidar ve belirli sermaye gruplarının iş birliği ile yapılan mekânsal müdahaleler, toplumun sınıfsal yapısı, kültürel kimliği ve inanç alanı üzerinde önemli rol oynamaktadır (Ünverdi, 2002; Kurtarır ve Ökten, 2018). Kaygalak (2020, s. 32), toplumsal ilişkilerin her alanda mekânın üretimini etkilediğini belirterek, “...*mekânın üretimine dair analizlere salt sınıf eksenli değerlendirmeler yerine, cinsiyet, etnisite, kimlik, ırk, din, dil, meslek, ve her türlü kategoriyle bağlantılı toplumsal ilişkilerin içerilmesi gerektiğini*” hatırlatır. Toplum mekân üzerinden kontrol etmeye çalışan iktidar, kendi ideolojisine uygun şekilde toplumun “*ötekileştirilmiş*” gruplarını kent mekânında yeniden konumlandırabilmektedir. Azınlık grupların ise iktidar hegemonyasına karşı kimliklerini koruması ve devamlılığını sağlayabilmesi kent mekânında sosyo-politik bir mücadeleye dönüşmüştür. Söz konusu bu mücadele ile iktidar arasındaki ilişkiyi Kurtarır ve Ökten şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

“...çeşitlenen kimlik ifadeleri ancak iktidarın seçkinci filtresinden geçtikten sonra kent mekânında yer bulabilmektedir. Azınlık grupların kamusal alandaki görünürlüğü, genellikle, egemen olanın çizdiği sınırlar içinde mekânsallaşma şansı bulur. İktidarın belirlediği kültür tanımları içinde kendilerine yer bulamayanlar, gelenek ve göreneklerini sadece özel mekânlarında yaşatabilmektedirler.” (Kurtarır ve Ökten, 2018, s. 161).

Türkiye’de resmi olarak azınlık olmayan ama ikinci inanç grubu olarak görülen Aleviler (Kurtarır ve Ökten, 2018) de neoliberal kentleşme sürecinden etkilenmiştir. Alevilerin göç ve kentleşme tarihine bakıldığında toplum ve inanç yapısının hem iç hem dış etkenler nedeniyle değiştiği görülmektedir (Keskin, 2007; Yılmaz, 2008; Salman, 2019; Levent, 2019). 20.yy ortalarına kadar yaşamlarını çoğunlukla kent merkezinden uzakta geçiren, iktidar-devlet teması ve Sünni yapıyla ilişkisi en az olan Aleviler için kente göç deneyimi diğer toplumsal gruplardan farklı sonuçlar meydana getirmiştir (Salman, 2019). Alevilik, kentlere göç öncesinde kırsal kapalı toplum yapısıyla tanımlanırken kentleşme deneyimiyle birlikte bu yapının çözüldüğü ileri sürülür. Bunun sonucunda ise Aleviliğin kamusal alanda etnik kimliğiyle görünürlük kazanmaya çalışan bir topluluk niteliği kazandığı savunulur. Tarhan (2016, s. 61) *“kamusal mekânda görünmek, karşı hegemonik aktörler açısından iktidar mekanizmasının gözetim altında olanda yaratmak istediği huzursuzluğa ve gizlenme arzusuna karşı bir meydan okuyuşu ifade eder”* diyerek bu niteliksel değişimin iktidar ve güç ilişkilerinin içkin olduğu bir mücadele süreci olduğuna işaret etmektedir.

Alevi topluluğu, kamusal alanda görünürlük kazanmak amacıyla birçok örgütlenme ve siyasi deneyimler edinerek kurumsallaşma sürecini başlatmıştır (Ertan, 2017; Massicard, 2017; Salman, 2018). Kentsel kamusal alandaki görünürlüğün temel dinamiklerini akrabalık ve hemşerilik gibi enformel ilişki ağları ile kurulan dayanışma ilişkileri oluşturmuştur. Kentlere göç eden diğer toplumsal gruplar gibi Aleviler de ekonomik, sosyal ve politik alanda kent mekânına enformel ilişki ağları ile tutunmaya çalışmıştır. Aleviler için kentlerdeki en önemli sorun toplumsal yapı ve inanç kurumlarını korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak olmuştur (Keskin, 2007). 1990’lı yıllarda artan Alevi kurumsallaşması, Aleviler için inanç ritüelleri ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirdikleri cemevi mekânını ön plana çıkarmıştır. Devletin resmi olarak ibadethane statüsünde kabul etmediği cemevleri, Alevilerin inanç ritüellerini ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirdikleri mekânlar olarak işlev göstermektedirler. Kurtarır ve Ökten (2018, s. 163),

“Devlet organlarının, inanç grupları hakkında düzenleyici bir rol benimsemesi sebebiyle kısıtlayıcı ve hatta müdahaleci kararlar vermesi, azınlık grupların özgün tanımlarının korunmasını güçleştirirken, baskın inanç grubunun tüm kamusal alanı kaplamasına ve kamusal hizmetleri bu grubun ihtiyaçların doğrultusunda dönüştürmesine yol açmaktadır”

diyerek cemevi kurumunun belli inanç ve yaşam biçimlerinin devlet iktidarınca kamusal alandaki görünürlüğüne dair yapılan tercihe bağlı olarak bir karşı mücadelenin sembolü olarak alınabileceğini hatırlatırlar. Dernek, vakıf veya kültür merkezlerinin çatısı altında açılan cemevleri, 1990’lı yılların enformel kentleşme ağıyla üretilen inanç mekânlarıdır. Cemevleri, Alevilerin inanç ve kültür yapısının mekânsal yansıması ve kamusal alandaki görünürlüğünün simgesi olmuştur. Bu çalışmada neoliberal kentleşmenin sosyo-mekânsal etkisi bağlamında, Alevilerin inanç mekânı olarak görülen cemevlerine olan etkisi ele alınmaktadır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Türkiye kentleşme sürecine bakıldığında 1950 sonrası artan göç hareketleri kentlerde toplumsal ve ekonomik alanda birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Göç sonrası kentlerde artan nüfusun barınma sorunu gecekondu olgusunu yaratarak yeni kentsel alanlar oluşturmuştur. Başta büyük kentler olmak üzere göç eden geniş halk kitlelerince kent merkezinden uzak, rant değeri düşük, ucuz arsa veya hazine arazilerine erişim sağlanarak gecekondu alanları inşa edilmiştir. Gecekondu toplunun, kente sosyal ve ekonomik alanda tutunabilmek için dayanışma temeli üzerine kurulmuş olan akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin kentleşme alanında önemli bir yeri bulunmaktadır (Keskin, 2007).

Türkiye’de kırdan kente göç eden toplulukların kentsel alanda var olma mücadelesi, enformel ilişki ağların deneyimleri ile sağlanmıştır. 1980 ve sonrası dönemde kentlerde artan etnik kimlik farklılıkları ve bu kimliklerin kent mekânında korunma sorunu yeni bir toplumsal inşa sürecini başlatmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise dezavantajlı gruplar arasında artan dayanışma ilişkisi, enformel ilişki ağlarını güçlendirerek kamusal alanda görünme taleplerini arttırmıştır (Keskin, 2007). Türkiye’de ikinci büyük inanç grubu olan Aleviler de kırdan kente göç

ederek, kentleşme sürecinden etkilenen toplumsal gruplar arasındadır. 1990 sonrası dönemde gerçekleşen Alevi göçü, kendilerinden önce göç deneyimi olan akraba ve hemşerilerinin deneyimi ve önerileriyle gecekondulaşma mahallelerine yönelmiştir. 1990'lı yılların Alevi göçünün aktörleri, gecekondulaşma mahallelerinin yeni kent yoksullarını temsil etmektedir. Yeni kent yoksulları olan Aleviler, gecekondulaşmanın yarattığı enformel dayanışma ilişkileriyle kente ekonomik alanda tutunmaya çalışmıştır. Bu dönemde kent çeperlerinde yoğunlaşan Alevi nüfusu için inanç ritüellerini ve cenaze hizmetini gerçekleştirmek için bir mekân ihtiyacı doğmuştur. Göç ve gecekondulaşma temelinde beliren yeni bir dinsel kamusal alan ihtiyacını Keskin şu şekilde ifade etmektedir:

“Geleneksel yapılardaki çeşitli kurumların dönüşümü, dini gerekliliklerin yerine getirilmesi ile ilgili karşılaşılan zorluklar, büyük ölçüde sözlü kültürle sonraki nesillere aktarılan tarih ve inançlarla ilgili bilgi eksiklikleri ve yorum farklılıkları ve kentsel ilişki ağları içinde resmi kurumlar ve “öteki” ile olan ilişkilerinin niteliği Aleviler için kendi kimliklerini tanımlama ve ifade etme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.”
(Keskin, 2007, s. 58).

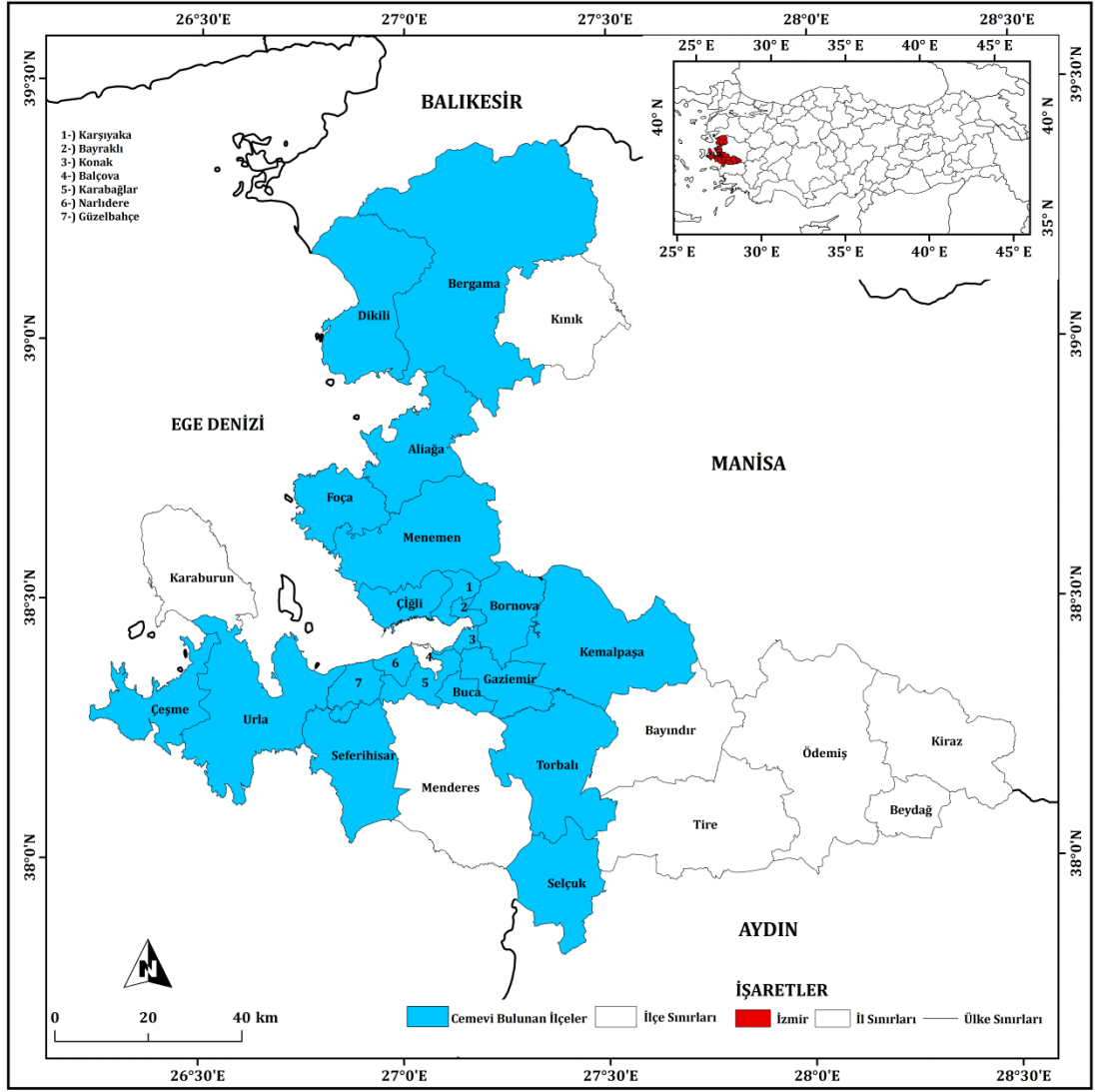
Bu açıdan bakıldığında cemevi sadece ibadet için değil aynı zamanda toplumsal kimliğin sembolik göstereni ve Aleviliğin kamusal görünürlüğünün doğurduğu ihtiyaçla da bağlantılıdır. 1990'lı yıllarda güçlenen Alevi örgütlenmesi, inancın ve kültürel kimliğin korunması ve sürdürülebilmesi için belirli, sabit bir mekân ihtiyacı ile cemevlerini ön plana çıkarmıştır. Aleviler yaşadıkları gecekondulaşma mahallelerinde rant değerinin düşük olması nedeniyle ucuz arsa temin ederek cemevlerini kendi imkânlarıyla inşa etmişlerdir. Kentlerde dernek, vakıf çatısı altında açılmaya başlanan cemevleri, Alevilerin kentsel kamusal mekândaki görünürlüğünün ve kimlik inşasının mekânsal simgeleri olmuştur. Bir başka ifadeyle, kentsel alanda cemevlerinin ortaya çıkışı, Alevi topluluğunun kentleşme sürecinde gösterdiği, kent mekânda var olma çabasının bir ürünüdür.

2000'li yıllara gelindiğinde cemevlerinin mekânsal üretimi için kurulan enformel ekonomi ve dayanışma ilişkileri yeterli olmamaktadır. Cemevlerinin mekânsal üretimi, politik, ekonomik ve mekânsal sorunlarla karşılaşarak zorlaşmıştır. Türkiye'de 2000 sonrası süreç, 1980'lerde gündeme gelen ancak mekânda etkisini göstermeyen neoliberal kentsel uygulamaların güçlü bir şekilde mekânsal etkisini gösterdiği bir dönemdir. Özellikle 1980'lerden sonra kentin yapılaşmış çevreye olan ilginin artması ile kentsel dönüşüm kavramı kent coğrafyasının önemli bir gündemi

olmuş ve 2000’li yıllar itibariyle daha da ağırlık kazanmıştır. Sermayenin kentlerde yapılı çevreye yatırımını kolaylaştıracak yasal düzenlemelerin de bu dönemde arttığı görülmektedir (Göksu ve Bal, 2010). Neoliberal kentleşmenin ilgi odağı olan gecekondu alanları, cemevlerinin de inşa edildiği yerlerdir. 1990’lı yıllarda kent çeperinde rant değerinin düşük olduğu gecekondu alanları, neoliberal kentleşmenin etkin olduğu 2000’li yıllarda sermayenin ilgi odağı haline gelerek yatırım alanlarına dönüşmüştür. Dolayısıyla gecekondu alanlarında cemevlerinin inşası için ucuz, boş arsa bulmak zorlaşmış, kentin yapılı alanları rant mücadelesinin yükseldiği mekânlar haline gelmiştir. Cemevlerinin inşasında mekânsal sorunların yanı sıra sosyo-politik alanda da sorunlar yaşanmaktadır. Kentsel rantın üzerinde merkezi hükümetin belirleyici rolünün yasal düzenlemelerle artması, cemevlerini üreten enformel ilişkilerin etkisinin azalmasına neden olmuştur. İktidar, kendi ideolojisine, inanç ve değerlerine yakın grupların kentsel kamusal alanda tutunmasını sağlarken, muhalif olabilecek veya dezavantajlı grupları ise kamusal alandan dışlayabilmektedir. Bu durum ise cemevlerinin mekânsal üretimini sosyal ve politik bir mücadele ile karşı karşıya getirmektedir.

Eldeki çalışmanın konusu yeni kentsel gelişme dinamiklerinin bir mekân üretim biçimi olarak cemevlerine olan etkisini ele almaktadır. Aleviliğin kamusal görünürlüğünün simgesi olan cemevlerinin mekânsal üretimi ile neoliberal kentleşme süreci arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında İzmir anakent merkezindeki (Şekil 1) cemevlerinin kuruluş öyküleri analiz edilerek neoliberal kentleşme sürecinin cemevlerinin mekânsal üretimine etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle neoliberal kentleşmenin sosyo-kültürel açıdan yıkıcı karakteri cemevleri örneğinde sorunsallaştırılmakta ve ortaya konulmaktadır.

Şekil 1. İzmir İli Lokasyon Haritası

1.2.Araştırmanın Amacı

Türkiye'nin kentleşme sürecine bakıldığında sosyal, mekânsal, siyasal yapılanmaların karşılıklı etkileşimi sonucunda önemli dönüşümler yaşandığı görülmektedir. Bu yapılanmalar mekân ve toplum arasındaki öznellik ilişkisinin yeniden biçimlenmesiyle sonuçlanmaktadır. Bir mekânsal süreç olarak kentleşme, kendisini yaratıcı öznesi olan topluma, toplumsal yapıya ve toplumsal süreçlere nüfuz eden bir etkiye sahiptir. Her mekân gibi kendisini üreten toplumsal ilişkileri içeren bir form olarak kent mekânı da aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini ve değişimini yönlendiren bir yapıdır (Kaygalak, 2020, s. 23). Lefebvre'nin

“mekânın üretimi” kuramı esas alınarak bu çalışmada mekânın toplum tarafından üretilen ve aynı zamanda toplumsal olanı üreten, dönüştüren karakteri ön plana çıkarılmaktadır. Bir başka deyişle bu çalışma toplumsal ilişkiler ile mekânı arasında dönüşlü bir ilişkiyi kabul etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı neoliberal kentleşme süreçlerinin Aleviliğin kamusal görünümünü nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada bir kimlik veya inanç sistemi olarak Aleviliğin kamusal görünümünün tarihsel evrimine değinilmiştir. Türkiye kentleşme sürecindeki evrilmenin, eski ile yeni kentleşme süreçlerinin Aleviliğin kamusal görünürlüğü açısından nasıl farklı sonuçlar yarattığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Aleviliğin kamusal görünürlüğünün mekânsal simgelerinden biri olan cemevlerinin mekânsal üretim süreci ile değişen kentleşme süreçleri arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır.

İzmir kenti, Türkiye kentleşme sürecine dair sanayileşme, göç, gecekondulaşma ve neoliberal kentleşme gibi olguların deneyimlenerek, köklü değişimlerin yaşandığı büyük şehirler arasında gelmektedir. Özellikle 1975-1985 yılları arasında kentte tarım, sanayi, imalat, ticaret, inşaat sektörlerinde gelişmeler yaşanması kentin yoğun göç almasına neden olmuştur (Karadağ, 2000). Kentte artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılayan gecekondular, 1990’lı yıllara doğru Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nden gelen göçle yaygınlık kazanmıştır. İzmir’de 2000’li yıllar sonrası neoliberal kentleşmenin mekânsal etkileri ise bu gecekondular alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm uygulamalarıyla ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Alevilerin göç, gecekondulaşma ve yeni kentleşme süreçlerine dair deneyimlerini İzmir anakentinde gözlemlemek ve yorumlamak mümkün olabilmektedir. Neoliberal kentleşmenin mekânsal müdahale aracı olan kentsel dönüşüm uygulamalarının hedef alanları İzmir anakentinde yer alan cemevlerinin de yoğunlaştığı gecekondular mahalleleridir. Bu çalışmanın amacı kentleşme süreçlerinin İzmir anakentinde yer alan cemevlerinin mekânsal üretim sürecine etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda kent çeperi sayılabilecek gecekondular alanlarında yoğunlaşan cemevlerinin kuruluş öyküsü elde edilerek, kentleşme süreçleriyle arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır:

1. Neoliberal kentleşme süreci nedir ve sosyo-mekânsal etkileri nelerdir?
2. Neoliberal kentleşme modelinin Türkiye'deki deneyiminin boyutları ne ölçüdedir?
3. Türkiye'de Aleviliğin kamusal görünürlüğü'nün tarihsel gelişimi ile kentleşme süreçleri arasında nasıl bir bağıntı kurulabilir?
4. Enformel kentleşme dinamiklerinin cemevlerinin mekânsal üretiminde etkisi var mıdır?
5. Neoliberal kentleşme modelinin Aleviliğin kamusal görünürlüğü ile ilişkisi var mıdır?
6. Neoliberal kentleşme modeli cemevlerinin mekânsal üretiminde engel yaratmakta mıdır?

Temelde birbiriyle bağlantılı olan bu sorulara İzmir anakent özelinde yanıt arayan çalışmamız bu yönüyle mekân üretimi ile sosyo-kültürel varoluş biçimi arasındaki ontolojik bağa dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bir başka deyişle mekândan bağımsız toplumsallığın, toplumsallıktan bağımsız mekânsallığın olamayacağını cemevlerinin mekânsal üretiminden hareketle ortaya koymayı hedeflemektedir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Neoliberal kentleşme ve kentsel dönüşüm uygulamaları ile ilgili yapılmış mevcut akademik çalışmalar coğrafya, şehir ve bölge planlama, mimarlık, kamu yönetimi ve siyaset bilimi, sosyoloji gibi farklı disiplinlerde bulunmaktadır. Neoliberal kentleşmenin kentsel müdahale aracı olan kentsel dönüşüm uygulamaları ekonomik, politik, toplumsal ve mekânsal planlama gibi konularda önemle üzerinde durulan bir alan olmuştur. Özellikle son yıllarda kentsel mekânın neoliberal politikalar ekseninde sermaye birikiminin temel aracı haline gelmesi nedeniyle

kentsel dönüşüm ve yeni kentleşme modeli üzerinde sayısız çalışma yapılmıştır. Neoliberal kentleşmenin yoksullaştırıcı, ayrıştırıcı, dışlayıcı ve kuşatıcı karakteri üzerine yapılan çok sayıdaki çalışma ve zengin literatür değişik sınıf ve gruplara olan etkisini, örneklerken bir sosyal kimlik olarak Aleviler bu açıdan incelenmemiştir. Değişik sınıflar, kültür grupları ve sosyal kesimler üzerine zengin sayılabilecek bir literatüre rağmen yeni kentleşme modelinin Aleviliğin kamusal görünürlüğü ve dolayısıyla kültürel kimliğine olan etkisi üzerinden pek değerlendirilmemiştir. Bu açıdan literatürde iktidar ve hegemonik düşünceyle uyuşan bir duyarsızlıktan bahsedilebilir. Bu çalışma kentsel dönüşümün, neoliberal kentleşmenin ya da yeni kentleşme modeli olarak adlandırılabilen son dönem kentleşme sürecinin kültürel kimlik inşası ve kamusal görünürlüğüne etkisini cemevlerinin mekânsal üretimi örneğinde ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

Türkiye’de yasal olarak ibadethane statüsü bulunmayan cemevleri ise Alevilerin kentsel mekânda inanç ve kültürel kimliğinin sürdürülebilmesi için önem taşımaktadır. Bu nedenle yasal güvencesi olmayan cemevlerinin kentsel alanda varlığını koruyabilmesi ve üretilebilmesi için farklı kimlikleri tanıyan kentsel politikalar ve mekânsal düzenlemelerin önemi artmaktadır. Alevilerin kentsel kamusal alanda görünürlüğünün mekânsal yansıması olan cemevlerinin üretim koşulları sosyo-politik gelişmelere bağlı değişebilmektedir. Bu araştırmanın Alevilerin inanç ve kültürünün temsil mekânı olan cemevlerinin kentsel mekânda var olma mücadelesinin sosyo-politik etkilerini ortaya çıkarmasıyla örnek bir eleştirel beşeri coğrafya ve eleştirel kentsel coğrafya çalışması ortaya konulmuş olacaktır. Üstelik toplumsal barışın ve adaletli kentsel planlamanın ihtiyaç duyduğu bilincin inşası açısından örnek bir vaka çalışması ortaya konulmuş olacaktır. Bu açıdan Türkiye’de kentsel mekân üretimi sürecinin yarattığı toplumsal adaletsizliğe ve dışlayıcı karakterine dair önemli bulgular ortaya konularak karar alıcılar ve siyaset kurumu için yol gösterici olabilecek bulgular ortaya konulmaktadır.

Ayrıca araştırma alanı olan İzmir anakentinde bulunan cemevleri bugüne kadar kent coğrafyası yönünden ele alınmamıştır. Bu yönüyle eldeki çalışma coğrafi literatüre kentsel mekân ve inanç kimliği ekseninde gelişen dinamikler ile ilgili katkılar sunarak, literatürdeki boşluğu doldurması açısından önem arz etmektedir.

1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye’de değişen kentleşme dinamiklerinin, Aleviliğin kamusal görünürlüğünün mekânsal simgesi olan cemevlerinin mekânsal üretimine etkisini ele almaktadır. Bu amaçla kentleşme dinamikleriyle olan ilişkisini açıklamak amacıyla cemevlerinin kuruluş öyküleri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma İzmir anakentinde bulunan cemevlerinin kuruluş öyküleriyle sınırlandırılmıştır. Cemevlerinin cami, kilise ve sinagogların aksine belli bir kurumsal yapılanma ve hukuksal temele dayanmaması nedeniyle üretiminde belli bir formel ilişkiden bahsedilemez. Bu da ilk etapta mekânsal üretim dinamiklerini kesin ve belli bir süreçle tanımlamanın zorluğuna işaret eder. Cemevlerinin temelde enformel kentleşme dinamiklerine bağlı olarak üretiliyor olması, bu üretimde etkili olan süreçlerin ancak ve ancak kuruluş öyküleri yoluyla kavranabilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla enformel kentleşme ve cemevinin üretimi arasındaki bağı yakalamak için en azından kuruluş öyküsü temelinde bir sözlü tarih çalışması yapmak gerekmektedir. Bu nedenle yöntemsel olarak çalışma kapsamında sözlü tarih çalışmasına dayanan kuruluş öykülerine başvurmak tercih edilmiştir.

Bu yöntemsel zorunluluk doğal olarak örneklem seçiminde sınırlandırmaya gitmeyi gerektirmektedir. İzmir anakent örneğindeki tüm cemevlerini kapsamayı hedeflemesine karşın çalışmanın saha çalışmasının gerçekleştiği zamandaki konjonktürel gelişmeler önemli sınırlılıklar yaratmıştır. Saha çalışmasının yapıldığı zamanın Covid 19 pandemi dönemine denk gelmesi, görüşmelerin başlangıçta niyetlenilenin aksine tüm evreni kapsayacak şekilde yapılmasını engellemiştir. Araştırma ilk olarak İzmir’in merkez ilçelerinde bulunan cemevi yetkilileriyle görüşmeler yapılacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak saha çalışmalarının pandemi dönemine denk gelmesi ve bazı kurum yöneticilerinin görüşme yapmayı kabul etmemesi gibi nedenlerle merkez ilçelerde bulunan toplam 14 cemevinin sekizi hakkında görüşmeler yapılmıştır. Kuruluş öyküsüne hâkim kişileri ikna etme ve görüşmeleri tekrarlamak zorlaştığından kuruluş öyküsüne dair görüşmelerin tekrarı ya da aralıklı yapılması söz konusu olamamıştır.

Yine cemevlerinin kuruluş öyküsünü temel gösterge olarak alan çalışma bu öyküyü yaratan ya da buna doğrudan şahit olan kişilerin beyanına özellikle

başvurmayı gerektirmektedir. Ancak kimi cemevlerinin kuruluşu görece eski olduğundan bu kişilerin bazıları ya hayatta değildir ya da olsalar bile salgın koşullarında onları görüşmeye ikna etmek mümkün olmamıştır. Bu tür sınırlılıklar, o kişileri tanıyan ve kuruluş öyküsüne şahitlik etmemiş olsa bile bilgisine sahip olan kişilere erişilerek aşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle görüşme yapılan kişilerin özellikle cemevi yönetiminde olan kişiler olmasına özen gösterilerek bu sorun aşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel sınırlılıklarından biri de ele alınan konunun politik ve ideolojik anlamda farklı yönere çekilebilecek tartışmalara meyilli olmasıdır. Bu niteliği, böylesi bir konuda araştırma yapılırken çalışma odağının kaybolmasına yol açabilmektedir. Özellikle saha çalışması ve veri toplama süreci bu nedenle uzun zaman alabilmektedir. Kimi zaman ise görüşmelerde sorulan sorulara verilen yanıtlar farklı yönere doğru evrilebilmekte ya da görüşmecinin öznel davranmasına yol açabilmektedir. Bir araştırmacı olarak nesnelliği korumak ve bu tür öznel durumlardan kaynaklanan hataları minimize etmek için çalışmanın odağı olan cemevlerinin mekânsal üretimi ile kentleşme modeli arasındaki ilişkiyle sınırlı bir araştırma odağı seçilmiştir. Bunun dışında Aleviliği tanımlama, cemevinin değişik toplumsal kesimlerce tanımlanma biçimi gibi tartışmalı tutum ve konulardan uzak durularak bu sorun aşılmaya çalışılmıştır.

1.5.Tanımlar

Mekân: Mekânın çok boyutluluğu ve karmaşık yapısı, onun farklı farklı yaklaşımlarla ele alınmasını ve çok farklı şekillerde tanımlanmasını mümkün kılmaktadır. Bilgili (2016, s. 14) mekânı tanımlarken “sınırları aşan, belirlenmesi zor, karmaşık ve üretilen bir yer” ifadelerini kullanmaktadır. Mekân “mesafe ve dağılım” anlamına gelen Latince kökenli “*spatium*” kelimesinden türetilmiştir (Kaya, 2014). Orta çağlardan beri kullanılan mekân kavramı, konteynir veya kap olarak nitelendirilmiştir. (Elden, 2009’dan aktaran Kaya, 2014). Mekân, matematiksel koordinatlar ve geometrik konumlanmalarla açıklanmaya çalışılarak belirli tanımlara sığdırılmaya çalışılmıştır. Zaman içinde mekânın durağan olmadığı, hareketli, değişebilen ve maddi bir doluluk olduğu anlayışı gelişmiştir. Mekân kavramının

yalnız geometrik ve koordinatları olan bir kavram değil aynı zamanda insanların ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler içinde olduğu, bir mekânın diğer mekânlarla karşılıklı etkileşim halinde olduğu mekân anlayışı ortaya çıkmıştır (Kaya, 2014; Bilgili, 2016; Kaygalak, 2020). Kaygalak, mekânın ilişkiselliğine vurgu yaparak mekânı *“belli bir zamanda karşılıklı etkileşimler sonucu oluşan ortak kanı, değer, kurum ve diğer her türlü sosyal yapıların üretimi için gerekli olan ortak yaşam deneyiminin zemini”* biçiminde tanımlamaktadır (Kaygalak, 2020, s. 30).

Kentsel Mekân: Kentler zaman, mekân ve toplum ekseninde kurulan ilişkilerin şekillendirdiği alanlar olarak tanımlanabilir. Ünverdi (2002, s. 6), kentsel mekânı *“bireysel deneyimler ve ekonomi politikalarının etkinlik alanı olarak sürekli gelişim gösteren bir ilişkisel örüntü olarak”* tanımlamaktadır. Kentsel mekân, ekonomik ve politik deneyimlerin değişmesiyle yeniden şekillenen ve toplumsal ilişkileri de bu bağlamda yeniden biçimlendiren yerlerdir. Aytaç (2007, s. 200), kentsel mekânları, *“kentlilerin karşılaşmaları ve bu karşılaşmalardan “birlikte üretimler” oluşturdukları, kentin ortak kamusal benliğinin inşa olduğu yerler”* olarak tanımlamaktadır.

Kamusal Mekân: Kamusal mekân genel anlamda *“herkesin girebildiği yer”* (Neumann, 1997’den aktaran Aytaç, 2007, s. 206), *“ortak alan”* (Tarhan, 2016, s. 20) olarak açıklanmaktadır. Literatürde fiziki kamusal mekân ve sosyal kamusal mekân gibi ayrımlara gidilebilmektedir. Kent ve onun yapısal bir parçası olan kentsel kamusal mekânlar, *“bir yandan örgütleyici bir zemin, görünür olunan bir sahne; diğer yandan da kentte yaşayan tüm insanların ortaklaştığı bir müşterek olarak politikanın hem zemini hem de konusudur”* (Tarhan, 2016, s. 24). Bir başka ifadeyle, *“kamusal mekân, kamunun (halkın) organize, temsil ve tasavvur edildiği alanlardır”* (Kaya, 2014, s. 10).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

2.1.1. Neoliberal Kentleşme ve Türkiye Deneyimi

2.1.1.1. Neoliberal Kentleşme

Neoliberalizm ideolojisi, ikinci dünya savaşından sonra uygulanan kalkınmacı modelin 1960'ların ortalarından itibaren içine girdiği sermaye birikim krizine karşı tepki olarak dünya genelinde uygulanmaya başlamıştır (Ünsal ve Türkün, 2014). 20.yüzyılın yaygın Keynesçi refah politikaları kapsamında devlet, toplumun temel tüketim ihtiyaçlarını karşılayarak hem üretici hem de destekleyici ve düzenleyici bir konum almıştır. Konut, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılayan devlet, toplumu farklı tüketim alanlarına yönlendirerek sanayi üretimini teşvik etmeye çalışmıştır. Bu süreçte devletin ürettiği talep yönlü politikalar, kamu harcamalarında artışlara neden olarak özel sektörü teşvik edici bir rol oynamıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde gelişmiş ülkelerde devletin mali krizlerle karşılaşması, az gelişmiş ülkelerde ise talep yönlü politikaların sermaye kısıtlılığı nedeniyle başarılı olamaması, ciddi eleştirilere yol açmıştır. Devletin üretimden çekilmesi, kamu mallarının özelleştirilmesi, mevcut kurumsal yapının ikame edilmesi ile serbest piyasa ve ticaret sistemine geçilmesi gerektiği ile ilgili söylemler ekonomik krize yanıt olarak gündeme gelmeye başlamıştır.

Böylece dünya ekonomisinde 1970'lerden itibaren artmaya başlayan krizi çözmek üzere neoliberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Neoliberal ekonomi paradigması, özel mülkiyet hakları, girişimcilik, serbest piyasa ve ticaret ile hem toplumsal hem de bireysel refahın ve özgürlüğün artacağını öngörmektedir. Ancak bu paradigmanın uygulanabilmesi ve başarılı olabilmesi için kamu malları ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, ticaret düzenlemelerinin gevşetilmesi, devletin sermaye üzerindeki denetimlerinin azaltılması, yabancı yatırımların önündeki

engellerin kaldırılması gerekmektedir (Geniş ve Çelik, 2012). Dünya genelinde yeniden yapılanmanın ve dönüşümün başladığı bu süreçte devlet, ekonomik girişimcilikten elini çekmiş, kendisini daha çok piyasaları yönlendiren düzenleyici rol ile sınırlandırmıştır.

Neoliberal yeniden yapılanma sürecinde piyasanın serbestleşmesi, ülkeler arası ticaretin ve ekonomik bağımlılıkların artmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ekonominin farklı bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. Ekonomik üretimde ve yönetimde ulus devlet önemini kaybederken, DTÖ, DB, IMF, AB, gibi ulus üstü örgütlenmeler önem kazanarak, kent ve bölge gibi mekânlar ön plana çıkmaya başlamıştır (Ünsal ve Türkün, 2014). Neoliberalizm, ekonomik boyutuyla sınırlı kalmayarak kent ve kentleşme süreçlerini de etkilemektedir. Neoliberal yaklaşımın benimsendiği her ülkede kentlere, özellikle metropolitan kentlere olan ilgi artmıştır. Kentler, devletin siyasal, ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştiren birer araç durumuna dönmüş haldedir. Ulus devletin zayıfladığı bu süreçte, kentler küresel ekonomide rekabet edecek yegâne varlıklar olarak göz önüne alınmaktadırlar. Bu bağlamda ülkelerin rekabet gücünün artırılmasında kentler, “*altın yumurtalar/altın yumurtlayan tavuklar*” olarak değerlendirilmektedir (Eraydın, 2012). Neoliberal uygulamalar ile kentsel yenileme, islah, dönüştürme projeleri ve diğer birçok uygulama kapsamında yapılan korunaklı kapalı konut siteleri ile büyük alışveriş merkezleri gibi yeni yapılı çevrenin üretimi sorunu, kentlerin yeni gündemini işgal etmektedir. Bu dönemde düzenleyici devlet ve girişimci sermaye ilişkisi bir araya gelmekte ve kent topraklarını neoliberalizmin yapısına uygun bir şekilde yeniden dönüştürmektedirler (Bahçeci, 2017).

Neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasıyla sanayi kentlerinin birçoğu sanayisizleşerek üretim alanından tüketim alanlarına kaymakta, yeni kent politikalarıyla yeniden yapılandırılarak sermayeye yeni yatırım ve birikim imkânları sağlamaktadırlar. Kent mekânı, sermaye güçleri karşısında metalaşarak *değişim değeri* üzerinden yeniden yapılanmanın belirleyicisi olmaktadır (Ünsal ve Türkün, 2014, s. 21). Kent mekânının meta haline gelerek dönüşümü, mekânı ele alan kuramsal çalışmaların ve tartışmaların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Marksist gelenekten gelen Lefebvre (2019) ve Harvey (2015) mekân ve mekânın yeniden üretim sürecini kapitalist gelişmeyle ilişkilendirerek açıklamaktadırlar. Lefebvre (2019), mekânı toplumsal bir ürün olarak görürken kapitalizmin kent

mekânının üretimiyle gelişeceğini ve hayatta kalacağını vurgulamaktadır. Harvey (2015) ise kentleşmenin özellikle kapitalist toplumsal ilişkiler ve sermaye birikim şartları etkisinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Harvey (2015), neoliberal ekonomik politikaların ve kentleşme sürecinin temelinde sermaye birikimi mantığının olduğunu belirtmektedir. Harvey'e göre *"kapitalizmde kentsel süreçler, sermaye dolaşımının ve birikim süreçlerinin mantığıyla şekillenirler, ama onlar da zaman ve mekan içinde sonraki noktalarda sermaye birikiminin koşullarını ve durumlarını şekillendirirler"* (Harvey, 2015, s. 419). Harvey, mekânın yeniden organizasyonu sürecinin anlamlandırılması ve sermaye birikim krizinin çözümlenmesi için sermaye birikiminin üçlü çevriminden bahsetmektedir:

Birinci çevrim, üretim ve tüketim fonları arasında yer alan bir süreçtir. Sermayedarlar arasındaki rekabet ve üretimde emeğin yoğun kullanılması ile oluşan karın yarattığı birikim, kapitalizmin de kendisini yenilemesini gerektirmektedir. Bahçeci'nin (2017) deyişiyle bu süreç:

"...kârın artırılması; malların üretimi, piyasaya sürülmesi ve piyasada dolaşım süresini kapsayan zamanın kısaltılması yoluyla mümkün olabilmektedir. Bu zamanı kısaltmak ise sermayedarları teknolojik anlamda yenilik ve yeni makinelere yatırım yapmaya, zaman kazandırıcı üretim ve yönetim teknikleri geliştirerek uygulamaya, çalışma zamanını uzatmaya, toplumsal-kentsel yaşamın temposunu hızlandırarak üretimin artırılmasını sağlamaya zorunlu bırakmaktadır" (Bahçeci, 2017, s. 38).

Bu süreçte devlet müdahalesiyle temel ihtiyaçlar (konut, sağlık, barınma vb.) karşılandığı için sermaye zamanla artmaktadır. Zaman içinde aşırı biriken sermayenin farklı yatırım alanlarında kullanılması gerekmektedir. Sermaye birikimi için temel üretim alanları bitince birinci çevrim de tamamlanmış olur. Böylece birinci çevrimin ardından ikinci çevrime geçilmesi zorunlu olmaktadır. İkinci çevrimi ise Altınok ve Enlil (2012) şu şekilde açıklamaktadırlar:

"...üretim için gerekli tesis ve teçhizat (üretimin kurulu ortamı), tüketim için gerekli konut alanları (tüketimin kurulu ortamı) ve bu iki etkinliğin unsurunu arttıracak teknik altyapı yatırımlarını (otayol, demiryolu, havaalanı, liman, enerji üretim kapasitesi, su, kanalizasyon vb.) kapsamaktadır. Bu çevrim içindeki sermaye birikiminin büyük bir bölümü toprağa yatırılmakta ve fiziki varlıkları oluşturmaktadır. Bu bağlamda ikinci çevrimdeki yatırımlar aşırı birikimi emen en temel yatırımlar olarak tanımlanmaktadır." (Altınok ve Enlil, 2012).

Bu çevrimde yapılan yatırımlar kent mekânı üzerinde yapılarak yapılı çevrenin yeniden organizasyonu planlanarak uygulanmaktadır. Büyük sermaye şirketleri kentsel alanlara yatırımlar (konut, altyapı, ulaşım) yaparak yapılı fiziki mekânının yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar. Harvey'in (2004) "*mekânsal-zamansal sabitleme*" kavramıyla bahsettiği kapitalizmin aşırı birikim krizinin çözümü, ikinci çevrimde bulunmaktadır. Aşırı birikim krizine yönelik çözümün "*coğrafi yayılma ve mekânsal yeniden örgütlenme*" ile sağlanacağını ifade etmektedir. Bu çözüm de kent mekânında gerçekleştirilecek fiziksel ve toplumsal altyapı yatırımlarıyla sağlanmaktadır. Böylece kentsel mekânlar yeni yatırım alanları olarak birinci döngüde çıkan krize ve aşırı birikime çözüm kaynakları olarak görülmektedir.

Üçüncü çevrim ise uzun süreli sosyal altyapı yatırımlarından oluşmaktadır. Araştırma ve geliştirme, üretimi doğrudan besleyen beceri eğitimi ile nüfusun sosyal koşullarını iyileştirmeye yönelik yatırımlar, bu süreçteki temel uygulamalar olarak zikredilmektedir (Harvey, 2004, s. 93). Üçüncü çevrimde sermaye yatırımları daha uzun süreli düşünülerek gerçekleştirilmekte, kapitalist birikimin sorunu uzun vadeli çözümlerle gerçekleştirilmektedir.

Aşırı sermaye birikiminin birinci çevrimde tamamlanarak ikinci ve üçüncü çevrime geçiş yapması uzun bir zaman almaktadır. Harvey (2004), bu noktada finans ve devlet kurumlarının önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir. Devlet, birinci çevrimde üretici ve destekleyici rolüyle sermaye birikimini sağlarken ikinci çevrime geçildiğinde üretimden çekilerek iktisadi alanda küçülmeye gitmektedir. Devlet bu noktada özellikle kent mekânında uygulanan yatırımları ayrıcalıklı sermayedarları destekleyerek düzenleyen bir roledir.

Bu açıdan bakıldığında 1970'li yıllardan itibaren neoliberal ekonomik politikalara geçiş, sermaye birikim krizinin çözümünde bir araç olarak görülen kent mekânlarını oldukça etkilemiştir. Kent mekânı sadece fiziki bir alan değil, kapitalist gelişmenin varlığını koruması için önemli bir araç olarak da görülmektedir. Kentlerin fiziki, toplumsal ve ekonomik açıdan gelişmesi neoliberal ekonomik politikalarla uyumlu bir biçimde şekillenmektedir.

Dünya genelinde zaman ve dönem koşullarına göre değişen ekonomik yapı, sosyal hayat ve toplumsal ilişkiler aynı zamanda kent mekânının da değişimine

neden olur. 1980’li yıllar itibariyle dünya genelinde benimsenen neoliberal ekonomik politikalar, kentsel mekânda çok sayıdaki alanda değişime neden olmaktadır. Bu değişimler sadece yapılı çevre üretimi ile sınırlı kalmamaktadır. Neoliberal politikaların kentlerin ekonomik ve sosyal yapılarında da önemli değişimlere neden olduğu, kentsel ve bölgesel yönetimlere ilişkin kuralları değiştirdiği ve özel mülkiyete ağırlık verilerek yapılan düzenlemelerle bazı hakların kamudan özel sektöre ya da piyasa güçlerine aktarıldığı görülmektedir. (Newman ve Thornley, 1997’den aktaran Eraydın, 2012, s. 14)

Neoliberal ekonomik politikaları benimseyen devlet, Keynesçi politikadaki sosyal yönetim anlayışından uzaklaşarak girişimci yönetim anlayışına geçiş yapmıştır. Neoliberal yeniden yapılanma sürecinde kent ve bölge gibi mekânsal birimler ya da yerel yönetimler önem kazanmaya başladığından dünya genelinde kentlerin rekabet güçleri arttırılmaya çalışılmaktadır. Refah devleti uygulamalarına son verilen bu dönemde, Eraydın’ın deyişiyle:

“kentlerin işlevleri ve rolleri bu mekansal birimlerin rekabet güçlerinin arttırılması bağlamında değiştirilmiş; devletin rolü girişimci yönetim çerçevesinde yeniden şekillenmiş; girişimci devlet ve bu devletin küresel sermaye ile kurduğu ilişkilerin kentsel politika, planlama ve planlama araçlarını belirlediği savı genel bir kabul görmüştür.” (Eraydın, 2012, s. 12).

Devlet, bu süreçte sermayenin kapitalist pazarda gücünü arttıracak politikalar ve araçlar üreterek girişimciyi destekleyen rolü benimsemektedir. Sermaye dolaşımının ve kapitalist üretimin devamlılığının sağlanabilmesi, kent mekânının alınıp satılabilme değeriyle gerçekleşmektedir. Kent mekânı üzerinde düşünülen ekonomik yeniden yapılanma süreci, kent mekânını meta haline getirerek kullanım değerinden çok değişim değerini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Harvey (2017), kentin oluşumu ve ekonomik fazlanın üretimi arasındaki bağlantıyı inceleyerek sermaye dolaşımının gerçekleşmesinin öncesinde sermaye ve emek birikiminin olması gerektiğini öne sürmektedir. Kapitalizm tarihinin ise sermaye ve emek birikimi üzerine yazılacağını ifade etmektedir. Sermaye ve kentleşme arasındaki ilişkinin önemini ise *“sermaye birikimi ve kentleşme süreci el ele yürür”* ifadesiyle vurgulamaktadır (Harvey, 2017, s. 42). Sermaye birikiminin kent mekânında var olması, sermaye dolaşımını yönlendiren her türlü araç ve politikanın yaratımında mekânı önemli bir dolayım kılmaktadır (Harvey, 2017).

Neoliberal ekonomik politikalar, “*kapitalist gelişmenin mekânda yeniden üretimini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen ekonomik, politik, sosyal ve kültürel değişimleri oluşturmaktadır*” (Kırbaş, 2017, s. 20). Kapitalist gelişme yaşanan bu değişimlerle en çok kent mekânını etkilemektedir. Bu süreci neoliberal politikaları benimseyen her ülke aynı olmasa da benzer aşamalardan geçerek yaşamaktadır. Her ülkenin ekonomik, politik ve sosyal öncelikleri ile kentsel politikalarına bağlı olarak farklı biçimler alan bu sürecin ortak özelliklerinden biri de derin sosyal ve mekânsal ayrışmalar getirmesidir. Ünsal ve Türkün (2014, s. 22), “*Mekânda ortaya çıkan dönüşümler, toprakta oluşturulan rantın yeniden bölüşümüne zemin hazırlarken, aynı zamanda da sınıfları kent mekânında ayrıştırmakla üretim ve yeniden üretimin sorunsuz biçimde sürdürülmesine imkân sağlamaktadır*” diyerek bu ayrışma süreçlerine dikkat çekmektedirler.

Neoliberal yeniden yapılanma sürecinde kent mekânının değer kazanmasıyla yerel yönetimlerin rolü de değişmektedir. Yerel yönetimler daha çok merkezi yönetim politikalarının ve kararlarının uygulayıcısı konumundayken, artık küresel ekonomi içinde rekabet eden, kent mekânına sermaye çekmenin yollarını yaratan/arayan aktör konumunda bulunmaktadırlar. Yerel yönetimler, bölgelerinde sermaye yatırımlarını arttırmak ve çekmek için sermayenin gereksinimi olan temel donatılara sahip olma yönünde bir çaba içerisine girmektedirler. Yüksek teknolojik yenilenme, fiziki alt yapının iyileştirilmesi ve gerekli mesleki becerilerin arttırılması gibi çeşitli tarzda arz yönlü müdahalelere yönelerek sermaye açısından cazip merkezler haline dönmeye çalışmaktadırlar (Ünsal ve Türkün, 2014).

Neoliberal ideolojinin kent mekânını sermaye birikim aracı olarak görmesiyle kentsel alanlar ekonomik, politik ve toplumsal gelişmelerin merkezi haline gelmiştir. Neoliberal ideoloji teorik söylemleri sonrasında kent mekânında gerçekleştirdiği uygulamalarla ekonomik olarak dalgalanmalara neden olduğu gibi toplumsal alanın yeniden üretiminde kriz yaratarak sosyo-politik mücadelelerin yaşanmasına da neden olmaktadır. Bu bağlamda neoliberal kentleşmenin yarattığı kriz ve teorik söylemlerle uygulamalar arasında ortaya çıkan çelişkili durum kentsel alanlara yapılan yıkıcı müdahalelerle kendini göstermeye devam etmektedir. Neoliberalizmin yarattığı kriz, güçlü aktörler aracılığıyla ve zamanla krizi farklı yönlere çekebilecek yeni bir düzenlemenin oluşturulması sayesinde neoliberal ekonomi yok olmadan etkisini devam ettirmektedir (Theodore vd., 2012, s. 30-31).

Neoliberalizmin teoride öne sürdüğü yaklaşımlarıyla pratikte görülen uygulamalar arasında çelişkiler olduğu görülmektedir. Neoliberal ekonomiyi artan sermayeye dayalı, devlet rolünün azaldığı bir sistem olarak tanımlamanın yetersiz olduğu yapılan tartışmalar arasında yer almaktadır. McGuirke, neoliberalizmi, “*tekil ve iç tutarlılığı olmayıp, gerçekte birbiri ile örtüşen karmaşık stratejilerin oluşturduğu melez bir yönetim biçimi*” olarak tanımlanmaktadır (McGuirke, 2005’ten aktaran Eraydın, 2012, s. 15). Buna karşın Theodere vd., (2012, s. 23), neoliberalizmin

“her türlü devlet müdahalesinden özgürleştirilmiş, bir serbest piyasalar ütopyası yaratmayı arzulasa da pratikte piyasa hakimiyeti biçimlerini dayatmak, sonra da piyasalaştırmanın sonuçlarını ve çelişkilerini yönetebilmek için baskıcı, disiplinci devlet müdahalesinin biçimlerinin çarpıcı biçimde artmasını gerektirmiştir”

diyerek varlığı açısından devlete duyduğu ihtiyacı vurgulamaktadırlar. Yani neoliberal politikaların ve serbest piyasa ekonomisinin yıkıcı huzursuz sonuçlarına rağmen yerleşebilmesi için merkezi devletin şiddet araçlarına ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir.

Neoliberal politikaların içsel çelişkileri kentsel ve bölgesel uygulamalarda da kendini açıkça göstermektedir. Bu uygulamaları dikkate alarak Eraydın (2012), iki önemli çelişkiye dikkat çekmekte ve üzerinde tartışılması gerektiğini vurgulamaktadır: Bunlardan birincisi, piyasanın özgürleştirilmesi söylemi kullanılarak devlet müdahalesinin her alanda artması, diğeri ise demokratikleşme söylemi kullanılarak otoriterleşme eğilimlerinin hızlanması olarak ifade edilmektedir (Eraydın, 2012, s. 18-19).

Neoliberal yaklaşımın benimsendiği ülkelerde, devletin kentlere giderek artan ilgisi kentleri ekonomik, siyasal ve sosyal amaçlarını gerçekleştireceği bir araç olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Kentlerin ilgi alanı olarak görülmesinin farklı nedenleri olmakla birlikte en belirgin neden 1980’li yıllar sonrası neoliberal yaklaşımının küreselleşmeyle beraber ulus devletin önemini kaybettiği ve kentlerin önem kazandığına dair söylemleridir (Eraydın, 2012, s. 19). Kentler, neoliberal yaklaşımın öne sürdüğü söylemle devlet gücünden bağımsız dünya kentleriyle rekabet edebilen ve aynı zamanda küresel ekonomide yer edinebilmek amacıyla önemli birer araç olarak görülmektedirler.

2000’li yıllara gelindiğinde süreç, devletin ana metropolitan merkezlere ilgisinin yoğunlaşmasıyla kent mekânına olan ilginin daha fazla artmasına neden

olmuştur. Kentler, ekonomik kalkınmanın önemli bir aracı olarak görülmekte ve bu bağlamda devletin ana ilgi odaklarından biri olmaktadır. Girişimci devlet, ilgili yasal mevzuatın yeniden biçimlendirilmesi ve kentle ilgili yapılan planlamalarla belirli sermaye gruplarının lehine düzenlemeler yapmaktadır. Bu haliyle sermaye yanlısı olan devletin, kentlerde yaşanan değer artışlarından gerek ekonomik gerekse siyasi pay alma istemiyle yeni bir takım yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Eraydın (2012) devlet ve sermaye arasında kent mekânı üzerinden doğan yeni iş birliğini şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Merkezi hükümetin devletin önemli kentsel odakları ve metropoliten merkezleri ülke ekonomisinin dışı açılan kapı olarak gördükleri küresel ekonomi ile bağlantı noktaları olarak tanımladıkları ve bu alanlarda hem planlar hem de uygulamalar içinde yer aldıkları izlenmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda büyük değer artışlarının yaşandığı ve servet aktarımlarının yapıldığı bu odalarda merkezi hükümet kurumlarının pay almak veya en azından bu değerlerin farklı gruplara dağıtılmasının getirdiği siyasi rantlardan yararlanmak istediğini göstermektedir” (Eraydın, 2012, s. 19).

Kent mekânının devlet yönetimi açısından sermaye birikimi için araçsallaştığı neoliberal kentleşme modeli, dünya genelinde görülen yaygın bir fenomen olsa da deneyimi coğrafi olarak farklılaşmaktadır. Kentsel dönüşüm, mutenalaştırma, kentsel restorasyon, kentsel yenileme vb. gibi çok sayıda değişik kavramsal çerçeve altında toplanan kentsel mekânsal uygulamalar, neoliberal ideolojinin mekânsal müdahalesini temsil eden uygulamalardır. Türkiye’de de 2000’li yıllardan günümüze, devletin kalkınma aracı olarak gördüğü kentler için yapılan düzenlemeler dünyadaki bu genel eğilimden bağımsız değildir. Bu kapsamda ülkemizde de neoliberal kentsel politikalar kentsel yenileme, kentsel dönüşüm, soylulaştırma, kentsel ıslah gibi kavramlarla ilişkilendirilerek yeni bir takım yasal düzenlemelerle ve uygulamalarla beraber yaşama geçirilmeye çalışılmaktadır. Bunlardan özellikle kentsel dönüşüm süreci, neoliberal kentleşmeye atfedilen tüm diğer süreçleri anlamaya olanak tanıyan temel kavramsal çerçevelerden biridir.

2.1.1.2. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm, “küresel kentler sistemi içinde yeniden tanımlanan kentlerin fiziksel mekânda yeniden yapılandırılmasının bir gerekliliği” olarak tanımlanmaktadır (Hall ve Hubbard, 1998’den aktaran Güzey, 2012, s. 65). Küresel ekonomi içerisinde kentlerin rekabet edebilmesinin tek yolu, diğer kentler içinde rekabet edecek avantajları koruyacak özel stratejiler geliştirebilmesidir. Bu yeniden yapılanma içinde sermaye akımının hızlandırılması ve uluslararası sermayeye cazip yatırım ortamlarının yaratılması gerekmektedir (Hall ve Hubbard, 1998’den aktaran Güzey, 2012, s. 65). Küresel dünya ekonomisinde kalkınmanın unsuru olarak görülen kentler, sermaye yatırımlarını çekmek için fiziki dönüşümler yaşayacak stratejiler geliştirmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Harvey’in (2015) birikim krizinin çözümlenmesinde bahsettiği üçlü çevrimin ikincisine geçiş, kent mekânı üzerinde gerçekleşmektedir. Sermaye akımının kentlere çekilmesi için gerekli üretim ve tüketim alanları ile bu alanların kullanılabilmesi için ihtiyaç duyulan altyapı yatırımlarının (otayol, demiryolu, su, kanalizasyon vb.) sağlanması gerekmektedir. Sermayenin kentlere konut, altyapı, ulaşım gibi yatırımlar yapması yapısal fiziki mekânının yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Sermayenin yapısal çevre üzerindeki dolaşımı genellikle alt gelir grubuna ait insanların terk ettiği, değeri düşük, sağlıksız olarak nitelendirilen alanlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu alanlar fiziki dönüşüme uğratarak yeniden önem kazandırılmakta ve belirli çıkar gruplarının kullanımına açık hale getirilmektedir. Dönüşüme uğrayan alanların değer kazanmasındaki en önemli nokta, konumu ve geliştirilen projeler olmaktadır (Weber, 2002’den aktaran Kırbaş, 2017, s. 33).

Kentsel yeniden yapılanma veya kentsel dönüşüm kentin mekânsal ve toplumsal gelişimini belirleyen ekonomik, kültürel ve politik olmak üzere birçok değişkenin etkisiyle gerçekleşmektedir. Roberts (2000), bu değişkenleri beş temel amaç etrafında toplamaktadır: Birincisi, toplumsal sorunların temelinde fiziksel mekânın bozuk olması olduğuna dayanan fikir olup, fiziksel mekânsal müdahale ile söz konusu toplumsal sorunların çözümlenmesinin amaçlanmasıdır. İkinci amaç, müdahale edilen mekânın fiziki, sosyo-ekonomik, çevresel ve altyapı ihtiyacının giderilmesi ile ilgilidir. Üçüncüsü ise mekânın değişen çehresinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için sermaye birikimini sağlayabilecek yöntemlerle

ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amaçlanmaktadır. Dördüncüsü, kentsel büyümenin sınırlandırılarak, bozuk yapılı çevrelerin yeniden yapılanması gerektiği ile ilgilidir. Beşinci amaç ise kentsel politikalar ve uygulama alanlarında yer alabilecek farklı aktörlerin katılımını sağlayacak koşulları yaratmaktır (Roberts, 2000'den aktaran Bahçeci, 2017, s. 40).

Dünya'da kentsel yenileme ve kentsel dönüşüm projeleri sanayi devrimi sonrasında bozulan doğal ve yapılı çevreye müdahale ile başlamıştır. Kentsel yeniden yapılanma veya kentsel dönüşüm uygulamalarının hangi amaçla ne doğrultuda yapıldığını Kırbaş (2017), dönemlere göre ayırmaktadır. Buna göre 1940 ve 1950'li yıllarda kentsel alanların yeniden inşa edilerek fiziki ve ekonomik ihtiyaçları üzerinde durulmaktadır. Kentin kenar mahallelerindeki eski yapılar yerini çok katlı konutlara bırakırken, merkezdeki eski yapılar yerine ise ofis ve ticaret merkezi yapılarak kentsel yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar, merkezi yönetimin kentsel yenileme ile ilgili oluşturduğu yasalar öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bu dönem kentlerde banliyöleşmelerdeki artışın ön plana çıktığı bir süreci ifade etmektedir. 1960 ve 1970'li yıllar, toplumsal bozulmanın nedenini kentin sorunlu alanlarında yoğun olduğu kanısıyla, toplumsal bozulmanın önüne geçmek amacıyla mekânın yeniden yapılanması ile ilgili çalışmaların yapıldığı dönemdir. Toplumsal bozulmanın yoğunlaştığı alanlar kentin kenar, gecekondu mahalleleri olduğu düşüncesiyle bu alanlarda kentsel yenileme, iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. 1980'lerde ise fiziki görünümü yenilenen, ticaretin merkezi haline getirilen kentlere “*Kentsel Yeniden Yapılandırma*” adıyla ekonomik canlanmanın sağlanacağı projeler ön plana çıkarılmıştır. Bu projelerde amaç ekonominin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve artırılması için ulusal ve uluslararası yatırımcıların ve turistlerin ilgisini çekebilecek kentlerde büyük ölçekli projeleri gerçekleştirmektir. Bu projelerde kamu-özel iş birlikleri ön plana çıkarken kentsel politikalarda yer alacak farklı aktörlerin yer alabileceği koşullar yaratılmıştır (Kırbaş, 2017, s. 35-36).

Sermayenin ikinci çevriminde ortaya çıkan yeni ekonomik sektörlerin ve küresel ölçekte serbest dolaşım imkânı kazanan sermayenin kente çekilmesi temel politika aracı olarak görülmektedir. Bu süreçte kentlerin imajlarının yenilenmesi, markalaşmış kimliklerle dünyaya tanıtılması ve pazarlanması önemli politika aracı olmaktadır (Ünsal ve Türkün, 2014). 1980'li yıllardan itibaren hakim olmaya

başlayan neoliberal ekonomik politikalarla birlikte rant getirisi yüksek, bireysel çıkarların ön planda olduğu projeler uygulanmaya başlanmıştır. Kentlere yönelik yeniden yapılanma süreci kentsel mekâna olan ilgiyi daha da arttırdığından dolayı neoliberal ekonomik politikalarla birlikte mekâna müdahale biçiminin temel aracı kentsel dönüşüm uygulamaları olmaya başlamıştır (Yaman, 2010).

Genel olarak kentsel dönüşüm projeleri, özel sektörün aktörler arasında katılımı ve payının artırılmış olması ile sermaye odaklı projeler halini almıştır. Ancak birçok ülkede kentsel dönüşüm süreçlerinde katılımcı anlayış çerçevesinde farklı aktörler de yer alabilmektedir. Kamu sektörü, merkezi yönetim, yerel yönetim, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel halktan oluşan aktörlerin yanı sıra çok geniş uluslararası bağlantıların da bulunduğu kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmektedir (Sönmez, 2005). Ancak kentsel dönüşümde farklı aktörlerin ve grupların bir arada olması, dönüşümden elde edilen payda her zaman eşit bölüşüm yaşandığı anlamına gelmemektedir. Konut ve yaşanılacak mekânın seçiminde söz hakkı sahibi olma gruplara göre farklılık gösterebilmektedir (Kırbaş, 2017). Çoğu zaman üst gelir grubuna ait insanların lehine seçimler yapılırken alt gelir grubuna ait insanlar sürecin dışında tutulmaya çalışılmaktadır. Bu durumda da kentsel dönüşüm sosyal ve ekonomik dışlanma ortamı yaratmaktadır.

Kentsel dönüşüm sürecinde yer alan başlıca aktörler arasında DB, IMF, DTÖ gibi önemli küresel kuruluşlar yer alırken çeşitli küresel şirketler de sürecin aktörleri arasında yer almaktadır. Ulusal aktörler içinde ise ülke genelinde inşaatçılık alanında yaygınlık kazanan büyük yerel şirketler, kredi ve finans kuruluşları, uluslararası ve ulusal düzeyde piyasalara hakim olan gayrimenkul yatırım ortaklıkları yer alırken; müteahhitler, sivil toplum örgütleri ise sürecin yerel aktörleri arasında bulunmaktadır (Bahçeci, 2017). Piyasa odaklı dönüşümlerin yapıldığı kent mekanında yer alan aktörler, kentin bölüşümünde ve rant getirisinde verilecek kararların en önemli yetkilileri olmaktadır. Kentsel alanın şekillenmesinde kamu yararına söz sahibi olan yerel yönetimler ve plancılar ise artık piyasanın işlenebilirliğini sağlamak amacıyla hareket etmektedirler. Bu bağlamda yerel yönetimler ve plancılar kamu yararına piyasaları değerlendirmekle yükümlü olmasına karşın daha çok özel sektörün bu piyasalardan rant sağlayabileceği düzenlemeleri belirleyen aktörlerdir (Güzey, 2012, s. 66-67).

Kentsel dönüşüm kavramı literatürde, *kentsel koruma (urban conservation)*, *kentsel yeniden canlandırma (urban revitalization)*, *kentsel rönesans (urban renaissance)*, *kentsel yeniden inşa (urban reconstruction)*, *kentsel yenileme (urban renewal)*, *soylulaştırma (gentrification)*” gibi farklı kavramlarla da kullanılmaktadır (Yaman, 2010). Bu kavramlar kentlerin zaman ve mekân içerisinde yapılan müdahalelere göre anlam kazanmaktadır. Kentsel rant yaratma aracı olarak görülen ve bazı kesimlerin lehine düzenleme biçiminde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri eleştirilerin de odağı haline gelmektedir. Kent mekânında gerçekleştirilen eşitsiz bölüşüm ve ayrıştırma konut, kamu, iş ve rekreasyonel alanlarda kendini göstermektedir.

Kentsel dönüşüm uygulamaları ile kent mekânı meta haline gelerek belirli hiyerarşik grupların sosyal konumunu belirleyen ve ekonomik çıkarlarını koruyarak arttırabileceği araç haline gelmektedir. Dönüşüme uğrayan mekânların özellikle orta ve üst gelir grubuna hitap edebilen lükse dayalı fiziki mekânlar haline getirildiği görülmektedir. Kent merkezlerine inşa edilen güvenli, lüks kapalı konut siteleri, iş-ofis merkezleri ve sosyal ihtiyaçların karşılanabileceği alanların oluşturulduğu gökdelenlerin bulunması, neoliberal kentleşmenin kentsel dönüşüm uygulamaları aracılığıyla mekâna yansımalarıdır (Ünsal ve Türkün, 2014, s. 24). Kent merkezinde yapılan bu tür dönüşüm projeleri alt gelir grubuna ait insanların yaşam alanlarını daraltmakta ve bu insanların kentin dönüşüme uğramamış kenar mahallelere yönelmesine neden olmaktadır. Kent merkezinde üst gelir grubuna hitap edebilmek amacıyla inşa edilen güvenli lüks rezidanslar ve kapalı konut siteleri mekânda fiziki ve sosyal ayrışmanın göstergesi haline gelmektedir. Kentte dönüşüme uğrayan konut alanları dışında iş-ofis blokları ve rekreasyonel alanlar (lüks alışveriş merkezleri vb.) genellikle kent merkezinde ulaşım bakımından alt gelirli grupların erişiminin zor olduğu yerlerde inşa edilmektedir. Bu durum kentte yaşayan belli bir grubun yaşam şartlarını kolaylaştırırken diğer bir grubunkini ise zorlaştırmaktadır. Yapılan dönüşüm alanlarında alt gelirli gruba ait insanların kent mekânında yaşamlarını devam ettirebilme koşulları (ekonomik-sosyal yönden) göz ardı edilmektedir. Bu süreç kentsel nüfusun ayrışmasına neden olmaktadır. Genel olarak kentsel dönüşüm projeleri, mekânsal ayrışma ile sosyo-ekonomik ilişkileri zedeleyen ve sınıfsal çelişkileri ortaya çıkaran bir süreç halini almaktadır.

Neoliberal kentleşmeyi temsil eden kentsel dönüşüm uygulamalarının bu ayrıştırıcı karakteri ve fiziksel mekansal parçalanma sorunu üzerine geniş hacimli bir

literatür bulunmaktadır. Ancak neoliberal kentsel dönüşüm, sadece fiziki mekânı değil politik ve sosyal ilişkiler üzerinde de önemli etkiler yaratan bir süreçtir. Devletin özel sermayeyi desteklediği, ekonomik kalkınma için kent mekânının meta haline getirildiği durumda doğal olarak tüm toplumsal ve politik süreçler de bundan etkilenecektir. Bu anlamda kentsel dönüşümün toplumsal ve politik sonuçları yerel bağlamı olup coğrafyadan coğrafyaya değişmektedir. Özellikle kentsel dönüşümün sosyal sonuçlarının ulusal, bölgesel ve yerel koşullara bağlı özgül bir işleyişe sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden her ne kadar fiziksel kentsel mekânsal ayrışma ortak bir özellik olarak sıralansa da kentsel dönüşümün toplumsal sonuçları daha çok yerel ve ulusal özgüllüklerinin okunması üzerinden anlaşılabilir.

2.1.1.3. Türkiye’de Neoliberal Kentleşme

Dünya genelinde sermaye birikim krizine çözüm olarak öne çıkan neoliberal ekonomik politikalar 1980’li yıllar itibariyle Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. 1980’li yıllar itibariyle Türkiye küresel dünyaya uyum sağlama, yer edinme süreci yaşarken yeni bir ekonomik yapılanma süreci de yaşamaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ise neoliberal kentleşme süreci hız kazanmış, gerekli yasal düzenlemeler ve planlamalar ile yeni bir nitelik kazanmıştır (Güzey, 2012). Neoliberalizmin Türkiye’deki önemli dönüm noktaları Turgut Özal’ın 24 Ocak reform paketlerini uygulamak için atanması ve 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle gerçekleşmiştir. Bu kararlar itibariyle devlet, ekonominin dış piyasaya açık olduğunu, devletin küçültülmek istendiğini ve özel sektörün işlevinin arttırılacağını ilan etmiştir. Devletin bu kararlarla neoliberal politikaları benimsediğini gösterdiği söylenilebilir.

Türkiye’de neoliberalizm üç döneme ayrılmaktadır. İlk olarak 1980 sonrası liberalizasyon dönemi olarak adlandırılan, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla piyasanın serbestleştirilmesi ve kamu sektörünün daraltıldığı dönemdir. Bu dönemde plan yapma ve onama yetkisi 1986’da İmar ve İskân Bakanlığı’ndan alınarak belediyelere verilmiştir. Merkezi yönetimin yetkileri küçültülerek yerel yönetimlere devredilmiştir. Devletin yetkisi daraltılarak, kentin plan ve yönetiminde yerel yönetimlerin yetkisi arttırılmak istenmektedir. İkinci dönem, 1990 sonrası neoliberal

reformların uygulandığı dönemdir. Piyasa destekli reformlar ile yönetim sistemi desteklenmiştir. Devletin küçültülmesi ve piyasanın güçlendirilmesi söylemiyle politika üretim süreçlerine halkın katılımı ve farklı aktörlerin yer edinmesi amaçlanmıştır. Üçüncüsü ise 2000’lerde başlayan piyasa odaklı devletin düzenleyici rolde olduğu dönemdir. Devlet, sermaye odaklı politikaları düzenleyerek kabul edilebilirliklerini arttırmaktadır. Plan yapma ve karar verme yetkisi farklı kurumlara verilmiştir. Kentsel rantların artırılması amacıyla, çıkar grupları olan müteahhitler, arazi sahipleri, medya gibi özel sektörün yetkilerini artıran yasal ve kurumsal düzenlemelere gidilmiştir (Güzey, 2012).

Türkiye’de 1980 sonrası dönem, ekonomik, siyasal, toplumsal ve mekânsal anlamdaki köklü değişimlerin kırılma noktasının yaşandığı bir dönemdir. 1980 yılı ile birlikte ithal ikameci ve dışa kapalı kalkınma politikalarından vazgeçilerek, küresel liberalizasyon politikalarına doğru geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye, küreselleşme kapsamında yaşanan krizden kurtulmak ve yeni ekonomik yapılanmayı hayata geçirebilmek için sermayenin birikim alanı olarak görülen kentleri yenilemek ve yatırımları çekmek için bir takım yeni uygulamalara gitmiştir.

1980 yılı sonrasında uygulamaya konulan “*Birinci Kuşak Yapısal Reformlar*’ı” neoliberal kentleşmenin temel kurumsal altyapısını oluşturmaktadır. Buna karşın 2000 sonrasındaki uygulamalar, tamamlayıcı nitelikte olup “*İkinci Kuşak Yapısal Reformlar*” olarak anılmakta ve neoliberal politikalarla güçlü bir bağ kuran yeni bir kırılma noktası olarak görülmektedir (Ataay, 2007’den aktaran Göksu ve Bal, 2010, s. 257). İkinci Kuşak Yapısal Reformlarla ekonominin yeniden canlandırılması hedeflenerek kent topraklarına yönelen yatırımlar ve müdahaleler arttırılmakta ve kent toprakları üzerinde değer artışı sağlanmaktadır. Yapısal reformların en temel ve avantajlı hedefi haline gelen kent, sermayenin de yeni yatırım alanları olurken, kente yapılan müdahalelerin temel aracı ise kentsel dönüşüm olmaktadır (Göksu ve Bal, 2010).

Bu bağlamda Türkiye’de kentsel dönüşümün yerel gündeme konu oluşu, İstanbul’da yapılan Habitat II toplantısı ile gerçekleşmiş ve kentsel dönüşüm ulusal rapora “*sürdürülebilir ve güvenli kentler yaratılmasında yeni bir yerel politika*” olarak girmiştir. Türkiye’nin yeni neoliberal kentleşme aracı olan kentsel dönüşüm, konut alanlarına ve özellikle alt gelir grubunun konut kullanım alanı olan gecekondu bölgelerine yönelmektedir. Kentlerin merkezi alanlarının yeniden değerlendirilmesi için

gecekondu alanlarının yeniden yapılandırılarak orta ve üst gelir grubu insanların kullanımına uygun hale getirilmektedir (Güzey, 2012).

Altınçekiç ve Göksu (1995), kentsel dönüşümün gündeme taşınmasını ulusal ve yerel ölçek üzerinden iki temel yönünü vurgulamaktadırlar. Birincisi, yayılarak büyüyen metropol kentlerin çeperlerdeki eşiklere dayanması nedeniyle oluşan sorunlar ile karşı karşıya kalınmasıdır. Bu soruna çözüm olarak önerilen seçenekler, banliyöleşme ve kentsel yayılma alanı içinde kalan yüksek eğimli alanların yapılaşmaya açılmasıdır. Ancak inşaat ve arsa maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle bu da soruna çözüm getirmemektedir. Kentsel dönüşüm alanlarını gündeme taşıyan ikinci konu ise sermaye birikim krizinin, kentsel arsa rantları yoluyla aşılması düşüncesi ve bunun önünü açan 1980 sonrası benimsenen ekonomik ve politik tercihler olmaktadır. Kentsel dönüşüm ulusal düzeyde sermaye birikim krizine çözüm olarak görülürken yerel düzeyde ise kentsel büyüme problemlerinin çözümünde anahtar konumundaki alternatif olarak görülmektedir. 2000’li yıllardan sonra ise artan kentsel dönüşüm projelerinin, üst ölçekteki politikalar ve tercihler sonucunda ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Göksu ve Bal, 2010).

Günümüzde, Türkiye’de de kentsel dönüşüm devletin öncülüğünde piyasa odaklı biçimde yapılmaktadır. Rant piyasasında yüksek getiri sağlayan kentsel dönüşüm projeleri belediyelerin de önemli gelir kaynağı durumuna gelmektedir. Bu süreçte kentler hem devlet hem de özel sermaye için büyük önem arz etmektedir. Yerel yönetimler bu süreçte siyasi ve ekonomik açıdan kentler aracılığıyla güç kazanmaktadırlar. Devlet ise yerelin gücünü arttırmak amacıyla önem arz eden kentlerin cazibesini arttıracak ve bu sürecin devamlılığını sağlayacak yeni yasal düzenlemeler ve planlamalar gerçekleştirmektedir. Bu süreçte kentsel dönüşüm projelerinde özel sermayenin önündeki engelleri kaldırmak ve sermayenin kente müdahalesini kolaylaştıracak yasal düzenlemeleri yaratarak sürecin devamlılığını sağlamaya çalışmak devletin esas görevi haline gelmiştir.

Kentsel dönüşüm sürecinde, sermayenin mekâna müdahale etmesi için yasal düzenlemelerle hukuki bir dayanak oluşturulurken, mekânın dönüşümünde toplumun da kabul edilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda Habitat II toplantısında kentsel dönüşümü “*güvenli ve sürdürülebilir kentler yaratılmasında bir araç*” söylemiyle tanıtarak, müdahale yapılacak mekânın gerekçesi de “*kentsel sorun alanları*” olarak belirtilmiştir (Güzey, 2012, s. 70). Bu anlamda kentsel dönüşümün

meşrulaştırıcı söylemlerinin başında “*sorunlu kent*” söylemi gelmektedir. Hijyen, temizlik, ekonomik gelişme, güvenlik, toplumsal gelişme, yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik gibi birçok kavram, kentsel dönüşüm uygulamalarının meşrulaştırıcı söylemi olarak kullanılmaktadır. Toplumsal tabanda yeni müdahale biçimlerini ve kentsel dönüşümü kabullenecek rızanın üretimi bu sayede gerçekleşmektedir. Ancak toplumsal rızanın üretimi yanı sıra sürecin kurumsallaşmasını ve yerleşik hale gelmesini sağlayan temel unsur yasal mevzuatı ve örgütlenme biçimi ile bunun kurumsallaşmasıdır. Bu kurumsallaşma biçimi, dönüşümün aktörlerinin rolü, sermaye kaynakları, yönetim biçimleri gibi boyutları yanı sıra bu dönüşüm süreci ve sonrasında ortaya çıkan toplumsal sorunların şekli ve çözümü üzerinde de etkilidir. Bu açıdan kentsel dönüşümün yasal mevzuatı kurumsal alt yapının en önemli bileşeni olarak önemlidir.

2.1.1.4. Kentsel Dönüşüm İle İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de 1980 ve 1990 yılları arası dönem kent politikaları açısından önemli bir süreçtir. 1980 sonrasında konut problemi, hem Toplu Konut İdaresi gibi önemli bir kurum aracılığıyla hem de gecekonduların da dahil olduğu enformel yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde merkezi devletin yasal düzenlemeleri aracılığıyla mevcut konut stoku piyasaya açılmış ve inşaat sektöründe daha önce görülmemiş düzeyde teşvikler verilmiştir. 1990’ların ortasından itibaren kentlerin dönüşümüyle ilgili önemli politik değişimler gündeme gelmiştir. Ancak kentsel dönüşümle ilgili önemli ve çoğu yasal düzenlemenin 2000’li yıllar itibariyle uygulanmaya başlandığı görülmektedir (Ünsal vd., 2014, s. 122). 2000 sonrası süreç, 1980’lerde gündeme gelen ancak mekânda etkisini göstermeyen neoliberal kentsel uygulamaların güçlü bir şekilde mekânsal etkisini gösterdiği bir dönemdir. Her ne kadar kentsel yapılı çevre sermaye birikimi açısından 1980’lerden itibaren önemli bir araç olmaya başlamışsa da Türkiye’de kentsel dönüşüm kavramının 2000’li yıllar itibariyle ağırlık kazandığı görülmektedir. Sermayenin kentlere yatırımını kolaylaştıracak temel yasal düzenlemelerin ve uygulama biçimlerinin bu dönemde arttığı görülmektedir (Göksu ve Bal, 2010).

Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin temelinde bu dönemde uygulamaya başlanması nedeniyle kentsel dönüşüm ancak 2000’li yıllarda yaygın bir gündem halini almıştır. Kamusal alanda daha çok sermaye yanlısı söylem ile yer almasına karşın, akademik camiada sorunlu yönleri ile yer edinmektedir. Bu minvalde yasal kurumsal mevzuattan toplumsal ve politik boyutlarına varıncaya dek çok değişik ölçekte ve boyutta sorundan bahsedilebilmektedir. Türkiye’deki kentsel dönüşümün temel sorunlu yönlerini değerlendiren Karasu (2009) bunlardan bazılarını ana başlıklar halinde şu şekilde sunmaktadır:

“a- imar planının öngörülere bir kenara itilmekte , b- Dönüşüm projeleri yalnızca rant getirisi yüksek olan gecekondular alanında uygulanmakta, böylelikle gecekondular arasında imtiyazlı bir sınıf yaratılmakta, c- Çölde bir vaha gibi, plansız ve altyapısız kentin ortasında, her türlü lükse sahip, kentten ayrılmış, ayrıcalıklı alanlar yaratılmakta, kentsel alanlardaki kullanım ve mülkiyet hakları alt gelir grubundan üst gelir gruplarına doğru ve kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru transfer edilmektedir” (Karasu, 2009’dan aktaran Bahçeci, 2017, s. 43).

Bu sorunlu boyutlara ek olarak 2000 sonrası dönemde kentsel dönüşüm projelerinin bütünlük ilkesinden uzaklaştığı ve parsel ölçeğinde projelere yöneldiği sorunu da eklenmelidir. Bu türde parsel ölçeğindeki dönüşüm projeleri zaman zaman imar planlarının kentsel gelişme için belirlediği biçim ve sınırları zorlayabilmektedir. İmar planlarının göz ardı edilerek değer artışı yüksek olan alanlara uygulanan dönüşüm projeleri aynı zamanda mekânsal ayrışma da yaratmaktadır.

Türkiye’de 2000’li yıllardaki kentsel dönüşümü desteklemeye ve uygulamaya dönük mevzuat uzun yıllara yayılan bir birikimsel gelişmenin ürünüdür. Dönüşüm ile ilgili kurumsal görev ve sorumlulukların da karmaşık bir halde olduğu; çok sayıda kurum ve kuruluşun bu süreçte yetkilendirildiği görülmektedir. Bu anlamda kentsel dönüşümün hem yasal mevzuatının oluşturulması hem de bu süreçteki görev dağılımının belirlenmesi farklı zamanlarda gerçekleştirilen bir takım yasal uyarlamalarla olmuştur. Bu konudaki en yetkili kuruluşlardan biri olan ve 1984 yılında kurulan TOKİ, Emlak Bankası’nın kapatılmasıyla fiilen işlevsiz hale gelmiş, 2003 yılında ise geniş yasal yetkilerle donatılıp merkezi kurum haline getirilerek Türkiye konut sektörünü şekillendirecek finansal güce sahip olmuştur (Deneç, 2014).

Yasal mevzuat açısından en önemli adımları temsil eden merkezi yönetim gücünün yerel yönetimlere devretmesi konusundaki adımlar ise 2004-2005 yılında

çıkarılan üç yasa ile gerçekleştirilmiştir. 2004 yılındaki 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5272 sayılı Belediyeler Kanunu ile 2005 yılındaki 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu bunların başında gelmektedir. Bu yasalar kabul edildikten hemen sonra yasalarda bir takım değişiklikler yapılarak yeni maddelerin eklenmiş olması, yasal mevzuat konusunda istikrarlı bir uzlaşının yakalanamadığını göstermektedir. Dahası bu durum, ilgili yasal mevzuatın kentsel dönüşümün parçacıl karakterine uygun bir şekilde, kimi kişi ve grupların ihtiyaçları doğrultusunda düzenlendiğine işaret etmektedir.

Kentsel dönüşümle ilgili yasal düzenlemeler temelde 2004 yılı itibariyle yapılmaya başlanmış olmasına rağmen ilerleyen yıllarda değişik yasal düzenlemelerle bu süreç devam etmiştir. Nisan 2004'te çıkarılan 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu ilk kanun olup bununla "*Kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi*" amaçlanmaktadır (Ünsal vd., 2014). Bu yasanın amacına daha iyi bir şekilde ulaşılabilmesi için 5481 sayılı Kanun çıkarılmıştır (Bahçeci, 2017). "*Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu*" birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu özel kanuna yönelik temel eleştiri kamu yararı adı altında ayrıcalıklı yasa çıkarılması ve özel proje hazırlanarak bütünlükten uzak bir şekilde hazırlanmasıyla ilgilidir. Temel eleştiri ise büyükşehirlerin farklı alanları için farklı yasalar çıkarılmasının koruma süreci açısından temel çözüm yaratmayacağı yönündedir. (Balamir, 2005'den aktaran Özden, 2010, s. 202).

2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun'un amacı ise şu şekilde belirtilmektedir:

"Büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir belediye sınırları içindeki ilçe belediyeleri, nüfusu 50 bini geçen belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanları dışında il özel idarelerince yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının bölgenin gelişimine uygun olarak inşa ve restore edilerek bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, doğal afet risklerine karşı önlem alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması" (Bahçeci, 2017, s. 44).

Yasa, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Toplu Konut İdarelerinin yenilemeye yönelik olarak yetkili kılmaktadır (Özden, 2010). Ancak 5366 sayılı Kanun beraberinde birçok sakıncaları da getirmektedir. Özden (2010) söz konusu bu sakıncaları şu şekilde sıralamaktadır:

“Bütüncül planlama anlayışını reddedişi, yenileme alanlarındaki mevcut sosyo-ekonomik boyutu göz ardı edişi, planlama sürecinin doğal bir parçası olmayı reddeden yaklaşımı, parçacıl/noktasal çözümleri teşvik edişi, ‘Kentsel Yenileme Alanı’ ilanının bilimsel kriterlere dayanmayışı ve kolaylıkla istismar edilmeye açık oluşu, bu alanlara yönelik olarak önceden alınmış kararların ve koruma amaçlı imar planlarının gözardı edilerek yapı adası temelinde projelendirme ve planlama anlayışının seçilmesi ve bunlara uygun yapılmış koruma amaçlı imar planlarının bütünlüğünün bozulması, bölgeler özelinde koruma kurulları oluşturulması, uygulama için gerekli araçların tanımlanmaması” (Özden, 2010, s. 202-203).

2005 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73.maddesiyle, nüfusu 50 binin üzerine çıkan belediyelere kentsel dönüşüm proje alanlarını ilan etme ve uygulama yetkisi verilmiştir. 2010 yılında yürürlüğe giren yeni düzenlemeyle 73.maddenin içeriğiyle ilgili değişim yapılarak kentsel dönüşüm alanı ilan etme yetkisinin Büyükşehir Belediyelerine verilme kararı geri alınmıştır (Türkün vd., 2014). Yapılan değişiklikle belediyelerin kentin eskiyen bölgelerini yeniden inşa etmek, restore etmek ve tedbir almak amacıyla kentsel dönüşüm projesi uygulayabilmesinin önü açılmıştır. (Kırbaş, 2017). Bu yasada:

“Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın; üzerinde yapı olan veya olmayan imarlı veya imarsız alanlar olması, yapı yükseklik ve yoğunluğunun belirlenmesi, alanın büyüklüğünün en az 5 en çok 500 hektar arasında olması, etaplar halinde yapılabilmesi hususlarının takdiri münhasıran belediye meclisinin yetkisindedir”

(Türkün vd., 2014) ifadesi yer almakta ve bu sayede dönüşümün koşulsuz istenilen her yerde belediye kararıyla gerçekleştirilebilmesinin önü açılmaktadır. Alan büyüklüğünün en az 5 en çok 500 hektar olarak belirlenmesi dönüşümün imar planının bütünlük ilkesinden uzak olduğunu göstermektedir.

2005 yılında TOKİ’nin kuruluş yasasında yapılan bir değişiklikle, kurumun görev alanı genişletilmiş, görevleri arasına belediyelerle işbirliği yaparak kentsel dönüşüm projeleri de eklenmiştir. 2007 yılında yürürlüğe giren 5609 sayılı yasa ile de TOKİ gecekonduların, rehabilitasyon, yıkım ve önleme alanlarının sınırlarını

belirlemekle yetkili tek kurum olmuştur (Türkün, 2011'den aktaran Güzey, 2012, s. 73). TOKİ yetkilerinin arttırılması ile 2000 sonrası neoliberal yapısal reformların temel araçlarından olan yerleşmenin, Türkiye'ye özgü bir biçimde, merkez kontrolünde yürütüldüğünü açıkça göstermektedir. Bu durum kentsel dönüşüm ile ilgili olarak Türkiye'ye özgü koşulların başında gelmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinin önemli bir diğer aktörü ise özel sermaye olmaktadır. Bu dönemde yasal düzenlemelerin özel sermayenin lehine olanaklar sağlayacak şekilde değişmesiyle projeler özel sektöre ihale edilebilmekte ve özel sektör süreç içerisinde önemli bir konuma taşınmaktadır (Göksu ve Bal, 2010). TOKİ, bu süreçte ciddi eleştirilerin odağı haline gelmiştir. TOKİ'nin artan yetkilerini, *"kentlerin merkezi alanlarının dönüşümü için yaratılan piyasa odaklı projeleri destekleyen sürecin bir parçası ya da yeni elitler için arsa pazarlama stratejisinin bir uzantısı"* yönünde kullandığı yapılan eleştiriler arasındadır (Güzey, 2012, s. 73). Genel olarak sürece bakıldığında TOKİ'nin ve belediyelerin dönüşüm ile ilgili yetkilerinin arttırılmasının merkezi yönetimin yerelde önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Nitekim yasal düzenlemelerin özel sermayenin önünü açacak biçimde yenilenmesi bu iddiaları doğrular niteliktedir.

Kentsel dönüşüm uygulamalarında 2010 yılı sonrası dönem önceki dönemlere göre politik yaklaşım açısından farklılık göstermektedir. 2000'li yılların ortasına değin büyükşehir ve yerel yönetim düzeyinde sürdürülmeye çalışılan reform uygulamaları bu tarihten sonra önemli kırılma noktaları yaşamaya başlamıştır (Eraydın, 2012, s. 22). 2010 sonrasında gerçekleştirilen düzenlemelerden ilki, 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'dir. Bu kanun daha sonra 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bazı değişikliklere konu olmuştur. İkinci önemli düzenleme, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Kanun'dur. Üçüncü düzenleme ise 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur (Bahçeci, 2017, s. 44).

04.07.2011 tarihinde yürürlüğe giren 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yeni bir bakanlık kurulmuştur. Bu kararnamenin ardından 17.09.2011'de yürürlüğe giren 648 sayılı *"Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde*

Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” çıkarılmıştır. Bu değişikliklerin yanı sıra, 3194 sayılı İmar Kanunu, 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda değişiklikler yapılmıştır. 648 sayılı Kararname, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na aslen yerel yönetimlere ait olan plan yapma, yaptırma, onaylama yetkilerinin yanı sıra proje onayı, yapı ruhsatı ve yapı kullanma izin belgesi verilmesi gibi görev ve yetkiler vererek, parsel ölçeğinde ve ayrıcalıklı biçimde kent toprağına el koyma yetkisini tanımaktadır (Türkün vd., 2014, s. 129).

Kentsel dönüşümün önünü açmak üzere 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Mekânsal Strateji adıyla yeni bir plan türünden bahsedilmiştir. 2863 sayılı Kanun ile korunan kültür ve tabiat varlıkları da korunma açısından iki gruba ayrılmış tabiat varlıklarının korunmasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, kültür varlıklarının korunmasında ise 4848 Sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 9.maddesine dayanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkili kılınmıştır Bu süreçte merkezin yetkisi arttırılmıştır (Görmez, Altınışik ve Bahçeci, 2013’den aktaran Bahçeci, 2017).

2012 yılında yapılan bir düzenleme de 6306 sayılı “*Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Kanun*”dur. Bu kanunun amacı “*afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli alanların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir.*” (Güzey, 2012, s. 74). Bu kanun ile riskli alanlara ilişkin her tür ve ölçekteki planları yapma, yaptırma ve onaylama yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ’ye verilmiş, yerel yönetimler sürecin ikincil aktörü olarak belirlenmiştir. (Bahçeci, 2017) Yerelleşmenin en önemli aktörleri Büyükşehir Belediyeleri ve İlçe Belediyeleri’nin yetkilerini kaybederek, dönüşüm alanındaki güç ve yetkinin merkezde toplandığı görülmektedir.

11.11.2012 tarihinde yürürlüğe 6360 sayılı “*On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” girmiştir. Bu kanun ile toplam büyükşehir sayısı otuza çıkmış ve yeni ilçeler kurulmuştur. Büyükşehir belediye sınırları il sınırı olmuş, bütün belde belediyeleri kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür. Bu illerdeki bütün köyler de

mahalle yapılmıştır (Kırbaş, 2017, s. 71). Bu kanun aynı zamanda birçok çelişki ve düzenlemeyi de kapsamaktadır. Büyükşehir belediyelerinin yetki alanı genişletilirken aynı zamanda İl Özel İdareleri ortadan kaldırılmış, yerine Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları ile valilik makamının yani merkezi hükümetin yetkileri güçlendirilmiştir. Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları ile özel idare bütçesi yerine kontrolünün merkezi yönetimde olduğu bir mekanizma oluşturulmaktadır (Koyuncu ve Köroğlu, 2012’den aktaran Eraydın, 2012, s. 22-23).

Kentsel dönüşümle ilgili son dönemlerde yapılan yasal düzenlemeler kent mekânının önemli ekonomik değer taşıdığını göstermektedir. Özellikle 2000 sonrasında kente ve kentsel dönüşüme ilişkin çıkarılan yasalar, hükümet politikalarının bu yönde artması bu durumu doğrulamaktadır. Türkiye’de 2000 yılı ortalarına kadar devlet kentle ilgili bazı hakları yerele devrederken sonraki süreçte büyükşehirlerdeki yetkisini tekrar arttırmıştır. Büyükşehirlerin ekonomik kalkınmasında finans kaynağı olarak görülen kentlerin önemi merkezi hükümetin bu alandaki yetkisini yerele devredemeyecek kadar önemli düzeydedir. Eraydın bu durumu

“Devletin uygulayıcı birimleri olan bakanlıkların kent içinde ve dışında (bölge ve kentin çeperindeki alanlarda) planlama yetkilerini arttırmaya çalıştıklarını ve önemli olduğu düşündükleri alanlarda planlama yetkisi kazanarak, planlama sisteminin parçalanmasına ve bütüncül planlamanın giderek önemini yitirmesine neden olduğu açıkça görülmektedir”

diyerek eleştirmektedir (Eraydın, 2012, s. 23). Planlamanın, bütüncül olmaması parçacı anlayışla hazırlanması sosyo mekânsal ayrışmayı arttıracak bir durumdur. Plan sürecinde alınan kararlar toplumun genelini etkilerken alt gelirli insanların bu süreçte talepleri göz ardı edilmektedir. Kentleri sadece ekonomik araç olarak gören yaklaşımlarla, sermaye odaklı üretilen, bütünlük ilkesinden uzak, yüksek getiri sağlayan parçacı kentsel dönüşüm projelerinin desteklenmesi ve uygulanmasıyla kentlerin, ekonomik ve sosyal sorunlarına kesin çözüm üretilmemektedir. Tam aksine var olan mevcut sorunlara yeni sorunlar eklenmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’de neoliberal kentleşme politikalarının etkisinde gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinin sosyal, ekonomik, politik ve mekânsal açıdan doğurduğu değişik sorunlardan bahsetmek mümkündür. Denilebilir ki kentsel dönüşümün değişik boyutlardaki etkisine dair doyurucu bir literatür mevcuttur.

Coğrafi açıdan bakıldığında kentlerin merkezi fonksiyonlarının değişmesi, merkezdeki kimi fonksiyonların kent çeperlerine taşınması, gecekondu alanlarının orta ve üst gelirli grupların lüks konut tüketim alanlarına dönüşmesi, şehirlerin içinde ya da kenarlarında mevcut toponomiyle uyuşmayan şekilde TOKİ konutlarının yükselmesi, şehrin diğer bölgeleriyle fiziksel anlamda bağlantısı kesilmiş kapalı konut sitelerinin yaygınlaşması gibi yeni gelişmeler kentsel dönüşümün mekansal sonuçlarının başında gelmektedir (Eraydın, 2012).

Ancak her mekânsal süreç gibi kentsel dönüşüm sürecinin de aynı zamanda sosyo-ekonomik sonuçları olmaktadır. Türkiye'deki kentsel dönüşüm projelerinin yaygın etkilerinden biri de dünyadaki diğer örnekleriyle uyumlu bir şekilde olup sosyo-ekonomik açıdan getirdiği eşitsizliklerdir. Kentsel dönüşüm projelerinin kent içi rant düzeyinde yarattığı artış nedeniyle belli toplumsal kesimleri dışladığı yaygın olarak dillendirilen sosyo-ekonomik sonuçlardan biridir (Sipahi, 2012; Erman, 2012; Ünsal ve Türkün, 2014; Bal ve Altun, 2016). Gelir grubuna, etnik yapıya, dinsel inanca, cinsiyete, coğrafi kökene ve daha bir sürü farklı sosyal kategoriye bağlı olarak gerçekleşen bu eşitsizlikler yerden yere değişebilmektedir. Türkiye'de kentsel dönüşümün yarattığı sosyo-ekonomik eşitsizlikler daha çok sınıf ya da gelir grubu eksenini üzerinden araştırmalara konu edilirken, dönüşümün etnik ve diğer kimliklerle olan bağı üzerinde çok da durulmamaktadır.

Oysa kentlerde yaşayan insanlar çoğu zaman etnisite, inanç ve cinsiyet gibi değişik kimlik kategorileri üzerinden de mekânsal olarak ayrılmaktadırlar. Bu mekânsal ayrışma nedeniyle kentsel dönüşümün her sosyal kesime etkisi farklılaşabilmektedir. Neoliberal kentleşmenin etkisindeki kentsel dönüşümün yoksullaştırıcı ve dışlayıcı etkisi bu anlamda farklı sosyal kimliklerle ilişkili olarak şekillenmektedir. En basit haliyle kentin ötekileri olarak ayrılan kesimler salt ekonomik gelir düzeyi ve sınıfsal konumları üzerinden dönüşümden etkilenmemektedirler. Bazen de inanç ve yaşam tarzları itibarıyla kentteki konumları üzerinden etkilenmektedirler. Nitekim bu çalışmada ele alınan cemevleri örneği üzerinden Alevi inanç gruplarının kentsel dönüşüm süreçlerinden ekonomik konumları nedeniyle değil, öncelikli olarak inanç kimliği eksenini üzerinden şekillenen bir ayrışma ve dışlama sürecine uğradıklarını ortaya koymaktadır.

2.1.2. Türkiye’de Alevi-Bektaşî İnançının Tarihsel Süreci

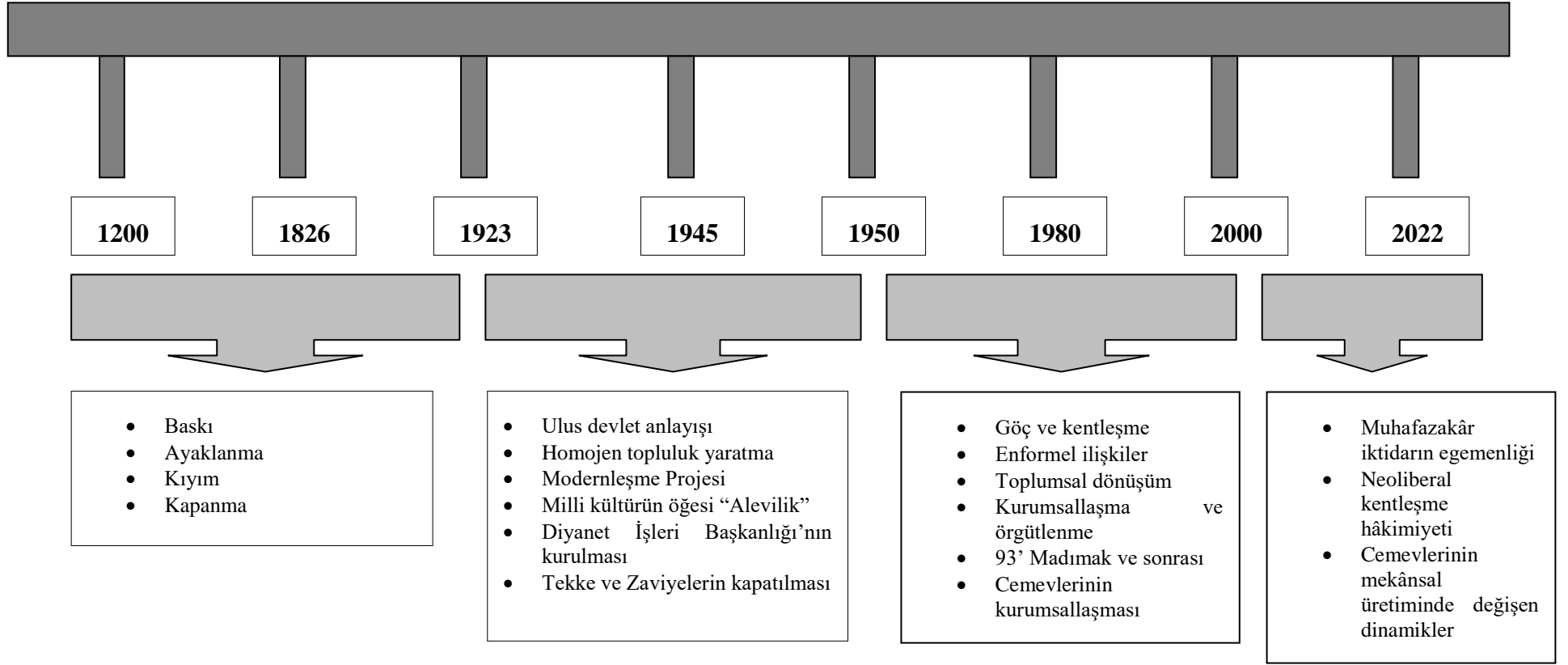
Toplulukların sahip olduğu kimlik, tarihin dinamik yapısıyla şekillenerek günümüze ulaşır. Türkiye’de Alevi kimliğinin günümüzdeki yapısını anlamlandırmak için de tarihin dinamik süreciyle birlikte ele almak gerekmektedir. Yüzyıllar öncesine dayanan ve genellikle kırsal alanda yaşayan, dışı kapalı, kendi oluşturduğu kurumsal yapıyla varlığını devam ettiren köklü bir kimliğin günümüzde örgütlenen ve kamusal alanda kendini görünür kılmaya çalışan bir topluluk haline geldiği görülmektedir. Bu durum Alevi kimliğinin ortaya çıkış sürecinden günümüze sosyal, kültürel ve mekânsal açıdan önemli kırılmalar yaşadığını göstermektedir. Bu bölümde Aleviliğin dünden bugüne kamusal alanda görünürlüğünü etkileyen gelişmeler ana hatlarıyla değerlendirerek açıklanmaktadır. Bu bağlamda Alevi inancını tanımlamak veya Alevi kimliğinin tarihsel inşa sürecini etkileyen gelişmeleri açıklamak çalışmanın sınırlarını aştığından konu dışı bırakılmıştır.

Çalışmamızın temel amacı neoliberal kentleşme süreçlerinin Aleviliğin kamusal görünümünü nasıl etkilediğini ortaya koymak olduğundan, bir kimlik veya inanç sistemi olarak Aleviliğin kamusal görünümünün tarihsel evrimine değinmek gerekmektedir. Çünkü böylesi bir tarihsel bağlam ortaya konmaksızın geçmiş kentsel gelişme süreçleri ile yeni kentleşme süreçlerinin söz konusu görünürlük açısından nasıl farklı sonuçlar ortaya koyduğu tartışılmaz. Özellikle kamusal görünürlüğün en somut örneği olarak cemevlerinin kendisi kentleşme süreçleri, kent mekanındaki rant mücadelesi, kentsel arazi mülkiyeti gibi yapısal koşullardan ve kentsel gelişme dinamiklerinden bağımsız değildir. Bu nedenle cemevleri gibi temsili mekânlar üzerinden kamusal görünürlüğün sorgulandığı her çalışma, kaçınılmaz olarak bu mekânların üretildiği kentleşme dinamiklerini ele almalıdır. Burada amacımız cemevinin bir ibadethane olup olmadığı, inanç, kültür ve folklörük yaşam açısından anlamının ne olduğu gibi sorulardan hareketle onun statüsünü ya da konumunu sorgulamak değildir. Aleviliğin kamusal görünürlüğünün salt cemevleri ile sınırlı olduğunu savunmak da değildir.

Ancak Aleviliğin kentsel mekândaki görünürlüğünün ve kimlik inşasının temel simgelerinden biri olarak cemevleri aynı zamanda inanç ve kimlik sisteminin yeniden üretimi ile mekânsal üretim arasındaki organik bağın da birer

göstergesidirler. Bu nedenle mekânın yeniden üretimi ve mekânsal mücadele süreçleri aracılığıyla var olabilen kamusal fiziksel görünürlüğü en tipik örneği olarak önemsenmektedir. Cemevlerinin bu kamusal görünürlük açısından taşıdığı anlam ise ancak Aleviliğin kamusal görünürlük tarihi içine yerleştirildiğinde kavranılabilmektedir. Bu yüzden bu bölümde genel olarak Aleviliğin kamusal görünürlüğü Türkiye toplum ve kentleşme tarihi ile ilişkili olarak ele alınmakta ve cemevlerinin bu tarihsel bağlam üzerinden kamusal görünürlük açısından taşıdığı anlam ve önem ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Kamusal görünürlüğü tarihsel evrimi ise Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki ana dönem halinde incelenebilir (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye Kentleşme Süreci İle Aleviliğin Kamusal Görünürlüğü

(Bozkurt, 2006; Ertan, 2017; Kayapınar, 2012; Massicard, 2017; Melikoff, 1994; Okan, 2004; Öz, 1992; Salman, 2019; Üzüm, 2013; Yaman, 2012'den yararlanarak hazırlanmıştır.)

2.1.21. Cumhuriyet Öncesi Dönem Kamusal Görünürlüğü

Cumhuriyet öncesi dönemde Alevilerin tarihsel sürecine genel hatlarıyla bakıldığında kamusal görünürlüğünün yaygın olduğu görülmektedir. Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'nun Türkleşmeye başlaması ile Orta Asya'dan Horasan'a ardından Anadolu ve Balkanlara doğru uzanan Türkmen göçleri ile Alevi topluluğu da kitlesel göç hareketinin parçası olarak tarihte yerini almıştır. Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'da önemli dini ve siyasi görevlerde yer alarak kamusal alanda görünür olan Alevi topluluğu, 13.yüzyılda Selçuklu yönetimine karşı gerçekleştirdikleri Babai ayaklanmasıyla devlet ve toplum ilişkisi açısından tarihte ilk kırılma noktasını yaşamıştır (Melikoff, 1994). Batı Anadolu'da kurulan Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinde Alevi-Bektaşilerden destek alması ve önemli siyasi görevlerde onlara yer vermesi, Alevi topluluğun bu süreçte merkezियette aktif rol aldığını göstermektedir (Kayapınar, 2012). Bu olumlu ilişkinin Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğünü olumlu yönde etkilediği değerlendirilmektedir. Ancak Alevilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde aktif rol almalarına karşın, devletin merkezileşme politikasıyla birlikte devletle olan ilişkileri değişmiştir.

Alevi topluluğunun Osmanlı Devleti döneminde kamusal alanda görünürlüğünü olumsuz yönde etkileyen gelişmeler arasında üç kırılma noktasına değinilmektedir. Birincisi, İstanbul'un fethedilmesinin ardından devletin merkezileşme politikası izlemesidir. Bu merkezileşme projesi Alevi-Bektaşilerle Osmanlı yönetimi arasındaki zıtlaşmaları da beraberinde getirmiştir. Devletin merkezileşme politikalarından biri, tekke ve zaviyelerin açılabilmesi veya varlıklarını sürdürebilmeleri için resmi olarak merkezi sisteme bağlanma koşulu olmuştur. Devlet, uyguladığı bu politikanın koşuluna uyan tekkeleri desteklerken bu duruma tepki vererek uymayan kitleyi ise cezalandırma yolu ile sindirmeye çalışmıştır (Kayapınar, 2012). Tekke ve zaviyelerin dini, eğitim ve kültürel boyutlardaki işlevi düşünüldüğünde bu kurumların yönetiminin merkeze bağlanması Alevi-Bektaşi kitlenin merkeziyetten bağımsız hareket etmesinin önünü kapatmıştır. Bu durumun Alevi-Bektaşi kitlenin kamusal alanda görünürlüğünü olumsuz yönde etkilediği şeklinde yorumlanmaktadır.

İkincisi, 15., 16. ve 17. yüzyıllarda gerçekleşen Alevi ayaklanmaları ve Osmanlı-Safevi mücadelesi sonucunda Alevilerin büyük bir kıyımına uğramasıdır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da merkezileşme politikası devam ederken Alevilerin devlet yönetimine karşı tutumu olumsuz yönde artmıştır. Bu olumsuz tepkiler Alevilerin 16.yüzyılda devlet yönetimine karşı gerçekleştirdiği ayaklanmalarla kendini göstermiştir (Öz, 1992). Öz'e (1992) göre bu ayaklanmaların en önemli nedeni Alevilerin "*kimlik sorunu*" ve kimliğinin kamusal alandaki görünürlüğünün yok edilmeye çalışılması olarak yorumlanmaktadır (Öz, 1992, s. 149-150). Bu ayaklanmalarda Alevi kitlelerinin, Osmanlı Devlet yönetimi tarafından büyük bir kıyımına uğratılarak ağır sonuçlarla bastırıldığı belirtilmektedir (Bozkurt, 2006; Kayapınar, 2012; Öz, 1992; Salman; 2019; Yaman; 2012). 16. yüzyılla birlikte doğuda Osmanlı Devleti'ne karşı Anadolu Türkmenlerinin de desteğini alarak güç kazanan Safevi Devleti ile olan mücadele Alevi tarihi açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Osmanlı yönetiminin Sünni-İslam'ı resmi mezhep olarak benimsemesi ve Alevileri baskı altına alma uygulamaları, Alevi kitlesinin Safevi Devleti'ne olan desteğini güçlendirmiştir. Bu destek Osmanlı için bir tehdit unsuru olarak görülürken, Alevileri "*din dışı, ahlak dışı*" (Yaman, 2012, s. 82) bir topluluk olarak nitelendirerek, topluluğun dışlanarak merkezden uzaklaşmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın Safevi Devleti ile 16. yüzyıl başlarında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nda galibiyet kazanması ve Safevilere destek olan Alevi topluluklarını da büyük bir kıyım ve baskı altına alması, Aleviler için devlet otoritesinden uzak, kamusal alandaki görünürlüğünü kaybettiği bir süreci meydana getirmiştir. Bu süreçte Alevi topluluğu aldığı ağır tahribat sonucu devlet otoritesinden uzak, dağlık ve ormanlık alanlarda, merkezden uzakta kendi içinde kurumsal yapısını oluşturarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kurumsallık devlet mekanizmasına bağlanmayı ve dışa bağımlı olabilecek her türlü durumu engelleyen kapalı bir topluluk yapısını oluşturmuştur. (Bozkurt, 2006; Kayapınar, 2012; Salman, 2019; Yaman, 2012).

1826 yılında Yeniçeri Ocağının kapatılma kararı Alevi-Bektaşiliğin kamusal alanda görünürlüğünü etkileyen üçüncü kırılma noktası olarak lanse edilebilir. Osmanlı Devleti ile Aleviler arasındaki sorunlar Alevileri merkezden uzaklaştırırken aynı inanç grubunda yer alan Bektaşiler ise kamusal alandaki görünürlüğünü ve devlet mekanizmasıyla ilişkisini 1826 sürecine kadar sürdürebilmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılması, ocağa destek veren Bektaşiliğin de yasaklanmasına neden

olmuştur. Dergâhların tamamına yakını kapatılarak malları devlet hazinesine aktarılmıştır (Yaman, 2012). Bu sürecin ardından Bektaşiler de Osmanlı Devleti ile olan bağlarını tamamen kopararak, kamusal alandan çekilmiş, işlerini yarı resmi yoldan gerçekleştirmeye devam etmiştir (Melikoff, 1994). Alevi-Bektaşilerin baskı ve kısımlarla yaşadıkları Cumhuriyet öncesi dönem, topluluğun dışlanma, yabancılık duygusu ve can güvenliği gibi sorunlar nedeniyle merkezden uzaklaşarak kamusal alandaki görünürlüğünü kaybetmesine neden olmuştur. Merkezden uzak kendi kurumsal mekanizmasını kurarak varlığını devam ettiren Alevilerin devlet ve kamusal alanla olan ilişkisi ulusal kurtuluş süreciyle yeniden ortaya çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet rejimine destek veren Alevi topluluğu yeni bir tarihsel süreç içerisinde aktif rol alarak kamusal görünürlüklerine dair de yeni bir süreç içerisine girmişlerdir (Şekil 2).

2.1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Alevi-Bektaşiliğe Bakış

2.1.2.2.1. 1920-1945 Arası Dönem

Türkiye’de yeni rejimin kabulü ile ilk olarak Osmanlı’dan miras kalan çok uluslu ve çok dinli yapının da düzenlenmesine yönelik toplumsal hayatı etkileyen bir takım adımlar atılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi, çok uluslu yapı yerine ulus devlet yapısını benimseyerek bu doğrultuda modernleşme projesiyle homojen ulus yaratma amacı taşıyarak tarihin dokusunu yeniden şekillendirmiştir. Modernleşme projesi, çok uluslu ve çok dinli yapının önüne geçebilmek için ilk olarak toplumun yaygın dini olan İslami öğeler yerine Türk milliyetçiliğini ve Türk kültürünü ön plana çıkaran çalışmalar yapmayı ilke edinmiştir (Massicard, 2017). Toplumu homojenleştirmeye yönelik yapılan bu çalışmalar, temelde hukuki düzenlemelerin, eğitim sisteminin, siyasi kurumların ve medya araçlarının etkin kullanımıyla gerçekleştirilmiştir. Denilebilir ki devletin ideolojik aygıtları bu süreçte temel araç olarak kullanılmıştır. Bu araçlar kullanılırken yeni devlet, modernleşme projesini topluma “*batılılaşma, sekülerleşme, çağdaşlaşma*” gibi kavramları esas alarak açıklamıştır (Salman, 2019, s. 106).

Erken Cumhuriyet döneminde, ulusal kimlik yaratmaya yönelik çalışmalar ilk olarak Anadolu kültürü üzerine yapılan araştırmalarla gerçekleştirilmiştir.

Anadolu'nun toplumsal dokusunu ulusal kültür ve ulusal kimlik çizgisi sınırında keşfetmeye çalışan araştırmacılar, Anadolu Aleviliğini “*milli kültür*” çatısı altında araştırmaya yoğunlaşmıştır. Alevilik-Bektaşılık tarihinin, Türk milli kimliğinin tarihi kökleri olduğu kanaatine varan araştırmacılar, İttihat ve Terakki Partisi döneminde Türkçülük ideolojisi kapsamında başlatılan Anadolu Aleviliği çalışmalarının incelenmesinden başlayarak birçok yayında kendi çalışmalarını ortaya koymuşlardır. (Bozkurt, 2006; Massicard, 2017; Salman, 2019). Fuat Köprülü akademik çalışmalarında bu konuları ele alırken, Baha Sait ise araştırma sonuçlarında, “*Türk-Alevi toplulukların gerçek amacı Türk dilini, ırkını ve kanını korumak*” olduğunu belirtmiştir. (Sait, 1994'ten aktaran Massicard, 2017, s. 43). Ulusal kimliğin inşasında belirlenen kriterler Türklüğü simgeleyen öğelerle sınırlandırılarak, ulusçuluk ideolojisi aleyhine olabilecek her türlü yapı görmezden gelinmiştir.

Osmanlı'nın dışlayıcı ve baskıcı uygulamalarından uzaklaşarak Anadolu'nun kuytu alanlarında yıllardır yaşayan Alevi topluluğu yeni kurulan devlet tarafından Türk kültürünün bir parçası olarak kabul görmüştür. Ancak Cumhuriyet'in kabul ettiği Alevilik, Anadolu kültürünü yansıtan, İslamiyet öncesi Türklerin (Oğuz-Şaman inancı) geleneklerinin taşıyıcısı, kısaca Türklüğü simgeleyen bir topluluk olarak nitelendirilmiştir. Bu yönüyle Aleviliğin inanç boyutunun bazı yönleri modern sayılarak Türk kültürü ile bütünleştirilirken, özgün inanç yapısı soyutlanarak, Türkmen olmayan Kürt, Zaza Alevilerin varlığı ise homojen Türk ulusu yapısının aleyhine olduğu için görmezden gelinerek, yok sayılmıştır. Aleviliği inanç boyutundan “*milli*” olabilecek öğeleri dışında soyutlamak, inancın temel yapısını ve özgünlüğünü bozarak asimile etme anlamına gelmektedir. Alevi kitleyi homojen bir topluluğa dönüştürme amacıyla eğitim ve kültürel öğeler araç olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, Köy Enstitülerinin kurulması, halk evleri ile halk odaları aracılığıyla toplumun eğitim düzeyinin yükselmesi ve Cumhuriyet ilkeleri ile çağdaş yurttaşlık bilincinin oluşması hedeflenmiştir. Alevi nüfusunun kırsal alanda halen yoğun olduğu bu dönemde devlet, “*milli eğitim ve mili kültür*” çalışmalarından yararlanarak Alevilerin Cumhuriyet'in ilkeleriyle tanışmasına olanak sağlamıştır. Cumhuriyet'in milli eğitim ve kültür çalışmalarının temelinde yatan asıl gaye toplumun Türk-Sünni Müslüman çizgide ulusal kimliğe sahip olmasını sağlamaktır (Salman, 2019). Ulusal kimliğin oluşmasına yönelik kültürel çalışmalarda Alevi-Bektaşi gelenekten gelen halk

ozanlarının bu sürece destek olması ve milli kültürü yayma çalışmaları da mevcuttur. Örneğin genç Cumhuriyet'in ulusal kimlik arayışı içerisinde “*sahiplendiği*” önemli halk ozanlarından biri olan Aşık Veysel'in türkülerinde aynı gelenekten geldiği Alevi-Bektaşiliğe dair bir söylemin olmamasına rağmen milliyetçi duygularla bu kültürü yayması dikkat çekmektedir (Salman, 2019, s. 114). Özellikle Alevi-Bektaşilikte yedi ulu ozandan biri olan Pir Sultan Abdal'ın (16. yy) nefeslerinde kullandığı “*Şah*” kelimesi (Şah İsmail'i temsil eder) yerine “*dost*” kelimesini kullanarak seslendirmesi modernleşme projesinin Alevi-Bektaşiliğin folklorik öğelerini erittiğinin göstergesidir (Massicard, 2017, s. 45).

Cumhuriyet devlet yönetimi, ulus devlet ideolojisi çizgisinde homojen bir topluluk inşa etmeye çalışırken etnik-dinsel farklılıklara sahip toplulukları redde dayanan uygulamalar gerçekleştirmiştir. Devletin yeni yurttaş kimlik tanımı zamanla Türk ve Sünni Müslüman çizgisinde oluşturulan bir toplum inşası ile sürdürülmüştür (Salman, 2019). Bu doğrultuda Alevi topluluğunun Türkmen, Arap, Kürt, Zaza kökenli geniş etnik kimliğe ve farklı dinsel yapıya sahip olması Cumhuriyet'in homojen toplum ideolojisine ters düşerken devletin yaklaşımı çelişkili olmuştur. Türkmen Alevilerini, inanç boyutundan sıyrarak Anadolu kültürüyle özdeşleştiren devlet, özellikle Kürt Alevilerini sahip oldukları hem etnik hem de dinsel kimlikleri gereği dışlamıştır. Koçgiri (1921) ve Dersim (1938) olayları yaşandığında devletin olaylarda yer alan Kürt Alevilere karşı bakış açısı ve olayları bastırma yöntemi çeşitli tarihi kaynaklar arasında yer almaktadır. Örneğin, Dersim (Tunceli) ile ilgili 1927'de mülkiye müfettişi tarafından hükümete gönderilen bir raporda şu ifadeler kullanılmaktadır:

“...Tunceli, Cumhuriyet yönetimi için bir çıbandır. Bu nedenle doğacak kötü olasılıkları önlemek, ülkenin düzeni bakımından mutlaka gerekir...” (Öztürk, 1984'ten aktaran Öz, 1995, s. 93).

Dersim örneğinde bölgenin geniş etnik unsur barındırması “*çıiban*” olarak nitelendirilirken olayların tarihsel arka planında birçok etken bulunmaktadır. Dersim olayları ile hükümet, devletin “ulus-devlet” ideolojisini tehdit eden öğeleri ortadan kaldırmak için en ağır yöntemlere başvurabildiğini göstermiştir (Bozkurt, 2006:67-77). Dersim olayları, Aleviliğin özellikle Kürt Alevilerin kamusal görünürlüğü açısından dönüm noktası niteliğindedir. Bölgede yaşayan Kürt Aleviler olaylar sonucunda zorunlu iskân ve yerleştirme politikası kapsamında çıkarılan yasalarla farklı bölgelere sürgün edilmiştir (Aslan, 2010).

Cumhuriyet'in kuruluş aşamalarında öne çıkan “*laik, bağımsız, eşit yurt ve yurttaşlık*” ifadeleri Alevileri yeni kurulacak devlete yakınlaştıran söylemler olmuştur. Osmanlı yönetiminde Alevileri ayırıştırarak dışlayan hilafet sistemi, şer’i mahkemeler ve şeyhülislamlık makamının kaldırılması Alevi topluluğunu Cumhuriyet’e yaklaştıran “*laik sistemin*” adımları olmuştur. Bu anlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen birçok adımdan bahsedilebilir. Sözgelimi 1921’de Şeriye ve Evkaf Vekâleti adlı bakanlık kurularak halifenin tüm yetkileri meclis aracılığıyla bu kuruma verilmiştir. 1924’te ise halifelik ile birlikte ona bağlı olan Şeriye ve Evkaf Vekâleti de kaldırılmıştır. Bu uygulamayla din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır (Bozkurt, 2006). Ancak Şeriye ve Evkaf Vekâleti’nin yerine aynı gün (3 Mart 1924) Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. “*Ülkedeki tüm cami ve mescitlerle bunların görevlilerinin idaresi bu kuruma verildiği gibi tekke ve zaviyelerle bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi de yine bu kuruma devredilmiştir*” (Salman, 2019, s. 109). 30 Kasım 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı yasayla tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla birlikte “*seyitlik*”, “*şeyhlik*” gibi unvanların kullanılması da yasaklanmıştır. Alevilik-Bektaşilik ile ilgili faaliyetler “*irticai ve tarikatlarla ilgili yasaklanan faaliyetler*” kapsamında yer almıştır (Yaman, 2012, s. 135). Cami ve mescit olarak kullanılanlar dışında kalan tekke ve zaviyeler ile bazı Türk büyüklerine ait olan ve sanat değeri taşıyan türbeler dışındakiler kapatılmıştır (Salman, 2019, s. 109).

Devletin laikleşme sürecinde din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak amacıyla attığı adımlar toplumsal alanda karşılığını tam anlamıyla bulamamıştır. Dini işleri devlet kurumlarından ayırmak amacıyla olan devletin Şeriye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırıldığı gün “*dini kurumları idare etmek üzere*” Diyanet İşleri Başkanlığı’nı kurması, oldukça çelişkili bir adım olmuştur. Devlet, kendisini din işlerinden uzaklaştırmak yerine kurduğu bakanlık aracılığıyla dini işleri yönetme, kontrol altında tutmaya yönelik bir adım atmıştır. Zamanla İslam dininin Sünni-Hanefî mezhebini benimseyerek bu yolda çalışmalar sürdüren başkanlık Alevileri yok sayarak, görmezden gelmiştir. Yeni cumhuriyetin ders kitaplarının, iletişim araçlarının, basım ve medya araçlarının egemenliğinde olan kamusal alanda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın tanımladığı İslamiyet anlayışı yaygınlaştıkça buna muhalif her türlü inanç ve ritüel de kamusal alanda görünürlüğünü yitirmiştir. Nitekim bu

nedenle birçok tarikat ve heretik inanç grubu “*yeraltına*” çekilmiştir. Alevilik inancı da bu anlamda kamusal görünürlük açısından dezavantajlı konuma düşmüştür.

Oysa Osmanlı devlet yönetimiyle uzlaşamayan, yoğun şiddet ve baskıya maruz kalan Alevi kitlesi, yeniden kendilerini görünür kılma ve daha özgür şartlarda yaşama ümidiyle Cumhuriyet’ten büyük beklenti içerisine girmiştir. Cumhuriyetin kurumsallaşmaya başladığı ilk yıllarda Osmanlı anlayışından uzak adımlar atılması, Alevilerin yeni kurulan devlete olan güvenini ve bağlılığını arttırmıştır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulmasının ardından 1925’te tekke ve zaviyelerin kapatılma kararı Alevi-Bektaşilerin inanç boyutuna darbe niteliğinde olumsuz bir etkide bulunmuştur. 1826’da Bektaşiliğin yasaklanması ve dergâhların kapatılma kararından sonra Bektaşiler gizliliğe çekilerek yarı resmi yollardan işlevlerini sürdürmüşlerdir. Ancak bu durum 1925’te çıkarılan yasayla tamamen gizliliğe çekilmiştir. Osmanlı’da başlayan gizlilik ve baskı durumunun Cumhuriyet döneminde de devam ettiği görülmektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla tarikatlara ait dede, seyit, şeyh gibi unvanların yasaklanması da Alevi yol inancında önemli olan dedelik kurumunu zedelemiştir. Aleviler için tekkelerin önemi, dini ritüelleri (cem yapmak gibi) gerçekleştirmenin yanı sıra eğitici ve öğretici pratiklerin yeniden üretilip sürdürüldüğü temel mekânlar olmasıdır. Cumhuriyet’in eşit yurttaş söylemlerinden yararlanma umudu taşıyan Aleviler için bu yasa, inançlarını ve inanca bağlı dedelik kurumu gibi temel kurumlarını yok saymıştır. Din işlerini yürütmek için kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da çalışmalarını İslamın Sünni-Hanefî mezhebi bünyesinde kurumlaştırarak ilerletmesi bu durumun kanıtıdır. Bu açıdan bakıldığında tüm bu uygulamalar, genç Cumhuriyet yönetiminin “*laiklik, eşitlik*” ilkesiyle çelişkili tutumunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kısaca Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda, devletin ekonomik ve siyasal açıdan temel politikalarını oluştururken aynı zamanda homojen bir topluluk yaratma çabası içerisine girdiği görülmektedir. Devlet, ulus devlet ideolojisi kapsamında gerçekleştirdiği reformlarla Aleviliği “*Türk kültürünün bir parçası*” olarak belirlerken, inanç konusunda görünürde laik ve eşit bir görünüm sergilemiş ancak yasalar ve uygulamalarla görmezden gelerek dışlamıştır. Salman’ın deyişiyle “*Aleviliğin inanç, siyasal tutum, toplum yapısı gibi onu var eden bütün özellikleri içinden “milli” bir Alevilik “kültürü” soyutlamış; bu sınırdaki kalacak bir Aleviliği ulus tanımına folklorik çerçevede dahil etmek istemiştir*” (Salman, 2019, s. 111).

2.1.2.2.2. 1950-1980 Arası Dönem

Bilindiği gibi II. Dünya Savaşının ardından dünya genelinde ekonomik, politik ve toplumsal alanda hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümden Türkiye de payını alırken, yeni ekonomik ve politik kararların alınması toplumsal alandaki dönüşümü de etkilemiştir. Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilk yıllarında nüfusun yüzde 81’i kırsal alanlarda yaşarken, 1950-60 yılları arasında kır nüfusunun yüzde 74’lere gerilediği belirtilmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999). 1945’te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) ve 1948’de Marshall Planı’nın kabul edilmesi ile tarımda modernleşme politikası uygulanmaya başlanmıştır (Salman, 2019). Tarımsal üretimde makine kullanımına geçilmesi, gelişen ulaşım ağıyla ülke pazarının hızla bütünleşmesi, çiftçinin büyük işletmelere uyum sağlayamayarak toprak kaybetmesi, bu nüfusun kırdan kente kitlesel göç hareketini başlatan nedenler arasında sayılmaktadır (Kaygalak, 2009). Kırsal toplumda başlayan nüfus hareketliliği Alevileri de etkilemiştir ancak kitlesel ve yoğun bir göçün Aleviler için daha çok 1960’lı yıllarda yaşandığı belirtilmektedir (Kehl-Bodrogi, 1997’den aktaran Salman, 2019, s. 113).

1950 sonrası Türkiye’nin ekonomisinin dış dünyayla bağlantılı hale gelmesi ve tarım sektöründeki dönüşüm, ülkenin demografik yapısında çok önemli değişimlere kaynaklık etmiştir. Kitlesel göç hareketleri sonucunda kentlerde ortaya çıkan konut yetersizliği nedeniyle barınma ihtiyacı gecekondulara meydana getirmiştir. Gecekondular olgusu “kentleşme” ve “kentlileşme” tartışmalarını da beraberinde getirerek (İçduygu ve Sirkeci, 1999), 1950 sonrasında toplumsal değişimin temel kavramsal çerçevesi olarak ülke gündemine oturmuştur. “*Enformel-formel ilişki ağları, kentsel eşitsizlik, yoksulluk, kendi tampon mekanizmalarını kurma*” (Salman, 2019, s. 120-121) gibi kavramlar bu dönemin odak noktasını oluşturarak dönemin kentleşme deneyimini ortaya koyan kavramların başında gelmektedir. Kentleşme sürecinin erken dönem gecekondularına ilişkin olarak öne çıkarılması gereken en önemli özelliklerden biri, ağ türü ilişkilerdir. Bu ağ ilişkilerinin en çok vurgulananı ve günümüzde dahi etkin olanı hemşehrlik ilişkileridir. Kente ilk gelen göçmenler, kendilerinden önce kente gelen hemşehrlerinin kent deneyimlerinden yararlanarak

kentte var olmaya çalışmaktadırlar. Hemşehrilik ilişkileri kente tutunabilmek açısından temel önem taşıyan konut ve iş gücü piyasasında önemli bir dayanışma sağlamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018). Gecekondulaşma sürecinde hemşehrilikle kurulan dayanışma ağı, hem barınma hem de iş gücü alanlarında coğrafi kökene dayalı bir avantaj sunmaktadır. Hemşehrilğe dayalı ilişki ağı, barınma, iş ve kentte öne çıkan diğer sorunları giderebilecek her türlü yardımlaşmayı içeren bir dayanışma ilişkisidir (Kurtoğlu, 2005). Hemşehrilik ilişkileri veya mezhep gibi geleneksel bağlar, kente yeni gelen göçmenlere, kentsel hayata tutunabilmek noktasında ihtiyaç duyduğu grup dayanışmasını sağlayacak kaynaklar arasında yer almaktadır (Ertan, 2017).

Bu anlamda Alevilik kimliği de 1950 sonrası kentleşme ve göç süreçlerinde toplumsal kesimler arasında dayanışma ağı kurmaya yardımcı olması nedeniyle önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 sonrası hızlı göç ve kentleşme serüvenin yoğun hemşehrilik ilişkilerinin yanı sıra etnik, dilsel ve dinsel aidiyetler temelinde beliren bir takım dayanışma ağları yarattığı da bilinmektedir (Karpaz, 2016). Göç sonucunda kentte tutunmaya çalışan yoksulların arasındaki birliktelik ve işbölümü, çoğunlukla homojen kimlikler etrafında biçimlenen mahalle yerleşimlerine neden olagelmıştır. Alevilik kimliğinin de bu süreçte böylesi bir rol oynadığı ve göçle birlikte özellikle büyük kentlerde Alevi mahalleleri biçiminde toplu yerleşimlerin belirmeye başladığı görülmektedir. Bu anlamda 1950 sonrası kentleşme ve gecekondulaşma süreçleri Aleviliğin kırsal alana hapsedilmiş kamusal görünürlüğünü kentlere taşımıştır. Bu yüzden de çoğunlukla kırsaldan üç büyük kente olan yoğun göç ve kentleşme süreci Aleviliğin kamusal görünürlüğü için bir başka kırılma noktasını oluşturmaktadır.

Dışa kapalı Alevi köylü nüfusunun 1950'li yıllardan itibaren kentlere yönelmesiyle geleneksel yapısının çözüldüğü bir süreç başlamıştır. Kentleşme olgusu, Aleviler için geleneksel Aleviliğin çözülmesi ve siyasi alanda modern devlet mekanizmalarına eklemlenmek demek iken sosyo-ekonomik alanda ise kentlere tutunabilme çabasını ifade etmektedir (Ertan, 2017). Alevi kitle için de diğer göçmenler gibi ilk kentleşme deneyimi ekonomik anlamda kente tutunabilme, barınma ve istihdam sorunları üzerine gerçekleşmiştir. Türkiye'nin çoğunlukla dağlık ve yoksul bölgelerinden gelen Alevilerin sınıfsal-toplumsal konumu, kente ilk geldiklerinde kendilerini kent koşullarında dezavantajlı durumda bırakmıştır. 1960'lı

yıllarda kitlesel göçe yönelen Aleviler için barınma sorunu, kente 1950'lerde göç edenler tarafından çözülmeye çalışılmıştır (Salman, 2019:121). Göçmenler kendilerinden önce kente gelmiş hemşehrilerinin yerleştiği alanlara yerleşerek, gecekodu yapımı için gerekli olan arsayı ve birikimi elde etmişlerdir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018: 117). Alevi göçmenler de kendileri ile aynı süreçten geçmiş akraba ve hemşehrilerinin deneyimlerinden faydalanmakla kalmayarak kentsel yoksulluklarını kendilerinden önce gelenlerden devralmışlardır. Bu süreçte gecekodu alanlarında başlayan “nöbetleşe yoksulluk” döngüsünün kent çeperlerine yerleşen Alevi göçmenleri de içine aldığı görülmektedir.

Hemşehriliğe dayalı ilişki ağları, iş gücü piyasasında da göçmenlere belli fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatların önemli bir bölümü kendilerinden önce gelmiş hemşehrilerin yoğunlaştığı işkollarında iş bulmanın veya iş kurmanın daha kolay olmasından kaynaklanmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018, s. 117). Salman (2019), Alevilerin kente ilk geldikleri dönemlerde kapıcılık, inşaat işçiliği, hamallık, aşçılık, bulaşıkçılık, askıcılık, odacılık gibi vasıf gerektirmeyen işlerde ve genellikle özel sektörde çalıştıklarını belirtmektedir (Salman, 2019, s. 123). Kente ilk göçen Alevilerin eğitim seviyesi düşüklüğü ve zanaatlerinin olmaması, kendilerini ucuz iş piyasasına yönlendirmiştir. Zamanla kentleşen Alevi toplumu, enformel sektörden formel sektöre geçerek, hem serbest sektör hem de kamu sektöründe çalışan Alevilerin artışıyla birlikte her geçen gün daha görünür hale gelmiştir.

Aleviler arasında eğitime öncelik verilerek eğitimin kentsel toplumsal yaşamda sosyal hareketliliğin bir aracı olarak görülmeye başlanması da bu görünürlüğü destekleyen unsurlardan biri olagelmiştir (Massicard, 2017, s. 53). Aynı zamanda kente ilk göçen Alevi kuşağın kamusal alanda daha fazla görünür olmanın yolunu eğitimde görmesi ve gelecek kuşağın eğitime önem vermesi de Aleviliğin ileriki dönemlerde kamusal görünürlüğünün artmasında oldukça etkili olmuştur. Bu görünürlük Aleviliğin siyasal alanda deneyim kazanmasına, örgütlülük mücadelesinin bilinçli hale gelmesine, yayın faaliyetlerinin hız kazanmasında etkin olarak kamusal alanda görünürlüğünün önemli boyutta artmasını sağlamıştır (Salman, 2019). Bir başka deyişle eğitim düzeyinin gelişimiyle birlikte toplumsal mobilizasyon düzeyi de artmıştır.

Alevilik açısından 1960 ve 1970 yılları arasında yaşanan hızlı kentleşmenin en önemli sonucu, izole bir kırsal yaşam üzerine inşa edilmiş olan geleneksel

Aleviliğin çözülmesiyle yaşanan sosyal sarsıntı olmuştur. Dışa kapalı yaşam süren Alevilerin göçle kentlere açılması, geleneksel kurumlarını işlemez hale getirmiştir (Ertan, 2017, s. 32). Alevi dede ve taliplerinin farklı bölgelere göç etmesi zamanla Alevilerin dini ibadetlerinin yerine getirmelerini zorlaştırmıştır. Aleviler, gizli cemler ve dede ziyaretleri ile inanç kurumlarını bir süre devam ettirebilmiş ancak bu durum kalıcı olmamıştır. 1961 Anayasası din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almasına rağmen, Alevi ibadetleri ve dedelik kurumu hâlâ hukuki açıdan yasaklı bir inanç olarak görülmüştür. Devletin çelişkili yasa ve uygulamalarına ek olarak Sünni topluluğun ön yargılı ve baskıcı yaklaşımı ve sosyo-ekonomik açıdan kente tutunma çabası, Alevilerin kentte kimliklerini gizlemelerine ve geleneksel Aleviliğin çözülmesine neden olmuştur (Massicard, 2017; Salman, 2019). Ancak Türkiye’de yaşanan hızlı kentleşme Alevilerin “*kapalı toplum*” yapısını çözmüş, yeni bir Alevi kimliği inşa sürecini başlatmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemlerinde kırsalda yaşayan birçok Alevi, Aleviliğin meşruiyetine (gelenekselliği) dair bir kaygı beslemezken, kentleşmenin hızlandığı 1950 sonrası dönemde, “*öteki*” üzerinden Aleviliğin sorgulanması gündeme gelmiştir. Böylece Aleviliğin kırsal kesimde din ve geleneğe dayalı olarak tanımlanan karakterine karşın, kentsel ortamda daha çok kültürel ve politik tanıma dayanan karakteri belirlemeye başlamıştır. Birçok araştırmacı kentlileşen Alevi kimliğinin bu dönem daha çok sol politika ile özdeşleştiğini savunmaktadır (Belge, 1980; İrat, 2009; Okan, 2004; Salman, 2019). 1960-1980 arası dönemde Türkiye’de kentleşme ve işçileşme süreçlerine bağlı olarak artan politik hareketlilik bu anlamda Alevi kimliğinin de inşasında ve algısında önemli bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. Alevi kimliğine ve kültürüne ilişkin edebiyatın, deyişlerin, sembollerin ve işaretlerin politik akımlarla bağlantılı olarak kurgulanması onu daha da görünür kılmıştır.

1960-80 arası dönemin politik hareketlilik koşullarında siyasi sol, kendi tabanını Aleviliğin önemli simgeleriyle birleştirirken, Aleviler de o dönem sol hareket içerisinde kente uyumunu güçlendirmiştir. Salman (2019), “*Sol gruplar gecekondu yapımı, gecekondu semtlerinin güvenliği, Alevi gençlerinin eğitime ve kültürel gelişimlerine destek gibi...*” konularda Alevilere destek olduklarını ve kent sorunlarını çözmeye dayanışma içerisinde olduklarını ifade etmektedir (Salman, 2019:130). Alevilerin sol ile olan ilişkisinin kent deneyimi ve kimlikleri açısından iki sonucu

olduğu düşünülmektedir. Birincisi, sol ideolojinin ve eğitimli kuşağın etkisiyle Aleviliğin temel inanç kurumlarının sorgulanmaya başlanması, Alevi dedelerine “*feodal-sömüren*” gözüyle bakılarak eleştirilmesidir. Aleviliğin temel inanç kurumu olan dedeliğin kente göçle birlikte otoritesinin azalması üzerine sol ideolojinin bakış açısıyla işlerliği daha çok azaltmıştır (Yaman, 2012, s. 136). İkinci bir sonuç ise sol siyasi söylem içinde kendine yer bulan Aleviliğin kamusal görünürlük açısından yeni bir ivme kazanmasıdır. Kentsel toplumsal hareketlerin ve örgütlenme düzeyinin artışı, Aleviliğin de bu süreçten etkilenerek her geçen gün daha çok siyasi söylemle angaje olmasına ve görünür kılınmasına neden olmuştur.

Aleviliğin siyasal alanda görünürlüğü daha çok 1960’lı yıllar itibariyle belirginlik kazanmaya başlamıştır. Massicard (2017), bu bağlamda Aleviliğin siyasal görünürlüğünü tetikleyen iki önemli etkenden bahsetmektedir. Birincisi, çok partili dönemin başlamasıyla birlikte oy kaygısını dini bir koz hale getiren siyasilerin, Alevi kitlesinin oy tabanını kullanmasıdır. İkincisi ise 1960 askeri darbesi ardından 1961 anayasasıyla “*Alevilik meselesinin*” gündeme alınması durumunu belirtmektedir (Massicard, 2017, s. 54-55). Çok partili dönemde Alevi kitlenin oy tabanının Demokrat Partiye kayması ile Alevilerin CHP’den uzaklaştığına dair tepkiler ortaya çıkmıştır. Salman (2019), Alevilerin 1950-54 seçimlerinde Demokrat Partiye oy vermesini iki nedenle açıklamaktadır. Birincisi, Tek Parti döneminin olumsuz uygulamaları ve ekonomik kısıtlamaların özellikle kırsaldaki Alevileri zor durumda bırakmasıdır. Diğer neden ise “*DP’nin tarımsal kalkınma, köylülüğün desteklenmesi, kırsal kesime kaynak aktarımı gibi ekonomik vaatleri ve demokrasinin sözcülüğüne soyunan siyasal söylemi*” olmuştur. Ülke nüfusunun kırsal alanda yoğun olduğu 1950’li yıllarda geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlayan köy nüfusu için bu vaatler, halen kırsalda yoğun olan Alevi nüfusu için de çekici gelmiştir (Salman, 2019, s. 127-128). Demokrat Parti iktidarının ilerleyen yıllarında Sünniliğe ilişkin dinsel sembollerin kamusal hayattaki görünürlüğünü arttırması ile Aleviler partiden desteğini çekerek oyunu 1957 seçimlerinde tekrar CHP’ye vermişlerdir (Ertan, 2017, s. 58). 1960’lı yılların başında Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğünü ortaya çıkaran ilk çalışma “*Alevi Meselesi*” adı altında başlatılmıştır. 1963 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel bazı Alevi ileri gelenlerinden Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında ülkedeki tüm mezhepleri temsil etmeyi amaçlayan bir “mezhepler bürosu” kurulması önerisinde bulunmuştur. Ancak sağ kesimin, Alevileri

mezhep olarak kabul etmemeleri ve bunun üzerine itirazlarda bulunmaları nedeniyle bu konuyla ilgili çalışmalar durdurulmuştur. Sağ kesimden yükselen itirazlara tepki olarak Alevi öğrencilerden oluşan bir grup, “Alevi” terimini açıkça kullanan bir bildiri yayınlarak Aleviliğin kamusal alanda görünürlük kazanması adına önemli bir adım atmıştır (Massicard, 2017, s. 55).

Kentsel kamusal alanda beliren bu tartışmalı ortamda Alevi kitle için bazı ilkler de gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde kentlerde ilk Alevi dernekleri kurulmaya başlanmıştır. Özellikle kültürel nitelikte faaliyet gösteren bu derneklerden 1963 yılında, Hacıbektaş Turizm ve Tanıtma Derneği Ankara’da ilk cem ibadetlerini gerçekleştirmiştir. Kamusal alandaki görünürlüğü arttıran diğer önemli gelişmeler ise 1966 yılında çıkarılan “*Cem*” dergisi ve “*Ehlibeyt Yolu*” gazetesi olup bunlar ile Aleviliğin yayın çalışmaları başlatılmıştır (Massicard, 2017, s. 55). Alevilik Bildirgesi’nin önemli sonuçlarından biri de Alevi-Sünni tartışma konulu panellerin düzenlenmeye başlanmasıdır. Sivas’ın Banaz köyünde ilk Pir Sultan Abdal Derneği kurulmuş, İstanbul’da bulunan Karacaahmet Dergâhı’na bağlı dernek kurulmuş ve burada gizli cemler yapılmıştır. 1963’te ise Hacıbektaş Veli Derneği kurulmuştur. 1964’te ilk Alevi dergisi olan “*Karahöyük*” yayımlanmaya başlanmış ve aynı yıl Kültür Bakanlığı’nın da desteğiyle Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı müze yapılarak Ağustos ayında geleneksel Hacı Bektaş-ı Veli şenlikleri başlatılmıştır (Saraç, 2011’den aktaran Yılmaz, 2011, s. 52).

Kentleşmenin ve 1961 Anayasası’nın belirlediği sosyo-politik ortamda Aleviliğin kamusal alandaki görünürlüğünü etkileyen en önemli gelişmelerden biri de Türkiye Birlik Parti’sinin (TBP) kurulmasıdır. 1966 yılında kurulan TBP, Alevilerin ilk siyasal parti örgütlenmesinin bir adımı olmuştur. Ancak TBP, doğrudan Alevi inanç ve toplum biçimine yönelik söylemlerde bulunmasa da partinin amblemi (kırmızı zemin üzerinde Hz. Ali’yi temsil eden bir aslanla, etrafında on iki imamı simgeleyen on iki yıldız) ve kurucularının önemli bir kısmının Alevi ocakzade ailelerden oluşması partiyi Alevilikle ilişkilendiren nedenler arasındadır (Ertan, 2017; Massicard, 2017; Salman, 2019). Parti, Alevi nüfusunun ilk kitlesel siyasal örgütlenme deneyimi açısından önem taşımaktadır.

1960-1980 arasındaki dönem Türkiye’deki sol hareketlerin yükselişe geçtiği dönem olarak bilinmektedir. 1960’lı yıllarda başlayan öğrenci ve işçi örgütlenmeleri, toprak işgalleri, Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) meclisteki varlığı, Yön, Ant ve Devrim

dergilerinin çıkarılması solun Türkiye’deki seyrinin güçlendiğini gösteren hareketlenmelerdir. 1970’lerde ise sol gecekondu toplumu ve kırsal bölgelerin insanlarına yakınlaşarak kendini göstermiştir (Ertan, 2017, s. 64). 1970’li yıllarda radikal sağın ve siyasal İslamın etkinliğini arttırması ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) gücünü dini söylemleriyle sağ kanattan alması ve buna karşın Alevilerin aynı dönemde sol ile yoğun ilişkiler kurması milliyetçi kesimin Aleviliğe bakış açısını değiştirmiştir. Sağ ideolojiyi savunanlar tarafından “*dinsiz ve yabancı bir ideoloji*” olarak yorumlanan komünizm, “*gayrimüslim, zındık*” diye nitelendirilen Alevilerle özdeşleştirilmiştir. Alevilerin sol ile olan ilişkisi ise sağ kesim tarafından “*Kızılbaş-Komünist tehditi*” olduğu şeklinde saptırılmıştır. Siyasi söylemde oluşan ikircikli, ayrıştırıcı ve kutuplaştırıcı dil dönemin kentsel mekânsal örüntüsüne de yansımıştır. Kentsel yerleşim formu bu siyasi bölünmeyi yansıtacak tarzda mezhepsel ve etnik kökenlere göre ayrışma sergilemeye başlamıştır. Özellikle Alevi-Sünni, Türk-Kürt, göçebe-yerleşik biçimindeki mahalli bölünmeler hemşehriliğin ardından kentsel mekânsal ayrışmanın şekillendiği temel eksenler olarak ön plana çıkmıştır. Alevi-Sünni, sağ-sol çatışmalarının şiddetlendiği 1970’lerin sonunda Alevilere yönelik kanlı kıyımlar gerçekleştirilmiştir (Massicard, 2017, s. 58-65). Sivas, Maraş, Çorum kentlerinde anti komünist milliyetçi ve muhafazakâr sağ radikal grupların hedef aldığı Alevi mahallelerine yönelik ciddi kıyım ve şiddet olayları yaşanmıştır. (Massicard, 2017; Salman, 2019, s. 132-133). Alevi katliamlarının yaşanması sonucu Alevilerin “*devlete ve sağ siyasete*” güvenleri bir kez daha kırılmıştır. Alevi nüfusunun yoğun olduğu kentlerde can güvenliklerinin sağlanamaması ve kendilerini tehdit altında hissetmeleri nedeniyle büyük kentlere ve yurtdışına yönelen göç hareketi başlamıştır.

1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca yaşanan ekonomik, politik ve toplumsal olaylara Alevi kitlesi de kayıtsız kalmayarak dahil olmuştur. Bunun neticesinde artık kırsal kapalı toplumsal niteliğinden çok, kentsel siyasete ve ekonomiye eklemlenip onunla birlikte değişip dönüşen kentli Alevi kimliğinin oluşumu söz konusudur. Kırsal alanlardan kentlere doğru başlayan göç olgusu ile Aleviler, kentleşme ile gecekondulaşma, kentsel eşitsizlik, enformel-formel iş ve ilişki ağlarına dahil olarak her türlü kentsel deneyimin ve pratiğin içinde yer almaya başlamışlardır. Kentsel alanda var olma ve tutunabilme kaygısı taşıyan Aleviler, bu dönem inanç kurumlarından uzaklaşarak daha çok ekonomik ve toplumsal sorunların öncelikli

sorun alanı olarak görüldüğü bir dönemi yaşamaktadırlar (Salman, 2019). Yine de yukarıda değinilen gelişmelerin etkisinde ilksel kurumsal örgütlenme adımlarını atarak Aleviler, kamusal alandaki görünürlüklerini önemli ölçüde arttırmıştır. 1960'lar Aleviliğin siyasal, kamusal ve yayın alanların temelinin olduğu bir dönemi temsil etmiştir. Sağ siyasetin kendini sol kesime karşı güçlendirdiği 1970'lerin sonunda ise sol çizgi içerisinde Alevileri hedef alan katliamlar gerçekleştirilmiştir. 1980 askeri darbesine giden bu süreçte yaşanan şiddet ortamı dinmiş, Aleviler de siyasi gruplar gibi darbeden paylarına düşeni alarak kimliklerinin inşası açısından yeni bir sürece girmişlerdir.

Bu dönem için ayrıca unutulmaması gereken önemli gelişmelerden biri de giderek artan yurtdışı göçe her geçen gün daha çok sayıda Alevinin de katılmasıdır. Göç verilerine dair istatistiklerin etnik ya da inanç grupları itibariyle bir tasnife gitmemesi nedeniyle elbette Alevilerin toplam yurtdışı göçü içindeki payını ortaya koymak mümkün değildir. Ancak dönemin konjoktürel koşulları içinde Aleviliğin sol ile özdeşleştirilmiş olması ve özellikle 12 Mart Muhtırası ile 1980 darbesi öncesi baskıların sol kesim üzerindeki “*itici etkisi*” göz önüne alındığında bu göçün önemsenmesi gereken bir oran olduğu açıktır. Ayrıca dönem içinde Alevi toplumuna yönelik kitlesel kıyımların da hem iç göç hem de dış göç biçiminde zorlamaya neden olduğu da açıktır. Özellikle dış göç, bir sonraki dönem için Alevi toplumunun kültürel ve siyasal mobilizasyonunu yaratan koşulların öncüllerinden kabul edilebilir. Zira bu göç, gelecek yıllarda Aleviliğin kurumsal örgütlenmesi, kamusal görünürlüğü ve kimlik inşası açısından belirleyici faktörlerden olacaktır. Zira Alevilerin dernekler şeklinde örgütlenmesi, cemevlerinin yaygınlaşması, Aleviliğe ait yayın kuruluşlarının çoğalması gibi kamusal görünürlüğü arttıran birçok faktör bu uluslararası göç ve diaspora ağları aracılığıyla gerçekleşecektir.

2.1.2.2.3. 1980 ve Sonrası Dönem

1980'li yıllar dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik, siyasal ve toplumsal hayatta önemli dönüşümlerin yaşandığı bir süreci temsil etmektedir. Bu dönem küreselleşmenin etkisini hızla göstermeye başladığı ve komünist rejimlerin çözülmeye başlaması ile ideolojilere dayalı konvansiyonel siyasetin gerileyerek etnik

kimlik kavramının ön plana çıktığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu yaygınlaşan kimlik siyaseti Türkiye’de de farklı şekillerde yansımaları bulmuştur. Hiç şüphesiz Alevilik, politik ve toplumsal hareketliliğin yaygın olduğu bu dönemde kamusal gündemde sürekli yer edinen ve bu haliyle de kimlik siyaseti denilince akla gelen ilk unsurlardan biri olmuştur.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye’de 1970’lerde artmaya başlayan sağ-sol çatışmalarını sonlandırarak, “*sivil-siyasal alanın yeniden biçimlenmesi*” gerekçesiyle başlatılmıştır. Ancak darbenin amacı yalnız siyasal alanın düzenlenmesi değil, ekonomik alan, toplumsal yapı, din, eğitim, medya gibi tüm yapı ve kuruluşların yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Darbenin arka planındaki en önemli amaç ise neoliberal ekonomiye geçişle ülkedeki ekonomik alanın yeniden düzenlenmesi olmuştur (Salman, 2019, s. 135). Buna rağmen darbenin siyasal ve kültürel alanda da köklü dönüşümleri başlattığı belirtilmelidir.

Askeri darbe tüm siyasi gruplara yönelik yapılmış olsa da cuntanın ideolojisi nedeniyle asıl baskı sol gruplar, Alevi ve Kürtler üzerinde yoğunlaşmıştır. 1980 öncesindeki Alevilik, geleneksel inanç kurumlarının çözüldüğü ve kimliğinin sol ideoloji ile angaje biçimde yeniden tanımlandığı bir süreci yaşamıştır. Askeri darbenin ardından sol grupların çökmesi ile beraber onunla angaje biçimde inşa edilmeye başlanan Alevi kimliği de olumsuz yönde etkilenmiştir. Cunta, diğer parti, dernek ve örgütler gibi Alevi örgütlerini de dağıtarak Hacı Bektaş Veli Kültür ve Turizm Derneği’ni kapatmıştır. 1980 sonrasında Alevilerin kentteki yaşam alanlarının inanç yönünden daraltılması ve Alevilerin yok olduğuna dair söylemlerin artması 1980’lerin sonunda Alevileri, kimliklerini ifade edecek yeni yol arayışına yönlendirmiştir (Massicard, 2017, s. 69-70). 1980 sonrası yaşanan bu dönem “*Alevi uyanışı*” olarak ifade edilirken (Salman, 2019:136) o döneme kadar Aleviliklerini gizleyenler veya sol-sosyal demokrat siyasal çizgide eriyen Aleviler, kimliklerini açıklamaya ve yeniden keşfettikleri bir süreci başlatmaya karar vermiştir. Alevi dernek, vakıf ve cemevlerinin kuruluşlarının gerçekleşmesi ve böylece Aleviliğin kamusal alandaki görünürlüğünün yeniden güçlenmesi bu dönemin önemli göstergelerindedir (Okan, 2004, s. 115).

Massicard (2017), 1980’li yılları Alevilerin ideolojik, ekonomik, siyasal ve toplumsal konularda “*marjinalleştikleri veya marjinalleştirildikleri*” bir dönem olduğunu vurgulayarak, Alevi uyanışının ise bu marjinalleştirilmelere bir tepki

olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. 1970’li yıllarda sağcı entellektüeller tarafından sosyalizme karşı geliştirilen Türk-İslam sentezi yarı resmi nitelik kazanmıştır. Kürtlerin ve Alevilerin dışlandığı bu ideolojinin, 1982 Anayasası ile beraber Aleviler üzerinden somut yaptırımları olmuştur. Din derslerinin zorunlu hale getirilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın imkânlarının genişletilmesi, Alevi köylerine dahi cami yapılması ve imam gönderilmesi, Alevileri ideolojik yönden kuşatan ve marjinalleştiren uygulamalar olmuştur. Alevilerin kamusal alandan dışlanması Alevi kimliğinin siyasal anlamda marjinalleşmesine neden olmuştur (Massicard, 2017, s. 71-72). Salman (2019) ise Alevilerin kamusal alandan dışlanmasının ve kamuda Sünni-sağ yapılanmanın etkilerinin 2000’li yıllar itibariyle iktidarda olan AKP hükümeti ile daha da belirginleştiğini ve halen bu sorunun günümüzde devam ettiğini ifade etmektedir (Salman, 2019, s. 137).

1980 darbesinin ardından uygulanmaya başlanan neoliberal ekonomik politikalar ile devletin ekonomisinin yeniden yapılandırılması amaçlanmış ancak gerçekleşen ekonomik büyümenin dağılımı eşitlikçi olmamıştır. İşsizlik oranının artması, orta sınıfın gelir düzeyinin düşmesi ve çalışan kesimlerin gayri safi milli hasıla içindeki paylarının düşmesi gibi veriler eşitsiz dağılıma örnek gösterilebilir. 1980 ve 1990 arası dönemde halen “kent yoksulları” içerisinde önemli bir oranı temsil eden Alevi kitesinin de yeni ekonomik yapılandırma ile toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan gerileme yaşadığı belirtilmektedir (Massicard, 2017, s. 72-73). Kamu sektöründeki kadrosundan uzaklaştırılan ve özel sektörü bu dönem fazla önemsemeyen Aleviler, toplumsal yükselişi eğitim yoluyla aşmaya çalışmışlardır. 1980 sonrasında ekonomik, politik ve toplumsal alandaki dışlanma ve eşitsiz dağılım gibi uygulamalar, Alevilerin marjinalleşmesine ve bu bağlamda kentlerde yeniden var olmak için harekete geçmelerine neden olduğu biçiminde yorumlanmaktadır (Massicard, 2017, s. 69-73).

1980’li yılların sonunda Alevi örgütlenmelerinin başlamasıyla Aleviler kamusal alanda varlıklarını hissettirme, taleplerini dile getirme ve gelenek-inanç kurumlarını ise sürdürebilme fırsatını yakalamışlardır. Okan (2004)’e göre bu örgütlenmelerin temel dinamiğini 1950’lerde başlayan köyden kente kitlesel göç hareketi oluşturmaktadır. Günümüzdeki Alevi örgütlenmeleri genellikle amaçlarının “*Alevi kültürünü yaşatma ve yeni kuşaklara aktarma*” olduğunu belirterek Aleviliğin kentte tutunmasını ve asimilasyona uğramadan geleceğe aktarılmasını

vurgulamaktadırlar (Okan, 2004, s. 115-120). Kente göçle birlikte Aleviliğin geleneksel yapısı çözülürken; 1970'lerin sonunda uğradıkları katliamlar ve devamındaki askeri darbenin baskıcı etkisi sonucunda Aleviler kimliklerini kitlesel örgütlenme aracılığıyla yeniden tanımlamaya ve inşa etmeye çalışmışlardır. Alevi siyasal mücadelesinin yeniden hareketlenmesi ve inşa sürecinin temeli hızla örgütlenme ve yayın faaliyetleri ile başlatılmıştır.

Örgütlenme Avrupa Alevilerinde başlayarak ilk adımları 1980'lerin ilk yarısında Almanya'da atılmıştır. 1960'lı yıllarda Almanya'nın yabancı işçi talebi Türkiye'den hem Sünni hem de Alevi işçi nüfusunun Almanya'ya göç etmesine neden olmuştur. Sünni göçmen işçiler dini pratiklerini yerine getirmek amacıyla camiler açarken Aleviler ise ilk yıllarda kimliklerini gizli tutmayı tercih etmişlerdir. Türkiye Birlik Partisi'nin kurulması ve Türkiye'de yaşanan şiddet olayları Almanya'da yaşayan Alevi göçmenleri hareketlendirerek örgütlenmelerinin başlangıcını oluşturmuştur. 1970'lerin sonunda TBP'nin himayesiyle Yurtseverler Birliği adında kurulan federasyonla ilk cem ibadeti gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Hamburg, Berlin, Köln gibi kentlerde değişik toplantılar düzenlenmiştir (Massicard, 2017). 1984'de Köln'de Hacı Bektaş-ı Veli Kültürünü Tanıtma Derneği için ilk adımlar atılmıştır. Avrupa'da "Alevi" adını içeren ilk örgüt ise 1988'de Hamburg'da oluşan Alevi Kültür Grubu öncülüğünde "Hamburg Alevi Kültür Merkezi (1990)" ile kurulmuştur. 1989 yılında ilk çatı örgüt olarak Almanya Alevi Cemaatleri Federasyonu kurulmuştur. Bu örgüt 1993'ten sonra Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu adını almıştır (Salman, 2019, s. 139). 1989'da Hamburg'da düzenlenen Alevi Kültür Haftasında, Alevilik hakkında Türkçe ve Almanca konferanslar, cem ayinleri ve konserler düzenlenerek Alevi kimliğinin özgürce ifade edildiği platformlara yenileri eklenmeye çalışılmıştır. Düzenlenen kültür haftası, Alevilerin kimlik algısında bir uyanış gerçekleştirerek özellikle Türkiye'deki örgütlenmeye de yön veren bir etkinlik olmuştur. (Sökefeld, 2008'den aktaran Ertan, 2017, s. 94-95). Alevi Kültür Haftasında, Alevilerin taleplerini dile getirmek amacıyla hazırlanan "Alevilik Bildirgesinin" 1990 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmasıyla Türkiye'deki Alevi kimliği kamusal alanda yeniden gündeme gelmiştir (Massicard, 2017).

Türkiye'de daha önceden Turizm-Tanıtma Derneği ya da yöre derneği adı altında kurulmuş olan Hacı Bektaş, Karacaahmet, Şahkulu Sultan gibi dergâh

örgütlenmelerinin ardından kurulan ilk büyük kitle örgütü “Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleridir”. 1976 yılında kurulan Banaz Köyü Pir Sultan Abdal Turizm ve Tanıtma Derneği'nin darbe döneminde kapatılmasıyla bu derneğin yerini alan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin, özellikle Madımak Katliamı sonrası Alevi örgütleri arasında önemli bir yeri olmuştur. Türkiye’de henüz Alevi adıyla örgüt kurmak yasak olduğundan 2000’lerin başına kadar örgütler Aleviliği sembolize eden isim ya da figürlerden yararlanmışlardır. 1980’lerin sonunda aynı zamanda “*Alevi yayınlarında bir patlama*” yaşanması için uygun koşullar oluşmuştur. 1989’da medyaya yansiyarak büyük ilgi gören “*Alevilik Bildirgesini*” takiben, Alevilikle ilgili program, yayın ve tartışmalarda büyük bir artış gerçekleşmiştir. Almanya’da yayımlanan “*Alevilerin Sesi, Gerçek İlim, Ehlibeyt*” Türkiye’deki yayınlar arasında ise “*Cem, Kavga (Kervan), Pir Sultan Abdal Dergisi*” gibi dergiler, dönemin önemli yayınları arasında yer almıştır (Salman, 2019, s. 139-140).

1980’lerin sonuna gelindiğinde Alevilerin yayın ve kültürel faaliyetlerinde sıçrama yaşaması, siyasal deneyim ve örgütlülük bilinci kazanması gibi toplumsal yapısının değişmesini sağlayan etkenler kamuoyunda “Alevi Uyanışı” olarak nitelendirilmiştir ve 1990’lı yıllara kamusal alanda aktif rol alan bir topluluk olarak başlangıç yapmıştır (Salman, 2019). Gerek uluslararası gerekse ulusal gelişmelerin bir sonucu olarak 1990’lı yıllarla birlikte Alevilik derlenip toparlanmış ve giderek Türkiye gündeminde yer alan önemli konulardan birisi haline gelmiştir (Yaman, 2012, s. 139). Aleviliğin kamusal görünümünün gelişiminde 1980’lerin sonu itibariyle devlet organlarının da etkisi olmuştur. Özellikle dönemin (1989-1991) Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek’in Alevilikle ilgili gösterileri, konferansları, yayınları ve araştırmaları üstlenmesi önemli bir adım olmuştur. Yine Kültür Bakanlığı’nın Hacı Bektaş şenliklerini organize etmeye başlaması ve şenlikleri uluslararası bir gösteri haline getirmesi, açılış törenlerinin 1997’den beri devlet kanalı olan TRT tarafından naklen yayınlanması, devlet yetkililerinin törenlere katılması devlet kanadında Aleviliğin varlığının önemli ölçüde kabul edildiğinin göstergesidir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın desteğiyle 1987’de “*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi*” kurulması ve bu merkezin 1994’ten günümüze “*Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*”ni çıkarması, konferanslar düzenlemesi, kurumsallaşmanın dini ve siyasal alan dışında devletin kültürel taleplere yönelik ılımlı yaklaşımlar sergilediğinin de göstergesidir. Ancak bu ılımlı yaklaşım

Aleviliğin dini boyuttaki farklılıklarını etkisizleştirerek Türk kültürüyle bütünleştiren bir politika şeklinde gerçekleştirilmiştir (Massicard, 2017, s. 233-234). Erken cumhuriyet döneminde devletin Alevileri Türk kültürü ve milliyetçiliğiyle özdeşleştirme politikasının, 1990'lı yıllara gelindiğinde yeniden uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Alevi hareketliliğinin örgütlenme ve kamusal görünürlüğünün artışı, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren kendini gösterse de asıl kırılma 1993'te Madımak Katliamı ile gerçekleşecektir. Bu katliam, Alevi siyasal kimliğinin yeniden inşası ve mücadele tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur (Salman, 2019, s. 141). Madımak Katliamı, Alevi örgütlenmesi ve siyasal kimliği ile önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İlk olarak, Aleviliğin ulusal ve uluslararası alanda örgütlenmesi hız kazanmıştır. 1990'lı yıllar Alevi örgütlenmesinin altın çağı olarak düşünülmektedir. Aleviler, devletin dinsel kurumlarından tamamen uzaklaşarak kendi kurumlarını oluşturmaya ve vakıf, dernek, cemevi açılışlarını hızlandırarak kimliklerini kamusal alanda görünür kılmaya çalışmıştır (Bozkurt, 2006). Alevilerin temel ibadeti olan cemlerin kentlerde yapıldığı mekân olan cemevlerinin sayısı, Türkiye genelinde artarak hem yurt içi hem de yurt dışında Alevilerin büyük çoğunluğu tarafından "*inanç ve kültür kurumu*" olarak kabul edilmiştir (Yaman, 2012, s. 151). Günümüzde Alevilerin inanç mekânı olarak bilinen cemevlerinin kamusal alanda görünürlüğü ve toplumun belli bir kesimi tarafından kabulü Madımak katliamından sonra gerçekleşmiştir. Dernek ve cemevlerinin yanı sıra bu dönemde Cem Vakfı, Karaca Ahmet Vakfı, Gazi Cemevi Vakfı gibi vakıfların da faaliyeti artmıştır. Dernek ve vakıfların birleşmesiyle federasyonlar oluşturulmaya başlanmıştır. Alevi-Bektaşî Federasyonu'nun ardından son olarak Alevi Vakıfları Federasyonu adıyla bir başka çatı örgütlenme kuruluşu kurulmuş ve böylelikle kurumsallaşma serüveni her geçen gün daha da güçlenmiştir (Yaman, 2012, s. 152).

Kamusal görünürlük açısından bir diğer önemli gelişme ise medya ağının güçlenmesiyle Alevilerin dergi, kitap yayınlarının yanı sıra Alevilikle ilgili yayın yapan radyo ve TV istasyonları kurmalarıdır (Salman, 2019, s. 142). 1990'lardan itibaren Alevilikle ilgili "*Cem, Alevilerin Sesi, Nefes, Kervan, Yurtta Birlik, Pir Sultan Abdal, Gönüllerin Sesi, Yol, Kızıldeli, Kırkbudak, Serçeşme*" gibi dergiler yayımlanarak Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğünde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Akademik alandaki araştırma konularında Alevilik ön plana

çıkarılarak, ulusal ve uluslararası panel, konferans, sempozyum, kongre etkinliklerinde tartışma konusu olagelmıştır. 1996 yılı itibari ile de Alevilik adına internet sitesi açılmıştır (Yaman, 2012, s. 149-150).

1990'lı yıllarda Alevi kimliğine yönelik saldırılar Madımak'tan sonra 1995'te İstanbul Gazi Mahallesi'nde başlayan olaylarla devam etmiştir. Olayların şiddeti ve kentin diğer mahallelerine yayılmasının sonucunda toplamda 21 kişi hayatını kaybetmiş, 400'den fazla insan ise yaralanmıştır (Ertan, 2017, s. 129-130). Gazi olayları ile Alevilere yönelik yapılan saldırı ve tepkisel olarak gerçekleşen protestolar ulusal ve uluslararası basında yer alarak Alevi kimliğinin ne denli tehdit altında olduğunu gözler önüne sermiştir.

1990'lı yıllarda devlet için “*tehdit unsuru*” yaratan ve devletin Alevilerle olan ilişkisinde önemli rol oynayan iki unsur meydana gelmiştir: Bunlar Kürt sorunu ve şeriat tehlikesidir. Devlet laik ve milliyetçi ilkesini korumak amacıyla ülkenin Sünni demokrat ve cumhuriyet devrimlerinin savunucusu olan Alevilerle uzlaşma çabasına girmiştir (Bozkurt, 2006, s. 160). Kemalizm, Alevi örgütlenmesini modern, çağdaş bir Türk hareketi olarak görürken Alevileri Kürt hareketinden uzaklaştırarak kendi mekanizması içinde tanımlamaktadır. Buna göre Alevi örgütlenmesinin Kürt milliyetçiliği ile rekabet içinde olduğu ve devletin Kürtleri bölmek için bu örgütlenmeyi desteklediği öne sürülmektedir (Massicard, 2017, s. 132-133). Bu bağlamda Kürt Sorunu ile Alevi kimliğinin ilişkisi üzerine birçok spekülasyon değerlendirme yapılabilmesine karşın kesin olan şey ise 1990'larda zorunlu göç ile Doğu ve Güneydoğu illerinden çok sayıda Kürt Alevinin büyük kentlere ve bölgedeki il merkezlerine göç ettiği gerçektir. Bu göç dalgası, 1990'ların ve 2000'li yılların yeni kent yoksulları olarak Kürt Alevilerinin sadece inanç etrafında değil aynı zamanda etnik ve dilsel kimlik gibi diğer kimlik bileşenleriyle bağlantılı olarak siyasal anlamda daha da bilinçlemelerine giden yolu açmıştır. Kamusal görünürlüğü somut mekânlarından olan cemevlerinin yaygın görüldüğü alanlar olan yoksul gecekondu mahallelerinin birçoğu, daha çok bu göç dalgasıyla gelen Kürt Alevilerinin yerleştiği alanlardır. Nitekim bu çalışma kapsamında ele aldığımız İzmir'deki cemevlerinin de önemli bir bölümü bunu doğrulamaktadır. Sonuç olarak Kürt Sorunu, Alevi örgütlenmesini etkileyen dönemin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

1990’larda devletin önemli bir diğer sorunu ise siyasal İslamın yükselişi olmuştur. Aleviler, Kemalist devletin “Arap ve gerici” olarak tanımladığı siyasal İslamın yükselişi karşısında “*laik ve modernist bir Türk kültürünün ilkörneği*” olarak ihtiyaç duyduğu kitle tabanını oluşturmuştur (Massicard, 2017, s. 129-130). Devlet yetkililerinin Hacı Bektaş törenlerine katılmaları ve sınırlı da olsa Kültür Bakanlığı’nın bütçesinden Alevi derneklerine ödenek ayrılması, devletin bu dönemde Alevilere karşı uzlaşmacı tavrının göstergeleri arasında sayılabilmektedir (Ertan, 2017, s. 161). Kürt sorunu ve siyasal İslamın yükselişi karşısında devlet aktörlerinin Alevi hareketiyle temasa geçme çabası, Alevilerin siyasal etkinliğini ve örgütlenme kapasitesini genişletmeye yardımcı olduğu söylenebilir. Ancak siyasal İslamın 1990’larda giderek güçlenmesi ve önce yerel yönetimlerde daha sonra merkezi yönetimde egemen olması, Aleviliğin siyasal islamla konuşlandırıldığı bu pozisyonunun da değişmesine neden olacaktır.

2000’li yıllar merkezi devlet ideolojisinin ve kurumsal işleyişinin siyasal İslamın tercihleri doğrultusunda biçimlendiği ve Aleviliğin bu yeni tercihler doğrultusunda yeniden konumlandırıldığı yıllardır. 2000 sonrası ve günümüzü de kapsayan süreçte, 2002 yılında siyasal İslamcı kökten gelen Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidarıyla başlayan dönemin Alevi topluma sosyo-politik açıdan önemli etkileri olmuştur. 2000 sonrası dönemde Alevilerin toplumsal sorunları ilk adımda Avrupa Komisyonu’nun Türkiye ile ilgili yayınladığı İlerleme Raporları ile gündeme gelmiştir. AKP liderlerinin İslami siyasal geçmişleri Alevi dernekleri açısından hep bir tedirginlik kaynağı olmuştur. Ancak AKP iktidarının ilk dönemini (2002-2007) belirleyen temel dinamiklerden biri de Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci olmuştur. 2000’li yıllara, Alevi dernekleri de Türkiye siyasetine, siyasal İslam’dan duyulan tedirginlikle değil, AB’ye üyelik sürecinin açtığı kanallardan geçerek dahil olmuştur (Ertan, 2017, s. 217). Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği için 1998 yılından beri düzenli raporlar hazırlayan Avrupa Komisyonu, Alevilerin sorunlarını “İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması” başlığı ile “Medeni ve Siyasi Haklar” kapsamında değerlendirmiştir. Bu raporlarda Alevilerin sorunları genellikle:

“Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda temsil edilmemesi ve Diyanet’in Alevilerin varlığına duyarlı kalmaması; Alevi çocuklara okullarda Alevi kimliğini yok sayan din derslerinin

verilmesi; cemevlerinin, ibadethane statüsüne sahip olmaması ve yasal statüsü olmadığı için de maddi destekten mahrum kalması” gibi konular ile öne çıkarılmıştır (Ertan, 2017, s. 221).

Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir hükümet aracılığıyla Alevilerin taleplerinin ve sorunlarının kamuoyunda gündeme getirilmesi, tartışılması ve bunun için somut adımlar atılabilmesi için Alevi Açılımı kapsamında çalıştaylar ve toplantılar düzenlenmiştir. Çalıştayların düzenlenmesinde etken olan Alevi örgütlenmesinin hukuki yollardan hak talebi ve bu taleplerin Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylık sürecinde gündeme gelmesi ile İlerleme Raporlarında “*din ve vicdan özgürlüğü ihlalleri*” bağlamında bildirilmesi “*Alevi meselesi*” olarak demokratik açılım paketlerinde yer almıştır (Borovalı ve Boyraz, 2016, s. 62-63). AKP hükümeti ile 3-4 Haziran 2009/ 28-30 Ocak 2010 tarihleri arasında düzenlediği yedi çalıştay ile Alevilerin talepleri ve sorunları üzerine kamuoyunda önemli tartışmalar gerçekleştirilmiş, bu toplantılar 2010 yılında yayınlanan Nihai Raporla sonuçlandırılmıştır (Akçiçek, 2016). Raporun genel olarak üzerinde durduğu konulara bakıldığında kimliklerinin tanınması, hukuksal konular, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili sorunlar, din derslerinin zorunlu olması, Madımak Olayı, cemevlerinin ve dedelerin hukuki statüsü ile ilgili konular gündeme getirilmiştir (Subaşı, 2010). Açılım süreci kamuoyunda gündeme getirilen talep ve sorunların tartışılmasının ve çözüm önerileri sunulmasının ötesine geçirilememiştir. Alevilerin beklentisini karşılayacak bir çözüm veya kazanım sağlamamış, üstelik uygulamaya geçirilmeyen sözler ile Alevilerin talepleri ile ilgili kaygısı daha da artmıştır. Aleviler kimlik, eğitim, eşit yurttaşlık ve cemevlerinin durumu ile ilgili sorunlarını yasal yollarla ararken ulusal mahkemelerde çözüm bulamadıkları davalar nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşınarak hak arayışına girmektedirler. AİHM'nin Alevilerin lehine verdiği kararlarla kitlenin yasal mücadelesi haklılık kazanarak taleplerinin kamuoyunda meşruiyet kazanmasına fayda sağlamaktadır. Çalıştaylar sonrasında ve günümüzde de Aleviler açısından çözüm bekleyen en önemli maddeyi cemevlerinin statüsü oluşturmaktadır (Borovalı ve Boyraz, 2016).

Cemevlerinin ibadethane olarak statü talebinde bulunulması yalnızca kamu kaynaklarından maddi olarak yararlanmanın ötesinde cemevlerinin mevcut sorunu imar problemlerinin çözülmesini de sağlamaktır. Belediyelerin imar planlarında cami dışında diğer dini mekânlara yer verilmeyerek cemevlerinin imar başvurusu ve arazi tahsisi konusunda sorunlar yaşanmaktadır. İmar Kanunu kapsamında arazi tahsisi ile

ilgili problemler yaşayan Aleviler için belediyelerin imar planlarında cemevlerine yer verilmemesi ile cemevlerinin de kentsel dönüşüm projeleriyle durumlarını belirsizleştirmektedir. AİHM'nin 2016'da cemevlerinin statüsü ile ilgili Aleviler lehine verilen kararı halen daha ulusal düzeyde uygulanmamakta ve tartışma konusu olarak sürdürülmektedir. Mekân üzerinden yürütülen politik ve hukuki bir mücadele haline gelen ve "...Sünni-İslamcı refleksin dozunu hiç düşürmeden ısrarla tanımlama, sınırlama ve yok sayma güdüsüyle birer kültür derneği çerçevesinin dışına çıkarmak istemediği cemevleri..." (Salman, 2019, s. 145) Alevi kimlik mücadelesinin temel sembolü haline gelmiştir.

2000'li yıllar Aleviler için dernek ve vakıfların yanı sıra daha çok cemevleri üzerinden kimliklerini tanımlamaya ve varlıklarını resmi olarak da kabul ettirme yoluna girdikleri önemli bir süreci ifade etmektedir. Cemevi, bir inanç-ibadet mekânı olmanın yanında Aleviler için geleneksel sosyo-kültürel ve sosyo-mekânsal yapılarını koruma ve sürdürme açısından onları kentte temsil eden mekân rolündedir. Cemevleri ibadethane statüsüyle yasal olarak tanınmaya aracılık etmenin yanında Aleviler için önemli bir kimlik inşasını temsil etmektedir. Kurtarır ve Ökten'in deyişiyle "*kültürel haklar açısından koruyucu etkin bir kurumsal yapının ve hukuk düzeninin oluşturulmadığı toplumlarda görünme ya da farklılığını mekâna yansıtabilme özgürlüğü çetin bir insan hakları mücadelesi olarak sürdürülmektedir.*" (Kurtarır ve Ökten, 2018, s. 161). Bu haliyle cemevleri, kentleşen Aleviliğin varoluşunu temsil eden sembolik bir anlama sahip mekânlardır. Kentlileşen Aleviliğin mekânsal temsilinin bir ürünü olarak görülebileceği gibi, Aleviliğin temsilinin mekânsallaşmasının en önemli örneği olarak da görülebilir.

2013 yılında Ankara Tuzluçayır'da yaşama geçirilmeye çalışılan Cami-Cemevi Projesi, cemevleri üzerinden Alevi ve iktidar arasında yürütülen mekânsal mücadelenin somut bir örneği olarak yorumlanmaktadır. Cemevleri konusunda Alevi kesiminden gelen yoğun talep ve hak ihlaline dair vurgular, iktidarı cemevini içererek bu mekân müzakeresini kazanma arayışına itmektedir. Ancak temelde cemevleri üzerinden yürütülen mekân müzakeresi daha büyük ölçekte, kentsel dönüşüm ölçeğinde yaşanmaktadır. Alevilerin mekân üzerinden yürüttüğü politik, hukuksal ve toplumsal mücadelenin çalışmamız kapsamında olan örneği Alevi mahallelerine yönelik kentsel dönüşüm çalışmaları ile ilgilidir.

Salman'ın (2019, s. 145) deyişiyle "*Ankara'da Natoyolu ya da kabaca Tuzluçayır'ın güneydoğusunda kalan yerleşimler, Seyranbağları, Yukarı Dikmen ve*

Sancak mahalleleri; İstanbul'da Gazi Mahallesi, Gülsuyu, Okmeydanı, Küçükarmutlu; İzmir'de Narlıdere, Gaziemir, Yeşiltepe, Yamanlar, Yukarıköy; Sivas'ta Alibaba-Kolej semtleri Alevilerin yoğun yaşadığı mahalleler olarak kentsel dönüşüm proje alanları olarak belirlenmiştir.”

Kentsel rantın inşaat sektörü-iktidar ortaklığı eliyle tümüyle yeniden dağıtıldığı “bu dönüşüm” sürecinin; hem sosyoekonomik olarak kent yoksullarının çoğunluğuna dahil olan hem de kentsel kaynaklardan çok az pay alabilen Aleviler için koşullarını daha da zorlayacağı düşünülmektedir (Salman, 2019, s. 145-146). Ancak Türkiye’de kentsel dönüşümün sosyo-ekonomik, çevresel ve mekânsal boyutlarına dair çok sayıda çalışma bulunmasına karşın, kentsel dönüşümün Aleviliğin kamusal görünümü üzerindeki etkisine ışık tutan çalışmalara rastlanmamaktadır. Özellikle fiziksel kamusal alandaki görünürlüğü ve kentsel toplumsal yaşamdaki örgütlenmenin etrafında örüldüğü mekân olarak cemevlerinin kentsel dönüşüm süreçleriyle olan ilişkisi çoğunlukla göz ardı edilmiştir.

Özetle, Cumhuriyet sonrasında modernleşme ve kentleşme süreciyle birlikte geleneksel-kapalı toplum yapısı çözülen Alevilik, ekonomik, politik ve sosyal alanda varlığını kentlerde hissettirmeye başlamıştır. 1960’larda kentlerde ekonomik alanda tutunmaya çalışırken inanç yönünden dışlanma kaygısıyla kimliklerini gizleme gereği duyarken, 1970’li yıllara gelindiğinde ise kendilerini sol hareketin içerisinde tanımlayarak inanç boyutunun ötesinde kentsel kaynakların bölüşümünden yararlanmak isteyen, sömürülen, sınıf ayrımı yaşayan toplumsal bir tabakayı temsil etmektedir. Alevi kimliği siyasal alanda kendine yer edinmeye çalışırken radikal İslamcılar ve sağ kesim için bu durum “Kızılbaş-Komünist” tehdidi olarak algılanmıştır. Bu algının sonuçları ise 1970’li yılların sonunda Alevilere yönelik katliamlarla kendini göstermiştir. Katliamların ardından askeri darbenin gerçekleşmesi ile Alevilerin sığındığı sol ideolojinin de zayıflaması inanç ve geleneksel yapısından uzaklaşan Alevileri kendi inanç kimliklerinden yola çıkacakları bir sürece yönlendirmiştir. 1980 darbesi sonrası politik, ekonomik ve toplumsal yönden köklü değişimlerin yaşandığı bir Türkiye’de Aleviler de diğer gruplar gibi bu süreçten payını alarak kendi içerisinde bir hareket başlatmıştır. Avrupa’daki Alevi göçmenlerin örgütlenmesiyle başlayan hareketlenme Türkiye’ye de yansyarak Aleviler kamusal alanda önemli bir görünürlük kazanmaya başlamıştır. 1980 sonrasında başlayan Alevi örgütlenmesi, 1960 ve 70’li yıllardaki gizlenmeden sonra Alevilik için bir “uyanışı” gerçekleştirmiştir. Bu uyanış Aleviliği sembolize

eden siyasal partiler, dernek ve vakıflar aracılığıyla örgütlenmeyi başlatırken Alevilikle ilgili yayın faaliyetlerinin yapılması kamusal alanda Aleviliğin görünürlüğünde oldukça etkili olmuştur.

Aleviliğin örgütlenmesi 1990'larda radikal İslamın yükselişine ve onu temsil eden tarikatların gündelik yaşam içindeki ağırlıkları ve görünürlülüğünün artmasına tepki olarak daha çok yaygınlaşmıştır. 1993'te yaşanan Madımak Katliamı ise Alevi örgütlenmelerini hızlandırırken 1994'te Refah Partili İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Karacaahmet Dergâhı'nı yıkma girişimi, 1995'te İstanbul Gazi Mahallesi olayları Alevilerin kitlesel tepkileriyle karşılaşmış ve olaylar basın medya aracılığıyla dünya genelinde tepkilere neden olmuştur. Alevileri tedirgin eden bu olaylar sonucunda örgütlenme faaliyetleri hız kazanmıştır. Dışa kapalı ve geleneksel yapıya sahip Aleviliğin, örgütlenmeler ve medya yayınları aracılığıyla 1990'lı yıllarda toplumsal yapısı çözülerek kamusal alanda görünürlüğünü arttırmıştır.

İnanç yönünden kabul edilme ve kamusal alanda görünür olmanın en etkin yolu cemevi kurumlarının açılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Aleviliğin dışa kapalı toplumsal yapısı ve "gizli", "belirsiz" mekânlarda sürdürülen ibadetleri, cemevlerinin kurulması ile değişime uğrayarak kamusal alanda yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Siyasal İslami kökten gelen AKP hükümetinin iktidarı ile cemevleri kurumlarının resmi olarak tanımlanma talebi gündeme gelmiştir. Alevilerin ibadet yerlerinin hukuki açıdan tanınması, devletin imkânlarından eşit bir şekilde yararlanma talebi, gerçekleştirilen Alevi çalıştaylarında gündeme gelerek raporlarda sunulmuş, ancak gerekli çözümler gerçekleştirilmemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2014-2016 yıllarında verdiği kararda cemevlerinin ibadethane statüsünde olduğunu tescillemesine rağmen günümüzde halen cemevleri ibadethane olarak tanınmamakta, bu durum ise Aleviler açısından eşitsiz, ayrımcı muamele olarak yorumlanmaktadır. Politik ve hukuki tartışmaların ekseninde şekillenen cemevi algısına karşın, günümüzde cemevlerinin varlığını tehdit eden ve kentsel alanda görünürlüğüne gölge düşüren bir başka büyük gelişme daha yaşanmaktadır. O da neoliberal kentleşme sonucunda artan kentsel rantların, cemevlerinin temelde bulunduğu alanlar olan yoksul mahalleleri kentsel dönüşüm alanı kapsamına almasıdır. Bir başka deyişle kentsel dönüşümün cemevi mekânının üretimini ve devamlılığını sağlayacak nesnel koşulları tahrip etmesi, zorlaştırması ya da yok etmesidir. Kent ölçeğinde gerçekleşen daha büyük mekânsal projelerin ve

stratejilerin cemevi ile sembolleşen kentsel Aleviliğin mekânsal temsil süreçlerine ket vurmasıdır.

2.1.2.3. Aleviliğin Kamusal Görünürlüğünün Sembolü Olarak Cemevi Kurumu

2.1.2.3.1. Cemevinin Tarihsel Kökeni

Türkiye’de resmi olarak azınlık olmayan ancak en büyük ikinci inanç grubu olarak bilinen Alevilik, günümüzde inancının ve sosyo-kültürel kimliğinin mekânsal ihtiyacı olarak cemevleri ile kamusal alanda kurumsallaşmakta ve görünürlük kazanmaktadır (Kurtarır ve Ökten, 2018). Cemevi, Alevilerin temel ibadeti olan cem ibadetinin gerçekleştiği mekâna karşılık gelmektedir. Cem, “*toplanmak, bir araya gelmek, topluca davranmak*” anlamlarını taşıırken Ayin-i Cem, Kırklar Cemi, Erenler Cemi gibi isimlerle de tanımlanmaktadır (Rençber, 2012, s. 75). Cem ibadetinin kaynağı Alevi inancına göre Hz. Muhammed’in Miraç gecesinin dönüşünde Kırklar Meclisini ziyaret etmesi ile orada gerçekleşen Kırklar Cemi mitolojisine dayanmaktadır (Aytekin, 1958, s. 7-8). Aleviler, cem erkanı boyunca gerçekleştirdiği tüm ritüel ve sembollerin kaynağını Kırklar Cemi miti ile ilişkilendirmektedirler. Cem ibadeti, “*Arş’da, zaman dışında*” yaşanıldığına inanılan Kırklar Ceminin “*yeryüzündeki tekrarı*” şeklinde ifade edilmektedir (Melikoff, 1994, s. 46). Zaman ve mekânın boyutsuz olduğu Kırklar Cemi felsefi olarak da kişinin “*aşlına erebilmesi, özünü dara çekip benliğinden sıyrılabilmesi, ölmeden önce ölüp yol’un anlam dünyasını kavrayabilmesi*” durumuna erişebilecek bir ibadetin yansıması olarak belirtilmektedir (Salman, 2019, s. 270). Kırklar mitiyle bağlantılı olarak cemin nerede ve nasıl yapıldığı ile ilgili belirgin bir sınırlama olmamaktadır. Alevilikte cem, gerek inancın kendi yapısı gerek baskı, tehdit gibi dış etmenler nedeniyle gizli, belirli somut bir mekân parçasına bağlı olmayan, yer yönünden belirgin olmayan bir ibadet halini almıştır. Belirli bir zaman ve mekânla kısıtlanmayan cem ibadeti sabit, müstakil bir mekânı gerektirmemekle beraber cem için asıl olanın mitolojik olarak “*olmayan yer (lamekan/nonlieu)*” de gerçekleştiğine inanılmaktadır (Salman, 2019). Salman (2019) her ne kadar müstakil bir mekânı gerektirmediğini ileri sürse de günümüzde cem ritüeli özellikle kentli gruplar için cemevi ile özdeşleştirilmiş

durumdadır. Kamuoyunda ise cemevleri, cem ayinlerinin ve Alevilik ritüellerinin yerine getirildiği somut fiziksel mekânlar olarak bilinmektedirler.

Aleviliğin tarihine bakıldığında özellikle kentleşmenin etkisi ile değişen toplumsal koşullar, inancın örgütlenmesinde ve kurumsallaşma sürecinde Alevilerin temel ibadeti olan cemin yapıldığı mekâna yüklenen anlamları farklılaştırdığı görülür. Cemevi kurumsal yapı olarak kentleşme sonrası Aleviler için bir ihtiyaç haline gelmekte ve kentlere göç öncesi dönemlerde cemevi adıyla herhangi bir mekân ile karşılaşılmamaktadır. Kentleşme öncesi cemler, şehirde yaşayan Aleviler için dergâhlardaki meydan odalarında yapılırken, köyde yaşayanlar için ise dedelerin evlerindeki geniş bir oda, büyük evlerin avlu, bahçe ya da cem için geçici süreliğine boşaltılan ve cem bitiminde gündelik işlevine dönüştürülen yerlerde yapılmaktadır. Bu yerler ahır, ağıl, samanlık, ambar, köy odası gibi cemin mekân ihtiyacını karşılayacak genişlikte ve ortak kullanıma uygun alanlar olabilmektedir (Üzüm, 2013; Salman, 2019). Kentleşme öncesi dönemde dergâhların dışında cemevi adıyla kurumsallaşmış bir inanç mekânından söz edilmezken cem ibadeti, Kırklar mitinde olduğu gibi belirgin olmayan bir yerde geçici olarak ibadet için kullanılıp tekrar gündelik işlevine dönüştürülen mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Cem ibadeti için bir mekânın süreklilik kazanmamasının nedeni inancın kendi yapısı dışında Alevi köylerine yapılan baskı, tehdit ve korkunun yarattığı gizlilik halidir. Elbette en büyük nedenlerden biri de yukarıda bahsedilen tekke ve zaviyelerin yasaklandığı kanundur. Bu durumlar, cemin yapıldığı mekânın yani inanç mekânının belirsizliğini sürekli hale getirmiştir (Salman, 2019).

Salman (2019), kırsal düzende gündelik hayatın parçası olan ve değişik amaçlarla kullanılan bu mekânların cem yapılacak yere dönüştürülmesiyle oluşturulan cemevi mekânını Lefebvre'nin "*heterotopik mekân*" ve Foucault'un "*heterotopya*" kavramlarına karşılık gelen bir içeriğe sahip olduğunu savunmaktadır. Lefebvre (2013) söz konusu heterotopik mekânı şu şekilde tanımlamaktadır:

"Aynı mekânın" yanında başka mekân da vardır. ... Bu da heterotopidir. ... Burada aynı zamanda başka yer, mekâna sahip olmayıp mekânını arayan, olmayan-yer (nonlieu) vardır. ...hem her yerde hem hiçbir yerdedir." (Lefebvre, 2013'ten aktaran Salman, 2019, s. 55).

Geleneksel cemevine ilişkin bu heterotopik tanım aynı zamanda Kırklar Ceminin kendisine yüklenen mitolojik anlamdan ileri gelmektedir. Zira Kırklar Cemi mitolojisinde anlatılanlara dayanan cem ibadeti, zaman ve mekânın ötesinde,

zamandan ve mekândan azade biçimde gerçekleşmiştir. Bu inanişaya göre Kırklar Cemi'ni kaynak alan günümüzdeki cemlerin ve cemin yapıldığı mekânın da başkalaşması ve zamanın ötesinde hissettirmesi ile ibadetin aslına ulaşması mümkün olmaktadır. Yine Salman'ın deyişiyle cem ayini sırasında:

“Zaman yadsınır ve bir ruhlar âlemine, bir devlet zamanına, bir Hüseyin devrine, bir Hacı Bektaş demine geçilir. Mekân yadsınır ve cihan yaratılmadan önceki âlemden, elest bezminden Kırklar'ın toplandığı kubbeye, Ali'nin cenk ettiği Hayber Kalesi'nden, Selman'ın yıkandığı Erzen Gölü'ne, Kərbela Çölü'nden Mansur Darı'na kadar başka zamanların başka mekânları o cem odası içinde “birlenir” (Salman, 2019, s. 56).

Cemin mitolojik kaynağı, somut olmayan mekân, boyutu belirsiz bir zaman ve kutsallığı olmayan yer yani “*lâmekân*” üzerinden değerlendirilerek heterotopik mekâna dönüşebilmektedir. Kırsal düzende cem için sabit belirli bir mekâna ihtiyaç duyulmayarak gündelik herhangi bir mekâna ibadet mekânı işlevi yüklenebilmektedir. Sabit tek bir mekânın işlev ve anlam açısından değişken ve geçişli olan bu karakteri geleneksel toplum yapısı içindeki cemevlerini de heterotopik mekânlar biçiminde görmeye yol açmaktadır. Yalçinkaya (2005), Foucault'un (2013) “*türdeş olmayan, düzensiz, ilişkisiz olsa da ilişik, aynı anda bir ve her yer olan...*” biçiminde tanımladığı heterotopya ya da heterotopik mekânların temel ilkelerini cemevleri üzerinden de ortaya koymanın mümkün olduğunu savunmaktadır (Yalçinkaya, 2005'ten aktaran Salman, 2019, s. 59). Kentleşme öncesi kırsal düzende cem ibadeti için hem güvenlik hem de inancın kendi yapısı nedeniyle belirli ve sürekliliği olan bir yapıya ihtiyaç duyulmaması, gerekli zamanlarda gündelik hayatın parçası olan mekânların cemevi olarak dönüştürülmesi Foucault'nun heterotopik mekânına karşılık gelmektedir. Kırsal düzenin inanç boyutu heterotopik mekânın ilkeleriyle özdeşleşmektedir.

Kırsal düzende Alevi topluluklar için Kırklar Cemine dayandırılan ve mekânsızlığı simgeleyen, cem süresiyle sınırlı olmak üzere oluşturularak cem bitiminde gündelik işlevine dönüştürülen mekânlar olan cemevleri, günümüzde Alevilerin kamusal alanda kendilerini ifade ettikleri ve kimlik mücadelesininin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak gördükleri bir mekân durumuna gelmiştir. Alevilerin kentlere göç öncesi dönemde cem için müstakil bir yapıya ihtiyaç duymaz iken kentleşme ile beraber cem için ortak bir mekân ihtiyacı doğmuştur. Alevi göçmenlerin kentlere göç etmesi ile birlikte topluluğun dini ve sosyo-kültürel

bağlamda birlikteliğini sağlamak amacıyla çeşitli dernek ve vakıflar aracılığıyla örgütlenmeye başlaması, cem ibadeti için ihtiyaç duyulan sabit bir mekânı da beraberinde getirmiştir. Denilebilir ki cemevi adıyla anılan ibadet mekânı, kentleşme ile birlikte doğan bir ihtiyaçtır, mekândır. Ancak bu ihtiyaç ile beliren talepler ve bu taleplere dönük siyasalar cemevini sembolik anlamda ibadet mekânından daha geniş bir anlama erişmesine neden olmuştur.

Kentlere göç eden ilk dönem Aleviler cemlerini küçük gruplar halinde evlerde, dernek salonlarında ya da okul gibi geçici mekânlarda gerçekleştirirken, 1980'lerin ikinci yarısında Alevi nüfusunun kentlerde artması cem için evlerin salonlarını, dernek, okul gibi mekânları yetersiz kılmış, cem yapılacak büyük, sabit bir mekân ihtiyacı kendini göstermiştir (Salman, 2019). 1990'lı yıllarda kentlerde açılmaya başlanan cemevleri Alevi kitle tarafından ibadethane olarak görülse de devlete bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ibadethane olarak kabul edilmemektedir. Üstelik zaman zaman cemevlerinin toplumu *“bölücü ve ayrılığa sebebiyet veren”* mekânlar olduğuna dair dışlayıcı ve ötekileştirici açıklamalarda bulunulmuştur. Cemevlerine ilişkin günümüzde kavramsal ve işlevsel açıdan tanımlanmasına dair tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmaların yanı sıra cemevlerinin statüsüne ilişkin hukuki süreçler de halen devam etmektedir. Cemevlerinin henüz yasal statüye kavuşmamış olması, bu yapıların hangi isim altında kurulması gerektiği konusunda belirsizliğe neden olmaktadır. Bu nedenle aslında aynı amaçlara hizmet eden cemevleri halen *“kültür evi, cem ve kültür evi, hatta dayanışma dernekleri”* gibi isimler altında faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar (Yılmaz, 2011, s. 65).

İlk yıllarda doğrudan cemevi ibaresi yasaklı olduğu için girişimler dernek ya da vakıf örgütlenmeleri üzerinden yürütülmüştür. 2908 sayılı dernekler kanununun 5.maddesine göre:

“bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak; Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen aynı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belirli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak (...) amacıyla dernek kurulması yasaktır”.

Vakıflar için ise Medeni Kanun'un 101.maddesine göre, "*Cumhuriyet'in Anayasa ile belirlenen niteliklerine ve Anayasanın temel ilkelerine, hukuka, ahlaka, milli birliğe ve milli menfaatlere aykırı veya belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz.*" Söz konusu bu maddeler nedeniyle dernek ve vakıflara bağlı kurulan cemevleri, Alevi teriminin geçmemesine dikkat edilerek yasaların belirlediği maddeler doğrultusunda açılmaya devam etmiştir (Massicard, 2017, s. 248). Cemevi ya da kültür evi adı altında açılan mekânlara ilişkin hukuki alandaki tartışmalar ve davalar günümüzde de devam ederken sonuç odaklı çözümler getirilmemektedir.

Kentlerde açılan cemevleri ile birlikte Alevilik kamusal alanda kendini yeniden inşa etmeye başlamıştır. Cemevleri sadece kentleşen yeni toplumsal yaşamın ihtiyaç duyduğu işlevsel mekânlar değildir. Bu mekânı elde etme mücadelesi nedeniyle Aleviliğin değişik siyasi akımlarla olan mesafesini ve konumunu da belirleyen sembolik öğelerden biridir. Kentleşme öncesi Alevilerin cem ibadeti için gizli ve heterotopik mekân anlamında belirgin olmayan bir mekânda inanç ritüellerini yerine getirmeleri nedeniyle cemevi, öteki inanç grupları ve devleti temsil eden siyasi iktidarlar açısından "sorun" teşkil etmemektedir. Çünkü heterotopik karakteri aynı zamanda kamusal görünürlüğüne gizlemekte ve kolayca gözardı edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle daha önce cemevi kavramı ve ona dair tartışmalar kamusal söylemde geniş yer edinmemektedir. Ancak kamusal alana taşınan ve artık inanç kimliğinin mekânsal temsili durumuna dönüşen cemevleri, önemli ölçüde hem dışarıda hem de içeride tartışma konusu olmaktadır.

Cemevleriyle ilgili olarak Türkiye'de yürütülen tartışmalar daha çok cemevlerinin yasal statüsü ve bu statüye bağlı olarak kamu imkânlarından diğer ibadethanelerle eşit şartlardan yararlanıp yararlanamayacağı sorunu ile ilgilidir. Aynı zamanda cemevi görevlileri ve dedelerinin de bir kamu çalışanı statüsüne alınması, bunun için gerekli eğitim ve kurumsal yapılanmayı sağlayacak olanakların temin edilmesi de tartışmaların devamı olarak gelmektedir. Buna karşın Alevilerin kendi içinde konuya dair yaptıkları tartışmalarda ise cemevinin gerekli olup olmadığı noktasından mevcut cemevlerinin üstleneceği işlevlere, maddi sıkıntılardan güvenlik kaygılarına kadar çeşitlenebilmektedir (Salman, 2019, s. 280). Osmanlı dönemi ve Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde bulunan ve günümüzdeki cemevinin temel fonksiyonunu en çok üstlenen dergâh ve tekkelerin işlevlerine de bakıldığında buralar, cem ayinlerinin yanı sıra eğitici, yol gösterici toplantıların ve sohbetlerin

yapıldığı, mutfaklarında lokma yapılıp dağıtıldığı mekânlardır. Kentlerde yapılan cemevleri ise günümüzde daha çok cem ayinleri gibi temel inanç ritüellerinin gerçekleştiği ve cenaze törenlerinin yapıldığı yerler olarak öne çıkmaktadırlar. Buna ek olarak mutfak, konferans salonu, dersane gibi ek donatıları ile de eğitim ve aşevi gibi değişik fonksiyonları da üstlenebildiği görülmektedir (Massicard, 2017, s. 173). Cemevlerinin işlevselliği ile ilgili hem diğer kesimlerin eleştirileri hem de Alevilerin kendi içinde yarattığı tartışmalar halen güncelliğini korumaktadır.

Alevilerin inançlarının mekânsal temsili haline gelen cemevlerinin dini, siyasal veya kültürel işlevini kabul ettirmek ve resmi olarak meşruiyet kazanarak kamu kaynaklarından yararlanabilmesi için kurumsallaşmasına ek olarak değişik düzeylerdeki hukuki çerçeve içinde tanınması gerekmektedir. Alevi örgütlenmesi özellikle kamu kaynaklarından yararlanabilmek adına kurumsallaşma adına uzun bir süredir hukuki olarak da mücadele etmektedir. Bu mücadelede yurtdışındaki Alevilerin Avrupa ülkeleri genelinde edindikleri başarılarının da önemli bir rolü olduğu savunulabilir. Özellikle Türk nüfusunun fazla olduğu Almanya’da alevilerin inanç grubu olarak tanınmasının, kimi eyaletlerde cemevinin ibadethane statüsü kazanmış olmasının ve Aleviliğin okullarda ders olarak okutuluyor olmasının belirgin bir etkisinin olduğu ileri sürülebilir.

2.1.2.3.2. Cemevlerinin Kurumsallaşma Süreci

Yukarıda da değinildiği gibi Aleviliğin kamusal görünürlüğünün ardında uzun zamana yayılan toplumsal ve politik bir mücadele vardır. Aleviliğin kamusal görünürlüğünün ve var olma koşulunun en önemli unsurlarından bir olan cemevlerinin ortaya çıkışı ve gelişim tarihi de bu mücadelenin yansıdığı bir ayna gibidir. Alevilerin homojen olmayan topluluk yapısı ve yasal olarak ibadethane statüsünde olmaması nedeniyle cemevleri ancak farklı kurumların çatısı altında var olabilmekte ve kurumsallaşmaktadırlar. Bu açıdan cemevlerinin niteliksel ve niceliksel gelişimi Aleviliğin kurumsal örgütlenme biçimiyle doğrudan bağlantılıdır. Heterojen bir topluluk olan Alevilerin ibadethanesi olarak cemevleri, bu yüzden bazen bir hemşehri derneği adı altında, bazen bir vakıf adı altında, bazen de bir kültür derneği adı altında varlık gösterebilmektedir. Aleviliğin kurumsal

örgütlenmesinin çatı katı olarak da görülen federasyonlar arasındaki tutum farklılığı ile kurumsal örgütlenmenin diğer türleri arasındaki ayrışmanın da bu anlamda cemevlerinin niteliğinde farklılaşma yarattığı söylenebilir. Bu yüzden cemevlerinin gelişim seyri, coğrafi dağılışı, mimari özellikleri, fonksiyonel kapsamı gibi birçok özelliği ancak bu farklılaşan kurumsal örgütlenme biçimi ile anlaşılabilen ya da açıklanabilmektedir.

Aleviliğin kurumsal örgütlenme biçimleri dergâhlar ve cemevleri, vakıflar, dernekler, federasyonlar olmak üzere dört grup halinde öne çıkmaktadır (Üzüm, 2013). Belirttiğimiz gibi bu farklılaşmanın temelinde Aleviliğin etnisite, inanç biçimi, dil, ideoloji ve diğer sosyal nitelikler açısından homojen olmayan yapısı ile Aleviliğe ilişkin izlenecek ya da izlenmesi gereken temel siyasalara dair kendi aralarında olan farklılık yatmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında örgütlenme için ilk yapılanmanın dergâhlar üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bektaşilikte cemler dergâhlarda yürütülmüş, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili yasa dergâhları da olumsuz etkilemiştir. Ancak 1980 sonrasında bazı büyük dergâhlarda yeni bir yapılanmanın varlığı söz konusudur. Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde bulunan Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı en önemli dergâh olup 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bazı kısımları restore edilmiş ve günümüzde hâlâ Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müze olarak işlevini sürdürmektedir. Hacı Bektaş'tan sonra ise en kutsal yer sayılan dergâhlardan bir diğeri ise Antalya'nın Elmalı ilçesinde bulunan Abdal Musa Dergâhı'dır. İstanbul'da bulunan Şahkulu Sultan Dergâhı ve Karaca Ahmet Sultan Dergâhları ise en faal dergâhlar arasında yer alarak dergâh tipi örgütlenmelere örnek gösterilmektedir (Üzüm, 2013, s. 357).

Federasyon tipi örgütlenmelere bakıldığında ise Alevi-Bektaşî Temsilciler Meclisi, Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu ve Alevi Bektaşî Kuruluşları Birliği başlıca kurumlar arasında sayılmaktadır (Yılmaz, 2011). Aleviliğin vakıf biçimindeki kurumsal örgütlenmesini oluşturan kuruluşların başında ise Hacı Bektaş-ı Veli Vakfı ve Cem Vakfı gelmektedir. Ancak bunlara ek olarak Semah Kültür Vakfı, Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı, Anadolu Erenleri Kültür Vakfı, Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültür Vakfı gibi örgütler de yaygın olarak bilinen kuruluşlar arasında yer almaktadır. Günümüz Alevi-Bektaşî örgütlenmeleri içinde önemli bir yeri olan derneklerin başında ise Hacı Bektaş-ı Veli Dernekleri ile Pir Sultan Abdal Dernekleri gelmektedir (Üzüm, 2013, s. 356-382). Farklı örgütlenme tiplerinin çatısı altında

biraraya gelen Aleviler, kurumsal örgütlenme bilinciyle hukuki yollardan hak taleplerini dile getirebilmektedirler. Bu kurumların farklı siyasal ideolojilere sahip olması örgütlenme tiplerini farklılaştırır da tüzüklerinde yer alan en önemli odak nokta Alevi-Bektaşî inancı ve kültürünü koruma ve sürdürülebilmesini sağlamaktır.

Alevilerin 1990’lardan itibaren inanç kimliğinin kamusal alandaki en kilit sembolü olan cemevlerinin yasal statü kazanması için verilen siyasî ve hukukî mücadele ise bu çoklu kurumsal yapılanma etrafında devam etmektedir (Salman, 2019, s. 277). İnanç ritüelleri, Aleviliğin politik anlamda temsil biçimi ve diğer birçok konuda farklı görüş ve fikir sahibi olunmasına karşın tüm bu kuruluşların cemevlerinin statüsü üzerinden bu mücadeleye bir şekilde ortak oldukları da söylenilebilir. 1999 yılında Alevi-Bektaşî Eğitim Vakfı, Yargıtay’ın verdiği kararlar adında “*Alevi*” terimini kullanma hakkı kazanmıştır. Pir Sultan Abdal Derneği’nin ise 2000 yılında cem yapmak için ilk resmi izni alması önemli bir hukukî adım olmuştur. 2001 yılında Emirdağ Cemevi Kültür Sanat ve Folklor Derneği’ni kapatma kararına Afyon Cumhuriyet Savcılığı’nın itiraz etmesiyle Yargıtay 2. Hukuk Dairesi’nin 24.05.2000 tarihli kararı tarafından, “*cem, cemevi gibi sözcükler bulunan dernekler hakkında işlem yapılmaması gerektiği*” kararına varılmıştır (Massicard, 2017, s. 249).

Buna karşın Diyanet İşleri Başkanlığı, Aleviliğin dini inanç açısından tanımlanmasına karşı gelerek sadece kültürel bir öge olarak tanımlamakta ve cemevlerini ibadet mekânı olarak kabul etmemektedir. 3194 Sayılı İmar Kanunu’nda sadece camiler dikkate alınmış, daha sonra 2003 yılında Avrupa Birliği’yle uyum yasaları kapsamında terim genişletilerek “*ibadet yeri*”ne dönüştürülmüştür. Cemevlerine ibadethane statüsü kazandırılmasıyla ilgili bu yasanın beraberinde kimlik olarak tanınma, kabul edilme ve kamu kaynaklarından yararlanmanın da önünü açması beklenmektedir. Özellikle cemevleri için kamusal arazi tahsis edilme talebinin artmasıyla yasaya 2004 yılında meclis kararıyla “*ibadet yeri*” terimi, “*cami, mescit, kilise, sinagog, havra*” ibadet mekânlarıyla sınırlandırılmıştır (Massicard, 2017, s. 185). Bu kararlar birlikte Alevilerin ibadet mekânı olarak gördükleri cemevleri, devlet ya da hükümet tarafından dışlanarak, herhangi bir hukukî statüye ve beraberinde getireceği haklara sahip olamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında kentsel yaşamın anayasası addedilebilecek imar planları kapsamında tanımlanmamış olması, cemevlerinin yasal bir dayanakla değil, fiili bir çabayla kent

mekânında bulunmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle *de jure* olan yasal düzenlemenin kendisi *de facto* olan fiili durumun ardında kalmaktadır.

Yasal olarak cemevlerinin bir ibadet mekânı olarak kabul edilmesi üzerinden yürütülen mücadele, idari ve hukuki bir boyut kazanarak değişik yer ve zamanlarda yine değişik aktörlerce yürütülmektedir. Bu mücadele sırasında zaman zaman birbiriyle çelişen, alt ya da üst düzey yasal mevzuatlar arasındaki tutarsızlığa takılan sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Ankara’da Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği davasına bakıldığında, dernek tüzüğünde cemevlerinin ibadet yeri olarak belirtilmesi ile Ankara İl Dernekler Müdürlüğü bu duruma itiraz etmiş ve 2013 yılında Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından derneğe kapatma davası açılmıştır. Ankara 16. Asliye Hukuk Mahkemesi bu hükmün anayasaya aykırı olmadığını, kanunlarla yasaklanmadığını belirterek reddetmiş ve derneğin faaliyetlerine izin vermiştir. Ancak Yargıtay 7. Hukuk Dairesi mahkemenin kararını Diyanet İşleri Bakanlığı’nın “633 sayılı yasa ve düzenlemeler karşısında cami ve mescit dışında bir yerin ibadethane olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı” görüşünü gerekçe göstererek bozmuştur. Ankara 16. Asliye Hukuk Mahkemesinin direnme kararı, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nda görüşülmüş ve Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği hakkındaki kapatma davasını reddeden yerel mahkeme kararını AİHM’nin cemevleri konusundaki kararının da etkisiyle oy çokluğuyla onanmıştır (Kurtarır ve Ökten, 2018, s. 166). Kararda “...bir mekânın ibadet yeri sayılıp sayılmamasının münhasıran o inanca tabi insanların takdirinde bulunmalıdır. ...Cemevlerinin bir ibadet merkezi olduğu, Anadolu Alevilerinin gelenek ve kültürlerini yaşatmak ve geliştirmek üzere kurulduğu tartışma konusu olmaktan uzaktır” ifadesine yer verilmiştir (http-1). Cemevlerinin mekânsal ve inançsal açıdan varlık mücadelesi hukuki alanda da çelişkili kararlarla sonuçlanmaktadır. Karar, cemevlerinin ibadet mekânı olup olmadığına o inanca mensup insanlarca karar verilmesi gerektiği ve bu durumun tartışma konusu olmaması gerektiği yönünde olsa da bu konuyla ilgili halen daha somut adımlar atılmamaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin, din özgürlüğü ve din temelli ayrımcılığa ilişkin almış olduğu kararların Türkiye’deki yargının cemevlerinin durumuna ilişkin aldığı kararlarda etkisi de görülebilmektedir. Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi (Cem) Vakfı Yenibosna Cem ve Kültür Evi’nin bir ibadethane olarak ayrımcılığa uğraması ve diğer ibadethanelerin muaf tutulduğu elektrik borçlarını ödemeyi reddetmesi konusunda AİHM’de görülen davanın sonucu, Alevi

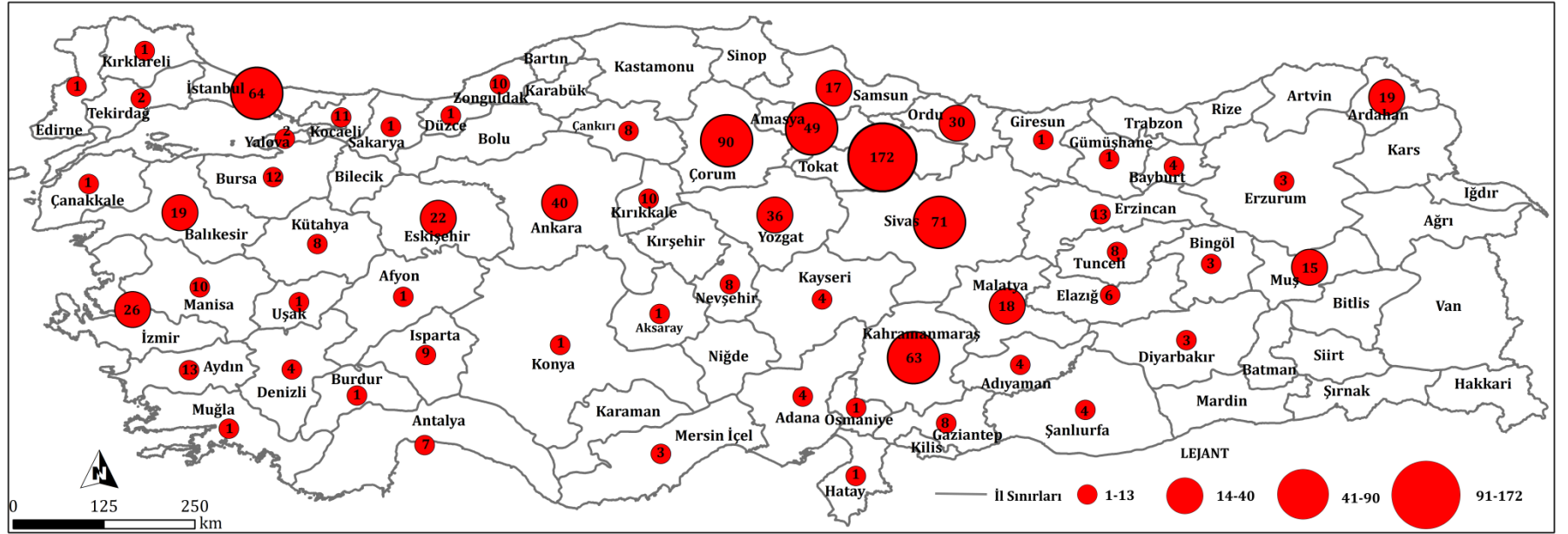
örgütleri ve vatandaşları açısından önemli bir adım niteliğinde olmuştur. Davaya ilişkin kararda AİHM, “*cemevlerini Alevilerin ibadethanesi olarak tanımlamış; hükümetin, resmen tanınmış ibadethaneler ile cemevleri arasındaki ayrımcı tutumunu meşru kılacak hiçbir kanıt sunmadığı*” sonucuna varmıştır. Karar, AİHM’de oy birliğiyle alınmıştır. Kararın Vakıf tarafından temyiz edilmesi sonucu, temyiz istemini görüşen Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, yerel mahkemenin kararını oy birliğiyle bozmuştur. Yargıtay eski kararında ısrar etmemiş ve AİHM kararına gönderme yaparak Ağustos 2015 tarihinde aldığı kararla cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinin önünü açmıştır (Kurtarır ve Ökten, 2018).

Türkiye’de uygulanan imar yasaları ve şehir planlama sistemi içerisinde dahil edilmeyen ya da görmezden gelinen cemevleri 13 Haziran 2015 tarihinde AİHM Büyük Dairede devam eden “*Doğan ve Diğerleri’nin*” Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nden eşit yurttaşlık talebiyle açtığı dava ile tekrar gündeme gelmiştir. Mahkemede, cemevlerinin inşası ile ilgili sorunlar da ele alınırken cemevlerinin imar planlarında ibadethane statüsüyle yer almayarak ayrımcı muamele gördüğü ile ilgili sorunlar da davada yer almıştır. (Kurtarır ve Ökten, 2018). AİHM kararları sonrasında mevzuat uygulamalarında olumlu bir düzeyde gelişme yaşanmamıştır. Ancak 25 Kasım 2015’te yayınlanan 64. Hükümet Programında “*Demokratikleşme ve Hukuk Başlığı*” altında cemevlerinin statüsü ile ilgili “*...Geleneksel irfan merkezleri ve cemevlerine hukuki statü tanıyacağız.*” şeklinde ifadelerle yer verilmiştir (http-2). Hükümetin programında cemevlerinin farklı bir tanımla ele alınması tartışma konusu yaratırken, cemevlerine hukuki olarak statü verilmesi ile ilgili henüz çalışmalar gerçekleştirilmemiştir.

AİHM kararlarının siyasi alana yansımaları ile kimi partiler yerel yönetim seçimlerini kazanmış oldukları belediyelerde, cemevlerini ibadethane olarak kabul ettiklerini açıklamışlardır. Muhalefet partilerinin belediye meclislerinde diğer ibadethanelere olduğu gibi cemevlerinin de birer ibadethane statüsünde kabul edilerek bu kurumların da ihtiyaçlarına kaynak aktarılmasına karar verilmiştir (Kurtarır ve Ökten, 2018, s. 167). Söz gelimi İzmir Büyükşehir Belediyesi, Belediye Meclisi kararının oy çokluğuyla 14 Ocak 2020 tarihinden itibaren cemevlerinin imar planına ibadethane olarak işlenmesine karar vermiştir. Selçuk, Aliağa, Çiğli, Bayraklı, Bornova ve Konak ilçelerindeki cemevlerinin kentin imar planına ibadethane olarak işlenmesine karar vermiştir (http-3).

2.1.2.3.3. Türkiye’de Cemevlerinin Dağılışı

Alevi örgütlenmesi ve kurumsallaşması sürecinde, Alevilerin hak talebi ve bu doğrultuda sürdürdükleri mücadelenin, ortak paydalarından en önemlisi cemevleri üzerinde olmuştur. Alevilerin kamusal görünürlüklerini ve var olma koşulunu temsil eden kanallardan biri de cemevleri dolayısıyla gerçekleşen mekânsal mücadeleleridir. Özellikle 1980’lerin ikinci yarısı itibariyle, artan kurumsallaşma ve 1990’lara gelindiğinde yükselen Alevi kurumsallaşması, dernek ve vakıf çatısı altında cemevlerinin açılmasını mümkün kılmıştır. Türkiye’de bilinen en eski cemevi, Malatya’nın Arapgir ilçesine bağlı Onar köyünde bulunan Büyük Ocak Cemevidir. Köyün kuruluşunun Selçuklular dönemine dayandığı ve cemevinin Şeyh Hasan Oner adlı kişi tarafından, 1224 yılında yapıldığı bilinmektedir (Sis ve Çeçen, 2016). 2013 yılında dönemin CHP Tunceli milletvekili Hüseyin Aygün, İçişleri Bakanlığı’ndan edindiği resmi verilere göre, Türkiye’de 50 ilde toplam 937 cemevi bulunduğunu, 31 ilde ise cemevi olmadığını açıklamıştır(http-4). Salman (2019) ise bakanlığa ait resmi kayıtların çelişkili olduğunu ve doğruyu yansıtmadığını ifade etmektedir. Köylerde, Alevilerin ibadetlerini gerçekleştirmek amacıyla ev ya da atıl durumdaki binaları dönüştürerek inşa ettikleri “köy odası, kültür evleri” gibi yapılar da cemevi olarak bakanlık tarafından resmi kayıtlara eklenmektedir. Salman, devletin yasal statüde kabul etmediği halde “kültür evlerini” cemevi sayarak bu şekilde cemevlerini resmi kayıtlara almakla çelişkili bir yaklaşım ortaya koyduğunu ileri sürmektedir (Salman, 2019, s. 277).

Şekil 3. Türkiye’de İllere Göre Cemevleri Dağılım Haritası

İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2018 yılında yaptığı açıklamaya göre, Türkiye'de bulunan cemevi sayısı ise 948'dir (Tablo 1). Şekil 3'te de görüldüğü üzere Türkiye'de cemevlerinin iller düzeyindeki dağılışı düzensiz bir görünüm arz etmektedir. Tüm Türkiye genelinde 23 ilde cemevi bulunmazken bir tane cemevi bulunan il sayısı 15, iki tane cemevi bulunan il sayısı ise 2 tanedir. Buna karşın 3-6 arasında cemevi bulunan il sayısı 11, 7-12 arasında cemevi bulunan il sayısı 11, 13-19 arasında cemevi bulunan il sayısı 7, 20-30 arasında cemevi bulunan il sayısı 3, yine 31-49 arasında cemevi bulunan il sayısı 3'tür. Buna karşın 50'den fazla cemevinin bulunduğu il sayısı ise 5'tir. Tüm Türkiye'de 172 cemevi ile Tokat 100'ün üzerinde cemevine sahip olan tek ildir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'deki Cemevlerinin Dağılım Tablosu (Kaynak: İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018).

İl Adı	Cemevi Sayısı	İl Adı	Cemevi Sayısı
Tokat	172	Mersin	3
Çorum	90	Tekirdağ	2
Sivas	71	Yalova	2
İstanbul	64	Afyonkarahisar	1
Kahramanmaraş	63	Burdur	1
Amasya	49	Çanakkale	1
Ankara	40	Edirne	1
Yozgat	36	Giresun	1
Ordu	30	Gümüşhane	1
İzmir	26	Hatay	1
Eskişehir	22	Kırklareli	1
Balıkesir	19	Konya	1
Ardahan	19	Muğla	1
Malatya	18	Sakarya	1
Samsun	17	Uşak	1
Muş	15	Aksaray	1
Aydın	13	Osmaniye	1
Erzincan	13	Düzce	1
Bursa	12	Ağrı	0
Kocaeli	11	Artvin	0
Manisa	10	Bilecik	0
Zonguldak	10	Bitlis	0
Kırıkkale	10	Bolu	0

Tablo 1- devamı

Isparta	9	Hakkâri	0
Çankırı	8	Kars	0
Gaziantep	8	Kastamonu	0
Kütahya	8	Kırşehir	0
Nevşehir	8	Mardin	0
Tunceli	8	Niğde	0
Antalya	7	Rize	0
Elazığ	6	Siirt	0
Adana	4	Sinop	0
Adıyaman	4	Trabzon	0
Denizli	4	Van	0
Kayseri	4	Karaman	0
Şanlıurfa	4	Batman	0
Bayburt	4	Şırnak	0
Bingöl	3	Bartın	0
Diyarbakır	3	Iğdır	0
Erzurum	3	Karabük	0

Tablo 1'deki 2018 yılına ait verilere bakıldığında, 948 adet cemevinin yalnızca 59 ilde yer aldığı görülmektedir. Tüm Türkiye'deki il sayısına oranlandığında Türkiye'de il başına düşen cemevi sayısının yaklaşık 12 adet olduğu söylenilebilir. Ancak mevcut bulunan 59 il sayısına oranla düşünüldüğünde Türkiye'de il başına düşen cemevi sayısı yaklaşık 16'dır. Cemevi dağılışının en fazla olduğu iller sırasıyla Tokat (172), Çorum (90), Sivas (71), İstanbul (64) ve Kahramanmaraş'tır (63). Bu illeri sırasıyla Amasya (49), Ankara (40), Yozgat (36), Ordu (30), İzmir (26), Eskişehir (22), Balıkesir (19), Ardahan (19), Malatya (18), Samsun (17), Muş (15), Erzincan (13), Aydın (13), Bursa (12), Kocaeli (11), Manisa (10) illeri takip etmektedir. Buna karşın en az cemevinin olduğu iller ise sırasıyla Afyonkarahisar (1), Bingöl (3), Burdur (1), Çanakkale (1), Edirne (1), Erzurum (3), Giresun (1), Gümüşhane (1), Hatay (1), Mersin (3), Kırklareli (1), Konya (1), Muğla (1), Sakarya (1), Tekirdağ (2), Uşak (1), Aksaray (1), Yalova (2), Osmaniye (1), Düzce (1)'dir. Ağrı, Artvin, Bilecik, Bitlis, Bolu, Hakkâri, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Mardin, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Trabzon, Van, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Karabük, Kilis'de ise cemevi bulunmamaktadır.

İller düzeyinde cemevlerinin dağılışının cemevlerinden yararlananlara oranla verilmesi daha anlamlı olmakla birlikte Türkiye’de nüfusun inanç kompozisyonu itibariyle bilinmemesi böylesi bir kıyaslama yapmayı engellemektedir. Bir başka deyişle cemevi başına düşen Alevi kişi sayısının iller düzeyindeki seyri daha anlamlıdır. Çünkü böylesi bir veri cemevlerinin fiili olarak ilin ihtiyacını karşılayacak düzey açısından kıyaslanmasına olanak verir. Ancak böylesi bir verinin yokluğu nedeniyle kıyaslama cemevi başına düşen genel nüfus oranı itibariyle yapılabilir.

Tablo 2. Türkiye’deki İllerin Nüfusuna Oranla Cemevi Başına Düşen Kişi Sayısı Dağılış Tablosu

İl Adı	2020 Nüfusu	Cemevlerine Düşen Kişi Sayısı	İl Adı	2020 Nüfusu	Cemevlerine Düşen Kişi Sayısı
1.Tokat	597.861	3.475	31. İzmir	4.394.694	169.026
2.Ardahan	96.161	4.797	32. Kocaeli	1.997.258	181.568
3.Çorum	530.126	5.890	33. İstanbul	15.462.452	241.600
4. Amasya	335.494	6.846	34. Erzurum	758.279	252.759
5. Sivas	635.889	8.956	35. Bursa	3.101.833	258.486
6. Tunceli	83.443	10.430	36. Denizli	1.040.915	260.228
7. Yozgat	419.095	11.641	37. Gaziantep	2.101.157	262.644
8. Erzincan	234.431	18.033	38. Burdur	267.092	267.092
9.Kahramanmaraş	1.168.163	18.542	39. Kayseri	1.421.455	355.363
10. Bayburt	81.910	20.477	40. Kırklareli	361.737	361.737
11. Çankırı	192.428	24.053	41. Antalya	2.548.308	364.044
12. Ordu	761.400	25.380	42. Uşak	369.433	369.433
13. Muş	411.117	27.407	43. Düzce	395.679	395.679
14. Kırıkkale	278.703	27.870	44. Edirne	407.763	407.763
15. Nevşehir	304.962	38.120	45. Aksaray	423.011	423.011
16.Eskişehir	888.828	40.401	46. Giresun	448.721	448.721
17. Malatya	806.156	44.786	47. Şanlıurfa	2.115.256	528.814
18. Isparta	440.304	48.922	48. Tekirdağ	1.081.065	540.532
19. Zonguldak	591.204	59.120	49. Çanakkale	541.548	541.548
20. Balıkesir	1.240.285	65.278	50. Osmaniye	548.556	548.556
21. Kütahya	576.688	72.086	51. Adana	2.258.718	564.679
22.Samsun	1.356.079	79.769	52. Diyarbakır	1.783.431	594.477
23.Aydın	1.119.084	86.083	53. Mersin	1.868.757	622.919
24. Bingöl	281.768	93.922	54.Afyonkarahisar	736.912	736.912
25. Elazığ	587.960	97.993	55. Muğla	1.000.773	1.000.773
26. Yalova	276.050	138.025	56. Sakarya	1.042.649	1.042.649
27. Ankara	5.663.322	141.583	57.Hatay	1.659.320	1.659.320
28. Gümüşhane	141.702	141.702	58. Konya	2.250.020	2.250.020
29. Manisa	1.450.616	145.061	59. Hatay	1.659.320	1.659.320
30. Adıyaman	632.459	158.114	60. Konya	2.250.020	2.250.020

Türkiye'deki illerin nüfuslarına oranla, cemevleri başına düşen kişi sayısına bakıldığında, en az olan iller sırasıyla; Tokat (3.475), Ardahan (4.797), Çorum (5.890), Amasya (6.846), Sivas (8.956), Tunceli (10.430), Yozgat(11.641), Erzincan (18.033) ve Kahramanmaraş (18.542) olduğu görülmektedir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerin nüfuslarına bakıldığında, mevcut cemevleri başına düşen kişi sayısının fazla olduğu belirlenmiştir. Nüfusun en fazla olduğu İstanbul ilinde, cemevi başına 241.600 insan düşerken; Ankara'da bu durumu 141. 583 kişi, İzmir'de ise 169.026 kişi takip etmektedir (Tablo 2).

Türkiye'de bulunan cemevlerinin, Alevi nüfusunun yoğun olduğu illerde ve aynı zamanda büyük kentlerde yoğunlaştığı görülmektedir. 1960'lardan itibaren kırsal alanlardan büyük kentlere göç eden Alevi nüfusunun, kentlerde ibadet etmek ve özellikle cenaze hizmeti için sabit bir mekâna ihtiyaç duyması cemevi kurumunu meydana getirmiştir. 1960'lardaki Alevi göçüne, ağırlıklı olarak ekonomik sorunlar neden olurken, 1970'lerin sonuna gelindiğinde artan siyasal kutuplaşma ve Alevileri hedef alan katliamların gerçekleştirilmesi, Alevilerin yoğun yaşadığı bölgelerden büyük kentlere yeni bir göç dalgasını tetiklemiştir. 1980 darbesi sonrasında artan Kürt sorunu ile Kürt-Alevi köylerinin de büyük kentlere ve yurt dışına göç vermesiyle, Alevilerin büyük kentlerdeki nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Kentlerde hızla artan Alevi nüfusunun, barınma ve iş sorunu kendilerinden önce göç eden Alevilerin deneyimiyle, hemşehriliğe dayalı ve enformel ilişki ağları ile çözülmeye çalışılmıştır. Alevi nüfusun barınma ihtiyacını, ucuz arsa veya ev imkânı sunabilen, kent çeperlerinde yer alan gecekondu mahalleleri karşılamıştır. Özellikle 1990'lı yıllara gelindiğinde, göç hareketinin artması ile gecekondu alanlarında, yeni kent yoksulları olan Alevi nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. Bu dönem aynı zamanda etnisite temelli kimlik siyasetinin yükseldiği, dini ve etnik kutuplaşmalar etrafında örülen enformel ağların temel dayanışma noktası haline geldiği yılları temsil etmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018; Kaygalak, 2009). Bu bağlamda göç dalgası ile beraber yeni kentsel yoksulluk alanlarının oluşumu enformel ilişki ağlarını güçlendirerek, Alevi nüfusun dayanışma içerisinde kente tutunmasını sağlamıştır. İlk göç eden Alevilerin, kentte var olma önceliği ekonomik nedenlere dayalı iken, bu mücadele zamanla evrilmiş, kentte artan Alevi nüfusunun örgütlenme girişimleriyle siyasal ve toplumsal alanda görünür olma çabasıyla bütünleşmiştir.

Alevilerin kent deneyimine bakıldığında, gerek siyasal alanda gerek sosyoekonomik alanda var olma mücadelesi, etnik-dinsel alanda da görünür olmak amacıyla kurumsallaşmasına önemli ölçüde yön vermiştir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren artan Alevi örgütlenmesi ve kurumsallaşma çalışmaları, 1990'lara gelindiğinde cemevi talebiyle gündeme gelmiştir. Büyük kentlerin gecekondu mahallelerinde yaşayan Alevilerin, ibadethane için sabit bir mekân ihtiyacı, cemevi talebini ortaya çıkaran en önemli etki olmuştur. Aynı zamanda 1990'ların gecekondu mahallelerinde yoğunlaşan Alevi nüfusunun oy potansiyeli, yerel yönetimlerin göz ardı edemeyeceği çoğunluğa erişmiştir. Yerel yönetimlerin oy kaygısı, gecekondu nüfusla yakın ilişkiler kurmasını, onların talep ve beklentilerini göz önüne alan tutumlar sergilemesine neden olagelmıştır. Gecekondu nüfusun içerisinde yer alan Aleviler de yerel siyasetle, özellikle belediye yönetimiyle, temas kurup etkileşime girdikçe bu taleplerini daha sık ve yaygın şekilde dile getirme şansı kazanmışlardır. Hem yerel hem ulusal siyaset düzeyinde söz konusu taleplerin karşılık bulması belli bir örgütlenme düzeyini gerektirdiği açıktır. Ancak özellikle yerel düzeyde kent yönetimi ve belediyeler düzeyinde taleplerinin karşılık bulması, etkin kurumsallaşmaya ek olarak yerel siyasete engaje olmayı gerektirmektedir. Özellikle gecekondu nüfus ile yerel yönetim arasındaki etkileşim kaçınılmaz olarak bu etkileşimde etkili olan, kimi zaman da yerel siyasi aktör olarak ön plana çıkan mahalle aktörlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nitekim arazi çalışması sırasında yaptığımız görüşmelerde de cemevlerinin kuruluşu sırasında bu türde etkileşimi gerçekleştiren ve mahallelinin ya da belli bir semtteki Alevi nüfusunun taleplerinin sözcüsü rolünü üstlenen kişilerin ön plana çıktığı ve kuruluş sürecinde etkili aktörler olarak bulunduğu görülmektedir.

1990'larda gecekondu nüfusun talepleri genellikle yerel yönetimle yakın ilişkiler kurabilen bu türde mahalle aktörleri ve dernekler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yoksul kenar mahallelerindeki inanç ve etnisite yakınlığı üzerinden gerçekleşen enformel ağların getirdiği yüz yüze dayanışmacı ilişkiler, bu türde aktörlerin etkili olmasını kolaylaştırmaktadır. Cemevlerinin oluşumu da çoğunlukla gecekondu mahallelerinde, bu türde mahalli aktörlerin yönlendirici olduğu, 1990'ların enformel kentleşme ağı içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Gecekondu mahallelerinde o dönem rant değeri henüz yüksek değil iken cemevleri için ucuz arsa temini daha kolay olabilmıştır. Bu nedenle gecekondu Alevi halkı,

önemli mahalle aktörleri aracılığıyla belediyelerden arsa temin ederek, kendi ekonomik ölçütlerinde cemevlerini inşa edebilmiştir.

Alevi nüfusunun mahalleler ya da semt ölçeğinde yoğunlaşması, yerel siyaset açısından önemli bir pazarlık kozu olarak işlev görebildiğinden taleplerinin yerel yönetimler nezdinde dikkate alınmasını gerektirmiştir. Bir başka deyişle seçmen ve oy sayısı olarak fark yaratabilecek bir potansiyele erişilmesi ve örgütlenmeyle gelen özgüven, taleplerinin yerel siyasi aktörleri destekleme şartı ve bir koz olarak kullanılabilmesini sağlamaktadır. Üstelik gecekondulaşmaya dayanan bir kentsel gelişim modeli içinde arazi rantları görece daha düşük ve erişilebilir olduğundan cemevlerinin inşası için gerekli olan yer temini daha kolay ya da mümkün olabilmektedir. Kentsel arazi üretiminde yerel yönetimlerin (özellikle büyükşehir belediyelerinin) günümüze kıyasla daha fazla söz sahibi olması da yerel yönetimler açısından bu talebi karşılamayı kolaylaştıran bir unsur olarak kabul edilebilir. Yine Alevi nüfusunun desteğiyle kendi içinden çıkan siyasi aktörlerin belediye başkanı, belediye meclis üyesi, parti üyesi, muhtar gibi değişik statülerde yerel yönetimlerde etkin olması da bu süreci kolaylaştırmıştır. Örgütlenmenin getirdiği özgüven, kent yönetimini ve yerel siyasete katılım koşullarını öğrenmeyi kolaylaştırdıkça enformel kentleşme dinamikleri içinde cemevlerinin üretimi de daha kolaylaşacaktır.

Cemevlerinin oluşumunda, göç ve enformel kentleşme ağının yarattığı etkenin ötesinde, en önemli etkilerden biri de yukarıda da değinildiği gibi 1993 yılında yaşanan Madımak Katliamı olmuştur. Aleviler için yeniden canlanan tehdit ortamı, Alevilerin örgütlenme ve kurumsallaşma adına çalışmalarını hızlandırmıştır. Dernek, vakıf ve federasyon çatısı altında, cemevlerinin kurulmasının bu dönemde hız kazanmasında Madımak Katliamının rolü oldukça büyüktür. Madımak katliamı, Alevilerin kurumsallaşma çabalarını ulusal ve küresel bir boyutta ölçek büyütmesi doğrultusunda teşvik ettikçe (Bozkurt, 2006; Yaman, 2012; Salman, 2019) bu kurumsallaşmanın ve taleplerin en göze çarpan unsurlarından biri olan cemevinin üretimi de ulusal siyasal ölçeğe taşınmış olacaktır. Zira ulusal kamusal alanda cemevlerinin konumu, statüsü, üretimi, anlamı ve işlevi gibi özellikler, Aleviliğe dair söylemin en önemli bileşenlerinden biri olmuştur. Söylem düzeyinde cemevi üretiminin sürekli gündemde kalması da yerelde bu konunun bir toplumsal ve politik bir talep olarak önemszenmesini teşvik etmiştir. Dolayısıyla yerel siyasi dinamikler ve enformel kentsel ilişkiler etrafında şekillenen cemevlerinin üretimi üst ölçekli politik

söylemdeki konumlanışı üzerinden de destek bulabilmiştir. Öyle ki 2000’li yıllara gelindiğinde ise artık Alevilerin, kentsel mekânda ve kamusal alandaki varoluşu, çoğunlukla cemevlerinin mekânsal üretimiyle ve varlığıyla temsil edilmektedir. Ancak yine 2000’li yıllarda etkisini göstermeye başlayan neoliberal kentleşme ile gecekondulu mahallelerinin rant değerinin yükselmesi ve yukarıda değinilen enformel kentleşme dinamiklerinin boyut değiştirmesi, cemevlerinin bu alanlarda üretimini zorlaştırmaya başlamıştır. Böylece mekânsal mücadelenin ve mekân üretiminin tipik örneklerinden biri olarak cemevlerinin üretimi de boyut değiştirmek zorunda kalacaktır.

Neoliberal kentleşme ile kentsel dönüşüm uygulamalarının, ağırlıklı olarak gecekondulu mahallelerinde ve merkezi hükümet aracılığıyla uygulanmaya başlanması, enformel ilişkiler ile üretilen cemevlerinin kurulmasını, zorlaştırmaya başlamıştır. 2000’li yıllarda, belirli sermaye gruplarının kentlere yatırımını kolaylaştıracak yasal düzenlemelerin artmasıyla, kentin yapılı alanlarına olan ilgi de artmıştır. Bu durum gecekondulu mahallelerinde rant değerini yükselterek, kentsel dönüşüm adı altında, arazilerin belli sermaye gruplarının elinde toplanmasına neden olmuştur. Türkiye’de bu durum, kentsel dönüşümle ilgili güç ve yetkinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ’nin elinde toplanmasına neden olurken büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyelerinin yetkisinin azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla merkezi hükümetin yetkisi artırılarak, yerel yönetimlerin kentsel alanda ikinci aktör durumuna düşmesine neden olmuştur. Kentsel arsa üretiminin ve rantın büyük oranda merkezi karar alma mekanizmalarına bağımlı kılınması, merkezi yönetimler nezdinde etkili olamayan girişimlerin başarısız kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla da yerel siyasi girişimlerin ve çabaların kadük kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Üstelik merkezi yönetimler nezdinde “*muhafazakâr kentin*” inşa edilmek istendiği 2000’li yıllarda (Serter, 2018) hegemonik konumda olan inanç ve dinsel grupların dışındaki taleplerin görmezden gelinmesi de cemevinin üretimini zora sokmaktadır. Bunun en temel göstergelerinden biri olarak TOKİ ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda yapılan kentsel dönüşüm projeleri içinde cemevlerine yer verilmemesidir.

Mahalli ölçekteki nüfus yoğunluğu, yerel siyasete angaje açısından önemli bir faktör iken merkezi siyaset açısından gözardı edilebilecek bir durumdur. Bu nedenle bu yeni durumda yerel siyasette etkili olabilen eski gecekondulu mahalle

aktörlerinin, taleplerini merkezi hükümete ulaştırma ve gerçekleştirme durumu özellikle Alevi nüfus için zorlaşmıştır. Günümüzde enformel dayanışma, enformel ekonomi aracılığıyla belediyelerden arazi temin ederek, halkın kendi imkanlarıyla cemevi inşa etmesi zorlaşmıştır. Birinci bölümde değindiğimiz ve değişik kanunlarla adım adım inşa edilen hukuksal çerçeve, gecekondulu kentleşmeyi temsil eden 1950-2000 arası dönemdeki gibi geniş halk kitlelerinin kentsel ranttan yararlanmasına olanak vermemektedir. Daha ziyade büyük sermaye gruplarının merkezi hükümet ve küresel finans şirketlerinin üçlü koalisyonu ile buna eklenen diğer alt aktörlerin oluşturduğu sermaye yanlısı ağ ilişkileriyle kurulan yeni bir kentleşme modelinin varlığı söz konusudur. Bu yeni kentleşme modeli, Alevi nüfusun yoğun yaşadığı eski gecekondulu mahallelerinde, rantın yükselmesi ile enformel ilişki ağıyla cemevi üretimini engellemekte ya da daha güç hale getirmektedir. Kısacası, 1990'lı yılların kentleşme süreci Alevilik açısından cemevlerinin mekânsal üretimini, birçok aktör aracılığıyla kolaylaştırmıştır. Eski kentleşme sürecinde, kent yoksulları dolaylı yollarla kent siyasetine dahil olup, taleplerini dile getirebiliyorken, günümüzde bu durum zorlaşmıştır.

Elbette söz konusu bu durum her bir kent ve yerel özelinde onlara özgül koşullara bağlı olarak farklı şekilde deneyimlenmiştir. Üst hukuksal çerçeve ve egemen kentleşme modelinin dinamikleri açısından yapısal olarak aynı koşullara maruz kalınsa da iller düzeyinde, mahalleler düzeyinde ve hatta tekil cemevlerinin herbirinin üretimi düzeyinde söz konusu durum değişebilmektedir. Ancak genelleme yapmak gerekirse geçmiş kentleşme modeli ile neoliberal kentleşme modeli çerçevesinde mekân üretim dinamiklerinin farklılaşması, cemevlerinin üretimine de sirayet eden etkiler ve sonuçlar üretmektedir. Bu bağlamda kentleşme modelleri arasında doğan farklılaşmanın cemevlerinin üretimine olan etkilerinin en iyi gözlemlendiği yerler söz konusu modelin de gözlemlendiği metropol kentlerdir. Bu anlamda Türkiye'nin üçüncü büyük metropol kenti olan İzmir bu değişimin açık ve sarıh bir şekilde okunabildiği illerden birini temsil etmektedir. İzmir, metropolitan bir kent olarak neoliberal kentleşme sürecinde merkezi hükümetin ilgi odağı arasında olan iller arasındadır. Üçüncü büyük kent olarak, kentsel dönüşümün son yıllarda arttığı ve belirlenen kentsel dönüşümün yoğunlaştığı alanların, genellikle cemevlerinin bulunduğu mahallelerde olduğu belirlenmiştir. Bu savın doğrulanması için de

İzmir'deki cemevlerinin dağılışı ve kuruluş öykülerinin incelemesine bakmamız gerekmektedir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Çalışmada Türkiye kentleşme dinamikleri ile Aleviliğin kamusal görünümünün mekânsal sembolü olan cemevlerinin üretimi arasındaki ilişkiye dair değerlendirmelerde bulunabilmek için literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada araştırmanın konusu ve sahası ile ilgili literatür incelenerek, analizlerde bulunulmuştur. Türkiye kentleşme sürecinin Aleviliğin kamusal görünürlüğüne etkilerini ele alan çalışmalara odaklanılmıştır. Türkiye'de Alevilerin göç ve kentleşme sonrası yaşadıkları değişimleri ele alan birçok tez, makale, kitap çalışması bulunmaktadır. Alevilik konusundaki bu çalışmalar, sosyoloji, ilahiyat, edebiyat, iktisat, şehir ve bölge planlama, mimarlık, siyasal bilimler gibi farklı disiplinlerin farklı perspektiflerle ele aldığı çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar Aleviliğin göç ve kentleşme sonrası ekonomik, siyasal, kültürel, inançsal ve mekânsal alanda yaşadıkları değişim sürecini içermektedir. Kentleşme dinamiklerinin Aleviliğe etkileri ele alınırken, cemevi mekânının toplum üzerindeki değişken etkisi son yıllarda yapılan çalışmalarda yoğunluk kazanmıştır.

Kentleşme sürecinin Aleviliğe etkilerini ele alan ilk akademik çalışmalar 1990'lı yıllarda Aleviliğin kamusal görünümünün artmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Kentleşme sürecinde Alevi deneyimi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, inanç kurumu ve yapılarındaki değişim ve dönüşüm (Yılmaz, 1998; Yılmaz, 2003; Fırat, 2004; Yılmaz, 2008; Aktürk, 2013; Yoğunlu, 2014) göç öncesini temsil eden kırsal ve sonrasını temsil eden kentsel iki farklı boyut arasında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu akademik çalışmalarda Alevilerin kırsal alandan kentlere göç sonrası inanç kurumları (dedelik, musahiplik vb.) ve yapılarıyla ilgili sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ve kimlik faktörlerinin etkisiyle uğradıkları değişim ve dönüşüm eleştirilmiştir. Alevilerin göç sonrası inanç alanında yaşadıkları değişimi daha iyi kavrayabilmek amacıyla kırsal ve kentsel alanlardaki yaşamlarını karşılaştırmalı olarak irdelemişlerdir. Çalışmalar genellikle derinlemesine görüşme ya da anket yöntemi ve teknikleriyle yapılmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda

kentleşme dinamiklerinin etkisiyle geleneksel inanç yapısının bozulduğu, Alevilerin örgütlenme ve kurumsallaşma deneyimleriyle yeniden bir kimlik arayışına girdikleri belirtilmiştir. Bunların en tipik örneği olan Gündoğar'ın (2021) "*Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik*" adlı çalışması, kentleşmenin Alevi kurum ve yapılarında meydana gelen değişimi multidisipliner bir yaklaşımla ele alarak incelemektedir. Çalışmada Alevi kentleşmesi üzerine akademik ve akademik olmayan çalışmalar yöntem ve teknikleriyle eleştirilerek, yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Alevi kentleşme süreci ile ilgili daha doğru bulgular elde edebilmek için alan çalışmalarının artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Aleviliğin kentleşme sürecinde farklılaşan kimlik yapılanmalarının sosyo-kültürel (Keskin, 2007; Atalar, 2011; Sağır, 2019) ve siyasal faktörlerin etkisiyle gelişen tarihsel süreci içeren çalışmalar (Çeliker, 2013; Selçuk, 2014; Akpınar, 2015; Levent, 2019; Yurtoğlu, 2020) da mevcuttur. Bu çalışmalarda Alevilik tarihi dönemlere göre incelenerek, değişen siyasal yapılanmaların Alevi kimliğinin dönüşümüne olan etkileri ele alınmıştır. Çalışmalarda Aleviliğin tarihi incelenerek, siyasal ve toplumsal olayların Alevi kimliğinin kurumsallaşmasında önemli ölçüde etkili olduğu belirtilmektedir. Aleviliğin kurumsallaşmasının yanı sıra kimlik söyleminin artmasına ve topluluğun hak ve taleplerinin kamusal alanda daha fazla dile getirmelerini sağlamasına neden olduğu saptanarak, kimliğin dönüşüm yaşadığı ileri sürülmektedir. Bu çalışmalarda Türkiye kentleşme dinamiklerinin Alevilik üzerindeki etkileri daha dar çerçevede ele alınmıştır. Çalışmalar kentleşme sürecinin Aleviliğe sosyo-kültürel, inançsal ve siyasal açıdan olan etkileri üzerinden eğilerek mekânın toplum üzerindeki etkileri daha dar çerçevede irdelenmiştir. Kentleşme dinamiklerinin Alevilerin inanç mekânı olan cemevleri üzerindeki etkilerini esas alan çalışmalar son yıllarda belirginlik kazanmıştır.

Bunlardan Es (2006), cemevi kurumlarının Aleviliğin kentsel kamusal mekândaki görünürlüğüne olan etkilerini incelemiştir. Cemevlerinin inanç ritüelleri dışında sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda da işlev gösterdiğini belirtmektedir. Alevilerin yasal statüsü olmayan cemevi mekânları aracılığıyla siyasal alanda daha fazla söz hakkı elde ettiklerine değinmektedir. Çalışmada İstanbul'da bulunan Alibeyköy ve Okmeydanı Cemevleri örneklem sahası olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları katılımcı gözlem, derinlemesine ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntem ve teknikleri kullanılarak desteklenmiştir. Çalışmanın bulgularına

bakıldığında cemevlerinin seküler yapısına dikkat çekilmiş; inanç temsili dışında cemevlerinin bağlı olduğu dernek ve vakıflar aracılığıyla siyasal alanda görünürlük kazandığı belirtilmiştir. Cemevlerinde yapılan sosyal, kültürel ve inanca yönelik faaliyetlerin Alevi kimliğinin görünür olmasını sağlayarak kimlik algısının kentsel kamusal mekânda değişmesine kaynaklık ettiği saptanmıştır.

Rençber (2008) ise *İstanbul'da Mevcut Cemevleri ve Faaliyetleri* adlı çalışmada cemevlerinin inançsal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda faaliyetlerini ele almıştır. Çalışmada Aleviliğin ne olduğu, cemevlerinin tarihsel ve kurumsallaşma süreci incelenmiştir. İstanbul'da bulunan cemevlerinin bağlı olduğu dernek ve vakıfların kuruluş öyküleri ve faaliyetleri ile ilgili incelemelerde bulunulmuştur. Dernek ve vakıfların İstanbul dışında bağlı olduğu şubeler de çalışma sahasına dahil edilmiştir. Çalışmada Alevilik ile ilgili yapılan çalışmaları oluşturan literatür incelenmiş ve sahada yapılan gözlem, mülakat yöntem ve teknikleriyle veriler elde edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, cemevlerinin tarihsel kökeni, işlevleri, kurumsal ve dini statüsü ile ilgili uzlaşmacı bir fikir olmadığı saptanmıştır. Cemevlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetleriyle dayanışma odağı haline geldiği ve cemevlerinin içeriğini önemli ölçüde değiştirdiği ifade edilmiştir. Bu nedenle cemevlerinin dini statüsü tartışmaları sürerken diğer faaliyetlerin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yılmaz (2011) ise çalışmada Türkiye'nin kentleşme, modernleşme ve siyasal dinamiklerinin etkisiyle Alevi kimliğinin dönüşümünü ve Alevi kurumsallaşmasının yeni Alevi kimliği oluşumundaki etkisini incelemiştir. Kentleşme süreci ile Aleviliğin ve geleneksel inanç kurumlarının dönüşümü ilişkilendirilerek, cemevlerinin kurumsallaşmasının yeni kimlik yapılanmasındaki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Cemevlerinin kamusal mekânda üretimi, inanç ve gündelik yaşam pratikleri, siyasal alandaki temsiliyeti ile üstlendiği işlevler, İstanbul'da bulunan Karacaahmet Sultan Dergâhı örneğinde açıklanmaya çalışılmıştır. Karacaahmet Sultan Dergâhı üzerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında, cemevlerinin dergâh çatısı altında inançsal, sosyo-kültürel, siyasal alanda üstlendiği işlevlerle Aleviliğin kamusal alanda görünümüne önemli ölçüde katkı sağladığı belirtilmiştir. İnanç ritüelleri dışında, sosyal ve kültürel alanda faaliyet göstermesi ile cemevlerinin sivil toplum kuruluşu şeklinde hizmet verdiği ifade edilmiştir. Dergâhta bulunan yönetimin siyasal alanda kurduğu ilişkilere

odaklanırken, dergâh yönetiminin kendi ideolojileri üzerinden Alevi kimliğinin yeniden üretilmesini sağlayarak, kimliğin dönüşümünü etkiledikleri sonucuna varılmıştır.

Kurtarır (2012) ise *Bir Planlalama Sorunsalı Olarak Kültür ve Kent* adlı çalışmada kültür ve mekân ilişkisini inanç, kimlik, kutsal mekân ve kentsel siyaset üzerinden değerlendirmektedir. Çalışmada yazar, farklı inanç gruplarının, kentsel kamusal alanda kültürel ve inanç kimliklerini sürdürebilmelerini mekânsallaşmanın ön koşulu ile gerçekleştirebileceğini vurgulamıştır. Kentsel kamusal alanın düzenlenmesinde iktidarın rolüne değinerek kamusal alanda egemen ideolojinin ve kültürün sembollerine yer verildiği, farklı sembollerin kamusal alanda yer bulabilmesi için “devletin filtresinden” geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Araştırma sahası, İstanbul ve İngiltere olarak belirlenmiş; İstanbul’da Rum-Ermeni Ortodokslar ve Aleviler, İngiltere’de ise Türkiye’den göç eden Alevi ve Sünni inanç grupları tercih edilmiştir. Çalışma grubu içerisinde yer alan Alevilerin kültürel kimliğinin sürdürülebilirliği açısından cemevi kurumlarının mekânsal varlığının önemli olduğu vurgulanmıştır. İstanbul ve İngiltere’de bulunan cemevlerinde katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılarak, cemevlerinin kuruluş öyküleri ve işlevleri ile ilgili veriler elde edilmiştir. Türkiye’de resmi olarak ibadethane statüsü bulunmayan cemevlerinin, kentsel planlama ve politika uygulamalarında göz ardı edildiği sonucuna varılmıştır. Cemevlerinin ve diğer inanç gruplarına ait kutsal mekânların, mekânsal varlığının sürdürülebilmesi için kentsel planlama ve politikaların yeniden düzenlenmesi ve süreci yöneten ilgili tüm aktörlerin bu sorumluluğu göz önüne alması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma, şehir ve bölge planlama alanında Alevi-Bektaşî kültürünün mekânsallaşması konusunda, seçilmiş coğrafyalarda tespitlerde bulunan ilk çalışma olmasıyla önem arz etmektedir.

Ülger’in (2013) çalışmada ise Alevilerin ibadet mekânı olan cemevleri, mekânsal, anlamsal ve biçimsel yönden analiz edilerek ortaya konan bir takım göstergelerle cemevlerinin ortak mimari özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda İstanbul’da 1980 sonrası kurulan cemevleri ile 1996’da açılmış cemevi mimari tasarım yarışmalarında ortaya çıkan örnekler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada Alevi-Bektaşîliğin inançsal alanda tarihsel sürecine değinilerek tekke ve dergâhların mimari yapısı analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise örneklem

sahası olarak belirlenen cemevlerinin mekânsal analizi ve göstergeleri tespit edilerek Alevi-Bektaşî inancı ve ritüelleri arasındaki anlam ilişkisi yakalanmaya çalışılmıştır.

Özen (2013) ise çalışmasında cemevlerini kentleşmenin bir ürünü olarak görmekte; inanca ek olarak sosyo-kültürel alanda işlev gösteren ve Alevilerin kentsel kamusal alandaki “*iktidar mekânı*” olduklarını ileri sürmektedir. Çalışmada Alevilerin kentleşme, modernleşme süreci sonrasında cemevlerine aktif olarak giden insanların topluluk algısında değişim yaşandığı ancak dini ritüellerin korunmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Çalışmanın saha çalışması, İstanbul Küçükçekmece’de bulunan Garip Dede Cemevi, İkitelli Cemevi ve Acısu Cemevi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları bu saha çalışmalarında uygulanan katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme yöntem ve teknikleriyle elde edilen bulgularla oluşturulmuştur. Saha çalışmalarında “*iktidar mekânı*” olan cemevlerinin dini, sosyal ve kültürel hizmetlerinin, cemevlerine giden Alevi kitlenin gündelik yaşam pratiklerine yansımalarına odaklanılmıştır.

Salman (2015) ise Türkiye kentleşme ve modernleşme süreci ile siyasal olguların Alevi kimliği üzerinde yarattığı değişim ve dönüşümü, sosyo-mekânsal analizle ele almaktadır. Çalışmada yazar, Türkiye’nin göç-kentleşme ve siyasal tarihini, Aleviliğin tarihsel gelişimi ile ilişkilendirerek yeni bir dönemlendirme önerisi getirmiştir. Araştırma, kırdan kentlere ve diasporaya göç eden Alevi kitleleri örneğinde göç ve kentleşme deneyiminin geleneksel inanç kurumları, sosyo-kültürel yapıları, ekonomik koşulları, siyasi tutumları, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal hafıza üzerinde yarattığı değişim ve dönüşüme odaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışma sahası kır-kent-diaspora ekseninde yerel, ulusal ve ulusüstü ölçekli bir alanı kapsayıp Sivas Yıldızeli kırsalından, Ankara ve İstanbul kentlerine, Almanya’da Kuzey Ren Vestfalya ve kısmen Fransa’da Alsas-Strazburg’a uzanmaktadır. Çalışmanın bulguları, bu geniş saha çalışmalarında yapılan katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme, odak grup görüşmeleri, aile ziyaretleri ve kısmen sözlü tarih çalışmaları gibi kısa görüşmelere dayanan nitel yöntem ve tekniklerden elde edilen zengin verilerle oluşturulmuştur. Aleviliğin göç ve kentleşme deneyimi, geleneksel inanç kurum ve yapıları, sosyo-mekânsal, sosyo-kültürel ve siyasal dönüşümüne dair geniş ve derinlikli değerlendirmelerin sunulduğu çalışmada, kentleşme sonrası dönüşen Alevi kimliği ile yeni bir kurumsallaşma ve yapılanmanın yaratıldığı ve sürecin halen de dinamikliğini koruduğu belirtilmektedir.

Borovalı ve Boyraz (2016), çalışmalarında Alevi sorunu ve taleplerini irdeleyerek, cemevlerinin statüsü konusunda Türkiye'deki süreci yasal ve politik boyutlarıyla ele almaktadırlar. Çalışmada cemevlerinin resmi olarak ibadethane statüsünün olmamasının, kurumun işleyişinde ve mekânsal üretiminde ekonomik, hukuki ve politik alanda sorunlar yarattığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, Alevi örgütlerinin cemevleri özelinde artan talepleri ile atılan hukuki adımların cemevlerinin mekânsal varlığını güvenceye almasını sağlayacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda Alevi inanç ve kültürünün kamusal alanda görünürlüğüne aratacağı vurgulanmaktadır.

Yücesoy (2017) ise çalışmasında cemevi kurumlarını Lefebvre'nin diferansiyel ve izotopi mekân kavramları üzerinden ele alarak değerlendirmektedir. Saha çalışması İstanbul'da (yazar tarafından ismi gizli tutulması tercih edilmiştir) tek şubesi bulunan bir Alevi kurumuna bağlı ve yakın konumda yer alan iki ayrı cemevi binası üzerinden yürütülmüştür. Yazar, çalışma içerisinde cemevlerinden birini Kurumsal, diğerini Göçmen Mahallesi Cemevi olarak adlandırmıştır. Çalışmada cemevlerinin mekânsal pratiklerinden elde edilen veriler yönünde Kurumsal Cemevi izotopi mekânı, Göçmen Mahallesi Cemevi ise diferansiyel mekân kavramları üzerinden incelenmiştir. Çalışmaya göre cemevlerinde kullanıcıların öncelenerek, göz ardı edilmeden, inanç pratiklerindeki farklılıkların mekânı yeniden üretmesi ile cemevlerinin diferansiyel bir mekân olarak tanımlanması mümkün olmaktadır. Cemevlerindeki mekânsal pratiklere müdahale eden Alevi kurumlarının, mekânın kullanıcıları olan Alevilerin kimliğini yeniden inşa etmeye çalıştıkları savı çalışmanın çarpıcı bulguları arasında yer almaktadır.

Yürekli (2018) ise mekândaki dönüşümlerin Alevilik üzerindeki etkisini ele alarak mekânsal dönüşümün etkisiyle Alevilerin, Alevi kimliğini nasıl değiştirip dönüştürdüğünü incelemektedir. Bu bağlamda çalışma sahası olarak belirlenen Ankara Tuzluçayır Mahallesi'nde mekânın değişim ve dönüşüm süreci, neden ve sonuçlarıyla açıklanmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, çalışma sahasında uygulanan katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle ve Alevilikle ilgili literatür taramasının değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmaya göre Alevilikte önemli sembolik mekân olan cemevleri, mekânsal pratiklerin ve sosyo-politik mücadelenin yeniden üretildiği mekânlar iken günümüzde Alevilik kurumunun kendisinin üretim mekânı haline gelmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Sosyal bilimlerde olay ve olguların görülen ve bilinenin ötesinde diğer boyutlarını anlamak ve keşfedebilmek için birden fazla yöntem kullanılabilir. Olay ve olguların hem nicel hem nitel boyutu bulunabilir. Her iki yöntemi de bütünleştiren karma yöntem, sosyal bilimlerdeki çok boyutluluğun doğasına uygun olup birden fazla yöntemle yapılan açıklamaların geçerlilik düzeyini arttırmaktadır. Mason (2006), sosyal deneyimlerdeki çok boyutluluğun tek yöntemle incelenmesi halinde elde edilen sonuçların eksik olacağını belirtmektedir (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 335). Karma yöntem, nicel ve nitel yöntemleri bir arada kullanabilmenin sağladığı avantajla çalışma sahası ile ilgili birden çok veri toplama ve analiz yapabilme imkânı sağlamaktadır. Karma yöntem araştırmalarını Creswell (2021, s. 2);

“araştırmacının, araştırma problemini anlamak için hem nicel veriler (kapalı uçlu) hem de nitel veriler (açık uçlu) topladığı iki veri setini birbiriyle bütünleştirdiği ve daha sonra bu iki veri setini bütünleştirmenin avantajlarını kullanarak sonuçlar çıkardığı sağlık, sosyal ve davranış bilimleri alanında kullanılan bir araştırma yaklaşımı olarak”

tanımlamaktadır. Bu çalışmada araştırmanın amacından yola çıkarak hem nicel hem nitel yöntemleri kapsayan karma yöntemden yararlanılmıştır.

Karma yöntem araştırmasının nicel ve nitel yöntemlerin ikisini de kapsayan bütünleştirici rolü, farklı özellikler barındıran üçüncü bir araştırma yaklaşımı tanımından uzaklaştırmaktadır. Karma yöntemlerin kullanılması konusunda tek bir yaklaşım yoktur. Nitel ve nicel yöntemler farklı biçimlerde bir araya getirilebilmektedir. Bu durum karma yöntem araştırma desenlerini ortaya çıkarmaktadır. Creswell ve Clark (2007) bu desenleri dört grupta toplamaktadırlar:

1. *Çeşitleme (triangulation) desen*, nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılarak, araştırma sorularının her iki yöntemle eşit oranda analiz edilmesini sağlamaktadır.
2. *Açıklayıcı (explanatory) desen*, iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak nicel yöntemlerle veriler toplanır ve daha sonra bu verilerin analizinden yola çıkılarak nitel veriler toplanarak analiz edilir.
3. *Açımlayıcı (exploratory) desen* ise ilk olarak nitel yöntemle verilerin toplanarak nicel yöntemin başlatıldığı iki aşamadan oluşmaktadır.
4. *Gömülü (içeyerleşik-embedded) desen* ise nitel ya da nicel yöntemden birinin diğerine oranla daha ağırlıklı kullanıldığı yöntemdir (Creswell ve Clark, 2007'den aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2021:338-342).

Bu çalışmanın veri toplama sürecinde literatür analizi, derinlemesine görüşme (mülakat) ve gözlem yapılması nitel araştırma yöntemine ağırlık verilmesine neden olmuştur. Lokasyon, cemevleri ve kentsel dönüşüm alanlarının gösterildiği haritaların üretilmesinde ise nicel yöntemlere başvurulmuştur. Çalışmanın genelinde nitel yöntemlerin ağırlıklı olarak kullanılması ile nicel yöntem ikincil konumda kalmıştır. Bu durumda çalışma, gömülü karma araştırma desenini kullanmamızı gerektirmiştir. Nitel yöntemlere ağırlık verme gereği çalışmanın doğasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan yeni kentsel gelişme dinamiklerinin bir mekân üretim biçimi olarak cemevlerine olan etkisi, konunun doğası gereği nicel yöntemlerden ziyade nitel yöntemlere dayanmalıdır. Türkiye kentleşme dinamiklerine dair değerlendirmeler ve Aleviliğin kamusal görünümünün somut mekânsal ifadesi ya da sembollerinden biri olarak cemevlerinin konumu, ancak ve ancak kavramsal düzeyde analitik incelemeyle ortaya konulabildiğinden bu çalışma temelde nitel analiz yöntemlerine dayandırılmıştır. Buna karşın nicel yöntemler daha çok konuyla ilgili betimleyici istatistiksel veriler ile tüm bunların haritalandırılarak görselleştirilmesi sırasında kullanılmıştır.

Çalışma esas itibarıyla genelden özele varan bir biçimde yapılandırılmıştır. İlk olarak kuramsal düzeyde kentleşme modeli ile cemevi mekânının üretimi arasında belirleyici bir ilişkinin varlığı kabul edilerek Türkiye kentleşme süreci ile

Aleviliğin kamusal görünümü arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimine odaklanılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak neoliberal kentleşme modelinin genel hatları ile Türkiye'nin buna dair deneyiminin boyutları değerlendirilmiştir. Ardından söz konusu bu kamusal görünürlüğün fiziki mekândaki yansıması ve en güçlü simgesi olan cemevlerinin üretiminin değişen kentleşme dinamikleriyle olan bağını anlamak için ise cemevlerinin kısa tarihsel gelişme öyküsüne odaklanılmıştır. Böylece kavramsal düzeyde cemevi ve kentleşme süreçleri arasındaki ilişki genel düzeyde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Güncel kentleşme modeli olan neoliberal kentleşmenin etkisini sorgulamak için ise genel düzeydeki varsayımlar ve hipotezler İzmir anakent özelinde sorgulanmaya ve ortaya konulmaya çalışılmıştır. İzmir anakent örneği bu anlamda özgül bir mekânsal deneyimin boyutunu ortaya koymaktan ziyade genel düzeydeki varsayımların ve hipotezlerin test edilerek ortaya konulduğu özel örnekleme temsil etmektedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Bilimsel araştırmalarda evren (population), “araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür” (Karasar, 2020:147). Örneklem (sample), “belli bir evrenden, belli büyüklükte ve yansızlık (random) kuralına göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir” (Karasar, 2020:148). Başka bir ifade ile ;

“...istenilen bilginin/verinin üretilebilmesi için, tanımlanan evrenden, onu en iyi şekilde temsil eden, daha sınırlı sayıda bir kitlenin seçilmesi (örneklem) ve böylece gerekli veri toplama işleminin gerçekleştirilmesi gerekir. Bir diğer ifade ile evrenden örneklem seçmek yoluyla verilerin toplanması söz konusudur” (Yavan, 2014, s. 156).

Bu çalışmanın evrenini, İzmir il sınırları içerisinde bulunan cemevleri oluşturmaktadır. Örneklem sahası olarak ise İzmir iline bağlı merkez ilçeler arasında yer alan cemevleri tercih edilmiştir. Konak, Narlıdere, Karabağlar, Buca, Bayraklı ve Karşıyaka ilçelerinde yer alan cemevleri örneklem olarak alınmıştır (Tablo 3). Pandemi şartları ile saha çalışmalarının eş zamanlı olması cemevi kurumlarıyla olan görüşmeleri sınırlandırmıştır. Merkez ilçelerde belirlenen 8 cemevi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Örneklem Grubu İçerisinde Bulunan Cemevleri

Cemevi Adı	İlçe	Mahalle
1-Alevi Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi	Narlıdere	Huzur
2-İzmir Alevi Kültür Derneği Yamanlar Cemevi	Bayraklı	Yamanlar
3-Ehl-i Beyt İnanç Eğitim Kültür Vakfı Limontepe Cemevi	Karabağlar	Limontepe
4-Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi	Buca	Kuruçeşme
5-İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi	Karşıyaka	Zübeyde Hanım
6-Aksev Eskişehirliiler Cemevi	Karşıyaka	İmbatlı
7-Gültepe Kültür Merkezi	Konak	Gültepe
8-Aşık Mahsuni Şerif Cemevi ve Kültür Merkezi	Bayraklı	Org. Nafiz Gürman

Çalışmanın problemi esas alındığında kentsel dönüşüm alanlarının ve cemevlerinin yoğunlaştığı ilçeler örneklem olarak alınmıştır. Merkez ilçelerde yoğunlaştığı belirlenen cemevleri ve kentsel dönüşüm alanları ile çalışmaya yönelik daha zengin veri kaynağına erişilmesi amaçlanmıştır. Bu sürecin derinlemesine analizinin yapılabilmesi ve açıklanabilmesi için “amaçlı örnekleme yöntemi” tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme türünde, ele alınan örneklem miktarı ve düzeyi araştırmacının deneyimlerine ve uzman yargılarına bağlı olarak değişebilmektedir. Çalışma evrenini temsil etme düzeyine sahip olan örneklem miktarı bu anlamda uygun ve kabullenilebilir bir düzey olarak araştırmacı tarafından belirlenmektedir (Yavan, 2014, s. 166). Bu bağlamda İzmir metropoliten kenti örneğinde çalışma alanının seçilmesi cemevleri ve kentleşme dinamikleri arasındaki ilişkiyi anlamaya imkân sunacak düzeydedir. Çünkü temelde İzmir kenti Türkiye kentleşme süreçlerine dair tüm boyutların deneyimlendiği ve gözlemlenebildiği büyük şehirlerin başında gelmektedir.

Özellikle anakent alanının seçilişi göçün yöneldiği temel kentsel alan olarak bu ilişkinin anlaşılması açısından en uygun alanı temsil etmektedir. Cemevlerinin kuruluş öyküsü ile enformel kentleşme dinamikleri arasındaki ilişkiyi yakalamaya çalıştığımız bu çalışmada örnek vaka ya da görüşme sayısı itibariyle anakentteki cemevlerinin tamamının ele alınması planlanmıştır. Ancak cemevlerinin anakent merkezi alanlar ya da görece refah düzeyinin daha yüksek olduğu orta sınıf yerleşme sahalarından ziyade kent çeperi kabul edilebilecek yoksul alanlarda yoğunlaşması

daha çok bu dış çeperdeki cemevlerine odaklanmayı gerektirmiştir. Üstelik neoliberal kentleşmeyi temsil eden kentsel dönüşüm uygulamalarının uğrak noktası da bu sahalar olduğundan yeni kentleşmenin etkisini yakalamak adına da bu çeper alanlardaki cemevlerinin seçimi daha doğrudur. Tüm bu nedenlerden dolayı anakent bütününde bulunan toplam 14 cemevinin 8 tanesi ile görüşülmüştür. Bu sekiz görüşme örneklemin evrenin % 57'sini temsil etmektedir. Bu haliyle kabul edilebilir ve bilimsel olarak da geçerli bir temsil düzeyini yansıtmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmada birincil verilerin elde edilmesi amacıyla görüşme (mülakat) tekniği uygulanmıştır. Görüşmelerde temel amaç, *“derinlikli bilgilere ulaşmak ve insanların anlam dünyasına vakıf olmaktır”* (Kaya, 2014, s. 282). Bir başka ifadeyle görüşme; *“bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikayetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntem”* olması ile sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Briggs, 1986'dan aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 127). İzmir'de bulunan cemevlerinin bağlı olduğu dernek, vakıf ve belediyeye bağlı kültür merkezlerinin yönetici ve başkanı konumunda olan kişiler ve bazı mahalle aktörleri ile görüşmeler (mülakat) yapılmıştır. Bu görüşmelerden önce İzmir'de bulunan cemevlerinin kuruluş öykülerini elde etmeye yönelik görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşmelerin planlı ve sağlıklı geçmesi için gerekli olan bu hazırlık, aynı zamanda tüm görüşmelerde yakalanması hedeflenen ortak noktaları gözden kaçırmamak için de gereklidir.

Patton (1987), görüşmeyi sohbet tarzı görüşme, görüşme formu yaklaşımı (yarı yapılandırılmış görüşme) ve standartlaştırılmış açık uçlu görüşme şeklinde üç grup olarak tanımlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 129). Bu çalışmada sohbet tarzı görüşme yapılarak cemevi yöneticileri dışında, cemevlerinde görevli kişilerle hazırlanmış sorular olmadan kurumun işlevleri ve mevcut durumu ile ilgili sohbet edilmiştir. Elde edilen bilgiler gerektiğinde not tutulmuştur. Buradaki amaç yönetici kadrosu ve diğer görevlilerin görüşleri alınarak aralarındaki tutarlılıkları ölçmek ve daha derinlikli bilgilere ulaşmaktır. Görüşme formu yaklaşımı (yarı yapılandırılmış görüşme) ile önceden hazırlanan sorular sorulmuş ve denekten alınan cevaplara göre

ek sorular da sorularak görüşme esnekleştirilmiştir. Görüşme formunda ilk olarak görüşülen kişileri tanımak amacıyla standart sorular yönlendirilmiş, daha sonra açık uçlu sorularla görüşmeler tamamlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın problemi ile ilgili ayrıntılara girerek daha fazla veri toplamak amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış standart sorulardan oluşan görüşme formu ekte sunulmaktadır.

Görüşmelerde elde edilen verilerin tutarlılığını anlayabilmek, görüşülen kişinin düşüncelerinin, davranışlarının arkasındaki anlamları görebilmek adına gözlem tekniğine başvurulmuştur. Alan gözlem çalışması, katılımcı gözlem yöntemiyle yapılmıştır. Görüşme ve gözlem sırasında elde edilen veriler, görüşmecilerin izni alınarak ses kayıt cihazı ile kayda alınmıştır. Cemevlerinin fiziki yapısı ve mahalledeki konumunu gösteren fotoğraflarla veriler görsel olarak desteklendirilmiştir.

3.4. Verilerin Toplama Süreci

Çalışmanın veri toplama süreci farklı zaman aralıklarında gerçekleştirilmiştir. Veri toplama işlemine ilk olarak konu ile ilgili literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Neoliberal kentleşme süreci ve Aleviliğin Türkiye'deki kamusal alanda görünürlüğü ile ilgili detaylı literatür taraması yapılmıştır. Bu aşamada doğal olarak daha çok ikincil veriler kullanılmıştır. İkinci aşamada ise saha alanı ile ilgili literatür taraması yapılarak bu çalışmalardaki bulgular alanda gözlemlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada İzmir'deki kentsel dönüşüm alanı sınırlarını gösteren haritalar üretebilmek amacıyla ikincil verilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle İzmir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Daire Başkanlığı Proje Uygulama 1. Şube Müdürlüğü'nden sayısal formatta altlık haritalar ve veriler temin edilmiştir. Temin edilen bu veriler bilgisayar ortamında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımları kullanılarak işlenmiş, cemevlerinin il ve ilçe bazındaki dağılışı haritaları üretilmiştir.

Araştırmanın saha çalışması ise 2020 yılının Haziran ve Eylül ayları arasında yapılmıştır. Pandemi şartları nedeni ile cemevlerinin kapalı olması, açık olanlarda ise görüşme yapılacak yetkili kişilerin bulunmaması görüşme sürecinde aksamalara

neden olmuştur. Saha çalışmalarına başlamadan önce görüşme yapılacak merkez ilçelerdeki cemevleri konumsal olarak tespit edilmiştir. Sahaya çıkmadan önce cemevlerinin kuruluş öyküsünü ve mevcut işlevini öğrenebilmek için yetkili kişilerle referans kişiler aracılığıyla ön görüşmeler yapılmıştır. Ancak pandemi nedeniyle birçok kurum yöneticisinin görüşmeleri kabul etmemesi, ertelemesi veya iptal etmesi süreci zorlaştırmıştır. Ön görüşmelerde yapılan bilgilendirme sonrası görüşme (mülakat) yapmayı kabul eden yetkili kişilerle Haziran-Eylül ayları arası içerisinde uygun tarih aralığında cemevlerine gidilerek görüşmeler tamamlanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Çalışmada nitel yöntemin veri analizi olan içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinden hareketle tekil cemevleri deneyiminden yola çıkılarak neoliberal kentleşme ve cemevlerinin üretimi ilişkisine dair kuramsal sonuçlara varmak hedeflendiğinden çalışmamızın yöntemsel olarak özelden genele yani tümevarımcı (inductive) yöntemine dayandığını söyleyebiliriz. Görüşmelerin içerik analizi üst kavramsal ve kuramsal çerçevenin ve teorik hipotezlerin doğrulaması için veri olarak alınmıştır. Görüşme verilerinin içerik analizi çalışmanın kavramsal/kuramsal çerçevesi kapsamında yorumlanmıştır. Kavramsal/kuramsal çerçevenin oluşturulması için Türkiye’de neoliberal kentleşme ve Türkiye’de Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğü ile ilgili literatür analizi yapılmıştır.

Çalışmanın veri analizinin önemli ayaklarından biri sayısal veri halinde haritaların oluşturulması ve işlenmesidir. Çalışmada kullanılan haritalar CBS yazılımlarından olan ArcGIS/ArcMap 10.5 yazılımları kullanılarak üretilmiştir. Türkiye cemevleri dağılışı haritası il bazında üretilmiştir. Ülke mekânı ölçeğinde cemevlerinin dağılışı açısından gerekli olan bu temsil biçimine karşı İzmir anakent cemevleri haritası ilçe bazında üretilerek detaylandırılmıştır. İzmir ilinde yer alan cemevlerinin sayısallaştırılması aşamasında uydu görüntülerinden faydalanılmıştır.

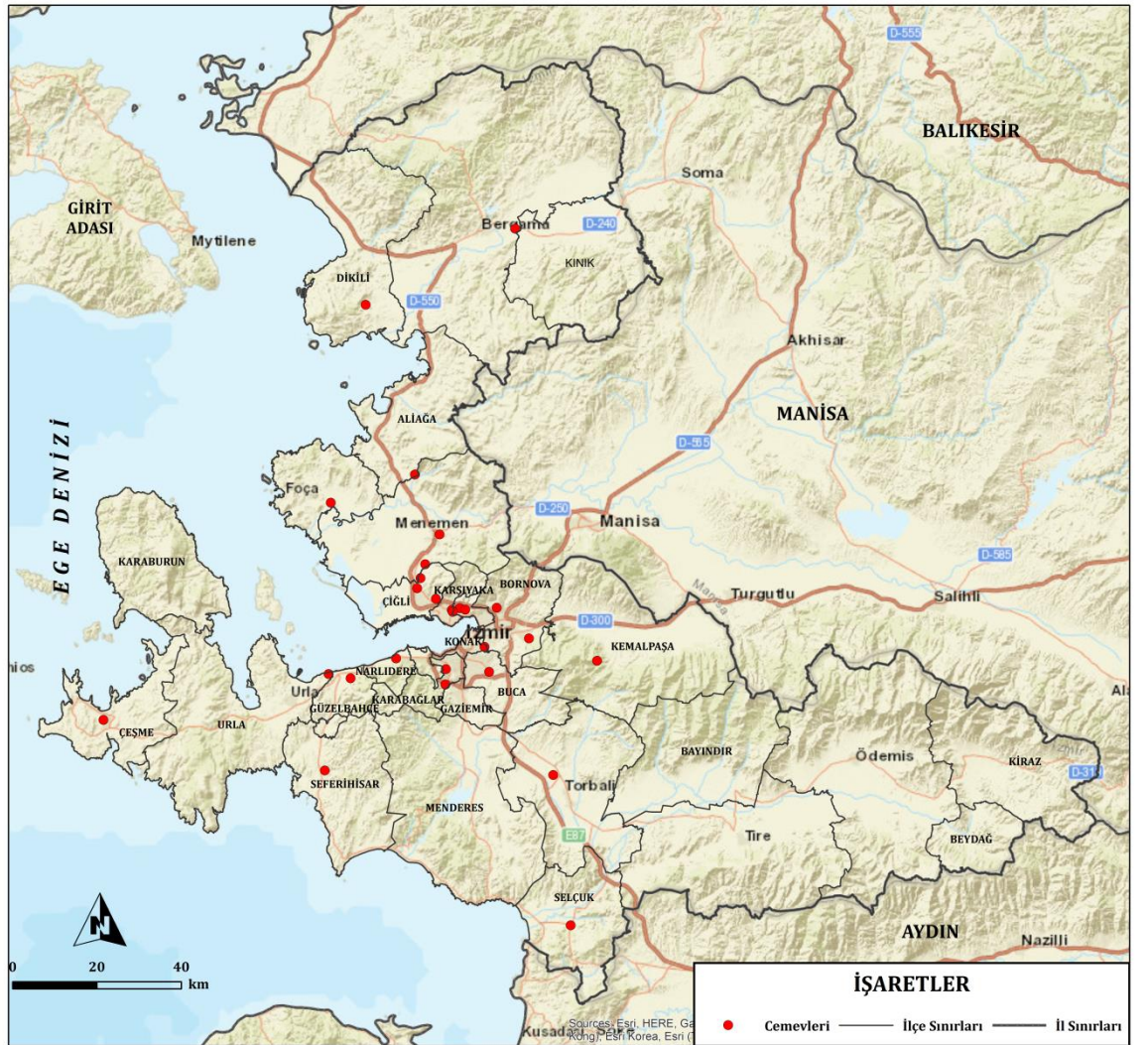
İzmir ili anakent cemevleri ve kentsel dönüşüm alanları haritasında, kentsel dönüşüm alanları verisi İzmir Büyükşehir Belediyesi’nden temin edilerek düzenlenmiştir. İzmir merkez ilçelerinde yer alan cemevleri ile kentsel dönüşüm alanları verisi karşılaştırılarak haritalandırılmıştır. İlçe düzeyindeki cemevleri haritaları,

cemevi yer alan ilçeler için uydu görüntülerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. İlçe bazındaki cemevleri ve kentsel dönüşüm alanları haritasında kentsel dönüşüm alanları verisi İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden temin edilerek düzenlenmiştir. Ardından ise cemevleri ile kentsel dönüşüm alanları verisi karşılaştırılarak haritalandırılmıştır.

Çalışmanın son aşamasında daha önce belirlenen kuramsal çerçevenin yönergesi ile görüşme formu hazırlanmıştır. Cemevleri yöneticileri ile yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Sonrasında kayıt altına alınan görüşmeler doğrudan metin haline dönüştürülmüştür. Metin haline dönüştürülen görüşme verilerinin içerdiği anlamın ne ifade ettiği, anlatılanın arkasındaki düşüncelerin neyi temsil ettiğini ortaya çıkarabilmek için “*anlatı (narrative) analizi*” ve “*içerik (söylem) analizi*” yöntemlerinden yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Kaya, 2014). Anlatı analizi kullanılmasıdaki amaç, “*başkalarının bilişsel alanına, zihin dünyasına girip o dünyanın bir araya getirdiği bir takım “kayıtlardan” (anlatılardan) anlam çıkarmaktır*” (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 260). Bu çalışmada elde edilen görüşme kayıtları ve fotoğraflar, görünenin ötesinde keşfedilen anlamlar ile analiz edilmeye çalışılmıştır. İçerik analiz yöntemi ise “*metinde yer alan anahtar sözcüklerin hangi sıklıkta tekrarlandığını, hangi mesajların verilmeye çalışıldığını ve iletişimin yapısını tanımlar*” (Kaya, 2014, s. 279). Görüşme kayıtlarını metin haline dönüştürdükten sonra anlatıların ne anlam ifade ettiği, hangi konular üzerinde durulduğuna dair kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar, kavramsal/kuramsal çerçeve ışığında değerlendirme yapılarak metin haline dönüştürülmüştür. Metin analizi olarak da adlandırılan bu yöntemde, analizi desteklemek amacıyla görüşülen kişilerin kayıtlarından doğrudan alıntılar da yapılmıştır. Gözlem yapılırken alınan kısa notlar ve cemevlerinin fiziki yapısı ile mahalledeki konumunu gösteren fotoğraflar da analiz kısmında kullanılarak veriler zenginleştirilmiştir.

4. BULGULAR ve YORUMLAR

4.1. İzmir’de Cemevlerinin Dağılışı

Şekil 4. İzmir İlinde Cemevlerinin Dağılışı Haritası

İzmir cemevlerinin dağılışı haritası incelendiğinde Konak (1), Narlıdere (1), Karabağlar (2), Buca (1), Bornova (2), Bayraklı (2), Karşıyaka (2), Çiğli (3), Menemen (2), Foça (1), Aliağa (1), Bergama (1), Dikili (1), Kemalpaşa (1), Torbalı (1), Selçuk (1), Seferihisar (1), Güzelbahçe (1), Urla (1) ve Çeşme (1) ilçelerinde

cemevlerinin bulunduğu görülmektedir. İzmir ilinde toplamda yirmi yedi cemevi bulunmakta, Çiğli Harmandalı'nda ise bir cemevinin inşaatı devam etmektedir. Karaburun, Menderes, Tire, Bayındır, Beydağ, Ödemiş, Kiraz ve Kınık ilçelerinde ise cemevleri bulunmamaktadır (Şekil 4). Bu açıdan İzmir'de cemevleri varlığının çoğunlukla anakent olarak adlandırılan mücavir alan içinde yer aldığını söylemek mümkündür. İzmir'de bulunan cemevleri bazı dernek, vakıf ve belediye gibi kurumların çatısı altında varlıklarını sürdürmektedirler. Tablo 4'te İzmir'deki cemevlerinin adı, bulunduğu konumu, kuruluş zamanı ve bağlı olduğu kurumların bilgisi verilmiştir.

Tablo 4. İzmir'deki Cemevlerinin Dağılım Tablosu

	Cemevi Adı	İlçe	Mahalle	Kuruluş Yılı	Bağlı Olduğu Kurum
1	Helvacı Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Cemevi	Aliağa	Helvacı	2015	Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
2	İzmir Alevi Kültür Derneği Yamanlar Cemevi	Bayraklı	Yamanlar	1993	İzmir Alevi Kültür Derneği
3	Aşık Mahsuni Şerif Cemevi Kültür Merkezi	Bayraklı	Org. Nafiz Gürman	2018	Bayraklı Belediyesi
4	Bergama Cemevi	Bergama	İslamsaray	2019	Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
5	Bornova Cemevi	Bornova	Atatürk		
6	Pınarbaşı Kültür Merkezi	Bornova	Gürpınar	2017	Bornova Belediyesi
7	Buca Cemevi	Buca	Kuruçeşme	1994	Alevi Kültür Dernekleri
8	Çeşme Cemevi	Çeşme	Menderes		Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
9	Küçük Çiğli Cemevi	Çiğli	Balatçık	2006	Ehl-i beyt İnanç Vakfı
10	Evka 2 Cemevi	Çiğli	Şirintepe	2009	
11	Harmandalı Cemevi	Çiğli	İnönü	İnşaat Halinde	Cem Vakfı
12	Deliktaş Köyü Cemevi	Dikili	Deliktaş		

Tablo 4 - devamı

13	Bağarası Cemevi	Foça	Kazım Dirik	2015	Alevi Kültür Dernekleri
14	Yaka Mahallesi Tahtacı Kültür ve Cemevi	Güzelbahçe	Yaka	2013	Güzelbahçe Belediyesi
15	Ehl-i beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Şubesi Cemevi	Karabağlar	Limontepe	1994	Ehl-i Beyt İnanç-Eğitim ve Kültür Vakfı
16	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Uzundere Cemevi	Karabağlar	Uzundere	1994	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı
17	Aksev Eskişehirli Cemevi	Karşıyaka	İmbathı	2013	Aksev Anadolu Kültürü Tanıtma Eğitim Vakfı/ Eskişehirli Derneği
18	İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi	Karşıyaka	Örnekköy	2010	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı/ Zübeyde Hanım Alevi-Bektaş Kültürünü Yaşatma Derneği
19	Kemalpaşa Cemevi	Kemalpaşa	Soğukpınar		
20	Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi	Konak	Millet	2016	Konak Belediyesi
21	Menderes Cemevi	Menderes	Kemalpaşa	2018	Alevi Kültür Dernekleri
22	Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Cemevi	Menemen	Uğur Mumcu	2007	Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
23	Menemen Belediyesi Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Egekent 2 Şubesi Cem ve Kültür Evi	Menemen	İstiklal	2014	Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
24	Alevi-Bektaş Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi	Narlıdere	Huzur	1991	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı
25	H. İbrahim Hepkon Seferihisar Cemevi	Seferihisar	Turabiye	2017	Alevi Kültür Dernekleri
26	Selçuk Kültür Merkezi Cemevi	Selçuk	Atatürk	2014	Alevi Kültür Dernekleri

Tablo 4- devamı

27	Torbalı Aşık Mahsuni Şerif Cem ve Kültür Evi	Torbalı	Torbalı	2014	Torbalı Anadolu Alevileri Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
28	Urla Zeytinalanı Kültür Merkezi Cemevi	Urla	Çamlıçay	2018	Alevi Kültür Dernekleri

Elde edilen verilere göre İzmir’de ilk cemevi 1991 yılında Narlıdere’de kurulan Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği bünyesinde açılan Narlıdere Cemevi’dir. Ardından 1993 yılında İzmir Alevi Kültür Derneği’ne bağlı Yamanlar Cemevi, 1994 yılında ise Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Cemevi ile Alevi Kültür Dernekleri Buca Cemevi kurulmuştur (Tablo 4). İzmir’de ilk cemevleri, 1990’lı yılların göç süreci sonrasında, Alevi nüfusunun yoğun olduğu kent çeperindeki mahallelerde kurulmuştur. 1990’ların ilk yarısındaki bu cemevleri kurulurken söz konusu kuruluş alanı gecekodu semti konumundadır. 1980 ve 1990 yılları itibariyle ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinden ekonomik, siyasal ve güvenlik sebebiyle İzmir’e göç eden Alevi nüfusunun önemli bir bölümü bu kent çeperindeki alanlara yerleşmiştir. İzmir’de 1990 sonrası göç kimi yerde Türk, kimi yerde Kürt Alevilerin yoğunlaştığı, yeni kentsel yoksulluk mahallelerini meydana getirmiştir. Özellikle Yamanlar, Limontepe ve Buca-Kuruçeşme’de bu dönemde çoğunlukla Kürt Alevi nüfusunun yaşadığı belirlenmiştir. Bu mahallelerde artan Alevi nüfusunun cemevi talebi ve 1993’te yaşanan Madımak Katliamının Alevi örgütlenmesi ve kurumsallaşmasının artmasında önemli bir etkisi olmuştur.

1990’larda Narlıdere, Buca-Kuruçeşme, Yamanlar ve Limontepe’nin gecekodu alanlarında, belirli aktörlerin de öncülüğünde, halkın bağış ve yardımlarıyla cemevi inşa etmek mümkün olmuştur. Bu yıllarda açılan cemevleri, dernek ve vakıfların adı altında Alevi halkın kendi ekonomik imkânları ve çabasıyla kurduğu mekânlar olmuştur. Bu bağlamda cemevleri, yalnız inanç-ibadet alanı olmanın dışında, Aleviler için sosyal ve kültürel faaliyetlerin de gerçekleştirilebildiği mekânlara dönüşmeye başlamıştır. Dernek ve vakıflar aracılığıyla taleplerini üst makamlara iletebilen Aleviler için kurumsallaşma, kamusal alanda görünür olmanın en önemli aracı haline gelmiştir. İzmir’de bu dönemde örgütlenme ve kurumsallaşma

adına Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği, Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültürünü Tanıtma Derneği, Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı ile Alevi Kültür Derneklerinin öncü adımlarıyla cemevlerinin kurulması mümkün olmuştur.

İzmir’de 2000’li yıllara gelindiğinde cemevlerinin mekânsal olarak üretimini arttığı görülmektedir (Tablo 4). Bu görünürlüğü artmasında gecekondulaşan mahallelerde yoğun Alevi nüfusunun biraraya gelmesi ve bunun paralelinde cemevi ihtiyacının artmasının önemli bir etkisi olmuştur. Zira 1990’larda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelen göç dalgası ile o günün kentsel yoksulları daha çok ekonomik açıdan kentte tutunmaya çalışmışlardır. Kentte bireysel ve aile olarak tutunmaya çalışmanın mücadelesi verilmeden kolektif bir kimlik etrafında şekillenen cemevi gibi taleplere girişilmeyeceği açıktır. Bireysel düzeydeki mücadelenin başarısı sonrasında gelebilen kolektif mücadele nedeniyle cemevlerinin kuruluşu göçün ilk yıllarından çok takip eden sonraki yıllarda olmasına neden olmaktadır. Doğal olarak örgütlenme ve kent yaşamına tutunmayı öğrenmenin gereksindirdiği zamansal gecikme de buna katkıda bulunmuştur.

Cemevleri bu dönemde de Aleviler için kentsel alanda varoluşun, inançsal ve kültürel alanda devamlılığın mekânsal aracı halindedir. Cemevlerinin yasal statü kazanması amacıyla sürdürülen politik ve hukuki mücadele, kamusal görünürlük adına önemli bir süreçtir. Bu açıdan İzmir’deki cemevlerini kuran örgütler de bu sürecin içinde direkt ya da dolaylı olarak yer almaktadırlar. Merkezi muhafazakâr yönetimin iktidar yıllarını temsil eden bu dönemde muhalefet partilerinin yönetimde olduğu İzmir’de cemevlerinin yaygınlaşması ve artması, kent yönetiminin imajı ve İzmir’e dair oluşturulan “*laik, demokratik kent*” mitini ya da söylemini desteklemesi açısından da sembolik bir anlama sahiptir. Bu dönemde de Cemevleri, hala yasal olarak ibadethane statüsünde görülmediği için derneklerin, vakıfların ya da belediyelerin kültür merkezi kurumları adı altında açılabilir.

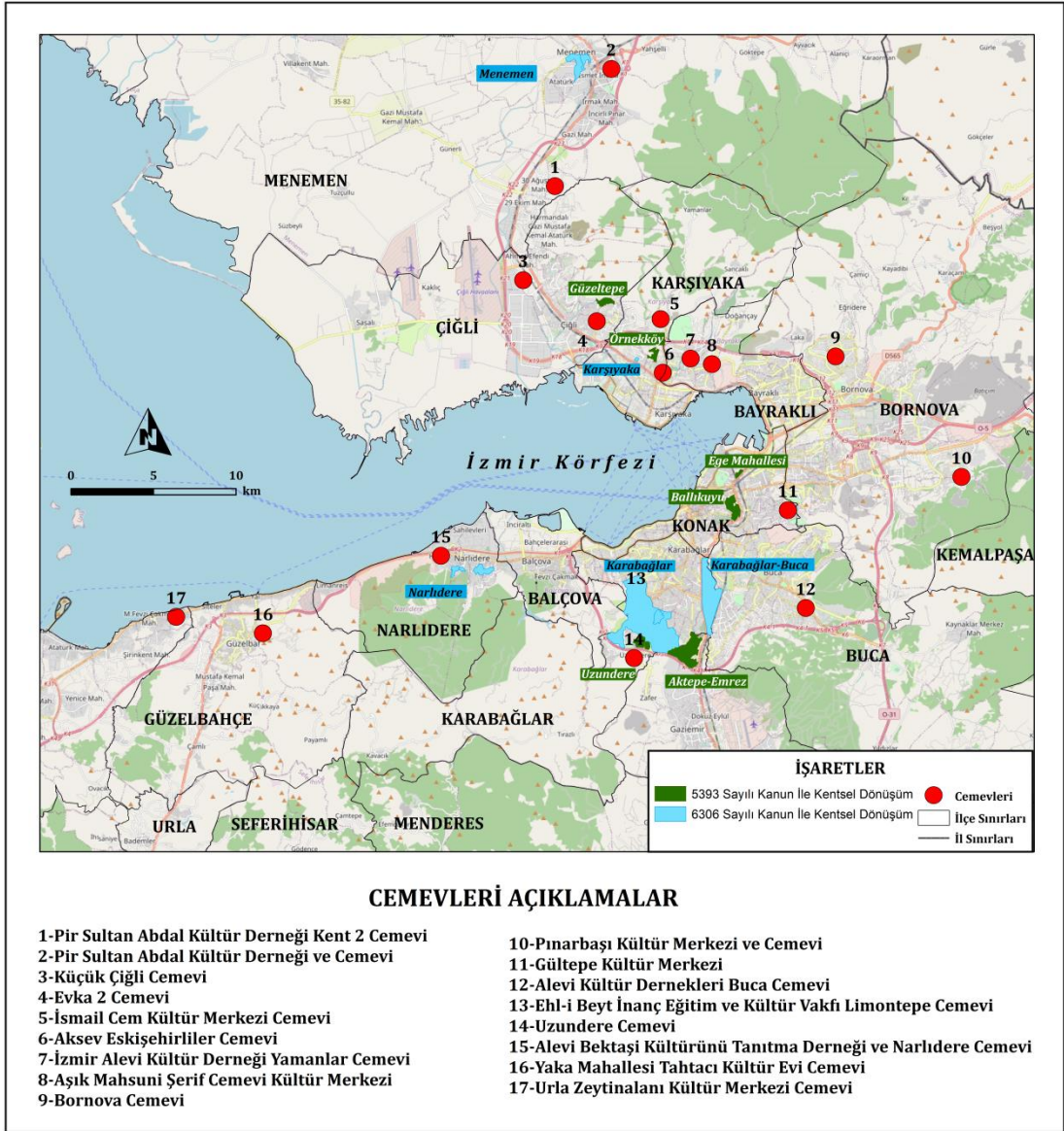
İzmir’de, 2000’li yıllarda cemevi sayısının artmasındaki önemli etkenlerden biri de Alevi nüfusunun oy potansiyelidir. İzmir’de yerel yönetimlerin çoğunlukla, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarında olması ve partinin oy tabanında Alevi nüfusunun önemli düzeyde bir ağırlık oluşturması, yerel yönetimlerle aradaki etkileşimi arttıran bir durum oluşturmuştur. Özellikle gecekondulaşan mahallelerinden oluşan ilçe belediyeleri burada yoğunlaşan seçmen Alevi nüfusun taleplerini, oy kaygısı nedeniyle göz önüne almıştır. Alevi nüfusun oluşturduğu oy potansiyeli,

yerel yönetimlerle arasında yakınlık oluşturarak yerel siyasette var olabilen, taleplerini belediye yönetimine ileterek uygulatabilen aktörleri de ortaya çıkarmıştır. Meclis üyeleri, yöre dernekleri ve Aleviliği temsil eden derneklerin yönetimi, mahalle aktörleri özellikle cemevi kurumsallaşmasının artmasında kilit aktörler olmuştur.

2000’li yıllarda kurulan cemevleri, genellikle büyükşehir ve ilçe belediyelerin kültür merkezi olarak açtığı kurumların çatısı altında işlev göstermektedir. Aynı zamanda belediyelere bağlı dernekler statüsünde işlev gösteren, cemevleri de bulunmaktadır. Belediyelere bağlı olan ve yasal güvencesi olmayan cemevlerinin varlığı, belediye yönetiminin inisiyatifinde olmaktadır. Bu durum cemevlerinin mekânsal olarak üretimini ve varlığını politik koşullara bağlı bir varoluş düzeyine taşımıştır. İzmir için bakıldığında günümüzde muhafazakâr hegemonik merkezi yönetim ile yereldeki seküler muhalefet çatışmasının gerçekleştiği bir ili temsil ediyor oluşu, bu ildeki cemevlerinin mücadelesini başka bir anlama da taşıyabilmektedir. Muhafazakâr hegemonik söylemin karşısında konumlanan laik yerel yönetimler için “*laik, seküler, demokratik muhalefet*” biçimindeki söylemlerini destekleyen bir gösterge olarak da cemevlerinin belediyelerce desteklenmesi ulusal siyasal söyleme nüfuz eden politik bir anlama sahiptir. Bu yüzden özellikle İzmir’deki yerel belediyelerin cemevinin yapılışını ve faaliyetlerini desteklemesi, kent yurttaşlarının ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret bir anlama sahip değildir. Hegemonik muhafazakâr siyasal söylemin karşıtlığını temsil etmesi ve görece adaletli ve demokratik kent hizmeti sunmayı temsil etmesi nedeniyle de karşı siyasi pozisyon almanın tipik eylem biçimini yansıtmaktadır. Mevcut siyasi konjonktör içinde böylesi bir anlama sahip olması nedeniyle İzmir’de yerel belediyelerin cemevlerinin kuruluşunu destekledikleri ve kolaylaştırdıkları da ileri sürülebilir. Örneğin Alevi Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi, Gültepe Kültür Merkezi, İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi ile Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi ve Cemevinin kuruluş öykülerine bakıldığında yerel yönetimlerin etkin rol aldıkları görülmektedir. Ancak her ne kadar yerel yönetimler tarafından destekleniyor olsa da bu, cemevlerinin bağımsız bir tüzel kişilik olarak kurulduğu bina, arsa ve eklentilerine sahip olduklarını göstermez. Bu şekilde yerel yönetimlerin inisiyatifine kalmış olan cemevlerinin varlığı, konjonktürel koşulların değişmesiyle ya da yerel yönetimlerin değişmesiyle tehlikeye girecektir. Yasal güvencesi olmayan

cemevleri, yerel yönetimlerle Alevi nüfusu arasında mekânsal politik mücadelenin kilit sembolü haline gelmiştir. Bugün bu mücadelede mevcut konjoktür cemevlerinin ya da Alevi nüfusunun lehine olsa da gelecekte bunun böyle devam edeceğinin garantisi ancak yasal zeminde yaratılabilir. Fiili bir eylem olarak İzmir’de cemevlerinin üretimi, enformel kentleşme dinamikleri ile siyasal konjoktürün çakıştığı bir zamanda mümkün olmuş gibi görünmektedir.

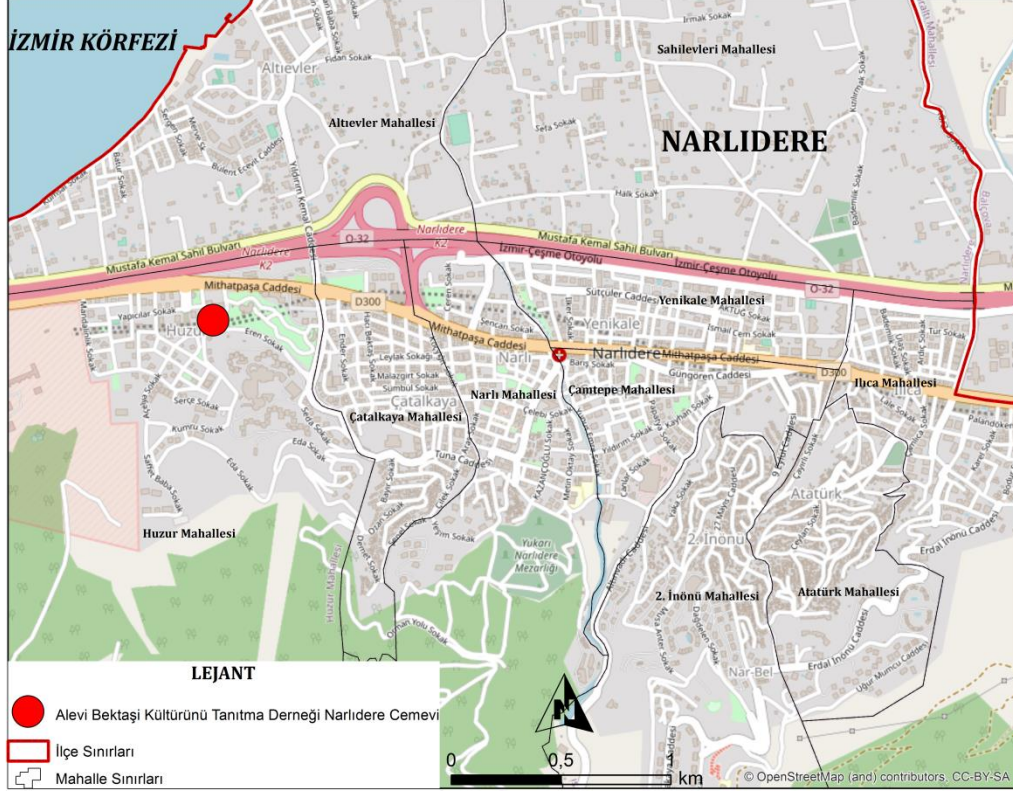
Ancak neoliberal kentleşmenin mekâna müdahale aracı olan kentsel dönüşüm uygulamaları, son yıllarda İzmir ve ilçelerinde de artmıştır (Şekil 5). İzmir’de kentsel dönüşüm için belirlenen alanlar daha çok kenar mahallelerde, aynı zamanda Alevi nüfusunun da yoğun olduğu yerlerde uygulanmaktadır. Bu bağlamda, cemevlerinin de olduğu mahallelerde rant değerini yükseltmiştir. Alevilerin, eski gecekodu mahallelerinde enformel ilişki ağlarıyla, kimi zaman belediyelerin de desteğiyle inşa ettikleri cemevlerini, günümüzde merkezi hükümet aracılığıyla yürütülen kentsel dönüşüm alanlarında inşa etmek zorlaşmaktadır. Kentsel dönüşüm rantının hedef alanları gecekodu mahalleleri olduğu için bu alanlardaki dönüşümde, cemevlerini yok olma riski beklemektedir. Yerel yönetimler aracılığıyla yapılan dönüşüm projelerinde cemevlerinin yer bulma şansı mümkün görülmektedir. Ancak merkezi hükümet aracılığıyla ilan edilen dönüşüm alanlarında cemevlerinin yok olma olasılığı güçlenmektedir.

Şekil 5. İzmir İlinde Bulunan Cemevleri ve Kentsel Dönüşüm Alanları

4.2. İzmir'deki Cemevlerinin Kuruluş Öyküleri

4.2.1. Alevi Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi

Şekil 6. Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi Haritası

İzmir'de Alevi kurumsallaşmasının ilk adımı, 27 Eylül 1991 tarihinde kurulan Alevi Kültürünü Tanıtma Derneği ile atılmıştır. Dernek, Alevi Bektaşî Federasyonu'nun bir bileşeni olarak kurulmuştur. Derneğin faaliyetleri, kuruluşundan 2009 yılına kadar farklı adreslerde ve farklı mekânlarda devam etmiştir. 9 Ocak 2009 tarihinde ise Huzur Mahallesi'nde bulunan mevcut mekânda, kendi bünyesinde açılan cemeviyle birlikte faaliyetlerine başlamış ve günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir. Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi'nin kuruluş öyküsünü elde etmek amacıyla dernek başkanı, Mustafa Aslan ile 24.08.2021 tarihinde, 1 saat 39 dakika süren derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Türkiye genelinde tek şubesi olan Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği, 1991 ve 2009 yılları arasında farklı adreslerde, cem ibadeti ve diğer sosyal-kültürel faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Dernek ve cemevinin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör büyük kentlerde sabit, sürekliliği olan bir mekân ihtiyacıdır. Cem ibadeti

ve cenaze hizmetlerinin sağlanacağı yer, bu ihtiyaçların başında gelmektedir. Derneğin kurulmasında etken olan kişilerden biri olan M.A. bunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Narlidere’de bizim de bir inanç yerine ihtiyacımız var. Bizim de bir mekâna ihtiyacımız var. Artık kendi evlerimizde, kendi mahallelerimizde inanç ritüellerimizi yürütemiyoruz. Hakka yürüyen canımızı dahi ya camiye götüremiyoruz ya kendi sokağımızda, kendi olanaklarımız çerçevesinde hizmeti yapıyoruz ya da camiye götürmek zorunda kalıyoruz. En azından hakka yürüyen cenazelerimizi kaldırmaya ihtiyaç var.”

Temelinde mekân sorunuyla ortaya çıkan cemevi ihtiyacı, 2009 yılına kadar, geniş dükkânların ve geniş dairelerin kullanımı ile çözülmeye çalışılmıştır. Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği, 1991 ile 2009 yılları arası dönemde, Narlıdere’de apartman altındaki bir dükkânda faaliyetlerini yürütmüştür. İki kısımdan oluşan dükkânın bir bölümü büro olarak kullanılırken, diğer geniş bölümünde ise hem cem ibadeti hem de dernek toplantıları yapılmıştır. Aynı zamanda bu kısım vefat eden kişilerin hayır yemeklerinin verildiği, yemekhane olarak da kullanılmıştır. Daha sonra ise cem ibadeti ve cenaze hizmetlerini gerçekleştirmek için derneğe yakın bir adreste, küçük bir kulübe inşa edilmiştir. Kulübe cem zamanı ibadet için kullanılırken, cenaze olduğunda ise yıkama işlemi için kullanılmıştır. Kulübenin açık alanında ise cenaze erkânı yürütülmüştür.

Dernek ve cemevinin kuruluş fikrinin ortaya çıkmasında etkili olan ikinci önemli faktör ise örgütlenme ihtiyacı olmuştur. 1990’larda Narlıdere’ye Sivas, Erzincan, Diyarbakır illerinden göç eden halkın kentlerde örgütlenme, görünür olma gereksinimi ön plana çıkmıştır. Derneğin kurucu başkanı, İsmail Tanyeli’dir. Tanyeli, 1989 yılında Avusturya St. Pölten şehrinde kurulan ilk Bektaşî Cemaati Anadolu Kültür Derneği’nin başkanlığını yapmıştır. Avusturya St. Pölten Bektaşî Cemaati Anadolu Kültür Derneği’nin temsilcisi olarak İsmail Tanyeli, Türkiye’deki Alevilerin örgütlenmesinde öncü adımların atılmasını sağlayan kişilerden biri olmuştur. Narlıdere’de yaşayan Alevi halk ile de bir araya gelerek dernek kurmaya dönük kararların alınmasında etkili olmuştur. İsmail Tanyeli başkanlığında, Ali Işık, Ali Ekber Balaban, Kemal Ulutaş, Çetin Topuz, Erdal Aydın ve İmam Cafer Sezer adlı kişilerin kurucu kadrosuyla Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği kurulmuştur (Tanyeli, 2016). Dernek maddi ve manevi olarak, kurucu kadronun ve Narlıdere’de yaşayan Alevi halkın desteğiyle kurulmuştur. *“O apartman altındaki dükkân*

tutuluyor. İnsanların halı, tencere, kazan, tüp böyle getire getire bu dernek yeşeriyor.” (M.A.). 1990’larda, Narlıdere’de gecekonduya dayalı kentleşme koşulları, Alevilerin enformel ilişkiler ve ekonomik dayanışma ile örgütlenmesini mümkün kılabildiği. Güçlü yüz yüze ilişkiler cemevi örneğindeki ilk girişimlerin kendi öz kaynaklarına dayalı mütevazı katkılar ile gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Narlıdere örneğinde imece usulü dayanışma ilişkileri çok açık şekilde ön plana çıkmaktadır. Kişisel ya da hanehalkı düzeyinde bu sürece katkı sunuyor olmanın cemevini sahiplenme duygusunu güçlendirdiğini ve bu süreçte yer alan insanlar arasında dayanışmayı arttırdığını söylemek mümkündür.

Dernek, kuruluş tarihinden 1993 Madımak sürecine kadar birçok sorunla karşılaşmıştır. 1990’lı yıllarda Alevi terimi kullanılarak, dernek kurmanın yasak olduğu süreçte, Türkiye’de ilk Alevi Bektaşî adıyla açılan kurum olmuştur. İsmail Tanyeli ve kurucu kadroda yer alan kişilerin, dönemin İçişleri Bakanıyla olan ilişkileri nedeniyle dernek, adında Alevi-Bektaşî kavramlarını kullanabilmiştir. Ancak kurumun “Alevi-Bektaşî” adıyla başlaması, devletin ilgili resmi kurumları, mülki amirleri ve güvenlik güçleriyle birçok sorun yaşamasına neden olmuştur. Alevi kurumlarının örgütlenme deneyiminin ve kamusal alandaki görünürlüğünün zamanla artması, özellikle 93’Madımak Katliamı sonrasında resmi kurumların yaklaşımı, olumlu yönde değişiklik göstermiştir.

Derneğin yaşadığı diğer bir sorun ise, cemevi için mekân, yer tahsisi üzerine olmuştur. Dernek yöneticileri, ilk olarak 1994 yılında Narlıdere Belediyesi’nden cemevi için yer talebinde bulunmuştur. 8 yıl boyunca red cevabı alan derneğe, 2002 yılında ise ilk kez arsa tahsisıyla ilgili olumlu dönüş yapılmıştır. Belediye, arsa tahsisini gerçekleştirdikten sonra ise dönemin il genel meclisi ve valilik kurumundan itirazlar gelmiştir. Belediyenin belirlediği arsanın, eğitim kurumlarına yakın olması, kamu arsasının kamu yararı olmayan kurumlara verilmemesi gerektiğine dair itirazlarla, süreç uzatılmıştır. Bu itiraz mantığı, devlet kurumları nezdinde Alevi kimliği etrafında dönen taleplerin kamusal bir talep olarak görülmediği, kamu ve kamusal kavramları içerisinde Aleviliğin dışlandığının açık göstergesidir. 2002 yılında mevcut konumda belirlenen arsa, belediye tarafından kamu yararına olmadığı düşünülerek kullanım hakkını derneğe vermemiştir. Bunun üzerine genel merkezi Ankara’da olan Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı’nın üzerinde arsa talebinde bulunulmuştur. Narlıdere Belediyesi, 49 yıllığına arsanın kullanma ittifakını vakfa

vermiştir. Daha sonraki süreçte ise Narlıdere Belediyesi, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği arasında üçlü bir protokol yapılmıştır. Mustafa Bey söz konusu süreci şu şekilde dile getirmektedir:

“Mevcut 49 yıllığına, kullanma hakkı bize ait olan arsanın üzerine bir cemevi yapmak istiyoruz. Belediye de yerel yönetimlerin dönem olarak yaklaşımları değişince, belediye ‘Evet, ben yapacağım o arsayı, arsanın üzerine kültür merkezi yapacağım (cemevi yapamıyor çünkü). Kültür merkezinin kullanım hakkı size ait olacak. Bakımı, onarımı, tadilatı size ait olacak. 49 yıl bittikten sonra arsayı, binayı terk edeceksiniz, bize devredeceksiniz’. Biz de böyle bir protokol yaptık ve bina inşaatı başladı.”

Cemevi binasının inşaatı, Narlıdere Belediyesi tarafından yapılmıştır. Dönemin büyükşehir belediye başkanı merhum Ahmet Piriştina'nın ise temel atma töreninde katkısı olmuştur. Binanın temeli atıldıktan sonra ise cemevinin bulunduğu arazinin, baba-dede toprağı olduğu iddiasında bulunan Arnavut göçmenlerinin itirazları olmuştur. Dedelerinin geçmiş yıllarda yerel yönetimlere devrettikleri araziye cemevi yapılması kararı, göçmenler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Belediyeye bu konuda yapılan itirazlar ise o dönemde sonuçsuz kalmıştır. Bina inşaatı tamamlandıktan sonra üçlü protokol imzalanarak bina, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Bektaşî Kültür Tanıtma Derneği'ne devredilmiştir. Cemevinin bulunduğu mevcut bina imar planında kültür merkezi olarak geçmektedir. Dernek yöneticilerinin belediyeden talebi, cemevinin bulunduğu binanın imar planının, ibadet yeri ve cemevi olarak değiştirilmesi ile ilgilidir. 2020 yılı itibariyle İzmir Büyükşehir Belediyesi, kendi bünyesinde bulunan kültür merkezlerine bağlı cemevlerinin imar planında değişikliğe giderek, meclis kararıyla bu talebi onaylamıştır. Narlıdere Cemevi'nin ise imar planıyla ilgili talebi Covid-19 pandemi şartlarından dolayı beklemeye alındığı ifade edilmiştir.

Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevinin amaçlarının başında Alevilerin kendi inanç ritüellerini rahatlıkla yürütebilecekleri bir mekânı sağlamak gelmektedir. Diğer amacı ise Alevilerin ihlal edilen haklarının mücadelesini vermektir. Hem demokratik kitle örgütü olan hem de inanç örgütü olan kurum, amaçları doğrultusunda sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerle hizmet vermektedir. Dernek başkanı Mustafa Bey'in belirttiğine göre dernek ve cemevinin tüm faaliyetleri, “mezhep farkı gözetilmeksizin toplumun tüm kesimine eşit ölçüde” yaklaşılarak yapılmaktadır.

Kurumda uygulanan sosyal faaliyetlere bakıldığında, cemevi bünyesinde cem ibadetlerini gerçekleştirmek için bir cem salonu mevcuttur. Cem salonu 410 m² olup yaklaşık 400-450 kişilik kapasitesi ile hizmet vermektedir. Cenaze hizmetleri için bir morg ve gasilhane bulunmaktadır. Cenaze erkânı ise morgun önünde yer alan boş alanda gerçekleştirilmektedir. Cenaze hizmetleri için de büyükşehir belediyesi tarafından görevlendirilmiş bir personel çalışmaktadır. Kurumda bulunan yemekhane salonu da 410 m² olup, 400-450 kişi kapasitesiyle hayır yemekleri, kırk yemekleri ve Muharrem ayı içerisindeki matem orucunda 12 gün boyunca yemekler verebilmektedir. Kurum, üç katlı olup bir kütüphane ve iki adet kurs salonu ile öğrencilerine hizmet vermektedir.

Kurum, gerçekleştirdiği kültürel faaliyetlerle, panel, bilgilendirme toplantıları, sempozyum düzenleyerek, topluma Alevilikle ilgili akademik alanda da katkı sağlama amacı taşımaktadır. Sözelimi kurumda, pandemi öncesi Munzur Akademi ile birlikte “*Aleviler ve Sosyalistler*” konusu başlığı altında sempozyum düzenlemiştir. Prof. Ayhan Yalçınkaya'nın da desteğiyle, üç gün süren sempozyumdaki bildiriler kitap haline getirilmiştir. Kurumun bu alandaki hedefi daha çok Alevilikle ilgili akademik alanda bilimsel çalışmalar ortaya koymaktır. Bunun için de çalışmaları devam etmektedir.

Kurumda eğitim alanında uygulanan faaliyetlerde özellikle ilk ve ortaokul öğrencilerine yönelik branş dersleri verilmektedir. Gönüllü öğretmen kadrosuyla açılan bu kurslar Cumartesi ve Pazar günleri düzenlenmektedir. Çocukların güvenli bir şekilde kuruma ulaşım sağlamaları adına ücretsiz servis hizmeti de verilmektedir. Yaz mevsimi sürecinde ise halk eğitim merkezi ile iş birliği yapılarak yaz okulu açılmaktadır. Amaç, çocukların olumsuz alanlara yönelmemesi adına el becerilerini geliştirme, yeteneklerini keşfetmeye yönelik kurslar vermektir. Alevi inanç ve kültüründe önemli yeri olan bağlamanın ise gönüllü gelen eğitimciler ile düzenli olarak kursu verilmektedir. MEB Halk Eğitim Merkezi Şubesi ile birlikte, kadınlara yönelik açılan kurslar da bulunmaktadır. Halk eğitimden gelen eğitimcilerle, takı tasarımı, toprakçılık-çömlek, bilgisayar, okuma-yazma kursları verilmektedir. Halk eğitim ile birlikte verilen kurslar, halk eğitimin belirlediği tarihlerde, kursların niteliğine ve kursiyerlerin katılım oranına göre açılmaktadır. Öğrencilere yönelik açılan branş dersleri ile ilgili kurslar ise, milli eğitimin uyguladığı eğitim-öğretim takvimine uyum sağlayacak şekilde belirlenmektedir. Genel olarak faaliyetlere

katılım, faaliyetin durumuna ve konusuna göre değişiklik göstermektedir. Beklentinin altında gerçekleşen katılımlar olmakla birlikte, inançsal ritüellere katılım oranı daha fazla olmaktadır. Kurum tüm faaliyetlerini dernek statüsü adı altında yürütmektedir.

Kurum, dernek statüsünde olduğu için dernekler yasası ve yönetmeliğine uygun faaliyet göstermektedir. Kurumda iki yılda bir genel kurul yapılmaktadır. Üyelerin seçtiği yönetim kurulu ile dernek yönetilmektedir. Yönetim kurulu 5'i kadın üye, 6'sı da erkek üye olmak üzere toplamda 11 kişiden oluşmaktadır. Bunlar; başkan, sekreter, sayman, üç tane de başkan yardımcısından oluşmaktadır. Başkan yardımcılarını kendi aralarında inanç, eğitim ve sivil toplum örgütlenmesi alanlarında görev bölümü yapmaktadır.

Cemevi aynı zamanda bağlı oldukları kurum dışında, diğer Alevi kurumları ile de ilişkilerini korumaya özen göstermektedir. Türkiye'de Alevi kurumları üç çatı altında toplanmaktadır. Alevi Bektaşî Federasyonu, Alevi Vakıflar Federasyonu, Alevi Dernekler Federasyonu olarak faaliyet göstermektedirler. Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi ise Alevi Bektaşî Federasyonu'nun bileşeni olarak çalışmaktadır. Kurum olarak federasyonların bileşenleri olan diğer dernek ve vakıflarla, kimi zaman Alevilerin hak mücadelesi konusunda ortak paydada birleşebilmektedirler. *"Alevilerin ortak talep, Alevilere saldırı, baskı, zulüm buna benzer bir durum olduğunda kara kaşımıza, kara gözümüze bakmadan birlik olabiliyoruz"* (M.A.). Ancak hak talebi ile ilgili mücadelede özellikle vakıflar federasyonu ile zaman zaman fikir çatışmaları da yaşanmaktadır.

Dernekler yönetmeliğine göre hazırlanan tüzük çerçevesinde, Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği üyelik sistemiyle yönetilmektedir. Derneğin, 1620 civarında bulunan üyesi çoğunlukla, Narlıdere'ye Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nden göç edip yerleşen Alevilerden oluşmaktadır. Üyelerin doğum yerlerine bakıldığında en fazla Diyarbakır, Erzincan, Bingöl, Tunceli ve Sivas Alevilerinin kuruma katılım sağladığı görülmektedir. Dernek başkanı Mustafa Aslan'ın beyanına göre dernek ve cemevinde en fazla etkin grup olan Diyarbakır Alevilerinin, Narlıdere'de nüfusu 16-17 bine ulaşmıştır. Kurumun her faaliyetine üyelerin katılma oranı düşük olsa da en fazla katılım cemevi bünyesinde gerçekleştirilen ibadet ritüellerine olmaktadır. Dernek ve cemevine katılım oranı en az olan grup ise Narlıdere'nin yerli halkı Türkmen Tahtacı Alevileri ve Bayat

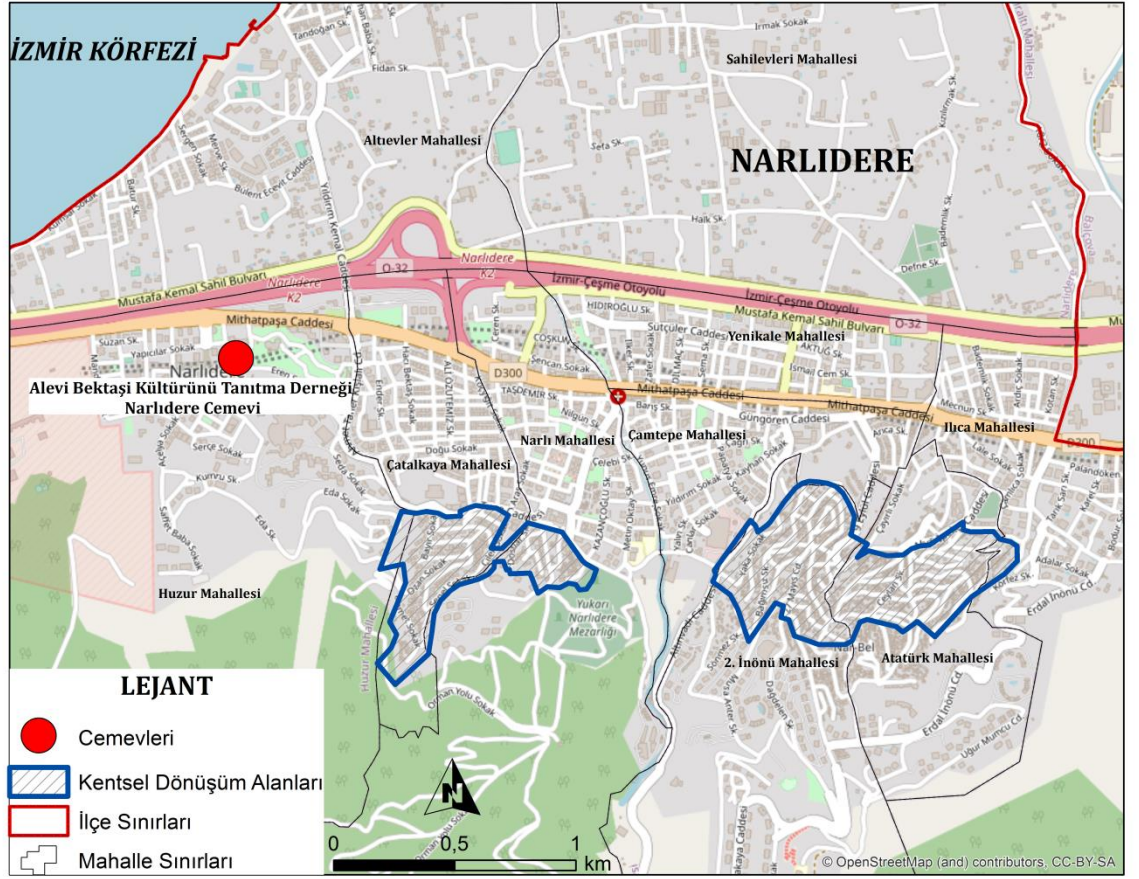
Alevileridir. Her ikisi de Türkmen olan Alevilerin biri Bayat biri ise Oğuz boyunu temsil etmektedir. Dışa kapalı toplum yapısı özelliğini uzun yıllar korumaya çalışan Türkmen Alevileri, Narlıdere'nin hızlı kentleşme sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Lüks konutların, sitelerin arasında kalan eski yerleşim alanlarında ibadet ve cenaze ritüellerini gerçekleştirecek yerleri daralmıştır. Bir mekân ihtiyacı duyan Tahtacı Alevileri de özellikle cenaze ritüelleri ve hayır yemekleri için cemevine katılım sağlamaya başlamışlardır. Kurum yöneticileri, Tahtacı Alevilerine bazı konularda imtiyazlı davranarak, dernek ve cemevi ile olan ilişkilerini arttırmaya çalışmaktadırlar.

Üyelik sistemi bulunan kurum, ekonomik olarak gelir kaynaklarını üye aidatları ve bağışlarla sağlamaktadır. Üye aidatları, geçen yıla kadar yıllık 24 lira iken, bu yıl (2021 yılı) 36 lira olarak belirlenmiştir. Dernek başkanı Mustafa Aslan, üye aidatlarının üye ile kurum arasında bir sembolik bağ oluşturduğunu ifade etmektedir. Aidat sistemi, üyeler ve kurum arasında bağ kursa da kurumun giderlerini karşılayacak yeterli miktara sahip olmamaktadır. Dolayısıyla kurumu ekonomik olarak canlı tutan, üye ve hayırsever kişilerin yaptıkları bağışlar olmaktadır. Kurumun düzenlediği özel etkinlik gecelerinde, hayır yemeklerinde, cenazelerde ve diğer etkinliklerde katılım sağlayan kişilerin yaptığı bağışlar, kuruma gelir kaynağı sağlamaktadır.

Örgütlü bir yapıya sahip olan aynı zamanda inanç ritüellerini de yerine getirmeye çalışan Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği ve Narlıdere Cemevi, yerel yönetimlerden de gerekli zamanlarda destek hizmet alabilmektedir. Bina inşaatını tamamlayan Narlıdere Belediyesi, derneğin her talebini gerektiğinde yasal koşulları da zorlayarak yerine getirmeye çalışmaktadır. Narlıdere'de Alevi nüfusunun yoğunlaşması ve nüfusun yarattığı oy potansiyeli, yerel yönetimler açısından taleplerin dikkate alınmasını sağlamıştır. Belediyeye yapılan ilk protokolde, binanın tüm bakım masraflarının dernek tarafından karşılanma kararı alınmıştı. Ancak 2016-2017 yılları itibariyle, derneğin talebi doğrultusunda, kurumun tüm bakım masraflarının belediye tarafından karşılanması yönünde karar değişikliği olmuştur. Narlıdere Belediyesi derneğin, elektrik, su, doğalgaz ve binanın bakım, onarım, tadilat işlerini karşılamaya başlamıştır. Alevi kurumlarının örgütlenme deneyiminin artmasıyla oluşan özgüven ve yerel siyasete katılım koşullarını zamanla öğrenmesi, taleplerini gerçekleştirmesi adına kolaylık sağlamıştır. *“İlişkiler iyi düzenli*

gidiyor. Tabii bir siyaset kurumu, yerel yönetimin bir siyaset ayağı var. Zaman zaman siyasetten kaynaklı farklılaştığımız noktalar var. Ama çoğu zaman Narlıdere’de birlikte buna biraz daha hassasiyet gösteriyorlar” (M.A.). Alevi nüfusunun yoğun olduğu semtlerde oy kaygısı nedeniyle yerel siyasetin, Alevi kurumlarıyla uzlaşma çabaları da ön plana çıkmaktadır. “Alevilerin yoğun olduğu yerlerde bugün iktidarda olan parti de, Alevilerle sorunu en fazla olan partilerin başında gelen iktidar partisi olmak üzere, Alevilerin yoğun olduğu yerlerde onlar için ‘iyi, şirin çocuklar’ olarak ilişkileri düzeyli götürüyorlar” (M.A.).

Narlıdere, İzmir metropolü içerisinde değerlendirildiğinde en hızlı kentleşmenin gerçekleştiği ilçelerden biridir. Lüks konut alanlarının, dışa kapalı lüks sitelerin artmasıyla Narlıdere’nin gecekonduya dayalı eski kent dokusu değişmiştir. Alevi nüfusunun yoğun olduğu gecekondulu mahallelerinin hızla lüks konut alanlarına dönüşümü, ilçenin demografik yapısının da değişimine neden olmuştur. 6306 Sayılı Kanun ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın İzmir’de yürüttüğü kentsel dönüşüm projeleri, Narlıdere ilçesini de kısmen kapsamaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Narlıdere’deki dört mahalleyi riskli alan ilan ettikten sonra, yetkiyi ilçe belediyesine devredip, projeye onay vermiştir. Belediye, bakanlıktan aldığı onay sonrası ilgili kurum ve kişilerle, dönüşüm projeleri ile ilgili bilgilendirme toplantıları yapmaktadır (http-5).

Şekil 7. Narlıdere İlçesinde Bulunan Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevi

Narlıdere’de bulunan Çatalkaya, Narlı, 2. İnönü ve Atatürk Mahalleleri kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilen alanlardır (Şekil 7). Buralar, Narlıdere Cemevi’yle bağı olan Alevilerin olduğu mahallelerin başında gelmektedir.

“Narlıdere’de Alevilerin yoğun yaşadığı mahallelerde kentsel dönüşüm var. Çatalkaya Mahallesi, Narlı Mahallesi, 2. İnönü ve Atatürk Mahallesi. Bu mahallelerde özellikle Alevi nüfusu yoğun. Atatürk’ü saymazsak, en az Alevinin yaşadığı mahalle diyebilirim. 2. İnönü, Çatalkaya, Narlı Mahallesi’nin büyük kentsel dönüşüm olduğu alanlarda, nüfusun çok büyük bir kısmı % 60, % 80’i Alevi, buralarda var.” (M.A.).

Alevi nüfusunun yoğun olduğu mahallelerin kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesi, dernek yöneticilerinde bazı kaygıların oluşmasına neden olmaktadır. Kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerde, lüks siteler ve konut alanları inşa edildiğinde, dar gelirli Alevi kesimin buralarda barınamayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla demografik yapısı değişecek olan yeni alanlarda, Alevi nüfusunun azalacağı yönünde kaygılar da artmaktadır. Dernek yöneticileri ise bu konu ile ilgili olarak *“bu mahallelerin mevcut kültürel, sosyal yapısını değiştirmeden, herkesin kendi yaşadığı yerde*

dönüşümü yerel yönetimlerden talep ediyoruz.” (M.A.) diyerek söz konusu kaygılarına kendilerince çözüm önerisi getirmektedirler. Elbette bu haliyle bu beyanlar, çözüm önerisi olmaktan çok muhatabını bulmayan bir talep olarak kalmaktadır.

Ancak yerel düzeyde kentsel dönüşümün tasarlandığı durumlarda bu taleplerin somut bir şekilde dile getirilmesi ve karşılık bulması da kolaylaşmaktadır. Bu anlamda da Narlıdere örneği diğer mahallelerden farklılaşmaktadır. Narlıdere Belediyesi'nin hazırladığı kentsel dönüşüm projeleri içerisinde, dernek yöneticilerinin yeni bir cemevi için yer talebi bulunmaktadır. Dönüşüm projesinde, 2. İnönü ve Atatürk mahalleleri bir bütün olarak ele alınırken, bu alanın içerisinde dernek yöneticileri tarafından yapılması istenen bir cemevi bulunmaktadır.

“O mahallede bir cemevine ihtiyacımız olacak. ... Biz orayı yaptığımızda ya da öyle bir yer talep etmemizin birinci amacı şu: bu ilde ve bu ülkede biz de yaşıyoruz. Eğer siz bir yere, bir topluluğa kaydına bakmaksızın, bir ibadet yeri ayırıyorsanız, bu mahallede yaşayan Alevileri de görmek zorundasınız.” (M.A.)

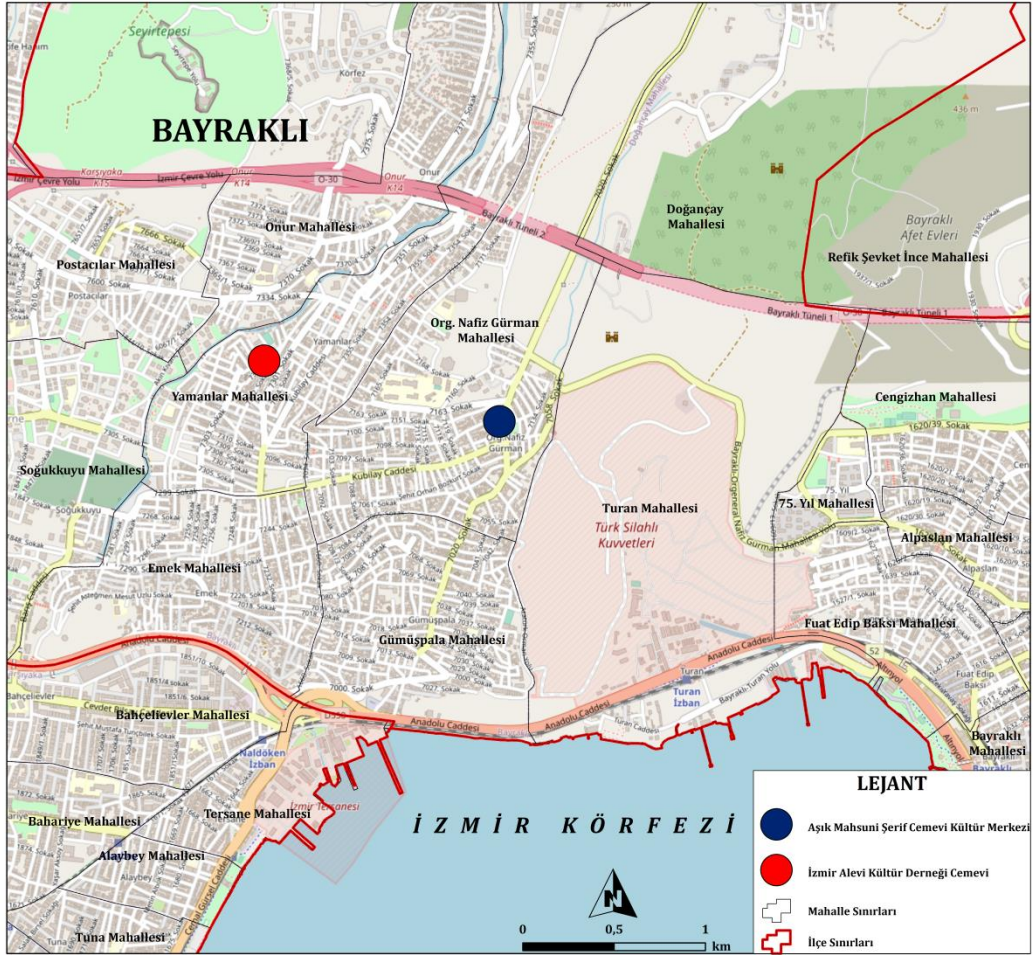
Dernek başkanı Aslan, projede bu yerin daha çok Alevi halkının, inanç ritüellerini gerçekleştirebilecekleri ve çocuklara yönelik, sosyal tesis imkânı sunabilecek bir mekân olması yönünde öneri sunduklarını ifade etmektedir. Narlıdere Belediye başkanı Ali Engin ile bu konuda görüşmeler yapıldığını ve halka sunulan projelerde cemevinin yer alacağı bildirilmiştir. *“Şimdiki belediye başkanımız aynı zamanda Alevi bir vatandaş, yani Tuncelili. Kendisine de bu konuda uyarımızı yaptık. Talebimizi her fırsatta dile getiriyoruz. O da bu konuda dikkate alacağını söylüyor.”* Alevi nüfusunun içinden çıkan siyasi aktörlerin belediye başkanı statüsünde olması, Narlıdere örneğinde Alevilerin yerel yönetimle ilişkilerini de kolaylaştırmıştır. Narlıdere'de yoğunlaşan Alevi nüfusunun seçmen oy potansiyeli de göz önüne alındığında, bu durum Alevilerin taleplerini yerel yönetimler nezdinde önemli kılmaktadır. Günümüzde de enformel ilişkiler aracılığıyla, yerel siyasete eklenilebilen, örgütlü yapıya sahip Alevi kurumlarının kurduğu ilişkiler aracılığıyla, cemevinin mekânsal üretimi gerçekleşebilmektedir.

Ancak burada iki önemli husus tekrar vurgulanmayı hak etmektedir. Birincisi Narlıdere örneğinde kentsel dönüşüm projeleri içinde cemevi ancak “sosyal tesis”, “kültür evi”, “kültür derneği” gibi iktidarın tanımladığı sınırlar içinde sıkışarak yer edinebilmektedir. Dini mekân ya da ibadethane statüsünü arka plana iten bu temsil biçimi, mekânın temsili aracılığıyla inanç alanındaki tahakkümün yeniden üretimine

aracılık etmektedir. İkincisi kentsel dönüşüm projeleri içinde yer alabilmesi ya da zikredilebilmesi ancak yerel politik bağların çok güçlü olmasına ve dolayısıyla konjktürel olarak ortaya çıkan fırsatların yarattığı çatlaklardan sızma kabiliyetini sergileme düzeyine bağlıdır. Bu da bir inanç mekânının varoluş biçimini, kentli hakkı ve yurttaş hakkı temelinde biçimlenen bir durumdan çıkarıp yerel siyasi pazarlıklara göre şekillenen fırsatçı ve populist karar alma mekanizmalarına bağımlı olan bir duruma hapsetmektedir.

4.2.2. İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi

Şekil 8. İzmir Bayraklı İlçesinde Bulunan Cemevleri

İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi, İzmir ilinin Bayraklı ilçesinde bulunmaktadır. Kuzeyinde İzmir çevre yolu ve Onur Mahallesi, güneyinde Emek Mahallesi, batısında Postacılar ve Soğukkuyu Mahalleleri ve doğusunda ise

Org. Nafiz Gürman Mahallesi yer almaktadır. İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi'nin kuruluş öyküsünü elde etmek amacıyla dernek başkanı, Mehmet Bozkurt ile görüşülmüştür.

Şekil 9. İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemeviden Bir Görünüm

İzmir Alevi Kültür Derneği, 10 Şubat 1993 tarihinde Hacı Bektaş-ı Veli Kültür ve Tanıtma Derneği Karşıyaka Şubesi olarak açılmıştır. Karşıyaka'da bulunan dernek, ülke genelinde 103 şubeye ulaşan Hacı Bektaş-ı Veli Kültür ve Tanıtma Derneği'nin ilk şubesi olarak açılmıştır. Dernek, 25 Ekim 2008 tarihinde ise genel merkez kararıyla, Alevi Kültür Dernekleri'ne bağlanarak Karşıyaka şubesi adı altında hizmet vermiştir. 2016 yılında Alevi Kültür Dernekleri genel merkeziyle şube arasında yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Karşıyaka şubesi feshedilmiştir. Son genel kurulu 31.01.2016 tarihinde yapılan kurum, İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi (İZAKDER) olarak yeniden açılma kararı almıştır. Kurum, 17.03.2017 tarihinden itibaren, bağımsız şube İZAKDER olarak faaliyetleri ile yeniden hizmet vermeye devam etmektedir. Ancak kurum Alevi Bektaşî Federasyonuna bağlanma talebinde bulunmuştur. Alevi Kültür Dernekleri genel merkezi ise kurumun bu talebine itiraz etmiştir. Kurumun bu konudaki mücadelesi halen devam etmektedir. Dernek başkanı Bozkurt, cemevlerinin yasal güvencesi olmaması nedeni ile dernekler bünyesinde açıldığını ifade etmektedir. Derneklerin genel merkezinde bulunan üst denetim mekanizmasının, kurumları denetleyerek,

gerektiğinde yaptırımlar uygulaması, kurumların işleyişi açısından avantajlı bulunmaktadır.

Derneğin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör, kurumsallaşma ve örgütlenme gereksinimi olmuştur. 1990'ların başında Avrupa Alevi örgütlerinin, Türkiye'deki örgütlenme girişimleri ile Aleviliği temsil eden dernekler kurulmuştur. 1993 Madımak Katliamı sonrası ise Alevilerin hak mücadelesi ve tepkileri artınca Alevi kurumsallaşması da hız kazanmıştır. 1993 yılında, Alevi Federasyonu ve Alevi Kültür Dernekleri başkanlığı da yapmış olan Selahattin Özer, ilk olarak İzmir Eşrefpaşa'da, Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültür Derneği'nin şubesini açmıştır. Derneğin kurucu üyeleri; Veli Aksüt, Şükrü Poyraz, Emrullah Aydemir, Ökkeş Takak, Asef Çoban, Nasır Karagöz ve Yusuf Yıldız'dır. Dernek yöneticilerinin, Eşrefpaşa'da bazı sorunlarla karşılaşmaları sonucunda, şube Alevi nüfusunun yoğun olduğu Yamanlar Mahallesi'ne taşınmıştır. Bu süreçte ilk olarak Yamanlar Karakolu'nun yakınlarında küçük bir dükkân tutulmuştur. Bu dükkânda dernek cemevi olmadan kurumsal faaliyetlerini 2003 yılına kadar sürdürmüştür. Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültürü Tanıtma Derneği olarak Yamanlar'da faaliyet gösteren dernek, cem ritüellerini ve cenaze hizmetini gerçekleştirmek için bir mekân arayışına girmiştir. Bu amaçla yola çıkarak, dönemin büyükşehir belediye başkanı Burhan Özfatura'dan cemevi için arsa talebinde bulunulmuştur. Yamanlar Mahallesi'nde, dernek yöneticileri tarafından yapılması talep edilen cemevi için arsa tahsisini, Burhan Özfatura onaylamıştır. Arsa tahsisi Burhan Özfatura tarafından gerçekleştirildikten sonra 1997 seçimlerinde merhum Ahmet Piriştina büyükşehir belediye başkanı olmuştur. Dönemin dernek başkanı Elvan Çelebi ve diğer yönetici kişiler, önceki dönem cemevi için onaylanan arsa tahsisi için Ahmet Piriştina ile görüşmeler yapmışlardır. Elvan Çelebi ve diğer yönetici kişiler, mevcut cemevinin bulunduğu arsayı uygun görerek büyükşehir belediyesine öneride bulunmuşlardır. Piriştina da 2003 yılında mevcut cemevinin bulunduğu arsa üzerinde bina inşaatını tamamlamıştır. Binanın inşaatı ve sonrasında görevlendirilen sekreter ve güvenlik personellerinin masrafları büyükşehir belediyesi tarafından karşılanmıştır.

Bozkurt, "*Mülk büyükşehrin olup Alevi tabelası olan tek kurum biziz. Ondan sonra Aleviler burada büyük bir rahatlığa büyük bir örgütlenme zemini yakalıyorlar. Bütün imkanları her şeyi yerli yerinde güvenliğinden tutun çalışan sekreterine kadar karşılıyor*" diyerek büyükşehir belediyesinin bu konudaki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Söz konusu kurum,

2003 yılından 2008 yılına kadar Hacı Bektaş Anadolu Kültürü Tanıtma Derneği ve Yamanlar Cemevi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. 2008 yılında ise cemevi, Alevi Kültür Derneklerine bağlanmıştır. 2016 yılında, İzmir Alevi Kültür Dernekleri Karşıyaka Şubesi, 3000 üyesiyle birlikte anlaşmazlıklar sonucu feshedilip, kapatılmıştır. Dernek yöneticileri ise, aynı gün İzmir Alevi Kültür Derneği (İZAKDER) olarak yeniden dernek kurmuştur. Dernek yöneticisi Mehmet Bozkurt ilgili süreci şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Biz onun yerine aynı gün kapanma talebini bulunduğunu anlayınca biz farklı isim altında İZAKDER olarak yeniden dernek kurduk. Yerimizden ayrılmadık. Üyelerimizi yeniden üye yaptık. Sıfır üye ve sıfır parayla başladık ve bugüne kadar geldik. Hizmetlerimizi de kesintisiz yapıyoruz.”

Yine Bozkurt, İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi'nin amacını, *“hızla asimileye yol açmış, asimilenin önünü kesmek. Bu inancın özünü, öğretisini, eğitimini bir an önce gençlerimize ulaştırmak. Yan yana gençlerimizi getirmek.”* biçiminde açıklamaktadır. Ancak bu ifadelerin satır araları okunduğunda Aleviliğinin bir inanç ve öğreti olarak gelecek kuşaklara aktarımının yanı sıra bu kimlik etrafında örülen bir dayanışma ağı inşa etmenin de ilgili derneğin kuruluş felsefesinde yer aldığı ileri sürülebilir. Devlet politikaları ve egemen sunni çoğunluğun karşısında asimilasyona uğrayan Alevi kimliğinin yaşatılması ve öğretilmesinin temel amaçlardan biri olduğu görüşmeler sırasında örtük biçimde de olsa dillendirilmektedir. Ancak Bozkurt'un açık ifadelerinden Yamanlar Cemevi'nin kuruluşunda da özellikle cem ibadeti ve cenaze hizmetleri için ortak bir mekâna olan ihtiyacın belirleyici faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Kurum, Alevi inancının öğretilerini özellikle Alevi gençlerine ulaştırabilmek amacıyla birçok faaliyetler gerçekleştirmektedir. Dernek bünyesinde yapılan inançsal, kültürel ve eğitsel faaliyetler mezhep farkı gözetilmeksizin, dernek üyeleri dışında katılım sağlamak isteyen kişilere de hizmet verebilmektedir. Pandemiden dolayı bir buçuk yıldır eğitsel ve kültürel faaliyetlerde bulunamayan kurum, bu süreçte *“hakka yürüme erkânı hizmetini”* karşılamaya devam etmiştir.

Şekil 10. Yamanlar Cemevi Yemekhane ve Cenaze Hizmeti Alanı Girişinden Görünüm

Hizmetler, aynı avlu içerisinde yer alan iki katlı bir bina ve bir cemevi içerisinde yapılmaktadır. Binanın birinci katında yemekhane ve mutfak, cenaze hizmeti için de morg ve cenaze kaldırma yeri bulunmaktadır (Şekil 10 ve 11). İkinci katında ise yönetim odası, sekreterlik, kadın ve gençlik kolları odası yer almaktadır. Aynı zamanda eğitsel ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirmek için eğitim salonu, konferans salonu ve kütüphane bulunmaktadır.

Şekil 11. Yamanlar Cemevi Girişinden Bir Görünüm

Dernek inançsal alanda "hakka yürüme erkânı" ile ilgili Alevi halkında bilinç oluşturma amacıyla paneller düzenlemiştir. Mehmet (dede) Turan, Hasan (dede) Kılavuz, Dertli Divani gibi isimler, kurumda panel ve bilgilendirme toplantıları yapmıştır. Bu çalışmaların temelinde amaç, Aleviliğin geleneksel yol ve erkânında,

“asimileye yol açtığı” düşünölen ritüellere karşı “*Alevice*” denilen yeni bir bilinç oluşturmaktır. Bu amaçla Dertli Divanı'nın, Alevilik öğretisine dayalı hazırladığı mekteb-i irfan dersleri, 8 hafta boyunca kurumda verilmiştir. Hakka yürüme erkânını gerçekleştirmek için ise büyükşehir belediyesinin görevlendirdiği personel, bu hizmeti kurumda vermeye devam etmektedir.

Dernek bünyesinde yapılan eğitsel faaliyetlere bakıldığında, bağlama kursu, semah kursu, satranç kursu ve kadınlara yönelik mesleki kurslar şeklinde hizmet verilmektedir. Kurumda bulunan kadın koro ekibi de müzik alanında çalışmalar yapmaktadır. MEB Halk Eğitim Merkezinden gelen eğitmenler ile kurslar verilmektedir. Halk Eğitim Merkezi ile işbirliği içerisinde çalışmalar yapan kurum, kursiyer sayısı 12-13 kişiye ulaştığında, talep edilen kursları açabilmektedir. Kurslar genellikle Eylül ayında başlayıp, Nisan sonuna kadar devam etmektedir. Daha çok bağlama kursuna katılım sağlayan kursiyerler, 20 kişilik sınıflarda 2 veya 3 grup olacak şekilde eğitim görmektedirler.

Kurum kültürel ve inançsal faaliyetler kapsamında, Alevi inancında önemli yeri olan ziyaret yerlerine turlar düzenlemektedir. İzmir Kemalpaşa'da bulunan Hamza Baba Köyü'ne, Urla'da bulunan Samut Baba Türbesi'ne, Antalya Elmalı'daki Abdal Musa Dergâhı'na, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Türbesi'ne yılın belirli günlerinde ziyaretler düzenlenmektedir. Aleviliğin tarihi içerisinde önemli olan anma günlerinde (2 Temmuz, Maraş Katliamı vs.) de etkinlikler düzenlenmektedir.

İl dernekler müdürlüğüne bağlı olan İZAKDER, yönetim kuruluna bağlı üyeler tarafından yönetilmektedir. 11 kişiden oluşan yönetim kurulu üyeleri belirlenirken, yöresel temsiliyete önem verilmiştir. Doğum yeri Diyarbakır, Kahramanmaraş, Erzurum, Muş, Bingöl, Tokat ve Çorum illeri olan Aleviler, temsilen yönetici olarak seçilmiştir. Disiplin ve denetleme kurulu bulunan kurumda aynı zamanda 10 kişilik danışma kolu bulunmaktadır. Kurum, dernek statüsünde olduğu için üyelik sistemiyle yönetilmektedir. Üyelik sistemi, İl Dernekler Müdürlüğü tarafından, DERBİS sistemi üzerinden takip edilebilmektedir. İzmir Alevi Kültür Derneği'nin mevcut 1100 üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler, çoğunlukla Çorum, Bingöl, Erzurum, Kahramanmaraş, Diyarbakır illerinin Alevilerinden oluşmaktadır. Dernek başkanı Bozkurt, kuruma en fazla katılım sağlayan üyelerin Çorum Alevileri olduğunu, en az katılım sağlayan üyelerin ise Diyarbakır ve Kahramanmaraş Alevileri olduğunu belirtmiştir. Eskiden dernekte en fazla üyesi olan

Kahramanmaraşlıların şimdilerde 100 kadar üyesi olduğunu, Çorumluların ise 400'e yakın üyesi olduğunu ifade etmiştir. Kurumun, Yamanlar Mahallesi dışında Çiğli ve Karşıyaka ilçelerinde de ikamet eden mevcut üyeleri bulunmaktadır.

Üyelik sistemi bulunan kurum, ekonomik olarak gelir kaynaklarını, üye aidatları ve bağışlarla sağlamaktadır. Aylık 5 lira olan üye aidatları, üyeler tarafından düzenli ödenmediği için gelirin önemli kısmını yapılan bağışlar oluşturmaktadır. Kurumda yapılan cenaze hizmetlerinden sonra cenaze yakınlarının yaptığı bağışlar, gelir kaynağı sağlamaktadır. Kurum yapılan bağışlarla yıl içerisinde üyeleri bir araya getirecek etkinlikler (yemekler, kahvaltılar vs.) düzenlemektedir. Üyelerle yapılan bu etkinliklerden ise derneğin bütçesine önemli miktarda gelir sağlanmaktadır.

Kurumun, ekonomik olarak gelir giderleri, bağış ve üye aidatları ile karşılansa da yerel yönetimlerden de destek alabilmektedir. Kurumun bulunduğu binanın, mülkünün Büyükşehir Belediyesine ait olması ile birlikte, kuruluşundan itibaren elektrik ve su giderlerini de büyükşehir belediyesi karşılamaktadır. Aynı zamanda kuruma maliyeti fazla gelen tüm gereksinimler, gerek ilçe belediyesi gerek büyükşehir belediyesi tarafından karşılanabilmektedir.

“Mesela, konferans salonunun koltuk düzeniyle beraber, ses düzenlemesi sıfırdan yeni yapıldı. Mesela, morg cihazımız eskiydi. Artık işlev görmüyordu. 4 tane yeni değiştirdiler. Mesela, cemevimizin halıfleksi eskimişti, yenilediler. Elektrik aksamını yenilediler. Talep ettiğimizde hiç itirazsız bize hizmet ediyor büyükşehir, Bayraklı da öyle. Bayraklı da keza elektrik, su, klima arızası olduğunda anında bakıyorlar.” (M.B.)

Kurum binasının yer aldığı Yamanlar Mahallesi ve çevresinde bulunan Onur, Postacılar, Emek, Nafiz Gürman ve Doğançay Mahalleleri'nin demografik yapısına bakıldığında çoğunlukla Alevi nüfusundan oluşmaktadır. Bayraklı sınırları içerisinde yer alan, yoğun Alevi nüfusunun olduğu mahalleler, yerel yönetimler için önemli oranda oy potansiyeli oluşturmaktadır. 2008 yılı itibari ile ilçe statüsü alan Bayraklı Belediyesi, Alevi seçmen nüfusuyla ilişkilerini yakın tutmuştur. İlçe sınırları içerisinde bulunan İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi'nin yoğun üye sayısı göz ardı edilmeyerek, ilişkiler genellikle ılımlı yönde sürdürülmüştür.

Kurumun bulunduğu Yamanlar Mahallesi ve çevresi gecekonduya dayalı kent yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Ancak son yıllarda sahil şeridini çevreleyen gökdelenler, Bayraklı'nın kent dokusunu değiştirmeye başlamıştır. İlçenin genel kent

görünümüne bakıldığında ise arka mahallelerinde gecekondu yapısı korunurken, merkezi alanlar devasa gökdelenlerle çevrilidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Bayraklı ilçesinde Cengizhan, Fuat Edip Baksı ve Alpaslan Mahallelerini kentsel dönüşüm alanı olarak belirlemiştir. Ancak büyükşehir belediyesi, bu alanlarla ilgili yetkiyi ilçe belediyesine devretmiştir. Bayraklı Belediyesi ise bu alanlarda belirlenen proje için planlama çalışmalarını devam ettirmektedir (http-6).

Dernek başkanı Bozkurt ise, cemevinin yer aldığı gecekondu mahallesi olan Yamanlar'ın kentsel dönüşüm durumu ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir.

“Kentsel dönüşüm henüz başlamadı. Bir inşaatçı olarak benim alanım zaten bu iş, aynı zamanda inşaatçıyım. Burada kentsel dönüşüm biraz zor gerçekleşir. Neden dersiniz, buradaki binalar 3-4 katlı binalar, şu an yıkılsa da imar durumu 3 kat verilmiş buraya. Yeni imar düzenlemesi geçmediği sürece buranın kentsel dönüşüme geçmesi bir hayli zaman alacak. Çünkü boş arsa, alan yok. ...Buranın imarı 5 kata çıkarsa müteahhit gelir. Ucundan, kenarından başlar. Öyle kentsel dönüşüm başlar.” (M.B.).

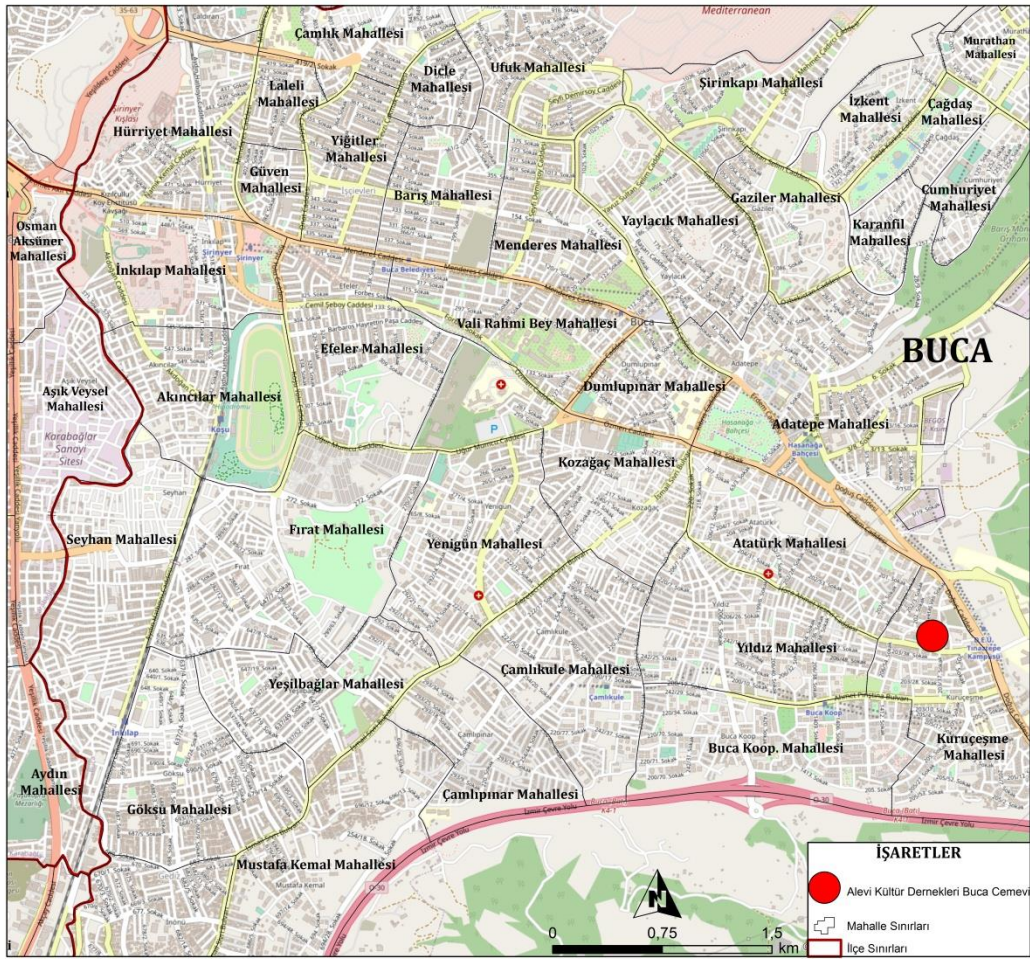
Dernek başkanı Bozkurt, kurumun bulunduğu binanın imar planında kültür evi olarak geçtiğini ifade etmektedir. Ancak İzmir Büyükşehir Belediyesi, kendi bünyesinde bulunan kültür merkezlerine bağlı cemevlerinin, imar planında değişikliğe giderek, 2020 yılında gerçekleşen meclis kararıyla bu kurumlara ibadethane statüsü vermiştir. İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi de bu karara tabi olan kurumlardan biridir. Alevi kurumlarının büyükşehirden diğer talebi ise ibadethane olarak belirlenen yerlerin Alevi kurumlarına devredilmesiyle ilgili olmuştur. Dernek başkanı ise büyükşehirin, Alevi kurumlarının kendi içlerindeki iç çekişmeler nedeniyle ortak bir fikirde birleşemedikleri için bu konudaki kararı zamana bıraktığını ifade etmiştir.

Yamanlar Cemevi, kuruluşundan günümüze birden fazla kurumun bünyesi altında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kuruluşunda gerek dernek yöneticilerinin gerek mahalle aktörlerinin, yerel yönetimlerle kurduğu enformel ilişkiler önemli ölçüde etkili olmuştur. Alevi nüfusunun yoğun olduğu Yamanlar ve çevresi ele alındığında, Alevi kurumlarının talepleri, yerel yönetimler tarafından dikkate alınmıştır. Dolayısıyla günümüz kent koşullarında cemevinin mekânsal varlığı, hem Alevi halkının hem de siyasi aktörlerin desteğiyle varlığını sürdürebilmektedir. Cemevinin hizmet sunduğu yakın mahallelerdeki Alevi nüfusu etnik köken ve inanç ritüelleri açısından farklılık arz etmektedir. Cenaze ritüelleri,

Kuran-ı Kerim'in inanç içindeki ağırlığı gibi bazı konulardaki fikir ayrışmaları ve çatışmalar zaman zaman üyeler arasında kopmalara ve eleştirilere yol açabilmektedir. Ancak kolektif ortak mekâna olan ihtiyaç, bu farklılıklara rağmen ortak bir talep etrafında buluşup birlikte hareket etmeyi mümkün kılmıştır.

4.2.3. Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi

Şekil 12. Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi

Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi, İzmir ilinin Buca ilçesinde bulunmaktadır. Kuruçeşme Mahallesi'nde yer alan cemevinin kuzeyinde Adatepe Mahallesi, güneyinde İzmir Çevre Yolu, batısında Atatürk ve Yıldız Mahallesi, doğusunda ise Dokuz Eylül Üniversitesi Tınaztepe yerleşkesi bulunmaktadır. Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi, ilk olarak 1990 yılında Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği olarak açılmıştır. 1994 yılında ise cemevi, Hacı Bektaş Veli Kültür

Derneği'nin çatısı altında mevcut yerinde açılmıştır. Cemevi sonraki yıllarda Alevi Kültür Dernekleri bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Şekil 13. Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi'nden Bir Görünüm

Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi'nin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden göç ederek Buca'ya yerleşen Alevilerin, cem ritüelleri, cenaze hizmeti ve sosyal-kültürel faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla ortak bir mekâna ihtiyaç duymalarıdır. Bu yönüyle diğer cemevlerini yaratan temel kolektif talebin burası için de geçerli olduğu söylenilebilir. Alevi Kültür Dernekleri İzmir Bölge Sorumlusu da olan Buca Cemevi başkanı Hüseyin Gökçe, bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Türkiye'nin genelinde insanlar, köy-kent yaşantısında bir metropole geldiler. Çok kozmopolitik, çok karma bir yer olduğu için cemevlerine ihtiyaç duyuldu. Evler ufak olduğu için, evler mesela Anadolu'da köyde 300 hanelik bir köydü. Köyün bir odası, salonu dam dediğimiz yerde insanlar cem yapabiliyordu. Azdı, ama şurada düşünün ki 1600 kişi bir evde nasıl cem yapabilir? Yapamaz. Bir mekâna ihtiyaç vardır. Ondan dolayı bu ihtiyaç ortaya çıktı... Özetle cenaze erkanları, diğer kültürel yapılar, sosyal faaliyetlerinden tutun burada Alevi halkına iyi hizmet verebilmek adına onları bir arada tutabilmek, bir arada yaşatabilmek.”

Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği'nin çatısı altında açılan cemevinin kuruluş fikri, dönemin Alevi inanç önderlerinin mekân ihtiyacını ön plana çıkarmasıyla

belirmiştir. Cemevi inşaatının 28 yıldır devam ettiğini belirten başkan Gökçe, kurumun halkın çabasıyla imkânların zorlanmasıyla inşa edildiğini ifade etmiştir.

“...Bu cemevi şöyle söyleyeyim, tapusu Alevilerde, inşaatı 28 senedir halen bitmedi. Önce bir katı atıldı. Sonra üstü kapatıldı. Burada Alevi iş adamları, Sünnilerden de yardım eden olmuştu.”

1993 yılında büyükşehir belediyesi tarafından satışa çıkarılan, cemevinin mevcut konumdaki hazine arazisi, Buca’da yaşayan dönemin Alevi halkı tarafından satın alınarak, 1994’te temeli atılmıştır. Arsanın yerinin belirlenmesinde özellikle Alevi nüfusunun yoğun olması ve uygun, boş arsa yerinin Kuruçeşme Mahallesi’nde olması etkili olmuştur. O dönemlerde Kuruçeşme Mahallesi, özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinden gelen göç nüfusu ile belirmiş olan bir kenar mahalle statüsündedir. Bu statüsü ve gecekondulu kimliği, bugüne kıyasla arazi rantının daha düşük olmasını sağladığından o dönemde yoksul gecekondulu Alevilerce satın alınması mümkün olabilmektedir.

“Burada Aleviler biraz yoğunlukta yaşıyor. Daha doğrusu; Ufuk Mahallesi, İşçievleri, Mehtap Mahallesi, Çamlıkule Mahallesiydi. O zaman herkes burayı uygun gördü. Tabii o zaman burası bu kadar gelişmemişti. Alan itibarıyla şimdi burada böyle bir yer arasanız bulamazsınız. Her taraf beton yığını, böyle bir yer bulamazsınız. Zamanında uygundu burası, Alevi canlarımız da aldılar.”

1990’larda gecekondulaşmaya dayanan kent yapısıyla öne çıkan Buca ilçesinde, arazi rantları görece daha düşük ve erişilebilir olduğundan cemevlerinin inşası için gerekli olan yer temini daha kolay gerçekleşebilmiştir. Arsanın tahsisi esnasında kurumun mekânsal üretimine engel olabilecek bazı durumlar da yaşanmıştır. Mahallede yaşayan Sünni halkın cemevi yapılmasına karşın eylem ve söylemleri olmuştur. Ancak bu durumlar zamanla aşılmıştır. 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nden göç ederek Buca’ya yerleşen Alevilerin, enformel ilişkiler aracılığıyla kurduğu dayanışma ağıyla cemevinin inşaatı başlatılmıştır. Alevilerin enformel ilişkilerle kurduğu ekonomik dayanışma ve imece usulü, cemevinin mekansal üretimini kolaylaştırmıştır. Öyle görünüyor ki bu dayanışma sadece bir inanç ve ortak kimlik etrafında örülen birliktelik duygusu ile sınırlı değildir. Buna ek olarak inanç mekânını inşa etmekten doğan toplumsal fayda üretiminin doğurduğu psikolojik doyum da dayanışmayı ve birlikte hareket etmeyi teşvik etmektedir. Üstelik bunun Alevi inancına mensup insanlarca lokmaya eşdeğer

biçimde sevap olarak algılanması da imece usulü ile ve herkesin “kendinden bir şeyler katarak” gerçekleştirdiği bir süreç şeklinde işlemlerini kolaylaştırmıştır.

“...O satıştan (arsa) da insanlar makbuz yoluyla, lokma dediğimiz imece usulüyle herkes biriktirdiği o süt parasıyla, bir tuğla, bir lokma projeleriyle böyle meydana geldi. İnsanlar buraya gelip çalıştılar; ücret almadan, karşılık beklemeden. İşte kim ne iş yapıyorsa sıvacısıydı, kalıççıydı, duvarcıydı, fayansçıydı, demircisiydi. Buna benzer herkes gelip bir şeyler yaptı. Bu şekilde canlarımızın emekleriyle ortaya çıktı yani.”

Alevi halkının, enformel ilişki ağlarıyla kurduğu cemevinin amaçlarına bakıldığında başkan Gökçe şu ifadeleri kullanmıştır:

“Burası sadece cenaze evi değil. Aynı zamanda Alevilerin eğitim alabileceği, öğreti alabileceği, maneviyatları, kutsiyetlerin, irfan mekteplerinin açılacağı yerlerdir. Her türlü eğitimin verildiği yerlerdir.”

Kurum, Alevi nüfusa cem ritüellerinin ve cenaze hizmetlerinin gerçekleştirildiği inanç faaliyetlerinin yanı sıra kültürel, sosyal ve eğitim alanında da hizmet etmeyi amaç edinmektedir. Başkan Gökçe, kurumda verilen tüm hizmetlerin mezhep farkı gözetmeksizin toplumun her kesimine sunulduğunu belirtmiştir.

Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi inanç, eğitim, kültür ve sosyal alanda edindiği amaçları gerçekleştirmek için kurumda düzenli olarak faaliyetlerde bulunmaktadır. Kurumda inançsal alanda, cem ritüellerini gerçekleştirmek için 1300 kişilik cem salonu bulunmaktadır. Cenaze hizmetleri için de zemin katta morg ve cenaze kaldırma alanı yer almaktadır. Hayır yemekleri, lokmalar ve matem orucu içerisinde 12 gün boyunca verilen yemekler için de iki adet yemekhane bulunmaktadır. Aktif kullanılan yemekhane 150 kişilik olup tadilatı devam eden diğer yemekhane ise 1300 kişiliktir.

Şekil 14. Buca Cemevi Cem Salonundan Bir Görünüm

Şekil 15. Buca Cemevi cenaze hizmet alanlarından görünüm

Eğitim alanında, öğrencilere yönelik branş dersleri ve yetişkinler için de M.E.B. Halk Eğitim Merkezi ile ortak mesleki kurslar verilmektedir. Kurumda bir adet konferans salonu, bir adet kütüphane ve açılan diğer kurslar için de salonlar bulunmaktadır. İngilizce, bağlama, gitar, diksiyon derslerinin yanı sıra amigurumi tekniğiyle bez bebek yapımı, aşçılık-pastacılık, oya-iğne, nakış-dikiş, arıcılık kursları da talebe göre açılmaktadır. Kurslar genellikle M.E.B. Halk Eğitim Merkezi tarafından yönlendirilen eğitmenler veya gönüllü hocalar tarafından verilmektedir. Kursların açılabilmesi için en az 12 kursiyerin belirlenmesi gerekmektedir. Kurum gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerle önemli çalışmalarda bulunmaktadır. Pandemi döneminde 850 aileye gıda yardımı yapılmıştır. İzmir, Elazığ ve Malatya depremleri ve Antalya yangını sonrasında mağdur insanlara gerekli birçok yardımda bulunulmuştur. Üniversite öğrencilerine yönelik zaman zaman ücretsiz çorba

dağıtımını yapılmaktadır. Aynı zamanda kız öğrencilere burslar da sağlanmaktadır. SMA hastaları ve ilik yardımı için kurum yöneticileri kampanya düzenleyerek, 100-150 kişi kan bağışında bulunmuştur. Dernek bünyesinde sosyal faaliyetler kapsamında yapılması hedeflenen, okul öncesi öğrencilerine yönelik kreş hizmeti de düşünülmektedir.

Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi, amaçları ve faaliyetlerini dernek tüzüğünde belirlenen yönetim kurulu tarafından gerçekleştirmektedir. Yönetim kurulu, yönetmeliğe göre üye sayısı 7 kişiden oluşmaktadır. Yönetim kurulu tüzüğe uygun şekilde üç yılda bir genel kongrede yapılan seçimle belirlenmektedir. Kurul başkan, disiplin, denetleme ve üst kurul delegelerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda kadın kolları ve gençlik kolları da bulunmaktadır.

Merkezi Ankara'da bulunan Alevi Kültür Dernekleri, Buca Şubesi olarak diğer Alevi kurumlarını da musahip kurum olarak nitelendirerek, ilişkilerini olumlu düzeyde korumaktadır. *"Hepsi bizim musahip kurumlarımız, siyasi partilerde kardeş kurum olarak geçer. Bizde musahiplik geçer... Bizi bir araya getiren inancımızdır. Aleviliğin yol ve hak mücadelesi olduğu zaman, şu genel merkezmiş falan bakmıyoruz."* Gökçe'nin bu ifadesi, Alevi kurumlarının genellikle örgütlenme ve hak mücadelesi konularında birlik olabildiklerine işaret etmektedir. Ancak ilginç şekilde bu birliktelik, somut fiziksel anlamda cemevinin inşasına geldiğinde pek görülememektedir. Fiziki mekânın inşası sürecinde ulusal ya da bölgesel düzeyde işbirliği ve dayanışmadan ziyade çoğunlukla mahalle, ilçe ve kent düzeyiyle sınırlı dayanışma ve işbirliği ağları devreye girmektedir.

Alevi Kültür Derneklerinin belirlediği tüzük çerçevesinde üyelik sistemiyle yönetilen Buca Şubesi Cemevi'nde, mevcut üye sayısı 1178 kişidir. Kurum yöneticilerinin 2017 yılında yaptığı üye güncellemesi ile 2800 olan üye sayısı 790'a düşürülmüştür. Vefat eden, yurt dışına yerleşen kişilerin dernekle ilişkisi kesilerek cemeviyle sürekli ilişkisi olan kişilerin üyeliği güncellenmiştir. Ancak başkan Gökçe'nin deyişiyle kuruma üye olmayan kişilerin de katılımı oldukça fazladır.

"...bunu 1178 kişi olarak kabul etmeyin. Buranın en az 7 bin, 8 bin gönüllü üyesi var. Bu bölgede 169 bin Alevi yaşıyor... Ama buraya üye olmayanlar da yardım ediyor. Gönüllü üye dediğimiz onlar yani."

Üyelerin çoğunlukla doğum yerleri itibariyle Erzincan ve Tunceli Alevilerinden oluştuğu belirtilmektedir:

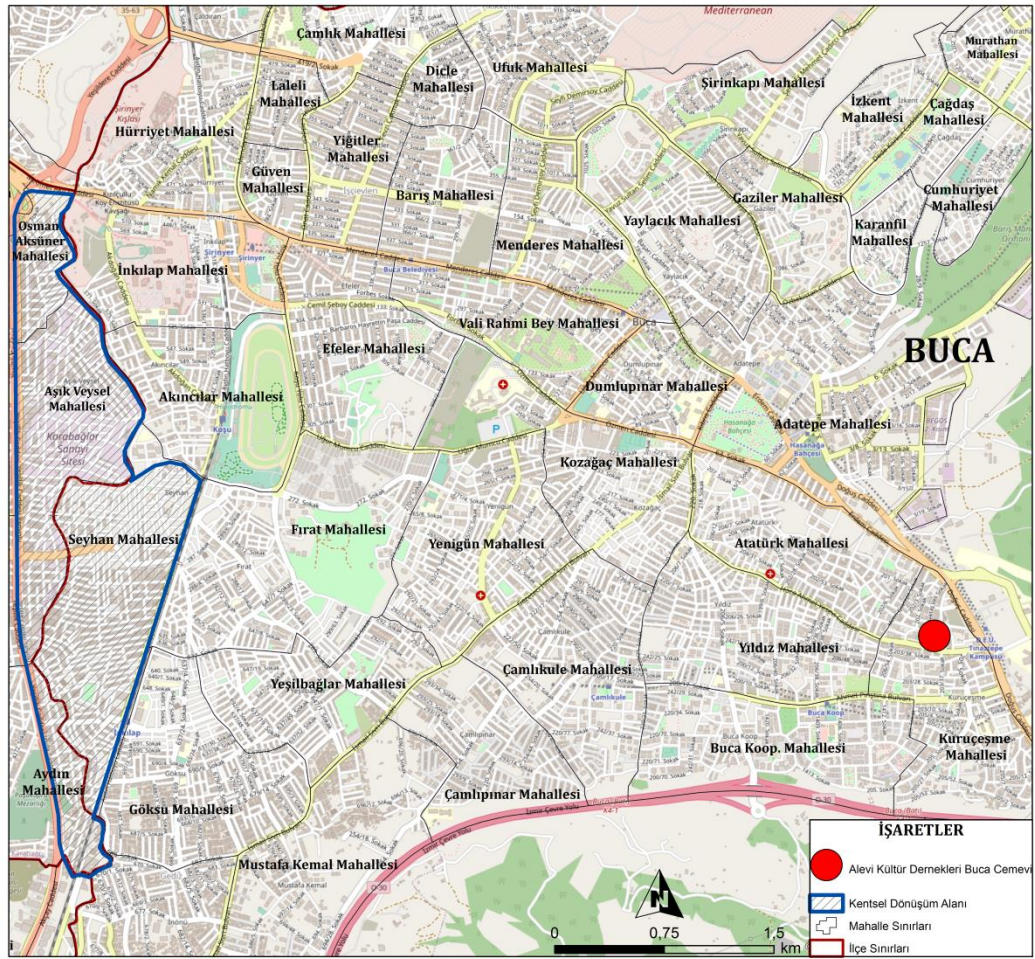
“En ağır Erzincan, o da neden oluyor? Erzincan’da 1980’lerde falan, bir de Erzincan deprem bölgesi olduğu için göçle birlikte, bir 38’de, bir de 93’te oluyor. Buraya biri gelmişse akrabası, o da ne yapıyor? Oradan bir tanış-akraba vasıtasıyla nereye geliyor? Kuruçeşme’ye, Mehtap Mahallesi’ne, Çamlıkule’ye böyle bu şekilde gelinmiş.”

Bu ifade Türkiye kentleşme süreçlerinde etnik ve inançsal bağların kent içi yerleşim tercihi üzerinde etkili olduğu varsayımının Alevilik inancı için de geçerli olduğunu kanıtlamaktadır. Başkan Gökçe, cemevine katılım sağlayan üyelerin, 1990’larda göç ve enformel kentleşme ağı içerisinde gecekondulu mahallelerine yerleşerek, yeni kent yoksullarını oluşturduklarını belirtmektedir. 1990’larda Buca’nın gecekonduya dayalı mahallelerine yerleşen Alevi nüfusu, dini ve etnik kutuplaşmalar ağına örülen dayanışma ilişkisiyle kentte var olabilmıştır.

Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi, ekonomik olarak gelirlerini üyelerin aidat ve halkın bağışlarıyla sağlamaktadır. Üye aidatı yıllık 60 lira olarak belirlenmiştir. Başkan Gökçe’nin ifadesiyle üye aidatları kurumun giderleri için yeterli olmamaktadır. Kurum, çoğunlukla toplumun yaptığı bağışlarla gelir kaynağı sağlamaktadır. *“...canlarımız yardım ediyor. Alevi iş insanları mesela geliyorlar. Bir eksik mi var, size bile söylemiyor. Geliyor hemen yardım ediyorlar.”* Kurum, kuruluşundan günümüze enformel ekonomik ilişkilerin desteğiyle gelir kaynağı oluşturmaktadır. Aynı zamanda yerel yönetimlerin de kuruma ekonomik alanda sağladığı hizmetler ve destekler bulunmaktadır. Alevilerin yoğun yaşadığı mahallelerde yerel yönetimler, seçmen sayısını göz önüne alarak hizmetlerde bulunabilmektedir. *“...mesela bir iş varsa ve cemevinin bütçesini aşıyorsa, Alevilerin yoğunlukta yaşadığı bir yer ise, bir ihtiyaç ortaya çıkıyorsa yapıyorlar yani.”* (H.G.). Genellikle ilçe belediyesinden hizmet alan kurum, gerekli konularda iş birliği içerisinde çalışmalar da yapabilmektedir. Kurumun klima, asansör, bakım, tadilat, onarım gibi işlerinde Buca Belediyesi destek hizmeti sunabilmektedir. Kurumun su giderleri belediye tarafından karşılanırken, elektrik giderleri kurum tarafından karşılanmaktadır. Başkan Gökçe, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin verdiği kararlar doğrultusunda, kurumun gider dağılımında yerel yönetimlerden destek aldıklarını ifade etmiştir. Alevilerin kurumsallaşması ve örgütlenme deneyimi, cemevlerinin hak talebi mücadelesinde etkili olmuştur. Yerel siyasete katılabilen, Alevi nüfusunun kendi içinden çıkan meclis üyeleri gibi siyasi aktörlerin kurduğu enformel ilişkiler, cemevinin mekansal varlığı ve işleyişinde etkili olabilmektedir.

“Belediye başkanları bazen kendi inisiyatiflerini kullanarak kendi ceplerinden de karşılıyorlar. Statü olarak belediyenin bütçesinden yapmamaya çalışıyorlar. Meclis üyelerimiz var. Onlar da yardım ediyorlar. Herkes yardım ediyor. Bunlar da Alevi olan var, olmayan var.”

1990’larda gecekonduya dayalı kent dokusuna sahip olan Buca, günümüzde konut yapılarının ve genel fiziki yapısının değişimi ile ön plana çıkan ilçelerden biri olmuştur. İlçede bulunan üniversitenin kent yapısının değişiminde önemli etkisi olmuştur. 6306 Sayılı Kanun İle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın İzmir’de yürüttüğü kentsel dönüşüm projeleri, Buca ilçesinde bir mahalleyi kapsamaktadır. Proje, Karabağlar-Buca ilçelerini birlikte alarak 4 mahalleyi kapsamaktadır. 2013 yılında Buca ve Karabağlar’da, 4 mahallede riskli alan ilan edilen yerler, bakanlık tarafından belediyelere devredilmiştir. Buca ilçesinde Seyhan Mahallesi, Karabağlar ilçesinde ise Osman Aksüner, Aşık Veysel ve Aydın Mahalleleri riskli ilan edilen alanlardır.

Şekil 16. Buca-Karabağlar Kentsel Dönüşüm Alanı ve Cemevi Haritası

Alevi Kùltür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi'nin bulunduğu Kuruçeşme Mahallesi ise dönüşüm alanı içerisine girmemektedir. Kurum binası ileride olabilecek kentsel dönüşümde olumsuz etkilenmemek için imar barışından yararlanmışır. Başkan Gökçe, binanın fiziki yapısında da herhangi bir sorun olmadığını ve iyi şartlarda yapıldığını ifade etmiştir. Kurum yöneticileri, binanın imar planında cemevi için ibadethane statüsü alınmasıyla ilgili de yasal mücadeleler vermektedir.

Şekil 17. Alevi Kùltür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi Sokağından Genel Görünüm

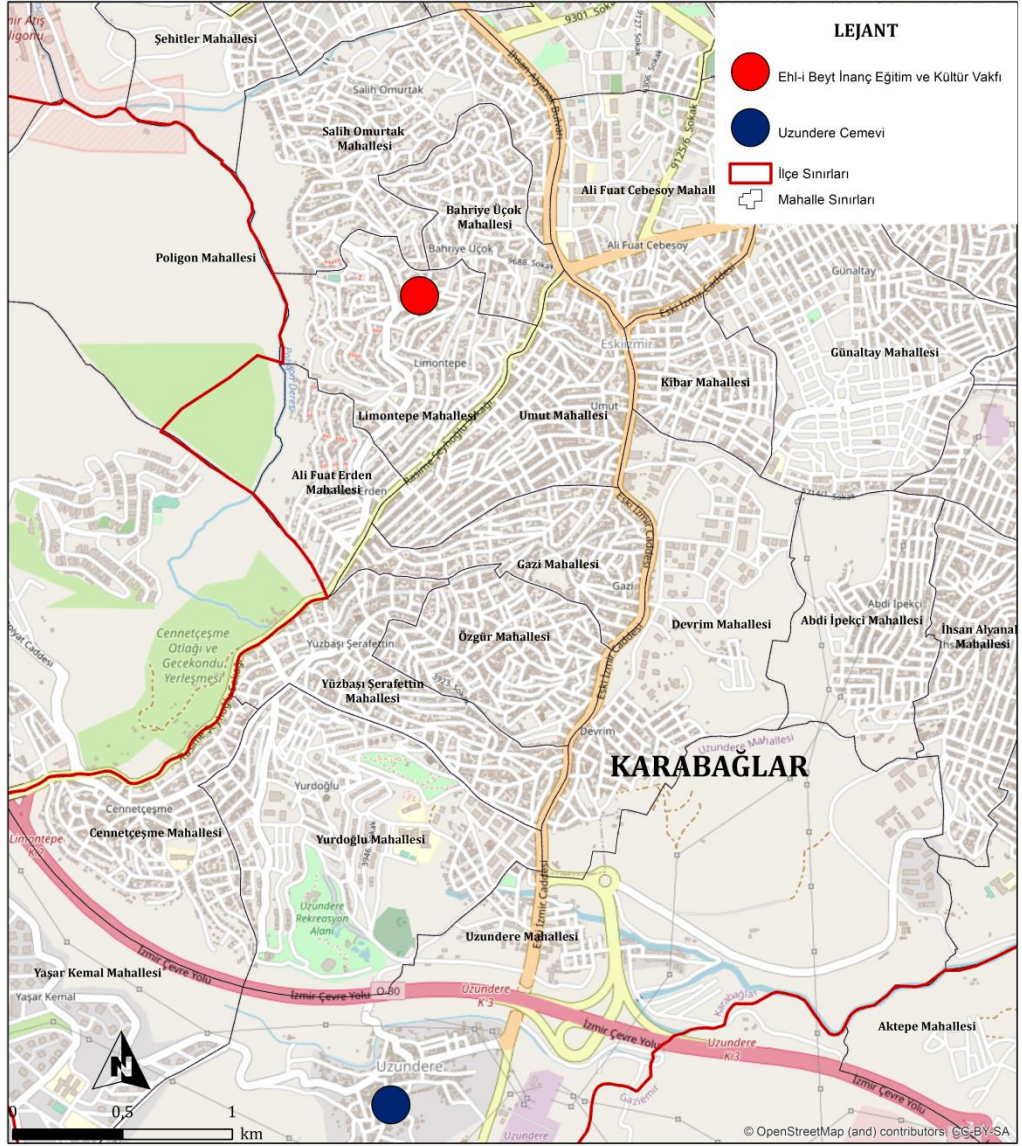
Başkan Gökçe, ilçede üniversitenin olması ve kentleşme dinamiğinin öğrencilere yönelik değişmesinin Alevileri olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. Eski kentleşme modelinde gecekonduya dayalı evlerde genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden göç ederek yerleşen aileler bulunurken, ilçede üniversitenin açılması kent dinamiğinin değişimine neden olmuştur. Gecekondu yapıların parçacıl dönüşümlerle yenilendiği ve öğrencilere yönelik 1+1, 1+0 dairelerin yer aldığı konutlarla mahallelerin fiziki yapısı değişmeye başlamıştır. Bu durum cemevinin bulunduğu mahalle ve çevresinin demografik yapısının değişimine neden olmuştur. Başkan Gökçe ise cemevi çevresinde Alevi nüfusunun azalmasına yönelik kaygılarını şu şekilde ifade etmektedir:

“Buralara 1+1, 1+0'lar yapılıncaya ne oldu? Buranın, buradaki insanlar göçmek zorunda kaldı. Aileler, öğrenciler, günlük kiralyanlar bir arada kalamıyorlar. Benim kayınpederim de mağdurlardan biridir. Mecburen Buca-Koop'a taşındı.

*Ailelerin olduğu yere taşındı... Buranın ahengini bozacak, buranın huzurunu bozacak.
Burada bir göç olacak. Buranın etrafı dağılacak. Cemevi de etkileniyor tabii haliyle.”*

Alevi Kültür Dernekleri Buca Şubesi Cemevi örneğinde görüldüğü gibi, 1990’lı yıllarda gecekondular mahallesi olan Kuruçeşme’de, uygun hazine arazisi enformel ekonomik ilişkiler aracılığıyla belediyeden satın alınarak, cemevinin yapımı mümkün olabilmıştır. Günümüzde ise yeni kentleşme modelinde, kentsel rantın arttığı mahallelerde Alevi halkın enformel ilişkilerle cemevi inşa etmesi zor görülmektedir. Ancak Buca Cemevi örneğinde beliren sorun yeni yer bulmak değil, dönüşüm nedeniyle cemevi üyelerinin bulunduğu mahalleden uzaklaşmasıdır. Narlıdere örneğinden farklı olarak burada Dokuz Eylül Üniversitesi’nin etkisiyle yurt, apart ve öğrenci evleri modellerinde konut dönüşümünün gözlenmesi ve mahallenin hareketli öğrenci yaşamına yanıt verecek şekilde tüketim mekanlarıyla dolup klasik mahalle görünümünden uzaklaşması, geleneksel ailelerin başka mahallelere göç etmesine neden olmaktadır. Bu da mahalleli ve cemevi arasındaki gündelik bağın gevşemesine neden olacak gibi görünmektedir.

4.2.4. Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Cemevi

Şekil 18. İzmir Karabağlar İlçesinde Bulunan Cemevleri

Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Cemevi, İzmir ilinin Karabağlar ilçesinde yer almaktadır. Limontepe Mahallesi'nin kuzeyinde Salih Omurtak Mahallesi, güneyinde Ali Fuat Erden Mahallesi, doğusunda Umur Mahallesi, batısında ise Balçova ilçesinin sınırı bulunmaktadır. Limontepe Cemevi bulunduğu konum itibariyle geçmişte Konak ilçe sınırları içerisinde yer almaktayken 6 Mart 2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulan Karabağlar ilçe sınırlarına dahil edilmiştir.

Şekil 19. Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Şubesi ve Cemevinden Bir Görünüm

Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Cemevi, 16.12.1994 tarihinde kurulmuştur. Kurumun bağlı olduğu Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı'nın, Türkiye'de 3 şubesi bulunmaktadır. Vakfın merkezi, İzmir Küçük Çiğli'de yer alırken diğer şubeler, Limontepe ve Adana'da faaliyet göstermektedir. Kurumun şube başkanı, vakıf çatısı altında faaliyet göstermenin yasal güvence anlamında avantaj yarattığını ifade etmektedir. İçişleri Bakanlığı'na bağlı vakıflar kurulu tarafından denetlenmesi ve belli bir tüzüğünün bulunması kuruma avantaj sağlamaktadır.

Limontepe semtinde cemevinin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör cenaze hizmetini gerçekleştirecek bir mekân ihtiyacıdır. Buna ek olarak yakın çevrede yoğun Alevi nüfusun varlığı da cem ritüellerini sabit, belirli bir yerde yapmak amacıyla cemevi için bir mekân ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. 1992 yılında Limontepe'de yaşayan dönemin ileri gelen Alevileri bir araya gelerek, camilerde yaşadıkları cenaze hizmeti sorunu ile ilgili çözüm arayışına girmişlerdir. Söz konusu bu durumu şube başkanı Mazlum Sevin şu sözlerle ifade etmektedir:

"...bizler farklı illerden gelmiş ama aynı semtte birleşmiş, düşünce anlamında aynı hayalleri, aynı inanç ve ibadeti sağlayan kişiler olarak 'biz neden kendi yolumuzu, cemevimizi kurmuyoruz? Cemeviyle ilgili bir çalışma yapmıyoruz?' deyip, o dönemin yaşça da ileri gelen, muhtarları da bir araya gelip, 3-4 kişi bir araştırma yapmışlar."

1990'ların gecekodu mahallesi olan Limontepe'de, inanç ve etnisite yakınlığı üzerinden gerçekleşen enformel ağların getirdiği yüz yüze dayanışmacı ilişkiler, bu türde aktörlerin etkili olmasını kolaylaştırmaktadır. Limontepe'de bulunan Alevi nüfusun içerisinde yer alan önemli mahalle aktörleri, cemevi açılmasının dernek veya vakıf çatısı altında mümkün olabileceği sonucuna varmışlardır. Bu süreçte Limontepe'de açmayı düşündükleri cemevi için, dönemin Alevi kurumları ile ilgili araştırmalar yapmışlardır. İzmir'deki Alevi dernekleri ile yapılan görüşmelerde, aynı çatı altında farklı bir yerde cemevi açmanın gereği olmadığını, aynı yerde kendilerinin de hizmet alabileceği yönünde dönüşler alınmasıyla, bir neticeye varılamamıştır. 1992'de ilk şubesi Narlıdere'de olan Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı'nın yöneticileri Dr. Ahmet Yurtsever ve İş insanı (halen vakfın başkanı olan) Musa Kök ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşme sonucunda, vakfın çatısı altında gerekli resmi prosedürler sağlanma koşuluyla, Limontepe'de cemevi açılması yönünde anlaşma sağlanmıştır. 12. İdari mahkemenin kararıyla Limontepe semtinde cemevinin açılmasına karar verilmiştir. Bu durum, cemevi kuruluşunda kişi ve kuruluşlar arasında çeşitli ihtilafların varlığına rağmen bilgi alışverişi gibi sınırlı bir alanda da olsa bir dayanışma olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla örgütlenme düzeyinin ve artan kuruluş sayısının başka cemevlerinin kuruluşunu ve örgütlenmenin gelişimini desteklediğine işaret etmektedir.

Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Şubesi, ilk kuruluşunda 16 kişilik bir yönetim kuruluna sahip olmuştur. Bu kişiler Limontepe semtinde oturan Alevi nüfusu içerisinde, Alevi inancına gönülden bağlı olan mahalle aktörleri arasından belirlenmiştir.

Şekil 20. Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepe Şubesi Kurucu Üyeleri

Kurucu üyeler arasında; cemevinin kuruluşundan itibaren dedelik hizmetini de yapan merhum Cemal Sevin, 2-3 dönem muhtarlık da yapmış olan Tacim Öz, Mehmet Ali Demir, Kemal Güven, Kemal Şahin ve Fevzi Keskin yer almaktadır. Kuruluş aşamasında, yönetim kurulu hizmet komiteleri adı altında 16 kişi yer almıştır. Mahalle aktörleri kendi aralarında yaşça büyük olan Mustafa Demir'i başkan olarak belirleyerek, saymanı, genel sekreteri, yönetim kurulu üyesi, denetim kurulu başkan yardımcıları, üst kurulu başkan yardımcıları, üyeler, asil ve yedekler seçilmesi ile merkeze sunulmuştur. Yönetim kurulu belirlendikten sonra, kurumun amaçları doğrultusunda inanç ve ibadet alanında topluma hizmet etmek için inanç önderine ihtiyaç duymuştur. Bu konuda Bingöl doğumlu, Baba Mansur Ocağı'na bağlı Seyyid Cemal Sevin (dede) ile görüşmeler yapılmıştır. Kendisi cemevinin kuruluşu itibariyle, kuruma inanç ve ibadet alanında yaşamı boyunca önemli hizmetler vermiştir. Cemal Sevin dedenin vefatı sonrası ise dedelik hizmeti kardeşi Doğan Sevin tarafından verilmektedir.

Yönetim kurulu üyeleri belirlendikten sonra gerekli resmi evraklar hazırlanarak, vakfın merkezine teslim edilmiştir. Merkez de ilgili yazışmalar ve kanuni süreci başlatarak vakfın şubesinin açılmasını sağlamıştır. 16.12.1994 tarihinde açılan vakıf şubesi, ilk olarak farklı bir adresin bodrum katında, depo olarak kullanılan 150 m²'lik bir dükkânın kiralanması ile faaliyet göstermeye başlamıştır. Cem ibadeti, cenaze hizmeti, hayır yemekleri tüm hizmetler kiralık dükkân içerisinde yapılmıştır. Alevi halkının, verilen hizmetlere yoğun katılımı nedeniyle dükkânın hizmet için kapasitesi yeterli olmamıştır. Bu nedenle daha büyük bir alanda hem cem ritüelleri hem de diğer faaliyetleri gerçekleştirebilecek bir mekân gereksinimi ortaya çıkmıştır. Mahalle halkından 600 imza toplanarak, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne daha geniş bir yer için arsa müracaatı yapılmıştır. Cemevinin mevcut konumu dönemin mahalle aktörleri arasında uygun görülerek, arsa tahsisi için belediyeye öneride bulunulmuştur. Cemevinin mevcut konumu olan 1050 m² alana sahip hazine arazisi, dönemin İzmir Büyükşehir Belediye başkanı Burhan Özfatura ve Konak Belediye başkanı Ahmet Sarışın tarafından vakfa tahsis edilmiştir. Dönemin önemli mahalle aktörleri öncülüğünde, yerel yönetimlerle ilişkiler kurularak cemevinin mekânsal üretimi mümkün olabilmıştır. 1990'lı yılların koşulunda, gecekonduya dayalı kent yapısıyla ön plana çıkan Limontepe'de boş arsa bulmak mümkün olabilmıştır. Üstelik kurucu üyelerin hem mahalleli olarak hem de akraba olarak

yakın ilişkide bulunduğu kimi kişilerin o dönemde Konak ve Büyükşehir Belediye meclis üyeliği yapıyor olması da bu talebin işleme konulmasını ve dikkate alınmasını kolaylaştırmıştır.

Cemevi için arsa tahsisi yapıldıktan sonra 18.02.1997 tarihinde binanın temeli atılmıştır. Temel atma sürecinde, dönemin Konak Belediye başkanı Ahmet Sarışın ve vakıf başkanı Musa Kök'ün bireysel anlamda bağışları olmuştur. Ancak bu bağışlar dışında binanın inşaatı, Alevi halkın maddi ve manevi desteği ve çabasıyla tamamlanmıştır. Şube başkanı Mazlum Sevin'in aşağıdaki ifadeleri cemevi kuruluşunun ve inşasının daha çok imece usulü ile yapıldığını göstermektedir:

“...Belediye başkanlarının Konak, büyükşehir belediye başkanlarının gerek kalıp gönderme, gerek inşaat malzemesi gönderme (biçiminde) belli bir oranda katkısı oldu. ...Halkın da insanların da desteğiyle buradaki yöneticilerin tutarlılığıyla, birlik ve beraberliğiyle, yılmama gücüyle yapıldı. Zor şartlar oldu; demirler atıldı, demir paraları bulunamadı. Çimentolar bulunamadı. Mesela şahıs maddi anlamda para veremedi. Ama gelip inşaatında beden gücüyle çalıştı. Kimisi kalıp ustasıydı. Kimisi demir ustasıydı. Kimisi inşaat ustasıydı. Kimisi boyacı, kimisi elektrikçiydi. Gelip de işçiliğiyle katılım sağladı. Yani aslında aşağıda cenaze yatırdığımız musalla taşından, en yukarıdaki Türk bayrağının asılı olduğu profil demire kadar halkın emeğiyle yapıldı burası. Biri eline boya fırçası aldı, boyadı. Biri eline keser aldı, çivi söktü. Biri çimento çaktı. Bir annemiz süpürge ile ortalığı temizledi...”

1990'larda farklı illerden göç edip Limontepe'nin gecekondulu alanlarına yerleşen kentin yeni yoksulları olan Alevi nüfus, bir araya gelerek dayanışma içerisinde cemevi inşaatını yapmaya çalışmıştır. Dini ve etnik kutuplaşmalar etrafında örülen enformel ağların yarattığı mücadele, cemevinin mekansal üretim koşullarını yaratmıştır. 1990'ların yoksul kentli Alevi nüfusun ve yönetici kadroda yer alan mahalle aktörlerinin kurduğu enformel ilişkiler ve ekonomik dayanışma ile inşaat aşama aşama tamamlanabilmiştir.

“...İnşaat yapıldıkça şekillenmeye başladı. Morg oldu, kurbanlık oldu. Cemevimizi kaldırıp, bir üst kata götürdük. Burası yemekhane oldu, ofis oldu. Sonra üst tarafta, bir üst katı yaptık. Cemevini en üste götürdük. Plan en üstüydü zaten, öyle öyle gitti. Bunun nedeni de kıt kanaat gelen paralarla olduğu için cemevinin bir kerede dört katını, beş katını inşa etseydik, çok parçacıl düşünebilirdik. Ama o dönemde gerek para, gerek yardımlar belli bir derecede olduğu için, biz de ayağımızı yorganımıza göre uzatacağımız için, o dönemin yöneticileri, sorumlu kişileri yavaş yavaş bu kurumu, bu şekilde inşa ettiler.” (M.S.).

Şekil 21. Limontepe Cemevinin Giriş Bölümünden Bir Görünüm

Kurumun temel amacı ise topluma din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin inanç ve ibadetlerini yapabilmeleri için bir ortam, mekân hazırlamaktır. Diğer bir amacı ise eğitim ve kültürel faaliyetleriyle topluma yarar sağlayabilecek her türlü hizmeti vermektir. Bu amaçla yola çıkarak vakıf bünyesi altında inançsal, kültürel ve eğitsel alanda birçok faaliyetler düzenlenmektedir. Binada cem ritüellerinin gerçekleştirilmesi için dördüncü katta 400 m² alanda cem salonu ve dede odası bulunmaktadır (Şekil 22). Zemin katta, cenaze hizmetleri için morg, cenaze kaldırma yeri ve kurban kesim yeri bulunmaktadır (Şekil 21). Giriş katta mutfak, çay ocağı, yönetim kurulu ve hizmet komitelerine ait bir oda yer almaktadır. 1 adet çok amaçlı salon, 1 adet eğitim salonu ve 1 adet toplantı salonu bulunmaktadır.

Şekil 22. Limontepe Cemevi Cem Salonundan Görünümler

Şekil 23. Limontepi Cemevi Eğitim ve Toplantı Salonları

Kurumda inanca yönelik Kur'an-ı Kerim dersi, 12 hizmet öğretisi, Alevi yol ve erkânına yönelik öğretiler ve semah kursları verilmektedir. Alevi inancında önemli yeri olan bağlama dersleri de kurumda düzenli olarak açılmaktadır. Eğitim alanında, öğrencilerin talep ettiği branşlara yönelik dersler, Halk Eğitim Merkezi ile iş birliği içerisinde açılmaktadır. Aynı zamanda gençlerin yeteneklerini ortaya çıkarabilecek doğaçlama kültür, sanat etkinlikleri yapılabilmektedir. Pastacılık, çocuk gelişimi gibi mesleki kurslar da halkın talepleri doğrultusunda zaman zaman verilebilmektedir. Kurum yönetimi, özellikle sosyal projeler alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Söz gelimi SMA hastalarına yönelik bağış geceleri düzenlenerek, halkın hem ilik hem kan bağışında bulunması sağlanmıştır. Bu etkinlik Kızılay ile ortak çalışma şeklinde yapılmıştır. Yine 65 yaş üstü yaşlı vatandaşlara ve kadınlara yönelik kanser taramalarıyla ilgili testler ve bilinçlendirme programları düzenlenmesine ek olarak kadın hastalıkları ve aile planlamasına yönelik bilinçlendirme toplantıları yapılmaktadır. Sağlık alanında yapılan bu toplantılar, Karabağlar Sağlık Örgütü ve aile hekimlerinin yönlendirmiş olduğu doktorlar veya ilgili kişilerin katılımıyla düzenlenmektedir.

Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepi Cemevinin amaçları ve faaliyetleri yönetim kurulu idaresinde gerçekleştirilmektedir. Kuruluşundan bu yana 16 kişi olan yönetim kurulu, üç yılda bir değişmektedir. İlk kuruluşunda mahkemeye verilen yönetim kurulu taslağı aynı şekilde devam ettirilmektedir. Cemevi aynı zamanda bağlı oldukları vakıf dışında, diğer Alevi kurumları ile de ilişkilerini korumaya özen göstermektedir. Ancak Alevi kurumları arasında son yıllarda beliren cenaze hizmeti ve Kur'an-ı Kerim'in yeri ve önemi konusundaki tartışmalar, vakıf ile diğer kurumlar arasında önemli fikir ayrılıklarına neden olmaktadır.

Vakıflar kurulu yönetmeliğine göre belirlenmiş tüzük çerçevesinde üyelik sistemi bulunmaktadır. Aktif anlamda tüzük kurallarını yerine getiren mevcut üye sayısı 45 kişidir.

“Aidatını yatıran, toplantılara iştirak eden, verilen görevlerle ilgili seçme ve seçilme noktasında kurumla sürekli alakadar olan kişilerle üyelik devam ediyor. Zaten tüzükte bunu söylüyor. Bir üyenin yasal statü ve üyeliğinin devam edebilmesi için kurallara ve kurulan düzene uyması lazım.” (M.S.).

Vakıf üyelerinin doğum yerlerine bakıldığında, cemevi dedesi ve yönetim kurulu başkanının Bingöl doğumlu olması nedeniyle en fazla üye Bingöl Alevilerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda Tokat, Çorum, Sivas, Tunceli, Erzurum, Malatya, Kahramanmaraş doğumlu Aleviler, kuruma aktif katılım sağlamaktadırlar. Kadın kolları ve kadın üyeler vakıftaki faaliyetlere en çok katılım sağlayarak, etkinlik üreten grubu oluşturmaktadır.

Üyelik sistemi bulunan kurum, ekonomik olarak gelir kaynaklarını üye aidatları ve bağışlarla sağlamaktadır. Üye aidatları aylık 10 lira olarak belirlenmiştir. Yönetim kurulu başkanı Mazlum Sevin, üye aidatının yeterli miktarda olmadığını ve bu miktarın değişeceğini ifade etmiştir. Kurum ekonomik gelirini daha çok halkın yaptığı bağışlar ile sağlamaktadır. İçişleri Bakanlığı'nın vakfa vermiş olduğu makbuz karşılığında bağışlar alınmaktadır. *“Kurumların katkıları, cenazelerde, hayır yemeklerinde, cemevlerinde yapılan ibadetlerde, sosyal koşulları içeren açıklamalarda vs. gelen bağışlarla kurum, kendi gelirini yürütmeye çalışıyor.” (M.S.).* Kurumda düzenli çalışan bir kişi bulunmaktadır. Çalışanın masrafları ise kurum tarafından karşılanmaktadır.

Vakıf şubesi, üye aidatları ve bağışların yanı sıra ekonomik alanda yerel yönetimlerden de gerekli zamanlarda destek alabilmektedir. Kurum, düzenlediği türbe ziyaretlerine araç, cenaze erkanlarında içecek vb., binanın tadilat, bakım-onarım gibi işlerinde zaman zaman ilçe belediyesinden destek alabilmektedir. Belediyenin de muharrem ayında düzenlediği aşure etkinliğine ve Alevi sanatçılarla hazırlanan konser etkinliklerine vakıf olarak katılım sağlayarak destek olabilmektedirler.

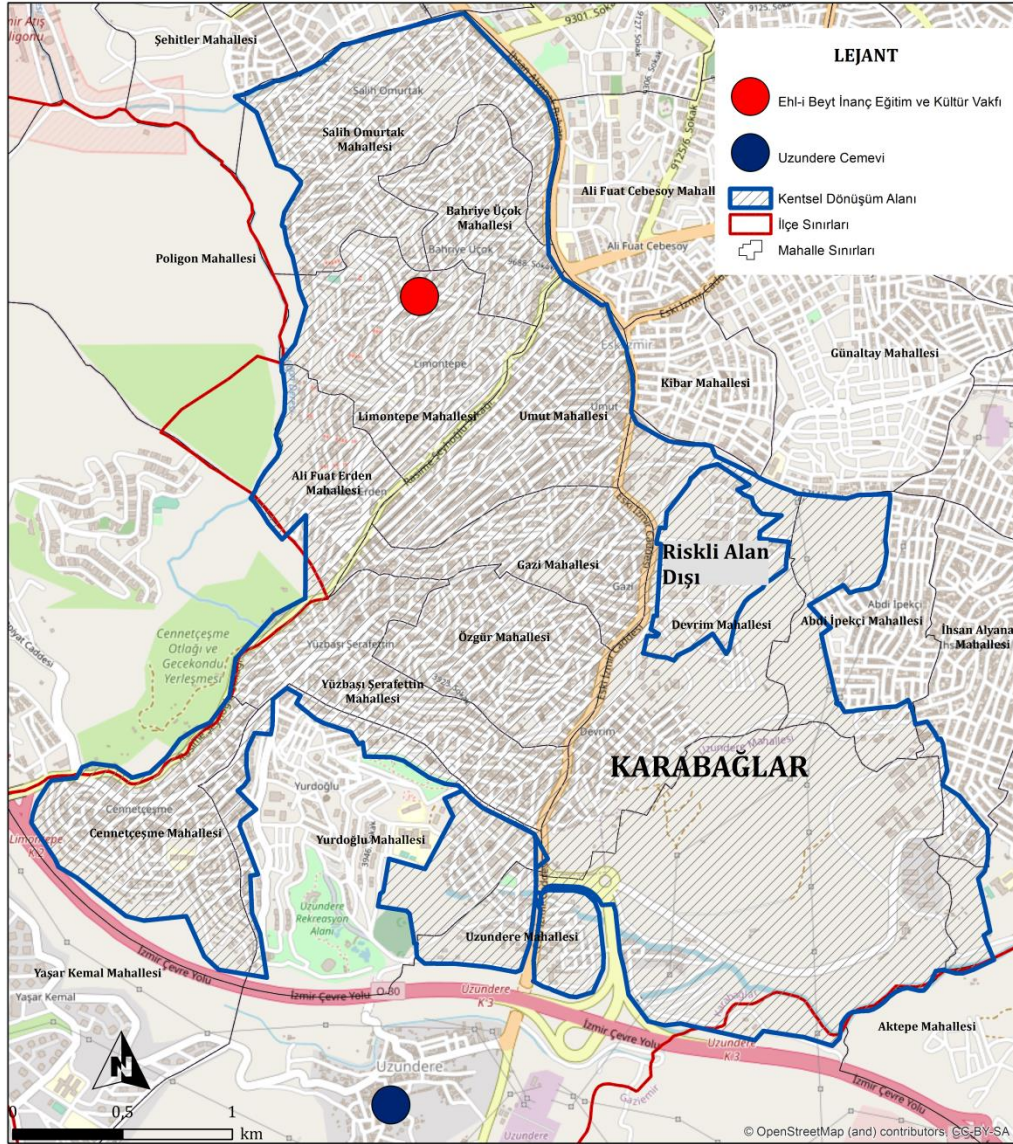
“Katılıyoruz, yani paslaşıyoruz uygunluk durumumuza göre içerik anlamında sıkıntı olmadığı süreç içerisinde, tüm kurum ve kuruluşlarla; vakıflarla derneklerle bir paydaş olmaya çalışıyoruz.” (M.S.).

Zaman zaman ilçe belediyesiyle anlaşmazlık yaşadıklarını da belirten yönetim kurulu başkanı, genel olarak vakıf taleplerinin karşılandığı yönünde beyanda bulunmuştur:

“...Ama bu bilinç olsun ki bu bir lütuf değil. Burası bir inanç ibadet yeridir. Tüm kurum ve kuruluşlarımızda, bu inanç ve ibadet yerlerine devletsel anlamda nasıl davranıyorsa öyle davranmaları gerektiğinin kanaatindeyim. Kanaatimde değil de olması gerekiyor.” (M.S.).

Kurumsallaşmanın ve örgütlenmenin getirdiği özgüven, kent yönetiminde hak talebini ve yerel siyasete katılım koşullarını öğrenmenin, enformel kentleşme dinamikleri içinde cemevlerinin mekansal varlığını sürdürmeyi kolaylaştırmaktadır. Alevi nüfusunun yoğun olduğu Limontepe Mahallesi ve çevresindeki diğer gecekondulu mahallelerin, yerel siyaset açısından seçmen ve oy sayısı olarak önemli bir potansiyel taşıması nedeniyle, Alevi kurumunun varlığı ve talepleri göz ardı edilememektedir.

Alevi nüfusunun yoğunlaştığı Limontepe Mahallesi ve Cennetçeşme, Yüzbaşı Şerafettin, Emek, Ali Fuat Cebesoy, Barış Mahallesi gibi çevre mahalleler gecekonduya dayalı kent yapısıyla ön plana çıkmaktadırlar. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 6306 Sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un” 2. maddesine göre 07/12/2012 tarihli ve 2012/4048 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Karabağlar ilçesinde 540 hektarlık yer, riskli alan ilan edilmiştir ([http-7](#)). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenen mahalleler; Cennetçeşme, Salih Omurtak, Bahriye Üçok, Limontepe, Ali Fuat Erden, Umut, Gazi, Özgür, Devrim, Yüzbaşı Şerafettin mahalleleridir. Bu mahallelerin tamamı kentsel dönüşüm kapsamına alınmıştır. Yurtoğlu, Abdi İpekçi, İhsan Alyanak, Uzundere ve Peker mahallelerinin ise bir bölümü kentsel dönüşüm alanına dâhil edilmiştir ([http-8](#)).

Şekil 24. Karabağlar İlçesi Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevleri Haritası

Limontepe’de cemevinin bulunduğu alan da kentsel dönüşüm projesinin içerisinde yer almaktadır. Bu konuyla ilgili şube yönetim kurulu başkanı Mazlum Sevin, kentsel dönüşüm projesinde bir tıkanıklık olduğunu ve sürecin halen devam ettiğini ifade etmiştir. Sevin, proje gerçekleştiğinde cemevi ve çevresi için olumlu anlamda bir düzenleme ve görsellik katacağını belirtmektedir.

“Buraya yapılan binalar, buraya yapılan yapılar görsellik anlamında güzellik katacak. Mesela burada cemlerimiz olduğu zaman araç park etme sıkıntıları oluyor mesela. Kentsel dönüşüm olduğu zaman şu yollar, şu etraf çevre komple düzenlemeye girecek. Dolayısıyla parklar, otoparklar, yollar düzenlemeye girecek. Onun dışında buraya birçok imkânlar gelecek. Üniversite kurulmayı düşünüyor buraya, eğitim salonları kurulmayı düşünüyor. Sosyal projelerle ilgili, yaptırımlarla ilgili

düşünüyor buraya. Bu güzelliklerin olduğu yerde, böyle bir güzelliğin yanında ancak güzellik katar.” (M.S.).

Şekil 25. Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Limontepeler Cemevi Çevresinden Görünümler

Kurum yöneticileri kentsel dönüşüm projeleriyle ilgili mahalle halkını bilinçlendirmek için ilgili kişi ve kurumların katılımıyla toplantılar düzenlemektedir. Vakıf yöneticileri bu konuda kentsel dönüşümle ilgili kurumlar ve halk arasında aracı konumundadır. Başkan Sevin’in deyişiyle halkın kaygılarını azaltma, bilinçlendirme amacıyla öncü çalışmalar yapılmaktadır. Karabağlar’da merkezi yönetimin kentsel dönüşüm sürecindeki dayatmacı tavrı, hak sahibi mahalleli tarafından kaygılara neden olmuştur. Bu süreçte özellikle tapu sorunu yaşayan gecekondu halk, haklarını dile getirme amacıyla dernekler kurarak mücadele etmektedirler (Akalin, 2016). Kurum yöneticileri ise İstanbul’da emsal teşkil eden birkaç dava üzerine kendileri de tapularında cemevi ibaresini alabilme anlamında hukuki mücadelesini sürdürmektedir. Aynı zamanda belediye tarafından vakfa tahsis edilen, kurumun bulunduğu arsanın tapusunu alabilmek için, ilgili kurumlarla görüşmeler devam etmektedir.

Merkezi yönetim tarafından yürütülen kentsel dönüşüm projesi Karabağlar örneğinde, halkın kentsel ranttan yararlanması mümkün görülmemektedir. Merkezi hükümetin belirli sermaye grupları veya diğer alt aktörler ile kurduğu ilişkiler sonucu rant değeri yüksek yeni kentleşme modeli ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, yerel siyasette etkili olabilen eski gecekondu mahalle aktörlerinin, taleplerini merkezi hükümete ulaştırma ve gerçekleştirme durumu zorlaşmıştır. Limontepeler örneğinde görüldüğü gibi 1990’lı yıllarda gecekondu Alevi nüfusu, belirli aktörler aracılığıyla yerel siyasetle ilişkiler kurarak, kentsel alanda cemevinin mekânsal üretim talebinde bulunabilmiştir. Ancak yeni kentleşme modelinde merkezi hükümetle ilişkiler

kurarak kentsel alanda yer-mekân talebinde bulunması zorlaşmaktadır. Her ne kadar şube başkanı kentsel dönüşümün cemevinin bulunduğu yeri güzelleştireceğini ve çevresine değer katacağını ileri sürüp olumlu karşılarsa da mevcut dönüşüm projesinde cemevinin yer alıp almayacağını tamamen merkezi kuruluşların insiyatifinde olduğunu göz ardı etmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın hazırladığı kentsel dönüşüm projelerinin daha çok merkezi hükümetin politikalarını yansıtır şekilde cemevini ibadethane olarak kabul etmeyeceğini öngörmek zor değildir.

4.2.5. İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi

Şekil 26. İzmir İli Karşıyaka İlçesinde Bulunan Cemevleri

İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi, İzmir ilinin Karşıyaka ilçesi, Zübeyde Hanım Mahallesi'nde yer almaktadır. Kuzeyinde Örnekköy Milli Parkı, güneyinde Örnekköy Mahallesi, batısında Mustafa Kemal Mahallesi, doğusunda ise Bayraklı ilçe sınırında yer alan Körfez Mahallesi bulunmaktadır. İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevinin kuruluş öyküsünü elde etmek amacıyla görüştüğümüz Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı Şube başkanı ve Zübeyde Hanım Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği başkan yardımcısı Zehni Çabuk, İsmail Cem Kültür Merkezi'nin Karşıyaka Belediyesi tarafından 2008 yılında açılışı yapıldığını ileri sürmektedir. Ancak cemevinin kısmen daha sonra açıldığı söylenilebilir.

Şekil 27. İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemeviden Bir Görünüm

Kültür merkezi içerisinde, cemevi hizmet alanı 2010 yılında aktif olmaya başlamıştır. Cemevi, kültür merkezinin kuruluş yılında, dönemin Karşıyaka Belediye başkanı Cevat Durak tarafından, AKSEV Eskişehirli Derneği'ne tahsis edilmiştir. Ancak AKSEV Eskişehirli Derneği, binanın konumu ve kullanımı açısından yaşadıkları zorluklar nedeniyle 2013 yılında kendilerine ait bir cemevi açmışlardır. AKSEV Eskişehirli Derneği 4 yıl boyunca kültür merkezine bağlı cemevini kullanmıştır. Eskişehirli Derneği kültür merkezinden ayrıldıktan sonra 24 Aralık 2014 tarihinde kurulan Zübeyde Hanım Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği cemevinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Türkiye'de şubesi olmayan dernek, bağımsız bir kurum olarak hizmet vermektedir. Ancak dernek yöneticileri, kurumsal alanda daha fazla etkin olmak amacıyla bir vakfa bağlanma ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle dernek yöneticileri, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı'nın şubeliğini almak için vakıf merkezine teklifte bulunmuşlardır. Vakıf merkezinin şube teklifini onaylamasının ardından 24 Şubat 2019 tarihinde Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür

Vakfi'nın Karşıyaka Şubesi olarak açılmıştır. İsmail Cem Kültür Merkezi'nde dernek ve vakıf yöneticileri tüm faaliyetleri ortak çalışmalarla yürütmektedirler.

İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevinin açılması, AKSEV ve Eskişehirli Derneği'nin dönemin belediye başkanı Kemal Baysak'tan (1994-1999) cem ritüellerini yapabilecekleri bir mekân talebinde bulunmalarıyla başlar. Vakıf başkanı Zehni Çabuk, İzmir metropolüne göç eden Alevi nüfusun cemevi ihtiyacının ortaya çıkma sürecini şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Karşıyaka'da cemevi yoktu o zaman ve Türkiye'de de yeni yeni cemevlerinin yapılması başlamıştı. Aslında 1949-50'lilere geçiyor. 1950'lerde göçün başlaması ile sanayileşmenin gelişmesi ile dedeler, talipler yerlerinden oldular, göç ettiler. Dede talibini yitirdi, talip dedesini yitirdi. Yol nerede kaldı bilinmiyor. Yol ortada kaldı. Nitekim şehirlerde birazcık ayaküstünde durmaya başlayınca, gecekondularda evler yapılmaya başlayınca, gecekondular, evler yapıp işyerleri kendilerini ispatlamaya başlayınca bu defa ibadet yeri ihtiyacı ortaya çıktı. Çünkü küçük küçük evler yaptık. 3-5 aile bir evde, bir araya gelince sığmıyordu. Bu sefer de hizmet olmuyordu. Çünkü on iki hizmet yürüyecek, kurban tıglanacak, darda durulacak, lokmalar dağılacak. Bu yasal olarak kültür evleri adı konuldu. Sivas olaylarından sonra da cemevlerini saklamaya gereği yoktu. Doğal olarak cemevi tabelası konuldu... Böylelikle cemevleri şehirlerde bir ihtiyaçtan dolayı, biraz da birbirimizle tanışınca ihtiyaç duyuldu. Cemevi talep etti, Eskişehirli canlarımız.”

Çabuk'un ifadeleri, cemevi mekânının göç ve kentleşme dinamikleriyle örtüşen karakterini açıkça ortaya koymaktadır. Literatürde cemevi inşasının ve Aleviliğin kamusal görünürlüğü'nün göç ve kentleşme dinamikleriyle olan ilişkisini inceleyen çalışmaların bulgularıyla da örtüşmektedir (Salman, 2019). Özellikle göçün ilk dönemlerinde değil de ekonomik anlamda iyileşmeye işaret eden ev bark sahibi olunduktan sonra ve kent içinde tutunmanın gerçekleştiği dönemde ortaya çıkan bir talep olduğunu doğrulamaktadır. Yine nüfus birikimi ile talebin kitlesel büyüklüğe erişip somutlaşması ve Sivas Katliamı sonrası daha açık şekilde dillendirilmiş olması da literatürdeki bulgularla tutarlıdır.

İzmir metropolünde, gecekondulu mahallelerinde yaşayan Alevi nüfus da inanç yakınlığı üzerinden kurulan enformel ağların oluşturduğu etki ile cemevi talebinde bulunmuştur. Başkan Baysak, farklı bir adreste cemevinin inşaatı için temel atmıştır. Ancak Kemal Baysak döneminde cemevi inşaatı tamamlanmamıştır. 2004 yılında göreve gelen Cevat Durak ise Eskişehirli derneklerin cemevi talebini göz ardı etmemiştir.

2008 yılında açılan İsmail Cem Kültür Merkezinin ikinci katı cemevi olarak, 2010 yılında AKSEV ve Eskişehirli Derneği'ne tahsis edilmiştir. Bu tahsiste nüfus yoğunluğunun yerel yöneticiler açısından yarattığı politik baskının nasıl etkili olduğunu Zehni Bey şu ifadelerle itiraf etmektedir:

“Cemevi, AKSEV ve ESDER’in talebi üzerine Karşiyaka Belediyesi’nden talep edilmiş. Nüfus yoğunluğu çok fazla o canlarımızın, Karşiyaka Belediyesi de biliyorsunuz siyasi partiler oy alacağı yere bazı hizmetler ve yaklaşımlar yapıyor. Arz-talep meselesi oluyor. Onlara vermiş olduğu söz doğrultusunda yaptılar... Cevat Durak, Eskişehirli durumunu bildiği için, Cevat Durak CHP’li, Eskişehirli canlarımızın da % 90 CHP’li. Az önce söylediğimiz gibi arz-talep meselesi.”

Gecekondu mahallelerinde yoğunlaşan Eskişehirli Alevi nüfusun oy potansiyeli, yerel yönetimlerin göz ardı edemeyeceği çoğunluğa erişmiştir. Yerel yönetimlerin oy kaygısı, gecekondu Alevi nüfusla yakın ilişkiler kurmasını, onların talep ve beklentilerini göz önüne alan tutumlar sergilemesini sağlamıştır. Cemevinin kurulma aşamasında arsa yeri belirlenirken bazı sorunlar da yaşanmıştır. Belediyenin cemevi için belirlediği arsanın yanında cami olması, hem Alevilerin hem de Sünnilerin tepki göstermesine neden olmuştur. Arsa seçiminin dönemin belediye başkanının bir politikası olduğunu düşünen vakıf başkanı Zehni Çabuk, geçmiş yıllarda uygulanan cami-cemevi projesiyle benzer yaklaşımda bulunulduğunu ifade etmiştir. Ancak Eskişehirli Alevilerin tepki göstermeyerek arsa yerini kabul etmesiyle diğer itirazlar da söylemde kalmıştır. Cemevi inşaat aşamasında iken caminin yanına cemevinin yapılmasını kabul etmeyen Sünni halk da belediye başkanına şiddetli tepkiler göstermiştir. Tepkiler karşısında ise belediye başkanı Cevat Durak, eski bir mescit şeklinde olan camiyi yenileyeceğine dair Sünni halka vaatlerde bulunarak, tepkileri azaltmaya çalışmıştır.

“Durak dedi ki: ‘burayı yapıp daha sonra bu camiyi yenileyeceğim’. Bu camiyi bu hale o getirdi. Karşı değil ama ‘size bunu yaptım, size de bunu yapıyorum.’ Oysa yatırım yapar gibi politik yatırım yaptı yani. Yoksa biz kimsenin hizmetine karşı değiliz... Zaten Sünni canlarımızın her türlü toleransı var. Biz kendimize yer bulamıyoruz.” (Z.Ç.).

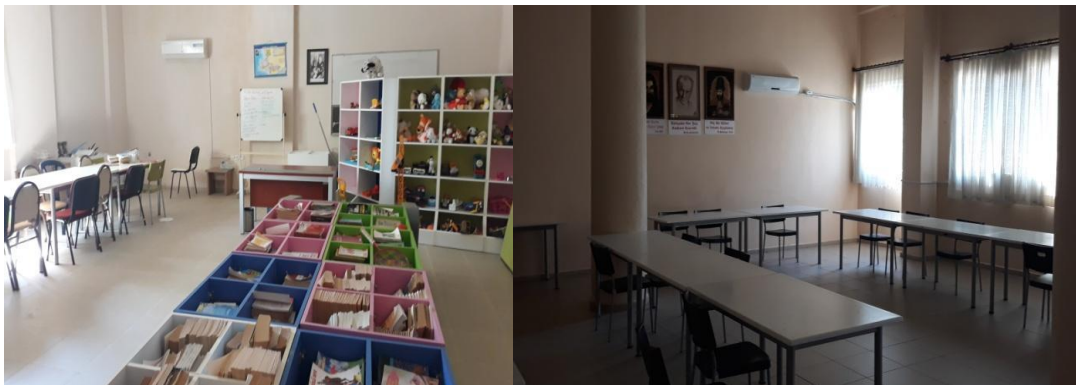
Cemevinin bağlı olduğu derneğin kurulmasında, farklı illerden göç ederek Zübeyde Hanım Mahallesi’nde ikamet eden Alevi nüfusun içindeki bazı aktörler etkili olmuştur. Sadık Taşkaya, Hüseyin Erkoçyiğit, İsmail Gümüşaydın, Rıfat Koçer, Sultan Ağca, Zehni Çabuk ve Mustafa Kaleli derneğin kurulmasında öncü

olan aktörlerdir. Cemevinin bağlı olduğu dernek ve vakfın amacı, büyük kentlerde yaşayan Alevi nüfusunun inanç ritüellerini yapabileceği, aynı zamanda gelecek nesillere inanç ritüellerini öğretmek ve aktarabilmek için faaliyetlerde bulunabileceği bir mekan sağlamaktır. Pandemi sürecinde faaliyetlerine ara veren kurum, öncesinde inanç, eğitim ve kültürel alanda birçok çalışmada bulunmuştur. Kültür merkezi üç katlı olup, ikinci katı cem hizmeti ve diğer faaliyetler için dernek ve vakfa tahsis edilmiştir. Aynı zamanda zemin katında cenaze hizmeti için morg ve cenaze kaldırma alanı bulunmaktadır. İkinci katında cem ritüellerinin yapıldığı 600 kişi kapasiteli bir cem salonu bulunmaktadır (Şekil 28). Dernek ve vakıf, yaklaşık 300 kişinin katılımının olduğu yılın belli günlerinde Birlik Cemi, Aralık-Ocak ayı içerisinde Hızır Cemi ve diğer cem hizmetlerini yaparak cem salonunu aktif kullanmaktadır. Cem salonunda aynı zamanda inanç alanında semah çalışmaları ve bağlama dersleri de verilmektedir. Alevi yol ve inancını gelecek nesillere aktarmak amacıyla ‘mekteb-i irfan’ diye adlandırılan dersler verilmektedir.

Şekil 28. İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi, Cem Salonundan Bir Görünüm

Kurumda, hayır ve taziye yemeklerinin verilmesi için kullanılan bir adet yemekhane bulunmaktadır. Bir adet yönetici odası ve iki adet de eğitim salonu yer almaktadır (Şekil 29).

Şekil 29. Eğitim Odası ve Yemekhanelen Bir Görünüm

Eğitim salonlarında ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik Türkçe, matematik, İngilizce gibi branş dersleri açılmaktadır. Satranç ve arıcılık kursu da pandemi öncesi kurumda açılan kurslar arasındadır. Kurslar için kuruma gelen hocalar genellikle gönüllü olarak ders vermektedirler. Kurslara katılımın yoğun olması nedeniyle dersler genellikle iki grup halinde 15 kişilik sınıflarda açılmaktadır. Kurum, kültürel faaliyetler kapsamında ise yılın belirli günlerinde üyelerini bir araya getiren piknik, kahvaltı, kermes gibi etkinlikler düzenlemektedir.

İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi, Zübeyde Hanım Alevi Bektaşî Kültürünü Tanıtma Derneği'nin ve Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı'nın yönetimi altında faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Dernek ve vakfın toplamda 14 yönetim kurulu üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler; başkan, başkan yardımcısı, sekreter, sayman ve iki tane de kurul üyesinden oluşmaktadır. Vakfın şube başkanlığı görevini Zehni Çabuk, derneğin başkanlığını ise Sadık Taşkaya üstlenmektedir. Vakfın genel merkezinin aldığı karar neticesinde üç yılda bir yönetim kurulu üyeleri yapılan seçimlerle değişmektedir.

Dernek ve vakıf, kurumda faaliyetler düzenlerken, diğer dernek ve vakıflarla da ilişkilerini koruyarak ortak çalışmalarda bulunabilmektedir. AKSEV Eskişehirliiler Derneği ile örgütsel bir bağlarının olmadığını ancak musahip kurum olduğunu belirten Zehni Çabuk, İzmir'de en fazla ilişki kurdukları kurumun İzmir Alevi Kültür Derneği ve Yamanlar Cemevi olduğunu ifade etmiştir. Kültürel etkinliklerde, inançsal faaliyetlerde, Alevi kurumlarının hak talebi ve beklentileri ile ilgili basın toplantılarında iletişim halinde olarak birlikte faaliyet gösterebilmektedirler. Bir başka deyişle inanç örgütlenmesini ve hak hukuk arayışını destekleyen gelişmelerde diğer inanç temsilcisi kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve dayanışma içerisinde oldukları söylenilebilir.

Dernek ve vakıf yönetmeliğine göre üyelik sistemi bulunmaktadır. Derneğin mevcut 250 üyesi bulunurken, vakfın mevcut 35 üyesi bulunmaktadır. Dernek, ailelere aidat nedeniyle ekonomik yük olmaması ve genel kurullarda tarafçılığın engellenmesi için her aileden bir kişiyi üye yapma kararı almıştır. Kurumda inançsal alanda yapılan faaliyetlere üyeler daha yoğun katılım sağlamaktadır. Üyelerin doğum yerlerine bakıldığında ise Çorum, Tokat, Sivas, Tunceli, Malatya, Eskişehir, Amasya illerinin Alevilerinden oluştuğu görülmektedir.

Kurum ekonomik olarak gelirlerini ise üye aidatları ve bağışlarla karşılamaktadır. Yılın belirli günlerinde düzenlenen piknik, kahvaltı, pilav günlerinde insanların yaptıkları bağışlar kuruma gelir kaynağı sağlamaktadır. Dernek ve vakıf, Karşıyaka Belediyesi'nin tahsis ettiği kültür merkezi binası içinde bulunduğu için elektrik ve su giderleri belediye tarafından karşılanmaktadır. Binanın mülkünün belediyeye ait olması nedeniyle kira gideri de bulunmamaktadır. Dernek ve vakıf, belediye ile ortak kültürel faaliyetler de düzenlemektedir. Belediye ile birlikte aşure etkinliği ve kermes gibi etkinliklerle stantlar kurarak diğer Alevi kurumlarının da etkin katılımı sağlanmaktadır.

Kurum binasının bulunduğu Karşıyaka ilçesi, kent yapısı olarak hem gecekondulu mahallelerinin hem de lüks site ve konut alanlarının bir arada bulunduğu bir görünüme sahiptir. Özellikle gecekondulu alanlarının yoğun olduğu Örnekköy Mahallesi, Büyükşehir Belediyesi tarafından kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin işlemleri “5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 5998 sayılı Kanun ile değişik 73. Maddesi” kapsamında yapmakta ve gecekondulu ile kaçak yapılaşmaların yoğun olduğu bölgelere öncelik vermektedir. Örnekköy Mahallesi'nde ise 18 hektarlık alan belirlenerek birinci etap çalışmaları tamamlanmış, projenin ikinci etabının ise temelleri atılmıştır (http-9).

Şekil 30. Karşıyaka İlçesi Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevleri Haritası

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen kentsel dönüşüm projesi için vakıf başkanı Zehni Çabuk: “Henüz bizim buraya gelmedi. Örnekköy ve Cumhuriyet Mahallesi’nden sonra buraya, cemevinin buraya gelecek.” ifadelerini kullanmıştır. Kurum binasının imar planında kültür merkezi olarak geçmesi ve ibadethane olarak belirtilmemesi, kurumun geleceği ile ilgili kaygılar yaratmaktadır. İlçe belediyesine bağlı olan kültür merkezi binasının kullanım tercihi belediye yönetiminin inisiyatifinde olan bir durumdur. Zübeyde Hanım Mahallesi’nde herhangi bir kentsel dönüşüm olması durumunda kurumun etkilenme durumu yerel yönetimlerin inisiyatifine kalmaktadır. Elbette söz konusu dönüşüm yerel yönetimlerce yapılırsa.

Ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi merkezi bir kurum tarafından yapılması durumunda ise yerel yönetim birimlerinin de bunda etkili olamayacağı söylenilebilir. Nitekim bu yüzden cemevi yönetimi ve çevresi, kentsel dönüşümün büyükşehir ya da ilçe belediyesi tarafından yapılmasını tercih etmekte ve buna umut bağlamaktadır. Nitekim Zehni Bey, kentsel dönüşümün cemevini nasıl etkileyeceğini açıklarken söz konusu temenniye şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Samimi söylemek gerekirse belediyede parti Cumhuriyet Halk Partisi olursa kötü etkilenmez. Ama Cumhuriyet Halk Partisi, burada seçimi kazanamazsa gelen siyasi parti aktörünün de ne yapacağını bilmiyoruz.” (Z.Ç.).

Görüştüğümüz başkan Zehni Çabuk, yerel yönetimlerle kurulan ilişkiler sonucunda Karşıyaka Belediyesi'nin, Zübeyde Hanım Mahallesi sınırları içerisinde bir cemevi yapacağını belirtmiştir. Çabuk, Elit Sitesi yakınlarında 1520 m² alanda arsası belirlenen cemevinin 2021 yılı içinde temelini atılmasının planlandığını ve cemevinin vakfa tahsis edileceğini ifade etmiştir:

“Orayı akademi şeklinde düşünüyoruz... Proje hazırlıyorum şu anda Avrupa Birliği'nden hibe alabilmek için yıllık 10 tane yatılı üniversite öğrencisi, Anadolu'dan gelen İzmir'i kazanan öğrenciler için. Yaşlıların kalabileceği Alevi Bektaşî Kızılbaş inancından olan barınmaya ihtiyacı olan insanlar olacak. Üç öğün aşın kaynadığı, kreşinin olduğu ve yönetim odasının, cem odalarının olduğu bir bina yapılıyor.”

İfade edilen biçimiyle tasarlanması ve kurulması durumunda cemevinin üstlendiği fonksiyon ve anlam itibarıyla bir evrim geçireceği söylenilebilir. Örneğin yurt hizmeti, bakımevi hizmeti, aşevi ve kreş hizmetlerini çatısı altında toplayan bir cemevi, külliye formatında bir örgütlenme örneğini temsil etmektedir. Dahası, bu türde bir yapılanma cemevinin salt bir ibadethane değil, bir sosyal dayanışma merkezi olarak kentli yaşam içinde tutunmayı kolaylaştıran bir rol oynamasına neden olacaktır.

İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevi örneğine bakıldığında, mahalle ölçeğinde yoğunlaşan Alevi nüfusunun kurumsallaşma ve örgütlenme deneyimiyle, yerel yönetimlerle kurdukları ilişkiler sonucunda cemevinin mekânsal üretiminin gerçekleştiği görülmektedir. 2000'li yıllarda kentsel rantın artmasıyla yerel yönetimlerin desteği olmadan Alevilerin kendi aralarındaki enformel ilişkilerle cemevi inşa etmesi mümkün görülmemektedir. Bu cemevi örneğinde de yerel yönetimlerin oy kaybı nedeniyle Alevi kurumlarının talep ve beklentilerine öncelik

vererek, ilişkileri olumlu düzeyde tutmaya yöneldikleri görülmüştür. Dolayısıyla bir hak tanıma ve hizmet sunma yükümlülüğü çerçevesinde gerçekleşen inşaa süreci örneğinden ziyade politik çıkarlarla uzlaşan kabuller sonucu gerçekleşen mekânsal inşaa sürecine şahit olmaktadır.

4.2.6. AKSEV Eskişehirliiler Cemevi

Aksev Eskişehirliiler Cemevi, İzmir ilinin Karşıyaka ilçesinde yer almaktadır (Şekil 26). İmbatlı Mahallesi'nde bulunan cemevinin kuzeyinde Örnekköy Mahallesi, güneyinde Dedebaşlı Mahallesi, batısında Fikri Altay Mahallesi, doğusunda ise Bayraklı ilçe sınırlarında yer alan Soğukkuyu Mahallesi bulunmaktadır. Aksev Eskişehirliiler Cemevinin kuruluş öyküsünü elde etmek amacıyla Aksev vakıf başkanı Sayit Atar ile 01/07/2021 tarihinde, 1 saat 15 dakika süren derinlemesine görüşme yapılmış ve cemevinin kuruluş öyküsü ile genel bilgileri alınmaya çalışılmıştır.

Şekil 31. AKSEV Eskişehirliiler Cemeviden Bir Görünüm

Aksev Eskişehirliiler Cemevi, 2013 yılında yapılmıştır. Cemevi, Eskişehirliiler Derneği (ESDER) ve Anadolu Kültürü Sanat Eğitim Vakfının (AKSEV) çatısı altında inşaa edilmiştir. Eskişehirliiler Derneği, 1991 yılında; AKSEV ise 1998 yılında

kurulmuştur. AKSEV de yine Eskişehirli üyelerden oluşan bir vakıftır. Eskişehir’de, Garip Musa Ocağı’na bağlı 7-8 Alevi köyü 1950’li yıllarda İzmir’e göç etmeye başlamıştır. İzmir’e yerleşen Eskişehir Alevileri cem ibadetlerini ilk başlarda büyük evlerde yapmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ise Eskişehir Alevilerinden Yaşar Engin adlı kişinin tahsis ettiği bir binada geçici süreliğine cemevi yapılmıştır. Tek katlı olan bu binada cem ritüelleri ve diğer hizmetler karşılanabilmiştir. Yaklaşık on beş yıl kadar hemşerilerinin tahsis ettiği mekânı kullanan Eskişehirli, Karşıyaka Belediyesi’nin Örnekköy’de açtığı İsmail Cem Kültür Merkezi Cemevini kullanmaya başlamıştır. Karşıyaka Belediyesi, İsmail Cem Kültür Merkezi ve Cemevini ilk açılışında, Eskişehirli tahsis etmiştir. Ancak Eskişehir Alevileri Örnekköy’de bulunan cemevinin kullanımı ve konumu nedeniyle ulaşım açısından zorluklar yaşamıştır.

“Orayı biz çok sağlıklı kullanamıyorduk. Oranın derşanesi, kreşini belediye kullanıyordu. Misafirhanesini, belediye kullanıyordu. Orası bize tahsis edilmişti ama cemimizi yapıp çıkıyorduk.” (S.A.).

Bu nedenle Eskişehir Alevileri, 2005 yılında İmbatlı Mahallesi’nde satın aldıkları arsaya 2013 yılında cemevi inşa etmişlerdir. Cemevinin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör, kurumsal bir çatı altında hem inanç hem sosyal-kültürel faaliyetlerin yapılabileceği bir mekân ihtiyacı olmuştur.

“Bizim kurumsallaşmamız gerekiyor. Bir bütün olarak kurumsallaşmamız gerekiyor. Yani dedemiz görevini yapıyor. Bizim dışarıdan gelen dedelerimiz var. Birtakım sosyal etkinliklerimizi düzenleyen arkadaşlarımız var. Kadın kolları yokken de gençlik kolları yokken de bunlar yapıyordu. Bazı insanlar burada bunu organize ediyordu. Hem dini, hem sosyal hem kültürel geziler düzenleniyordu. Ama biz dedik ki, bunlar hepsi bir çatı altında olsun.” (S.A.).

Cemevinin kuruluş sürecinde rol alan esas aktörlere bakıldığında; Mine Çetin, Haydar Çetin, Bülent Akkoyun, Yaşar Hamdi, Yaşar Özcan gibi dönemin genç Eskişehir Alevileri ön plana çıkmaktadır. Aksev Eskişehirli Cemevi’nin kuruluş aşamasında halk, kendi ekonomik koşullarıyla cemevinin inşasını sağlamıştır.

“...biz buraya karar verdiğimizde bir arsa paramız vardı. Arsasını almıştık daha önce bir cemevi yapmayı planlıyorduk uzun yıllar öncesinde. Bunu nasıl yaparız? Buraya başladığımızda dedik ki Eskişehir Alevileri, gittik kapı kapı insanlarımızı aradık. Dedik: “Böyle bir şeye başvuruyoruz. Nasıl yardımcı olabilirsiniz?” İşte kimisi

100, kimisi 1000, kimisi 10000 lira verdi. Yani insanlar gerçekten güçleri yettiğince paralarını katkı sağladılar. Bunun yanında bizim taşımacılık işinde olan arkadaşlarımız var. Buranın hafriyatını çekti. İnşaatla uğraşan arkadaşlarımız vardı. Kazmalarını, küreklerini getirdi. O şekilde davrandılar.” (S.A.).

Bu anlatımdan da anlaşılabilceği üzere AKSEV Eskişehirli Cemevi, göç ve enformel kentleşme ağı ile kurulan ilişkilerle mümkün olabilen imece usulüyle inşa edilmiştir. Cemevinin bulunduğu mevcut arsanın seçilme nedeni ise yerin Örnekköy’e yakın en uygun arsa olmasıdır. Eskişehir Alevilerinin çoğu Örnekköy’de yaşadığı için mevcut cemevinin bulunduğu arsa uygun görülmüştür. İsmail Cem Kültür Merkezi’nin ulaşım zorluğu nedeniyle konum olarak en uygun yer seçilmeye çalışılmıştır.

“Bizim hemşerilerimiz daha çok yoğunluklu Örnekköy, Nergiz, Dedebaşı, Emek Mahallesi ve Postacılar’da oturuyor. Yani oraya gidip gelmesi daha zor, burası daha kolay.” (S.A.).

Kuruluş aşamasında Eskişehir Alevilerinin yanı sıra, Muş-Varto ve Çorum Alevilerinden de destek sağlanmıştır. Yerel yönetimlerden ise kurumun plan ve proje işlemleri dışında maddi olarak herhangi bir yardım alınmamıştır.

“Belediyeden yardım almadık mı? Çok üstü kapalı aldık... Elektrik, su için başvuruldu. Buranın planının, projesinin çıkması için başvuruldu. Bir takım şeyler için başvuruldu. Onlar da sağ olsunlar, yaptılar. Ama işte “al sana beş bin tane tuğla şuraya ekleyin.” demediler veya işte “buranın demirini ben yapayım” demediler. Yani yardım bürokratik olarak oldu.” (S.A.).

AKSEV Eskişehirli Cemevi kurumunun amacı insanların, dernek ve vakıf çatısı altında hem inanç ritüellerini yapabilecekleri hem sosyal, kültürel faaliyetler gerçekleştirebileceği bir mekân ile topluma hizmet sunmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda dernek ve vakıf çatısı altında inanç, eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda faaliyetler düzenlenmektedir. Kurum binası bodrum katı ile birlikte 3 katlıdır. Hayır yemekleri, taziye yemekleri ve Muharrem ayı içerisinde tutulan matem orucunda verilen yemekler için bodrum katta bir yemekhane bulunmaktadır. Yemekhanenin bulunduğu alan aynı zamanda cenaze namazının kılındığı yer olarak da işlev görmektedir (Şekil 32). Cemevinde morg yeri bulunmamaktadır.

Şekil 32. AKSEV ve Eskişehirliiler Cemevi Yemekhane Salonu ve Cenaze Kaldırma Yeri

Cemevi binasının birinci katında ise müdüriyet odası, lokal ve kütüphane yer almaktadır (Şekil 33). İkinci katında, dernek yönetim kurulu odası, vakıf yönetim kurulu odası ve iki adet derslik bulunmaktadır. Üçüncü katında, kadınlar kolu yönetim odası ve inanç ritüellerinin yapılması amacıyla bir cem salonu bulunmaktadır (Şekil 34). Teras katında ise berber odası ve çok amaçlı toplantı salonu yer almaktadır (Şekil 35).

Şekil 33. AKSEV ve Eskişehirliiler Cemevi Kütüphane ve Lokalden Görünümler

Şekil 34. AKSEV ve Eskişehirli Cemevi, Cem Salonundan Bir Görünüm

Şekil 35. AKSEV Derslik ve Teras Katta Bulunan Çok Amaçlı Salondan Görünümler

Eğitim alanında kurumda ortaokul, lise ve üniversiteye hazırlık kursları verilmektedir. M.E.B. Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla gelen öğretmenler ve üyelerin arasında bulunan gönüllü öğretmenler dersleri verebilmektedir. Aşçılık, pastacılık gibi halk eğitim ve İşkur ile birlikte açılan mesleki kurslar da verilmektedir. Diksiyon, el örgüsü, çinicilik, biçki-dikiş gibi kurslar da gelen talebe göre açılmaktadır. İnanca yönelik semah ve Alevi kültüründe önemli yeri olan bağlama kursları verilmektedir. Kurumda verilen kurslara katılım oranı oldukça yoğun olmaktadır. Eğitim grupları, 8-10 ya da 12-15 kişilik sınıflarda ders görmektedirler. Diğer mesleki kurslar ise en fazla 20 kişi olacak şekilde açılmaktadır. Kurslar genellikle Eylül ayında başlayarak Haziran ayına kadar devam etmektedir. M.E.B. Halk Eğitim Merkezi ve İşkur ile iş birliği içerisinde açılan kurslar ise kurumların belirlediği tarihler aralığında yapılmaktadır. Başkan Atar, kurumda verilen kursların katılım oranına bakıldığında binanın fiziki yapısının yeterli olmadığını belirtmektedir. Özellikle dersliklerin yeterli olmadığını belirten başkan,

dershane, kreş vb. sosyal alanda hizmet verilebilecek bir yer inşa etmeyi planladıklarını ifade etmiştir.

“Yan taraftaki binayı da almayı düşündük. Vermemek için fiyatı arttırıp durdular. Biz buranın alt katını morg ve gasilhane yapmayı düşünüyorduk. Üst tarafını da dershane yapmayı düşünüyorduk. Dershanelerimiz yeterli değil... Bizim işte projelerimiz arasında bu dönem 3-4 dönüm bir yer bulabilirsek, artık gelirlerimiz yetmiyor. Büyükşehir yer bulması biraz zor. İşte belediyelerin vakıflara verdiği yerler var. İşte oraya bir düğün salonu, yaşlılar için bir yer, kreş yani sosyal tesis gibi kullanabileceğimiz bir yer yapmayı düşünüyoruz.” (S.A.).

Kültürel alanda ise kurumun Türk Halk Müziği korusu bulunup yılın belirli günlerinde konserler düzenleyerek faaliyette bulunmaktadır. Yılda bir veya iki defa gece yemekleri düzenlenerek üyelerin bir araya gelmesi sağlanmaktadır. Konser ve yemek gelirleri ise kurumun eğitim komisyonuna aktarılmaktadır. Bu gelirler ile öğrencilere burslar verilmektedir. Ancak pandemi nedeniyle iki yıldır bu tür etkinlikler düzenlenemediği için kurumun gelir kaynakları da kısıtlanmıştır. Nevşehir’de bulunan Hacı Bektaş Veli Türbesi, Sivas Divriği Garip Musa Türbesi, Antalya Elmalı’da bulunan Abdal Musa Türbesi, Eskişehir’de bulunan Seyitgazi Türbesi gibi Alevi inanç ve kültüründe önemli olan yerlere pandemi öncesinde ziyaretler düzenlenmiştir. Pandemi öncesi her yıl düzenli olarak geleneksel Hıdrellez pikniği ve geleneksel aşure etkinliği de yapılmaktadır. Vakıf ve dernek bünyesinde eğitim komisyonunun desteği ile 7-8 yıldır, 35 öğrenciye burs yardımıyla bulunmaktadır. Özellikle pandemi döneminde ihtiyaç sahibi insanlara erzak, gıda paketi, kira gibi sosyal yardımlar yapılmaktadır.

AKSEV Eskişehirli Cemevi, hem vakıf hem dernek yönetimi altında amaç ve faaliyetleri doğrultusunda çalışmaktadır. Yönetim kurulu 25 kişiden oluşmaktadır. 12 kişi vakıf, 13 kişi de dernek yönetim kurulu üyesi olarak faaliyet göstermektedirler. Yönetim kurulu üyeleri kurumla ilgili kararları, vakıf başkanı başta olmak üzere dernek başkanıyla birlikte almaktadır. Yönetim kurulu inanç komisyonu, eğitim komisyonu, gezi kolu, kadın kolları ve gençlik kollarından oluşmaktadır. Kurumda inanç komisyonu, dernek ve vakıf çatısının üzerinde yer almaktadır. İnanç komisyonunun aldığı kararlar sorgusuz uygulanabilmektedir.

Dernek ve vakıf olarak faaliyetler düzenlenirken gerekli konularda diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde çalışılabilmektedir. Diğer Alevi kurumları

ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan etkinliklerde de birbirlerine destek olmaktadır. Özellikle konum gereği yakın olan kurumlarla İsmail Cem Kültür Merkezi Cemevi, İzmir Alevi Kültür Derneği Yamanlar Cemevi ve Evka-2 Cemevi ile ilişkiler daha fazladır.

Dernek ve vakıf yönetmeliğine göre üyelik sistemi bulunmaktadır. Dernek ve vakfın toplamda 750 üyesi bulunmaktadır. Vakfın sadece yönetim kurulu üyeleri olarak 50-60 kişi bulunmaktadır. Diğerleri dernek üyesi olarak belirlenmiştir. Vakıf üyeleri aynı zamanda derneğe de üye olabilmektedir. Başkan Atar, üyelerin % 90 oranının Eskişehir Alevilerinden oluştuğunu ifade etmiştir. Kurum ekonomik olarak gelirlerini ise üye aidatları ve bağışlarla karşılamaktadır. Üye aidatı yıllık 25 lira olarak belirlenmiştir. Aidat ve bağışların yanı sıra, kurumda yer alan lokal ve berber salonu, belirli miktarlarda kuruma ekonomik gelir sağlamaktadır. Karşıyaka Belediyesi'nden de bazı konularda destek hizmeti alınmaktadır. Bina temizliği, boya-badana, tadilat işleri ve Muharrem ayı içerisinde tutulan matem orucunda verilen yemeklerde belediye maddi destek sağlamaktadır.

Kurum binasının bulunduğu Karşıyaka ilçesi, kent yapısı olarak hem gecekondulu mahallelerinin hem de lüks site ve konut alanlarının bir arada bulunduğu bir görünüme sahiptir. Özellikle gecekondulu alanlarının yoğun olduğu Örnekköy Mahallesi, Büyükşehir Belediyesi tarafından kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin işlemleri "5393 sayılı Belediye Kanununun 5998 sayılı Kanun ile değişik 73. Maddesi" kapsamında yapmakta ve gecekondulu ile kaçak yapılaşmaların yoğun olduğu bölgelere öncelik vermektedir. Örnekköy Mahallesi'nde ise 18 hektarlık alan belirlenerek birinci etap çalışmaları tamamlanmış, projenin ikinci etabının ise temelleri atılmıştır (http-9).

Başkan Atar ise Örnekköy'de uygulanan kentsel dönüşüm projesi (Şekil 30) kapsamında belediye yönetiminden cemevi talebinde bulduklarını belirtmiştir. Ancak dönüşüm projeleri kapsamında cemevi ile ilgili somut bir çalışma bulunmamaktadır.

"Kentsel dönüşüm oluyor ya orada onun biraz ilerisinde cemevi projesi var. Bir cemevi daha yapılacak oraya, öyle bir projemiz var."

Atar, projede önceki dönem Karşiyaka Belediye başkanı Hüseyin Mutlu Akpınar'ın imar planında cemevinin yerini belirlediğini ancak bununla ilgili çalışma yapmadığını ifade etmiştir. Örnekköy ve çevresinde yaşayan gecekondulu Alevi nüfusun, bu söylemlerden yola çıkarak, mevcut belediye başkanı Cemil Tugay'dan cemeviyle ilgili talebi olmuştur.

AKSEV ve Eskişehirli Cemevi örneğine bakıldığında, 1990'lı yıllarda göç ve hemşeriliğin etkisiyle kurulan dernek ve vakfın öncülüğünde, 2000'li yıllara gelindiğinde dini kutuplaşma etrafında örülen enformel ilişki ağı, cemevinin mekânsal üretimini mümkün kılmıştır. 2000'li yılların başında halkın kendi ekonomik çabasıyla arsa satın alarak, cemevinin inşaatını yapmak mümkün olmuştur. Ancak günümüz koşullarında neoliberal kentleşmenin hâkim olduğu Karşiyaka ilçesinde boş ve ucuz arsa bularak Alevi nüfusun cemevi inşa etmesi zorlaşmıştır. Bu nedenle yerel yönetimlerin yürüttüğü kentsel dönüşüm projesinden cemevi talebinde bulunulmuştur. Ancak daha çarpıcı bir sonuç ise şudur: Her ne kadar görüşmeler sırasında dile getirilmese de AKSEV Eskişehirli Cemevi gerek kuruluş öyküsüyle gerekse güncel işleyiş biçimiyle bir nevi hemşeri derneği konumuna sahiptir. Bu da cemevinin üretimi sırasında ortak hareketi ve dayanışmayı sağlayan etnik yapı ve hemşeriliğin kimi zaman cemevinden yararlanma düzeyi açısından ayrışma yaratıp yaratamadığı sorusunu ve şüphelerini uyandırmaktadır.

4.2.7. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi

Şekil 36. Konak Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi Haritası

Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi, İzmir ilinin Konak ilçesinde, Gültepe semtine bağlı Millet Mahallesi'nde yer almaktadır. Kuzeyinde Anadolu Mahallesi, güneyinde Atamer Mahallesi, batısında Saygı Mahallesi, doğusunda ise Murat

Mahallesi bulunmaktadır. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi'nin kuruluş öyküsünü elde etmek amacıyla Alevi Kültür Dernekleri Konak Şube Başkanı Murteza Çiçek ile 02.09.2021 tarihinde 44 dakika süren derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşme sonucunda elde edilen bulgularla bu bölüm oluşturulmuştur.

Şekil 37. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemeviden Bir Görünüm

Gültepe Kültür Merkezi, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 2014 yılında temeli atılarak, 2016 yılında hizmete açılmıştır. Gültepe Kültür Merkezinde bulunan cem salonu, cenaze hizmet alanının kullanım hakkı aynı konumda bulunan Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesi'ne verilmiştir (Şekil 38). Gültepe semtinde bulunan Alevi Kültür Dernekleri Şubesi 2007 yılında açılmıştır.

Şekil 38. Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesinden Bir Görünüm

Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi, büyükşehir belediyesinin mülkünde olup kullanım hakkı Alevi Kültür Dernekleri'ne verilmiştir. Alevi Kültür Derneği Konak Şubesi, kültür merkezinin karşısında yer alan iki katlı bir binanın zemin katında bulunan dükkânda faaliyet göstermektedir. Cemevi, kültür merkezinin çatısı altında hizmet vermektedir. Dernek yöneticileri, cenaze hizmeti dışında cem salonunun kullanımı ve diğer faaliyetler için belediyenin ilgili müdürlüğüne dilekçe ile bildirerek kullanabilmektedir. Dernek şube başkanı, cemevinin kültür merkezi statüsünde ve Büyükşehir Belediyesi'nin işletmesinde olmasının kendilerine dezavantaj sağladığını ifade etmiştir. Murteza Çiçek, kültür merkezinin kullanım hakkının dernek yöneticilerinde olmasına rağmen, cenaze hizmeti dışında yapılan tüm faaliyetlere dilekçe ile izin istemelerinin çelişkili bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir:

“Büyükşehir tarafından bize duyuru yapıldı. Yöre derneklerine, inanç örgütlerine, federasyonlara, burada mevcut olan derneklere: ‘kitle getirin, biz buraya temel atacağız.’ Cemevi adı altında temel atıldı. Bittiğinde de yine cemevi adı altında açılış yapıldı. Ama her nedense büyükşehir işletmesini kendisi yapıyor. Henüz bize vermediler. Şöyle diyeyim, dilekçeyle ibadet yapıyoruz. İşin özeti bu, yer tahsisi dilekçesi veriyoruz. Yazı istiyor ‘biz burayı kullanabilir miyiz?’ diye. Muharrem ayında biz 12 gün boyunca form imzaladık. Zarar vermediğimize, herhangi bir kırık dökük olmadığına dair form imzalıyoruz... Bu da Alevilere zulümdür yani.” (M.Ç.).

Cemevinin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör Gültepe semtinde bulunan tüm Alevi kurumlarının dönemin büyükşehir belediye başkanı Aziz

Kocaoğlu'ndan cem ritüelleri, cenaze hizmeti ve diğer faaliyetleri tek çatı altında yapabilecekleri bir mekân talebinde bulunmalarındır.

“Derneklerin talepleri; hem federasyon olarak yöre dernekleri hem de inanç olarak Alevi Kültür Derneği'nin benden önceki başkanı Hüseyin Çiçek, büyükşehir belediye başkanı Aziz Kocaoğlu'na taleplerde bulunuyor. Bakın düğün salonunda cem yapıyoruz. Gültepe'de de Alevi inançlı insan çok, en çok Alevi nüfusunun yaşadığı yer Gültepe'dir. Özellikle Kars Türkmenlerinin tamamı Alevidir. Erzurum Türkmenlerinin tamamı Alevidir. Adanalısı var, Mersinlisi var. Atıyorum Tokatlısı var. Malatyalısı var. Çorumlusu var. Zaten Gültepe kendi özelliğiyle kozmopolitik bir semttir. Eskiden beri böyle bir semttir. Dolayısıyla insanlar inançlarını yaşamak istiyorlar. Bu inancı yürütmek için de köylerde cemevlerimiz vardı. Bir odayı kullanırlarmış. Burada da mekân olarak cemevlerini kullanmaya başladılar.” (M.Ç.)

Türkiye'nin farklı illerinden göç ederek Gültepe'de yoğunlaşan gecekondulu Alevi nüfusunun zamanla örgütlenme ve kurumsallaşma doğrultusunda attığı adımlar, yerel siyasette söz sahibi olmalarını ve kent hakkı üzerinden mekân talebinde bulunabilmelerini sağlamıştır. Gecekondulu nüfusun inanç ve etnisite yakınlığı üzerinden oluşturduğu enformel ağlar ise kurumsallaşmayı gerekli kılarak, talep ve beklentilerin yerel yönetimlere ulaşmasında kolaylık sağlamıştır. Gültepe'de gecekondulu Alevi nüfusun örgütlenme deneyimi, göç ve enformel kentleşme ağı üzerinden şekillenmiştir. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevinin kuruluş aşamasında dönemin Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesi, 13 dernekten oluşan Kars Demokrat Dernekler Federasyonu ve Erzurum Yöre Dernekleri'nin kurduğu dayanışmacı ilişkiler belirleyici olmuştur. Bu kuruluşların ve örgütlerin ortak hareketi bir ibadet mekânı olarak cemevinin inşasını ve kuruluşunu mümkün kılabilmıştır. Bu süreçte en önemli destek, dönemin büyükşehir belediye başkanı Aziz Kocaoğlu'nun eşinden gelmiştir. Gültepe'de Alevilerin cem ibadetini yapmak için düğün salonu kiralamasına tanıklık eden Aziz Kocaoğlu'nun eşi, durumdan rahatsızlık duyarak mekân tahsisi yapılması için Alevilere destek vermiştir. Gültepe'de Alevi nüfusunun yoğun olması ve oy tabanının Cumhuriyet Halk Partisi ağırlıklı olması nedeniyle yerel yönetimler tarafından Alevilerin talep ve beklentisi göz ardı edilmemiştir. Ancak Gültepe'nin yoğun gecekondulu alanı olması ve boş arsa bulunamaması nedeniyle, belediye yıkık durumdaki gecekondulu arsa yerlerini istimlak ederek 2014'te binanın temelini atmıştır.

Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevinde faaliyet gösteren Alevi Kültür Dernekleri Şubesinin amacı Murteza Bey tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

“...büyükşehirlerde yolumuzu, erkanımızı sürdürmek, inancımızı yaşamak, yaşatmak, tanımak, tanıtmak, gelecek nesillere aktarmak...ibadeti sanatsal etkinliklerle sürdürmek”.

Dernek, belirlediği amaçları doğrultusunda kültür merkezi binasında inançsal, sosyal ve kültürel alanlarda faaliyetlerde bulunmaktadır. İnanç alanında cem hizmetini yapmak için bir adet cem salonu bulunmaktadır (Şekil 39).

Şekil 39. Gültepe Kültür Merkezinde Bulunan Cem Salonundan Bir Görünüm

Cenaze hizmeti için bir morg ve cenaze kaldırma alanı, taziye yemekleri, hayır yemekleri ve Muharrem ayı içerisinde tutulan matem orucunda 12 gün boyunca yemeklerin verilmesi için 100 kişilik bir yemekhane bulunmaktadır (Şekil 40).

Şekil 40. Gültepe Kültür Merkezi Yemekhane ve Cenaze Kaldırma Alanından Bir Görünüm

Bunun yanı sıra bazen dernek olarak çeşitli bağışlar ve yardımlar ile hayır işlerinde de bulunulabilmektedir. Söz gelimi sosyal dayanışma örneği olarak dernek yöneticileri özellikle pandemi döneminde ihtiyaç sahibi olan 15 aileye gıda yardımı

yapmışlardır. Kültürel alanda, üyeleri biraraya getiren yılın belli günlerinde piknik, kahvaltı, dini ziyaret ve turistik geziler düzenleyerek faaliyette bulunmaktadırlar. Kurum kültürel ve inançsal faaliyetler kapsamında, Alevi inancında önemli yeri olan ziyaret yerlerine turlar düzenlemektedir. İzmir Kemalpaşa’da bulunan Hamza Baba Türbesi’ne, Antalya Elmalı’daki Abdal Musa Dergâhı’na, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Türbesi’ne yılın belirli günlerinde ziyaretler düzenlenmektedir. Kurum, düzenlenen faaliyetlerde mezhep farkı gözetmeksizin katılım sağlamak isteyen herkese hizmet vermektedir. Böylece ortak inancı temsil eden sembolik mekânların ziyareti aracılığıyla birlik duygusu güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak salt bir dayanışma ve birlik duygusu inşasından ziyade, ziyaret edilen yerlerin aynı zamanda Alevi inancı açısından kutsal mekânlar olduğu da unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında derneğin yaptığı bu tür ziyaretlerin bir diğer amacının da üyelerinin inanç ritüellerinin devamını mümkün kılmak olduğu söylenilebilir.

Kültür merkezi içerisinde eğitim alanında kurslar verilebilmesi için iki eğitim odası ve kütüphane bulunmaktadır. (Şekil 41). Aynı zamanda bir adet toplantı salonu yer almaktadır. Belediye, kültür merkezinde kendi bünyesinde tiyatro kursu açmaktadır. Ancak dernek yöneticileri kültür merkezi içinde eğitim alanında kurs açma konusunda sorunlar yaşamaktadır.

“...bakın gençlerimize bağlama kursu, semah kursu, eğitsel-sanatsal etkinlikler, kurslar açamıyoruz. Halk Eğitim Müdürlüğü’ne gittiğimizde yer tahsis yazısı istiyor. Büyükşehirden de biz onları alamadığımız için biz bu kursları açamıyoruz. Açsak da belli kahve, düğün salonlarında tanıdıklardan rica ederek, belli saatlerde oralarda semah kursu veriyoruz... Bu binayı bize yaptıysan bizim önceliğimizi dikkate almanız lazım.” (M.Ç.).

Şekil 41. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi’nde Bulunan Eğitim Salonları

Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi, büyükşehir belediyesinin kültür müdürlüklerine bağlı yönetmelikle işletilmektedir. Kültür merkezi binasında

müdürlüğe bağlı, bina sorumlusu ve personeller görev yapmaktadır. Kültür merkezinde kullanım hakkı bulunan Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesi, genel merkezin belirlediği yönetmelik ve tüzük kuralları çerçevesinde yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Şube yönetim kurulu 5 yönetim, 3 denetim, 3 disiplin kurulu üyesi olmak üzere 11 kişiden oluşmaktadır.

Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesi, diğer Alevi kurumları ile ilişkilerini olumlu düzeyde korumaktadır. Diğer Alevi kurumlarıyla bir araya gelerek ortak çalışmalar da yapılabilmektedir. Alevi kurumları arasında yapılan ortak etkinlik ve çalışmalar, örgütlenme deneyiminin artmasını sağlamaktadır. İnanç temsilcisi diğer dernek ve örgütlerle olan dayanışmayı Murtaza Bey şu şekilde ifade etmektedir:

“Zaman zaman Gültepe Platformu adı altında, Gültepe’deki yöre dernekleriyle, federasyon var iki tane, göçmen dernekleri var. Birlikte Gültepe’nin sorunlarını dile getiren basın açıklaması gibi, ortak aşure etkinlikleri gibi etkinlikler de yaptığımız oluyor... Bizi ilgilendiren, bizim tabanımızın sorunlarını içeren durum varsa, biz de dernek olarak ona katkı koyar ve o platformun içerisinde oluruz.”

Alevi Kültür Dernekleri Konak Şubesi’nde üyelik sistemi bulunmaktadır. Dernek şubesinin mevcut 326 üyesi bulunmaktadır. Üyelerin doğum yerlerine bakıldığında ağırlıklı olarak Kars Türkmenlerinden oluştuğu görülmektedir. Buna ek olarak Erzurum, Çorum, Malatya, Sivas, Osmaniye, Adana ve Manisa Alevilerinin kuruma katılım sağladığı belirlenmiştir. Dernek, ekonomik olarak gelir kaynaklarını üye aidatları ve bağışlarla sağlamaktadır. Üye aidatları aylık 5 lira olarak belirlenmiştir. Derneğin düzenlediği kahvaltı, piknik, yemek gibi etkinliklerde halkın bağışları gelir kaynağı yaratmaktadır. Kültür merkezinin işletme giderlerinin belediyeye ait olması nedeniyle derneğin kültür merkezinde yaptığı faaliyet ve hizmetlerde bir gideri bulunmamaktadır. Bu durum dernek açısından avantaj olarak görülmektedir. Kurum giderleri dışında ilçe belediyesinden hizmet alanında destek de alınmaktadır. Cenazelerde servis aracı, çay-kahve-su için ikram arabası gönderilerek hizmet sunulmaktadır. Özellikle Konak Belediyesi ile ilişkilerin olumlu düzeyde olduğunu belirten başkan Çiçek, cemevine ilçe belediyesi tarafından her türlü yardımın yapıldığını ifade etmektedir. Dernek şubesi olarak ortak bir proje geliştirildiğinde hem ilçe hem de büyükşehir belediyesinin katkı koyduklarını, cemevinin devri haricinde yerel yönetimlerle bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir.

Alevi nüfusunun yoğun yaşadığı Gültepe semti, gecekonduya dayalı bir kent görünümüne sahiptir. 1950'lerden sonra göç almaya başlayan İzmir'de, ortaya çıkan barınma sorunu kentin kenar mahallelerinde gecekondulaşma alanlarını meydana getirmiştir. Türkiye kentleşme tarihinin örnek yansıma alanlarından biri olarak okunabilecek bu semtteki göç ve kentleşme sürecini Murteza Bey şu ifadelerle özetlemektedir:

“Kars Türkmenleri, Kars'tan 1950'li yıllarda göç verince gelip yerleştikleri yer Gültepe'dir. Dolayısıyla süreç içerisinde her 10 yılda bir yoğun göçler oldukça, gelip Gültepe'ye yerleşmişiz. Taa ki 90'lardan sonra Gültepe'den kentin ana artellerine göç vermeye başlamışız”.

Gültepe semti, 1950'lerden günümüze farklı illerden göç alarak gelen insanların barınmasına gecekondulaşma ile çözüm yaratmıştır. Ancak ilginç bir şekilde gecekondulu kimliği ve dokusu kendisiyle benzer tarihte gelişen semtlerin aksine ciddi bir değişiklik göstermemektedir. Günümüzde bile hala genel görünüm itibariyle gecekondulaşmanın hakim olduğu bir yapı arz etmektedir (Şekil 42). 1950'lere uzanan kuruluş tarihine rağmen büyük ölçekli sermaye gruplarının öncülüğünde inşa edilen çok katlı ve görece düzenli olan yapı çevre formundan ziyade “apartkondu” formu diyebileceğimiz birkaç katlı yapılardan oluşan bir görünüm arz etmektedir. Sadece bu görünüm bile kentsel arazi rantı açısından şehrin görece yoksul mahallelerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu yoksulluk ve “apartkondu” karakterine rağmen sık bir yerleşme dokusuna sahip olup yeni yapı stoku üretilecek alana sahip değildir. Dolayısıyla yapılaşmayı mümkün kılacak tek girişim ancak mevcut apartkondu alanlarının yıkılıp yapılmasıdır. Mahallenin günümüzdeki bu durumu, cemevi gibi yeni bir mekân inşa edilmek istendiğinde yer bulmayı zorlaştırmakta ya da maliyetli hale getirmektedir.

Şekil 42. Konak Gültepe Semtinden Bir Görünüm

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Konak ilçesine bağlı 6 mahallede kentsel dönüşüm çalışmaları yürütülmektedir. Büyükşehir belediyesi tarafından yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin işlemler, “5393 sayılı Belediye Kanunu’nda değişiklik yapan 5998 sayılı Kanun ile değişik 73. Maddesi’ne” göre yapılmakta ve gecekondular ile kaçak yapılaşmaların yoğun olduğu bölgelere öncelik verilmektedir. Konak İlçesi, Ege Mahallesi’nde 7 hektarlık; Ballıkuyu, Akarcalı, Kosova, Kocakapı, ve Yeşildere Mahalleleri’nde 48 hektarlık alanlarda kentsel dönüşüm çalışmalarını yürütmektedir.

Şekil 43. Konak İlçesinde Bulunan Kentsel Dönüşüm Alanları ve Cemevi Haritası

Konak Belediyesi ise Gültepe semtinde 300 hektar alanı ve 14 mahalleyi kapsayan bir kentsel dönüşüm projesi hazırlayarak büyükşehir belediye meclisinden onay almıştır. Ancak TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi, Konak

Belediyesi tarafından hazırlanan kentsel dönüşüm planını bazı gerekçeler sunarak iptali için dava açmıştır. Şehir Plancıları Odası'nın yaptığı itirazlar sonucunda 4. İdare Mahkemesi yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (http-10).

Dernek şube başkanı Murteza Çiçek ise kentsel dönüşümle ilgili, Gültepe planlarına halkın da itirazlarda bulunduğunu ve bununla ilgili mücadele ettiklerini ifade etmiştir. Halkı kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme amaçlı yapılan toplantılara dernek zaman zaman ev sahipliği yapmaktadır. Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi binası ise İzmir Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 2020 yılının Ocak ayında aldığı karar neticesinde resmi olarak ibadethane statüsü almıştır.

Gültepe Kültür Merkezi ve Cemevi örneğine bakıldığında, 2000'li yıllar sonrasında Alevi nüfusun enformel ilişkiler aracılığıyla cemevi inşa etmesi zorlaşmıştır. Alevi nüfusun oy tabanının Gültepe semtinde yoğun olması yerel yönetimler tarafından dikkate alınmıştır. Yerel yönetimlerin desteği ile 2000'li yıllar sonrası cemevinin mekânsal üretimi mümkün olabilmiştir. Ancak hala "*dilekçe ile ibadet yapabiliyor olmak*" mevcut cemevinin bir hak ve kamusal mülk olarak varolamadığını, yerel yönetimlerin tutumuna bağlı bir varoluş imkânı yakalayabildiğini göstermektedir.

4.2.8. Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi ve Cemevi

Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi ve Cemevi, İzmir ilinin Bayraklı ilçesi, Orgeneral Nafiz Gürman Mahallesi'nde yer almaktadır. Kuzeyinde Doğançay Mahallesi, güneyinde Gümüşpala Mahallesi, batısında Yamanlar Mahallesi, doğusunda ise Turan Mahallesi yer almaktadır (Şekil 8). Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi ve Cemevi'nin kuruluş öyküsünü elde etmek amacıyla 22/06/2021 tarihinde Bayraklı Belediyesi bina sorumlusu Gülbahar Bolat ve mahalle aktörlerinden Mustafa Odabaş ile görüşülmüştür.

Şekil 44. Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nden Bir Görünüm

Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi, 18 Eylül 2018 tarihinde açılmıştır. İzmir'de kuruluş tarihi itibarıyla en geç açılan cemevlerinden biridir. Cemevi, Bayraklı Belediyesi Kültür Müdürlüğü'ne bağlı olup kültür merkezi bünyesinde faaliyet göstermektedir. Kültür merkezi çatısı altında olması, cemevine

inanç alanı dışında eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetler düzenleme konusunda kolaylıklar sağlamaktadır.

Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör Nafiz Gürman, Gümüşpala ve Doğançay Mahalleleri'nde yaşayan Alevi nüfusun ve Alevi yöre derneklerinin yerel yönetimlerden cemevi talebinde bulunmasıdır. Ardahan, Erzurum, Konya ve Kars Alevilerinin göç ederek yerleştiği gecekondulu mahallesi olan Nafiz Gürman'daki bu nüfus yoğunlaşması diğer mahallelerde olduğu gibi burada da cemevine olan ihtiyacı arttırmıştır. Buradaki yoğun alevi nüfusunun varlığı ve aralarındaki dayanışma ilişkisi cemevi talebinin somutlaşarak bu alanda kolektif adımlar atılmasına neden olmuştur. Gülbahar Hanım cemevinin kuruluşuna giden öyküyü şöyle anlatmaktadır:

“Çevrenin, çevredeki mahallelinin yoğun isteği üzerine, Yamanlar Cemevinin buraya uzak olması, Doğançay'a uzak olması. 'Yamanlar'da varsa burada neden olmasın?' O zamanki başkanımıza iletiliyor. Başkanımız da burayı satın alıyor. Hatta arsa sahibiyile biraz sıkıntı yaşıyor. Sıkıntı da 5-6 ay sürdükten sonra işlem bittikten sonra inşaaata başlanıyor”.

Cemevinin kurulmasında önemli mahalle aktörlerinin ve yöre derneklerinin etkin olmasının yanı sıra, dönemin belediye başkanının Alevi nüfusa karşı yeniden olumlu bir intiba bırakma amacı da temel faktörlerden biri olmuştur. Dönemin Bayraklı Belediye başkanı H.K.'nın, Yamanlar Cemevi'nin işletiminde olan düğün salonunun kaçak yapılaşma nedeniyle yıkılma sürecinde etkin olması, Alevi nüfusun tepki göstermesine neden olmuştur. H.K. ise Bayraklı ilçe sınırları içerisinde yoğun olan Alevi nüfusun tepkisine karşı, yeniden olumlu bir izlenim oluşturmak amacıyla cemevi inşa sürecini hızlandırmıştır.

Cemevi'nin kuruluş fikrinin ortaya çıkmasında ve inşaat sürecinde önemli rol oynayan mahalleli aktörlerden Mustafa Odabaş ise cemevi için başkan H.K. ile yüz yüze yaptığı görüşmeler sırasında cemevi talebinde bulunduğunu ifade etmiştir. Odabaş, başkan H.K.'nin cemevi inşa etme fikri olduğunu ancak boş, uygun arsa bulamadıkları yönünde dönüş aldığını belirtmiştir. Nafiz Gürman Mahallesi'nde ikamet eden Mustafa Odabaş, Doğançay yolu üzerinde boş bir arsa bularak başkana iletmiştir. Başkan, Mustafa Odabaş'ın önerdiği boş arsa ile ilgili yaptığı araştırmalarda arsanın uygun olmadığına dair tespitte bulunmuştur. H.K., yaklaşık bir hafta sonra cemevinin mevcut konumundaki arsayı bularak uygunluğu için Mustafa

Odabaş'ın fikrini almıştır. Arsa sahibiyle belediye arasında fiyat konusunda yaşanan anlaşmazlıklar ise süreci uzatmıştır. Belediye ve arsa sahibi ile yapılan anlaşma sonucunda kültür merkezi ve cemevinin inşaat süreci başlatılmıştır. İnşaat aşamasında Mustafa Odabaş, inşaat projesinin bir cemevi için uygun olmadığını ifade ederek, projenin değiştirilmesi için başkan H.K.'ya itirazda bulunmuştur. H.K. ise yaptığı inceleme sonrasında itirazı kabul ederek inşaatı iki buçuk ay süreyle durdurma kararı almıştır. Binanın planının değiştirilmesi sonrasında inşaat devam etmiştir. Cemevinin inşaat aşamasında mahallede yaşayan Sünni nüfus, oturdukları yerde cemevi yapılmasına itirazda bulunarak imza toplamıştır. Mahalle ölçeğinde yapılan itirazlarla belediyeye başvurularda bulunulmuştur. Ancak H.K. bu itirazları reddetmiştir. 2018 yılında da kültür merkezi ve cemevinin inşaatı tamamlanmıştır.

“Sünniler imza topladılar. ‘Biz burada cemevi istemiyoruz’ diye. H.K.’ya götürdüler imzaları verdiler. H.K. şöyle demiş: “ Doğru siz imzaları toplamışsınız. Siz oradaki camiye yıkın, ben de oraya cemevi yapmayacağım.” (M.O.).

“İlk etapta burada, buranın cemevi olarak yapılmasını istemeyen çok fazla kişi olduğu için bayağı bir tepkiyle karşılandı. Engel durumu da çok oldu. Gece temel kazısı yapılırken, temel dolduruluyor. Sonra yapılmasını diye müteahhide tehditvari konuşanlar da olmuş. Ama en büyük olay cemevi bitme aşamasında ilk Muharrem ayında burada, Muharrem'in ya ikinci ya da üçüncü günü tam olarak onu bilmiyorum. Bittikten sonra burada cemevinin önünde arabayla silah sıkıp kaçıyorlar. Bunlar da yaşandı.” (G.B.).

Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin kurumsal amaçları, Alevi nüfusun cenaze hizmeti ve cem ibadeti için mekansal alan sağlamak ve topluma mezhep farkı gözetmeksizin sosyal, kültürel alanda faaliyetlerde bulunmaktır. Bodrum ve teras katları hariç üç kattan oluşan binanın üçüncü katında cem ibadetinin gerçekleştirildiği 500 kişi kapasiteli bir cem salonu bulunmaktır (Şekil 45). Cenaze hizmeti için zemin katta bir morg, gasilhane, depo ve cenaze namazı alanı yer almaktadır (Şekil 46).

Şekil 45. Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin Cem Salonundan Bir Görünüm

Şekil 46. Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin Morg ve Cenaze Kaldırma Alanı

Hayır yemekleri, mevlit yemekleri, taziye yemekleri ve Muharrem ayında matem orucunda verilen iftar ile yemekler için 250 kişi kapasiteli yemekhane bulunmaktadır (Şekil 47). Aynı zamanda cemevi çevresinde ikamet eden insanlar, kurumu sık sık ziyaret ederek giriş katında yer alan yemekhanede inanç önderi ile dini sohbetlerde bulunabilmektedirler.

Şekil 47. Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevinin Yemekhane Salonundan Bir Görünüm

Kültür merkezi bünyesinde ise kurum pandemi öncesinde bazı kurslarla faaliyet göstermiştir. Resim kursu, bağlama kursu, semah kursları verilmiştir. Kurumda açılan kurslar belediye ve Halk Eğitim Merkezi işbirliği ile faaliyet göstermiştir. Pandemi öncesinde bağlama kursu, haftada üç gün, iki grup şeklinde; semah kursu haftada bir gün faaliyet göstermiştir. Resim kursu ise haftanın iki günü, iki grup şeklinde açılmıştır. Ancak pandemi nedeniyle kurslara ara verilmiştir. Kursların verildiği bir adet eğitim salonu da idare katında yer almaktadır. Binanın ikinci katı aynı zamanda idari personelin ve inanç önderi olan dedenin odasının yer aldığı kattır (Şekil 48).

Şekil 48. Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin İdari Personel ve Dede Odası

Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi, Bayraklı Belediyesi Kültür Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Kültür merkezinin bağlı olduğu herhangi bir Alevi kurumu olmadığı için yönetim kurulu da bulunmamaktadır. Kültür

müdürlüğüne bağlı bina sorumlusu, masa başı personel, temizlik personelleri kurumda hizmet vermektedir. İnançsal alanda ise Mustafa Odabaş ve bazı yöre dernekleri yönetiminin isteği ile Diyarbakır doğumlu İmam Zeynel Abidin Ocağı'na bağlı inanç önderi Cafer Kaygusuz görev yapmaktadır. Alevi nüfusun talebi ile dönemin belediye başkanı H.K., inanç önderi olan dedeyi belediyenin çalışan kadrosuna alarak binanın daimi görevli dedesi yapmıştır. Cemevine katılım sağlayan Alevi nüfusun talepleri bina sorumlusuna iletilmekte, bina sorumlusu da müdürlüğe bildirerek kurumun yönetimi sağlanmaktadır. Müdürlük, inançsal alandaki hizmetlere müdahale etmeyerek, işleyişi inanç önderi olan dedenin sorumluluğuna vermiştir.

Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin resmi olarak bağlı olduğu vakıf veya dernek bulunmamaktadır. Ancak Nafiz Gürman Mahallesi çevresinde bulunan yöre dernekleri cenaze hizmeti ve cem ibadeti için kurumu aktif olarak kullanmaktadırlar. Kurumun düzenlediği aşure etkinliği ile diğer özel gün ve anmalarda yöre dernekleri katılım sağlayabilmektedirler.

“Mesela çevremizde dernekler var. O derneklerin morgu yok. Morgu olmadığı zaman cenazeleri buradan kalkıyor. Kalkan cenazeden sonra, mezardan gelindikten sonra yemek veriliyor. Kimi dernek burada veriyor, kimi dernekte kendi derneğinde veriyor. Ama cenazeler genellikle hepsi buradan kalkıyor.” (G.B.).

Cemevi, kültür merkezi çatısında faaliyet göstermesi nedeniyle üyelik sistemi bulunmamaktadır. Kültür merkezi ve cemevinde yapılan tüm faaliyetlere etkin katılım sağlayan kişilerin doğum yerlerine bakıldığında Erzurum, Konya Beyşehir, Şamlar Köyü ve Doğançay Köyü Alevilerinin olduğu belirtilmiştir. Kurumun ekonomik alanda tüm giderleri bağlı olduğu Bayraklı Belediyesi tarafından karşılanmaktadır. Kuruma, cenazelerde veya hayır yemeklerinde halk makbuz karşılığında bağışta bulunabilmektedir. Bağışlar ile cemevinin eksikleri ve ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi'nin bulunduğu Orgeneral Nafiz Gürman Mahallesi ve çevresi, gecekonduya dayalı kent yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Genellikle Erzurum, Konya, Ardahan, Kars Alevilerinin yoğunlukla yaşadığı gecekondu mahallesinde mevcut kentsel dönüşüm çalışması bulunmamaktadır. Kültür merkezi ve cemevi bina sorumlusu olan Gülbahar Bolat ise mahalle halkının kentsel dönüşüm beklentisi içerisinde olduğunu ifade etmiştir.

Ancak kentsel dönüşümün uygulanması ile mahalle halkına avantajı olduğu kadar dezavantajları olacağını da ifade etmiştir:

“Bu çevrede de mesela yıllarca oturup tapusunu almayan insanlar var. Onlar nasıl olacak, onların gelecekte durumları ne olacak bilemiyorum. Kentsel dönüşümde nasıl bir sistem uygulanacak onu da bilemiyoruz. Kentsel dönüşümde çok insan faydalanacak ama çok insan da mağdur olacak.”

Bayraklı Belediyesi Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi örneğine bakıldığında, 2000’li yıllarda cemevinin kuruluşu ve inşasının yerel yönetimlerin desteği olmadan mümkün olmadığı görülmektedir. Gecekondu mahallelerinde arazi rantının yükselmesiyle uygun ve boş arsa temin etmek zorlaşmıştır. Üstelik diğer inanç gruplarından mahallelinin tepkisinin de önemli bir engel olarak her zaman beklediği görülmektedir. Bu açıdan sadece uygun bir arazi varlığı anlamında zorluklar yaşanmamaktadır. Cemevinin kuruluşuna giden yolda çıkabilecek toplumsal itirazlara ve politik tepkilere bağlı engelleri aşmak da önemli bir unsurdur. Aşık Mahsuni Şerif Kültür Merkezi Cemevi örneğinde bu engeller mahalli aktörlerin yerel yönetim liderleri ile olan yüz yüze iletişimi sayesinde aşılabılmıştır. Ancak yerel yönetimin konjonktürel ve kişisel tercihlerine bağımlı bir kuruluş öyküsü, bunun gelecekte de sürdürülebilecek bir durum olup olmadığı konusunda şüpheler uyandırmaktadır.

Hem mevcut kuruluş öyküsü hem de bu alanlarda azalan arazi stoku ve yükselen kentsel rantlar, Alevi nüfusunun enformel ekonomi ilişkileriyle arsa temin ederek cemevi inşa etmesinin mümkün olmadığına işaret etmektedir. Ancak önemli mahalle aktörlerinin ön plana çıkmasıyla, yerel yönetimlerle kurulan yüz yüze ilişkilerin getirdiği avantaj kullanılarak Alevi nüfusun talep ve beklentileri gerçekleştirilebilmektedir. Aynı zamanda göç ve enformel ilişkiler ağı ile kurulan yöre derneklerinin talepleri de bunda etkin olmuştur. Bayraklı ilçe sınırları içerisinde Alevi nüfusun oldukça yoğun olması ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin oy tabanına sahip olması nedeniyle yerel yönetimler ile yüz yüze ilişkiler kurularak talep ve beklentiler kolaylıkla üst makamlara iletilebilmektedir. Sonuç olarak yerel yönetimlerin oy kaygısı, Alevi nüfusla yüz yüze kurulan ilişkiler cemevinin mekânsal üretimini sağlamıştır. Ancak belirttiğimiz gibi bunun kalıcı bir durum olup olmadığı bir soru işaretidir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu çalışma, Lefebvre'nin mekânın toplumsal bir ürün olduğunu ileri süren tezinden yola çıkarak bir inanç mekânı olarak cemevlerinin toplumsal bir ürün olduğunu ve üretilme koşullarının toplumsal olarak belirlendiğini savunmaktadır. Bu anlamda her mekân gibi cemevlerinin üretimi ile toplumsal koşullar arasında da dönüşlü bir ilişkinin olduğunu kabul etmektedir. Mekân ve toplum arasındaki dinamik ilişki, cemevlerinin üretim öyküsünde de izlenebilmektedir. Bu dinamik ilişki, Türkiye'nin kentleşme süreciyle cemevlerinin mekânsal üretimi arasındaki paralel ilerleyen süreç ile bağdaştırılabilmektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda kırdan kente yoğun göç ile başlayan kentleşme sosyal, ekonomik, mekânsal, politik birçok alanda dönüşüm ve değişimi başlatarak halen de devam eden bir süreci ifade etmektedir. Göç sonrası kentsel politikaların yetersiz kalması nedeniyle kent çeperlerinde kaçak yapılaşma ve plansız konutların olduğu gecekondu alanlarında yayılmalar artmaya başlamıştır. Gecekondu mahallelerinde kurulan hemşehrilik gibi enformel ilişkiler, yakın zamana kadar kente ekonomik ve sosyal alanda tutunmanın en önemli dayanağı haline gelmiştir. Köy, yöre, hemşehri dernekleri üzerinden kurulan örgütlenme çabaları, daha köklü kurumsallaşma çalışmalarının temelini oluşturmuştur. 1980'li yıllara gelindiğinde dünya genelinde değişen ekonomik paradigma, küreselleşmenin hız kazanması ve ulus devletin öneminin azalması ile kimlik söylemlerinin artması gibi yeni gelişmeler Türkiye tarihinde önemli dönüm noktaları yaratmış ve Türkiye kentleşmesinin dinamiklerini değiştirmiştir.

1980'li yıllarda askeri darbeden sonra Türkiye'de uygulanmaya başlanan neoliberalizm paradigması ekonomik, mekânsal ve toplumsal alanları derinden etkilemiştir. Neoliberal ekonomik paradigma ile devlet ve sermaye arasındaki dengeler değişmiştir. Devlet, sermayenin karşısında düzenleyici bir rol edinirken,

girişimci sermayenin yatırımlarını kolaylaştırma yönünde politikalar izlemiştir. Neoliberal ekonomi sermayenin yatırımlarını kentin yapılı mekânlarına yönlendirmiştir. Türkiye’de 2000’li yıllara gelindiğinde kentin fiziki yapısı neoliberal kentleşme politikalarıyla değişime uğrayarak, yeniden yapılandırılmıştır. Kentsel mekânlar, neoliberal ekonomik paradigma ile beraber sermayenin yatırımlarını gerçekleştirdiği bir meta haline gelmiştir. Devlet, sermayenin kent mekânına yatırımını kolaylaştırmak için gerekli yasal düzenlemeleri sağlayarak kentsel planlama ve politikaların köklü değişimine neden olmuştur.

Bu süreçte kentsel dönüşüm ile ilgili yasal düzenlemelerde merkezi hükümetin yetkilerinin artırılması, iktidarın kendi ideolojisine uygun şekilde kent mekânını yeniden yapılandırmasına yol açmaktadır. Neoliberal kentleşme olarak adlandırılan yeni dönemde, kentsel dönüşüm uygulamaları ile sadece kentin fiziki yapısını değiştirmekle sonuçlanmamakta; sosyo-politik alanda da değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. Gelir düzeyi yüksek gruplara yönelik planlanan sosyal donatı alanları, lüks kapalı konut siteleri, alışveriş merkezleri kent merkezlerinin fonksiyonunu değiştirmiştir. Kentin yapılı alanlarına yönelik ise “kentsel yenileme”, “kentsel dönüşüm”, “soylulaştırma” gibi yaklaşımlarla gecekondü mahalleleri yeniden yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla rant değeri yükselen kentin yapılı alanlarında yaşayanlar, alım gücünün yetersizliği nedeniyle yerlerinden edilerek ucuz gecekondü alanlarına ya da uzak kent çeperlerine yönlendirilmektedirler. Neoliberal kentleşmenin kentsel dönüşüm uygulamalarıyla mekâna müdahale etmesi sonucunda toplumsal ayrışma ve kutuplaşma ortamlarının oluşmasına neden olduğu görülmektedir. Bu toplumsal ayrışma kent mekânında farklı kimlikler düzeyinde kendini açığa vurduğu gibi, kimliklerin ifadesi olarak yeni temsil mekânlarının da oluşmasına neden olmaktadır. Kent mekânında temsil bulma sorunu ve kimlik söylemlerinin artması dolayısıyla, farklı kimliklerin kentsel kamusal alanda var olma mücadelesi, bu mücadeleyi kurumsallaştırma ve örgütlenme çabaları ve arayışları da arttırmaktadır.

1960’lı yıllardan itibaren büyük kentlere ve yurt dışına göç etmeye başlayan Aleviler için de kentleşme süreci benzer sosyo-mekânsal etkiler yaratmıştır. Alevilerin göç deneyiminin Türkiye kentleşme sürecinde yer alan diğer toplumsal gruplarla benzer izler taşımasının yanı sıra inanç ve kültürel farklılıkları nedeniyle ayrılan yönleri de bulunur. Alevilerin kentleşme deneyimine bakıldığında elbette

kendi içinde yekpare ve tek biçimli bir deneyimden bahsedilemez. Ancak inanç kimliği üzerinden gelen ortaklaşa bir deneyimin de olduğu açıktır. Bu anlamda ortak inanç kimliği ekseninde tüm Alevilerin, kentleşme sürecine içkin olan egemen Sünni ideoloji ve bunun mekândaki yaygın temsili karşısında ötekileştirildiği söylenebilir. Bu haliyle göç sonucu ulaşılan kentsel coğrafyanın, kendileri için egemen Sünni kitlelere kıyasla daha dışlayıcı ve kapalı olduğu söylenilebilir. Yine Sünni göçmen kitleyle kıyaslandığında Aleviler için kentte tutunma mücadelesi sadece ekonomik anlamda tutunmayla sınırlanmayan toplumsal varoluş biçiminin en doğal ve temel yönlerinden biri olan kültürel ve inançsal varoluş mücadelesini de içermektedir. Bu anlamda Alevi göçmenler kentte barınabileceği, çalışabileceği, yaşayabileceği mekân mücadelesine ek olarak kendini gerçekleştirebileceği ve inanç pratiklerini yaşayabileceği mekânların mücadelesini de vermek zorundadırlar. Bir başka deyişle kent mekânı üzerindeki mücadeleleri diğer inanç gruplarına kıyasla farklı boyutlar üzerinden de olabilmektedir.

Göç öncesi kırsal alanlarda dışa kapalı inanç yapısını koruyan Alevi topluluğu, ibadet için sabit bir mekâna ihtiyaç duymamıştır. Ancak göç sonrasında büyük kentlerde Alevi nüfusun artışıyla birlikte ibadet ve cenaze hizmeti için sabit, belirli bir mekân ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İbadet ve cenaze hizmeti ihtiyacı ile gündeme gelen cemevleri, Alevilerin inanç ve kültürel yapılarının öğretilmeye çalışıldığı mekânlar olarak hizmet vermektedir. Bu yönüyle cemevleri Alevilerin kentsel mekânda inanç ve kültürel kimlikleriyle kendilerini var etmeye çalıştıkları mekânlar olmuştur. Aleviliğin kentsel kamusal alandaki görünürlüğünün somut örneği olan cemevleri değişen kentleşme dinamiklerinin etkisini yoğun biçimde hissetmiştir. Alevilerin göç sonrası yerleştikleri gecekondularında inşa ettikleri cemevleri enformel ilişkilerin yarattığı ağlarla mümkün olabilmiştir. Hemşehrilik ve inanç ekseninde bir araya gelen Alevilerin kendi aralarında örgütlenme ve kurumsallaşma çabaları sonucunda yaşadıkları gecekondularında birçok cemevi kurulabilmiştir. Cemevlerinin üretimi ve yaygınlaşması, Aleviliğin kamusal görünürlüğü ile toplumsal ve politik örgütlenme pratikleriyle eş süreçli bir şekilde gelişmiştir. Kamusal alanda Aleviliğe ilişkin söylemin yaygınlaşmasıyla paralel gelişen bu süreç, cemevinin de aynı zamanda bu söylemin önemli ve vazgeçilmez bir parçası olmasını beraberinde getirmiştir. Ancak 2000'li yıllar sonrasında Türkiye'de

kent mekânında etkisini göstermeye başlayan neoliberal muhafazakâr kentleşme ile beraber cemevlerini üretimi zorlaşmıştır.

Değişen kentleşme dinamiklerinin cemevlerinin mekânsal üretimini, onların kamusal alanda görünme mücadelesini, gösterdiği faaliyetleri ve var olma mücadelelerini nasıl etkilediğini analiz edebilmek amacıyla İzmir anakentinde yer alan cemevleriyle görüşmeler yapılmıştır. İzmir anakentinde bulunan cemevlerinin 8 tanesinin kuruluş öyküsü elde edilerek farklı dinamiklerin arasındaki ilişkinin kurulması sağlanmıştır. İzmir'deki cemevlerinin mekânsal üretim süreçlerine genel hatlarıyla bakıldığında her bir cemevinin benzer durumları deneyimlediği görülmüştür. Literatürde “*Alevi uyanışı*” olarak belirtilen 1990'lı yıllar Alevi örgütlenmesinin ve kurumsallaşma çabalarının yükseldiği dönem olmuştur. Bu dönem İzmir anakentinde Alevi örgütlenmesinin artmaya başladığı ve ilk cemevlerinin kurulduğu dönem olup bu durum yapılan görüşmelerden tespit edilmiştir. İzmir anakentinde ilk cemevleri, 1990'lı yılların göç süreci sonrasında, Alevi nüfusunun yoğun olduğu kent çeperindeki mahallelerde kurulmuştur. Cemevlerinin kuruluş aşaması ve geçirdiği süreçler görüşmelerde elde edilen bulgulara bakıldığında birbirleriyle benzerlikler göstermektedir. Kentsel kamusal alanda dışlanmaları, egemen inanç grupları tarafından ötekileştirilmeleri, Madımak katliamı gibi şiddet olaylarına maruz kalmaları, ötekileştirici nefret söyleminin gündelik yaşamdaki yaygın durumu gibi nedenler kentlileşen Aleviliğin farklı dernek ve vakıflar halinde örgütlenmesini teşvik ederken bu örgütlenmenin somut varlık biçiminin mekândaki yansıması ise cemevleri olmuştur. Yeni bir mekân olarak cemevi sadece inanç pratiğinin gerçekleştirildiği bir donatı alanı değil; kentlileşen Aleviliğin temsil mekânıdır da aynı zamanda. İzmir kent mekânı bu sürecin somut bir şekilde deneyimlendiği ve gözlenebildiği yerlerden biridir.

İzmir'e köylerden göç eden Alevilerin kentlere ekonomik alanda entegre olduktan sonra inanç, kimlik ve kültürel alanlarda var olabilme arayışı, cemevlerinin mekânsal üretim fikrini yaratmıştır. Alevi topluluğun dernek ve vakıflarla başlattığı örgütlenme deneyimi cemevlerinin kuruluşunun zeminini oluşturmuştur. Aleviler ilk göç ettikleri dönemlerde kırsal düzende olduğu gibi inanç ritüellerini sabit olmayan, belirsiz mekânlarda gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Kirayla tuttıkları dükkân, düğün salonu veya büyük evlerin salonlarında gerçekleştirilen inanç ritüelleri, kentte artan Alevi nüfusuyla birlikte yetersiz kalmıştır. Özellikle cenaze hizmetlerini

tamamlayabilecekleri mekân yetersizliği, camilerde yaşanan olumsuz diyaloglar, Alevilerin kendi ibadet mekânlarını ve kurumlarını oluşturmalarını hızlandıran etkenler arasındadır. İzmir’de ilk cemevlerinin Alevilerin inanç ritüellerini ve cenaze hizmetlerini gerçekleştirmek, sosyal ve kültürel alanda kimliklerini koruyabilmek amacıyla kurulduğu belirlenmiştir.

1990’lı yıllarda kurulan cemevlerinin kuruluş aşamalarına bakıldığında, göç sonrası kurulan gecekodu mahallelerinde hemşehrilik ve inanç ekseninde etrafında kümelenen grupların kurduğu dayanışma ilişkileriyle sürecin geliştiği görülmektedir. Bu dönemde hemşeri dernekleri ve inanca yönelik kurulan kültür derneklerinin öncülüğünde kendi içlerinde ekonomik dayanışmayla cemevlerinin inşası yapılmıştır. 1990’lı yıllarda kentin rant değeri düşük gecekodu alanlarında boş ve ucuz arsa temin etmek daha kolay olduğundan, Alevilerin dışarıdan bir destek olmadan cemevi inşa etmesi mümkün olabilmiştir. Çalışma sahasında görüşme yapılan 8 cemevinden 4’ü (Buca, Narlıdere, Yamanlar, Limontepe), 1990’lı yıllarda kurulan dernek ve vakıfların çatısı altında, kiralanmış dükkânlarda faaliyet göstermiştir. Limontepe ve Buca’da inanç ve etnisite yakınlığı üzerinden gerçekleşen enformel ağların getirdiği yüz yüze dayanışmacı ilişkiler, önemli mahalle aktörlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu aktörler aracılığıyla belediyelerden cemevi için arsa temin edilerek, inşaat süreci halkın kendi bağışlarıyla tamamlanmıştır. Bu dönemde kurulan cemevlerine kısmen de olsa belediyelerin desteği olmuştur. 1990’lı yılların gecekoduya dayalı kentleşmesi, enformel ilişkileri ve enformel ekonomik dayanışmayı mümkün kılmıştır. Dolayısıyla Aleviler enformel ağların yarattığı dayanışmacı ilişkilerle cemevlerinin mekânsal üretimini gerçekleştirebilmiştir.

1990’lı yıllarda Narlıdere ve Yamanlar’da aktif olan Alevi kurumları ise 2000’li yıllara kadar farklı adreslerde, kendi imkânlarıyla inanç ritüelleri ve cenaze hizmetlerini gerçekleştirmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde, Alevi kurumlarının artan örgütlenme deneyimi ve yerel siyasette daha fazla söz hakkı elde etme imkânları, cemevi için belediyelerden mekân taleplerini arttırmıştır. Narlıdere ve Yamanlar’da, belediyelere yapılan müracaatlar sonucu arsa temini ve inşaatı tamamlanan cemevleri, belediyeler tarafından kullanılmak üzere vakıf ve derneklere tahsis edilmiştir. Bu dönemde neoliberal kentleşmenin etkisini göstermeye başladığı İzmir anakentinde artan kent rantının etkisiyle halkın kendi çabasıyla arsa temin ederek, cemevi inşa etmesi zorlaşmıştır. Özellikle hızlı kentleşme özelliğiyle ön plana çıkan

Narlıdere’de ucuz ve boş arsa bulmak güç hale gelmiştir. Bu dönemde cemevleri, Alevilerin kentsel kamusal mekânda ve politik alanda kimliklerinin tanınma, kabul görme mücadelesini yürüttükleri temsili mekânlar halini almıştır. Narlıdere örneğine bakıldığında, cemevi için belediyeden yer talebinde bulunulması üzerine kamusal bir talep olmadığı gerekçesiyle 8 yıl boyunca onaylanmaması, Alevi kentsel varoluşunun politik mücadelesini göstermektedir.

2000’li yıllardan itibaren kentte artan Alevi nüfusunun cemevi talebi, yerel yönetimlerin göz ardı edebileceği durum olmaktan çıkmıştır. Belediyeler, son yıllarda Alevi nüfusunun yoğun olduğu Örnekköy, Gültepe ve Nafiz Gürman gibi mahallelerde kültür merkezi çatısı altında cemevi hizmeti vermeye başlamıştır. Kimi belediyeler, kültür merkezi adı altında açtıkları cemevlerinin yönetim hakkını kendilerinde bulundururken, kimi belediyeler de yönetim ve kullanım hakkını dernek ve vakıflara bırakmıştır. Çalışma kapsamında görüşme yapılan 8 cemevinin dernek, vakıf ve belediyelere bağlı kültür merkezi statüsünde faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Bunlardan 3’ü dernek (Narlıdere, Buca, Yamanlar), 1’i vakıf (Limontepe), 2’si hem dernek hem vakıf (AKSEV, İsmail Cem), 2’si de kültür merkezi statüsünde (Gültepe, Nafiz Gürman) işlev göstermektedir. Dernek ve vakıflar başkan ve yönetim kurulları tarafından belirli bir tüzük yönetmeliğine göre faaliyet göstermektedirler. Dernek ve vakıfların cemevlerini kurmaya yönelik esas amacı inanç ritüelleri ve cenaze hizmetini gerçekleştirebilmektir.

Ancak 2000’li yıllara gelindiğinde Alevi kurumları, cemevlerinde Alevi hak ve taleplerinin mücadelesini vererek kentsel alanda sosyo-kültürel ve sosyo-mekânsal varoluşunun amacını teşkil eden faaliyetler yürütmektedir. Bu bağlamda dernek ve vakıfların bünyesinde sosyal, kültürel ve eğitsel alanlarda farklı kurumlarla işbirliği içerisinde hizmetler verilmektedir. Kültür merkezlerine bağlı olan cemevleri ise belediyenin sağladığı imkânlar ölçüsünde faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. Alevilerin tarihsel sürecine bakıldığında iktidar merkezinden ve kentsel kamusal kaynaklardan uzak olduğu ve kamusal alanda görünürlükleri için sürekli mücadele ettikleri görülmektedir. Günümüzde Aleviler kendi içlerinde sosyal ve politik bir güç birliği ve dayanışma yaratmak için dernek ve vakıflar aracılığıyla kurumsallaşmaya çabalamaktadırlar. Bu kurumsallaşma çabaları kültür merkezi, vakıf, dernek adı altında olsa da hepsi de görünür fiziksel mekânlar olarak cemevi biçiminde somutlaşmaktadırlar. Bir başka deyişle kurumsallaşma ve örgütlenme çabaları

cemevi mekânı üzerinden somutlaşmakta ve ifade bulmaktadır. Aleviler, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, inanç ve kültürel kimliklerini cemevi mekânı aracılığıyla ifade etmektedirler. Cemevleri aynı zamanda kentsel kamusal alanda koruma, tanınma ve kabul görme mücadelesinin sembolü olarak öne çıkmaktadır. Alevilerin kentsel kamusal alanda görünme mücadelesi cemevlerinin mekânsal varlığıyla ilişkilendirilir olmuştur.

2000'li yıllarda Türkiye'de neoliberal politikalar, kent mekânında etkisini göstermeye başlamıştır. İktidar ve belirli sermaye gruplarının belirlenimindeki kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla, kentsel kamusal alanın kullanımı yeniden planlanmaktadır. Türkiye'de merkezi hükümet aracılığıyla kontrol edilen kentsel dönüşüm uygulamaları, yereldeki yoksul halk kitlesinin, gecekonduların taleplerinden uzak yürütülmektedir. İktidar ve egemen sınıf, kendi ideolojilerini ve hâkimiyetini görünür kılmak için mekânı araçsallaştırarak, kamusal mekânı yeniden üretmektedir. Bu hakimiyetin karşısında Alevi kitlelerinin enformel dayanışma mekanizmasının yarattığı ilişkilerle kamusal mekândan yararlanma mücadelesi zorlaşmaktadır. Kentsel kamusal mekân, iktidar ve egemen sınıf ile diğer kimlik gruplarının kendi istekleri doğrultusunda dönüştürmeye çalıştıkları politik bir araç haline gelmektedir.

Türkiye'de cemevlerinin yasal olarak ibadethane statüsünde olmaması, kentsel planlama ve politikalarda göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Son yıllarda kurulan cemevleri, Alevi kurumlarının ve halkın talebi doğrultusunda belediyelerin başlığıyla veya tüzel kişilik adı altında kurulmuştur. Dolayısıyla belediye yönetimlerinin insiyatifinde ve belirleniminde mekânsal üretimi gerçekleştiren cemevlerinin varlığı, politik koşullara bağlı varoluş düzeyindedir. Gecekonduya dayalı kurulan enformel kentleşme ağında cemevinin mekânsal üretim süreci daha kolay iken neoliberal kentleşmeyle birlikte halkın kendi çabasıyla cemevlerini inşa etmek güç hale gelmiştir. Yerel karar alma mekanizmalarının kentsel planlamada etkin olduğu zamanlarda Alevilerin nüfus kitlesi olarak yerel siyaset arenasında pazarlık gücü varken şimdi merkezi karar alma süreçlerinin belirlenimindeki bir kentsel mekân mücadelesinde Aleviler daha güçsüz kalmaktadırlar. Kent mekânı üzerindeki mücadelede, piyasa mantığı ve merkezi muhafazakâr kentleşme ideolojisi karşısında daha savunmasız konuma düşme tehlikesiyle karşı karşıyalar. En azından temel hak ve özgürlükler alanına taşınıp anayasal güvence getirilmediği sürece bu

kentsel mekân mücadelesinde yeni kentleşme dinamiklerinin dezavantajlar yaratmaya devam edeceği söylenilebilir.

5.2. Öneriler

Türkiye’de 2000’li yıllar itibariyle kentsel dönüşüm projeleri etkisini kent mekânında göstermeye başlamıştır. Kentsel dönüşüm projelerini uygulayan yetkili kurumlar, sadece fiziki mekândaki değişimi değil, yeniden üretilen mekânın sosyal etkilerini de göz önünde bulundurmalıdır. Kentsel dönüşümün belirlendiği alanlarda yaşayan halkın kültürel yapısı, inanç kimliği, iş alanları ve günlük yaşam pratikleri esas alınarak mekâna duyarlı projeler gerçekleştirilmelidir. Bu alanlarda yaşayan ve kentsel dönüşümden etkilenen halka, yetkili kişiler tarafından proje kapsamında gelişen süreçle ilgili bilgilendirmeler yapılmalıdır. Kentsel mekânın planlama sürecinde halkın talepleri göz ardı edilmeyerek, yaşam tarzlarına müdahale edilmeden ihtiyaçları doğrultusunda projeler geliştirilmelidir.

Türkiye’de kentsel planlama ve politikalarla ilgili mevzuatlar, farklı kültür ve inanç gruplarının kentsel kamusal kaynaklardan eşit yararlanabileceği düzenlemeler içermelidir. Merkezi hükümetin kentsel kamusal alanda artan yetkileri, kent planlarında homojen bir kent mekânı yaratma algısından uzak olmalıdır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm ile ilgili projeler alanında yetkili farklı katılımcıların da söz hakkına sahip olduğu, uzlaşmacı fikirlerle yürütülmelidir. Kentsel dönüşüm projeleri, ekonomik, sosyal, politik ve yasal mevzuatlarıyla ilerleyen bütünsel bir süreci içermelidir.

Çalışma sahasından elde edilen bulgulara bakıldığında, İzmir’de bulunan cemevleri genellikle gecekondularında inşa edilmiştir. Neoliberal kentleşmeyi temsil eden kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı noktaların uygulamalarının da bu sahalar olması nedeniyle cemevlerinin mekânsal varlığını ve üretimini etkilemektedir. Türkiye’de cemevlerinin yasal olarak ibadethane statüsünün olmaması, mekânsal varlığını neoliberal kentleşme dinamiklerinde merkezi hükümetin ve yerel yönetimlerin insiyatifine bırakmaktadır. Alevi kurumlarının ve tüzel kişilerin ihlal edilen hak ve talepleriyle ilgili mücadelesi bu anlamda önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, M. (2016). Katılımlı kentsel dönüşüm projelerinde mahalle derneklerinin rolü: İzmir Karabağlar Kentsel Dönüşüm Hak Arayanlar Derneği örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 372-400.
- Akçiçek, A. (2016). *Alevi açılımında çözüme odaklanmak: reform adımlarına ilişkin öneriler ve yol haritası*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Akpınar, N. (2015). *Individual conversion from alevism to sunnism: reconsidering identity transformation in the context of urbanization and Turkish politics*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktürk, H. (2013). *Toplumsal değişme ve alevi dernekleri: Adıyaman örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınçekiç, F. ve Göksu, S. (1995). Kentsel mekanın üretimini anlamada toplumsal ekonomi merkezli sermaye birikim süreci yaklaşımının sağladığı olanaklar. *Planlama Dergisi*, (3-4), 62-67.
- Altınok, E. ve Enlil, Z. (2012). Mekanın yeniden organizasyonunun ekonomi politiği. *Sigma Dergisi*, (4), 37-44.
- Aslan, Ş. (2010). Millet ve iskan: çokluktan tekliğe ve hariciden dahiliye erken cumhuriyet dönemi deneyimleri. B. Şen ve A. Doğan (Ed.) *Tarih, sınıflar ve kent içinde* (s. 373-397), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ataay, F. (2007). *Neoliberalizm ve devletin yeniden yapılandırılması*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Atalar, T. (2011). *Alevi kimliği içinde farklı kimlik algıları: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Cem Vakfı örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 199-226.
- Aytekin, S. (1958). *Buyruk*. Ankara: Emek Basım Yayımevi.

- Bahçeci, H. I. (2017). Neoliberalizmin kentsel mekandaki tezahürü olarak kentsel dönüşüm. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, (5), 36-47.
- Bal, E. ve Altun, D. (2016). İzmir'de neoliberal kentleşme kapsamında lüks konut üretiminde yeni yaklaşımlar, Folkart Konut Projeleri. *Planlama Dergisi*, (5), 65-80.
- Balamir, M. (2005). Türkiye'de kentsel iyileştirme ve dönüşüme ilişkin güncel öneri ve modeller. *Mimarlık Dergisi*, (322), 28-35.
- Belge, M. (1980). Marksizmin millileşmesi mi yerlileşmesi mi?. *Birikim*, (32), 31-36.
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi*, (2), 11-19.
- Briggs, C. (1986). *Learning how to ask: a sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borovalı, M. ve Boyraz, C. (2016). Türkiye'de cemevleri sorunu: haklar ve özgürlükler bağlamında eleştirel bir yaklaşım. *Mülkiye Dergisi*, (40), 55-85.
- Bozkurt, F. (2006). *Çağdaşlaşma sürecinde Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2021). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (Çev: Mustafa Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. and Plano Clark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çeliker, M. (2013). *Türkiye'de Alevilik: siyasal bir analiz*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deneç, A. (2014). Türkiye kentlerinin mekansal üretiminde TOKİ etkisi. *Mimarlık Dergisi*, (378).
- Elden, S. (2009). Space I. In R. Kitchin and N. J. Thrift (Ed.), *International encyclopedia of human geography* (First edition. ed., Vol. 10, pp. 460). Oxford, UK: Elsevier.
- Eraydın, A. (2012). Girişimci devlet, otoriterleşen populizm: neoliberalizmin yeni evresinde devletin yeni davranış kalıpları. 3. *Kentsel Ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu*, Ankara, 13-33.
- Erman, T. (2012). Yıkılan gecekondular, yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: kent yoksulunun yeni yaşam çevresi olarak Karacaören-TOKİ Sitesi. *İdeal Kent Araştırma Dergisi*, (7), 38-63.

- Ertan, M. (2017). *Aleviliğin politikleşme süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Es, M. (2006). *Alevist politics of place and the construction of cemevis in Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fırat, K. (2004). *Urban Alevilik: self perceptions of the two neighborhoods in Ankara*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foucault, M. (2013). *Kelimeler ve şeyler*. (Çev: M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Geniş, Ş. ve Çelik, Z. (2012). Neoliberalizm ve kentsel eşitsizlikler. *İdeal Kent Araştırma Dergisi*, (7), 5-9.
- Göksu, E. ve Bal, E. (2010). Türkiye'de neoliberal mekansal gelişim stratejisi olarak kentsel dönüşüm projeleri. D. Özdemir (Ed.), *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama avrupa deneyimi, İstanbul uygulamaları* içinde (s. 256-284). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Görmez, K., Altınışik, H. U. ve Bahçeci, H. I. (2013). Muhafazakarlık, neoliberalizm, kentsel dönüşüm ve kimliksiz kentler. Y. Bulut, V. Eren, S. Karakaya ve A. Aydın (Ed.), *Kuramdan uygulamaya yerel yönetimler ve kentsel politikalar* içinde, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gündoğar, G. (2021). *Sosyal değişme sürecinde Alevilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Alevilik Araştırmaları Enstitüsü.
- Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları: neo-liberal kent politikaları, yeni kentsel aktörler ve gecekondular alanları. *İdeal Kent Dergisi*, (7), 64-83.
- Hall, T. and Hubbard, P. (1998). The entrepreneurial city and the new urban politics. *The Entrepreneurial City, West Sussex: John Wiley and Sons*, (370), 1-26.
- Harvey, D. (2004). *Yeni emperyalizm* (Çev: H. Güldü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekanları : eleştirel bir coğrafyaya doğru* (Çev: B. Kıcı, D. Koç, Ç. Tanrıyar ve S. Yüksel). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2017). *Kent deneyimi* (Çev: E. Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- http-1: T.C. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu <http://kazanci.com.tr/gunluk/3hd-2014-11238.htm> (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
- http-2: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/169576-64-hukumet-programi-aciklandi> (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

- http-3: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmirde-cemevleri-imar-planlarına-ibadethane-olarak-yazılacak/41213/156> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- http-4: <https://t24.com.tr/haber/turkiyede-82-bin-693-camiye-karsilik-937-cem-evi-var,225770> (Erişim Tarihi: 17.09.2021)
- http-5: <https://izmirakdm.csb.gov.tr/narlidere-i-3644> (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
- http-6: <https://www.bayrakli.bel.tr/Sayfa/1071/kent-yenileme-ve-kentsel-tasarim-mudurlugu> (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
- http-7: <https://izmirakdm.csb.gov.tr/karabaglar-i-3594> (Erişim Tarihi: 18.10.2021)
- http-8: <http://www.izmir.gov.tr/cevre-ve-sehircilik-bakani-mehmet-ozhaseki-karabaglar-kentsel-donusum-alaninda-incelemelerde-bulundu> (Erişim Tarihi: 18.10.2021)
- http-9: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/kentsel-donusum-gelisim-ve-yenileme-projeleri/1271/4> (Erişim Tarihi: 01.11.2021)
- http-10: <https://ankahaber.net/haber/detay/konak-belediye-baskani-baturdan-gulpe-aciklamasi-durusumuz-belli-vazgecmek-yok-60730> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)
- İçduygu, A., ve Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- İrat, A. M. (2009). *Modernizmin erittikleri "Sünniler, Şiiler ve Aleviler"*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu M. M. (2018). *Nöbetleşe yoksulluk gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karadağ, A. (2000). *Kentsel gelişim süreci, çevresel etkileri ve sorunları ile İzmir*. İzmir: Ege-Koop Yayınları.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karasu, M. A. (2009). Devletin değişim sürecinde belediyelerin konut politikalarında farklılaşan rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 245-264.
- Karpat, K. H. (2016). *Türkiye'de toplumsal dönüşüm kırsal göç, gecekondular ve kentleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, İ. (2014). Nitel araştırma yöntemleri. Y. Arı ve İ. Kaya (Ed.), *Coğrafya araştırma yöntemleri içinde* (s. 267-301). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.

- Kayapınar, L. (2012). Tarihsel süreçte Türkiye Aleviliği. *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu*, Ankara: Horasan Yayınları, (s. 99-109).
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin mültecileri neoliberalizm koşullarında zorunlu göç ve kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kehl-Bodrogi, K. (1997). Alevism in Turkey and comparable syncretistic religious communities in the Near East in the past and present. *Syncretistic religious communities in the near east: collected papers of the international symposium*, Netherlands: Brill.
- Keskin, Z. (2007). *Kentsel ilişki ağları içerisinde kimlik inşası: Aleviler örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyuncu, E. ve Koroğlu, T. (2012). *Büyükşehirler tasarısı üzerine bir değerlendirme*. Ankara: Tepav.
- Kurtarı, E. (2012). *Bir planlama sorunsalı olarak kültür ve kent*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kurtarı, E. ve Ökten, A. (2018). Planlama kurumunun görmedikleri; kimlik ve ibadet mekanı olarak cemveleri. *METU.JFA*, (1), 157-182.
- Kurtoğlu, A. (2005). Mekansal bir olgu olarak hemşehrilik ve bir hemşehrilik mekanı olarak dernekler. *European Journal of Turkish Studies*, (2), 1-29.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel deneyim* (Çev: S. Sezer,). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekanın üretimi* (Çev: I. Ergüden,). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Levent, R. (2019). *Türk siyasal hayatına etkileri bakımından Alevilik ve Aleviler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mason, J. (2006). Mixing methods in a qualitatively driven way. *Qualitative Research*, (1), 9-25.
- Massicard, Ê. (2017). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi hareketinin siyasallaşması*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McGuirk, P. (2005). Neoliberalist planning? Rethinking and re-casting Sydney's metropolitan planning. *Geographical Research*, (1), 59-70.
- Melikoff, I. (1994). *Uyur idik uyardılar Alevilik Bektaşilik araştırmaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.

- Newman, P. ve Thornley, A. (1997). Fragmentation and centralisation in the governance of London: influencing the urban policy and planning agenda. *Urban Studies*, (7), 967-988.
- Okan, M. (2004). *Türkiye'de Alevilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Öz, B. (1992). *Osmanlı'da Alevi ayaklanmaları*. İstanbul : Ant Yayınları.
- Öz, B. (1995). *Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özden, P. P. (2010). Türkiye'deki kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamalarına eleştirel bir bakış. D. Özdemir (Ed.), *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama* içinde (s. 194-224), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öztürk, H. (1984). *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni mezalimi*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Rençber, F. (2008). *İstanbul'da mevcut cem evleri ve faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rençber, F. (2012). Alevi geleneğinde cem evinin tarihsel kökeni. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (3), 73-86.
- Roberts, P. (2000). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. P. Roberts and H. Sykes (Ed.), *Urban regeneration: a handbook* (p. 9-36), Sage Publications, New Delhi.
- Sağır, G. (2019). *Modernleşme ve kentleşme sürecinde Alevilik ve Alevi kimliğinin değişimi: Aydın'da Alevi kimliği üzerine bir çalışma*. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sait, B. (1994). *İttihat-Terakkinin Alevilik Bektaşilik araştırması*. İstanbul: Berfin.
- Salman, C. (2015). *Göç ve kentleşme sürecinde Alevi kimliğinin kültürel-siyasal değişimi ve dönüşümü*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salman, C. (2019). *Lamekandan cihana göç kimlik Alevilik*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Saraç, N. (2011). *Alevilerin siyasal tarihi 1300-1971*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Selçuk, E. (2014). *Political discourses on Alevis and Alevism during AKP era*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Serter, G. (2018). *Muhafazakar Kentin İnşası*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Sipahi, E. B. (2012). "Yeni" liberalizmin "yeni" yaşam alanları olarak güvenli siteler: Konya örneği. *İdeal Kent Araştırma Dergisi*, (7), 110-135.
- Sis, N. ve Çeçen, M. A. (2016). Yaşayan Alevi kültür ve inanışları üzerine bir araştırma (Onar Köyü örneği). *Journal of Turkish Language and Literature*, (1), 413-430.
- Sökefeld, M. (2008). *Struggle for recognition: the Alevi movement in Germany and in transnational space*. Berghahn Books, New York.
- Sönmez, İ. Ö. (2005). Kentsel dönüşüm süreçlerinde aktörler-beklentiler-riskler. *Egemimarlık Dergisi*, (53), 16-21.
- Subaşı, N. (2010). *Alevi çalıştayları nihai rapor*. Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı.
- Tanyeli, İ. (2016). *Alevilik'in ilk demokratik örgütsel tarihçesi*. İzmir.
- Tarhan, I. Ö. (2016). *Kamusalın politik içeriğinin mekâna yansımaları bağlamında kentsel kamusal alanda güç mücadelesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Theodore, N., Peck, J. and Brenner, N. (2012). Neoliberal kentçilik: kentler ve piyasanın egemenliği (Çev: Şerife Geniş). *İdeal Kent Dergisi*, (7), 21-37.
- Türkün, A. (2011). Urban regeneration and hegemonic power relationships. *International Planning Studies*, (1), 61-72.
- Türkün, A., Ünsal, B. ve Yapıcı, M. (2014). İstanbul'da 1980'ler sonrasında kentsel dönüşüm: mevzuat, söylem, aktörler ve dönüşümün hedefindeki alanlar. A. Türkün (Ed.), *Mülk, mahal, insan İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (s. 79-140), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uyanıker Kırbaş, F. (2017). *Neoliberalizmin Kent mekanı üzerindeki sosyo-mekansal etkisi örneği: Ankara örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülger, G. (2013). *Tapınma ritüeli ile ibadet mekanı arasındaki ilişkinin göstergebilimsel bağlamda okunması: cemevi yapıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ünsal, B. Ö. ve Türkün, A. (2014). Neoliberal kentsel dönüşüm: kentsel alanlarda sınıfsal tahliye, yoksullaşma ve mülksüzleşme. A. Türkün (Ed.), *Mülk, mahal, insan İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (s. 17-42), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Ünverdi, H. (2002). *Sosyo-ekonomik ilişkiler bağlamında İzmir gecekondualarında kimlik yapılanmaları: Karşıyaka- Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi örnekleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Üzüm, İ. (2013). *Günümüz Alevi örgütlenmeleri ve geleneksel Alevilikle ilişkisi. Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Ensar Yayınları, 353-395.
- Weber, R. (2002). Extracting value from the city: neoliberalism and urban redevelopment. *Antipode*, (3), 519-540.
- Yalçınkaya, A. (2005). *Pas: Foucault'dan Agamben'e sivilleşmiş iktidar ve gelenek*. Ankara: Phoenix.
- Yaman, A. (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlığın gizli tarihi*. İstanbul: Kalipso Lüks Yayınları.
- Yaman, M. (2010). Türkiye'deki uygulamalar bağlamında kentsel dönüşümün yeniden kavramsallaştırılması. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, (4), 119-128.
- Yavan, N. (2014). Örneklem ve örnekleme yöntemleri. Y. Arı ve İ. Kaya (Ed.), *Coğrafya araştırma yöntemleri* içinde, Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, H. (1998). *Kentleşme sürecinde Alevilik-Bektaşilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2008). *Sosyal değişme sürecinde Alevilik (Ankara örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, N. (2003). *Kentin Alevileri: Reşadiye-İkitelli örneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2011). *Türkiye'de cemevi kurumsallaşmasının Alevi kimliğine etkileri ve Karacaahmet Sultan Dergahı üzerinden bir alan analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yırtıcı, H. (2005). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Yoğunlu, A. (2014). *Kentleşme sürecinde Alevilik: Elazığ Yıldızbağları Mahallesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurtoğlu, B. B. (2020). *Gens'ten Can'a: Alevilikte siyasal birimin izdüşümü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücesoy, F. (2017). *Cemevinin diferansiyel mekân olarak okunması: Göçmen Mahallesi Cemevi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yürekli, Y. (2018). *Mekânda Alevilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek-1: Görüşme Kayıt Formu

GÖRÜŞME KAYIT FORMU

Tarih: .././....

Kişisel Bilgiler:

1-Ad-Soyad:.....

3-Doğum Yeri: .....

2-Yaş: ..

4-Eğitim Durumu: .....

5-Meslek: .....

5-Konumu: .....

Cemevi Kurumu İle İlgili Sorular:

1. Cemevinin kuruluş yılı ne zamandır?
2. Kurumun statüsü (dernek, vakıf, kültür merkezi vb.) nedir? Bu statünün kuruma sağladığı avantaj ve dezavantajlar nelerdir?
3. Cemevinin kuruluş fikrini ortaya çıkaran temel faktör ya da faktörler nelerdir?
4. Cemevini kurulmasında rol alan esas aktörler kimlerdir?
5. Cemevinin kuruluş aşamaları nelerdir? Bu süreçte neler yaşanmıştır?
  - Süreç nasıl başlamıştır?
  - Hangi adımlar atılmıştır? Başvurular ve devamındaki süreç nasıl işlemiştir?
  - Bu süreçte yaşanan destek veya engel durumları olmuş mudur?
6. Cemevi kurumunun amaçları nelerdir?
7. Cemevi kurumunun yönetim şekli nasıldır? Yönetim kurulu var mıdır? Kaç kişiden oluşmaktadır?

8. Cemevinin belediye ve yerel yönetimlerden alabildiği destek veya hizmetler var mıdır? Belediye ve yerel yönetimlerle gerekli konularda işbirliği sağlanıyor mu?
9. Kurumun bağlı olduğu dernek veya vakıf var mıdır? Dernek ve vakıflarla olan ilişkileri ne ölçüdedir?
10. Kurumda uygulanan sosyal ve kültürel faaliyetler nelerdir?
  - Bu faaliyetler ne sıklıkla yapılmaktadır?
  - Faaliyetlere katılım oranı ne ölçüdedir?
11. Cemevinde üyelik sistemi var mıdır? Üyelik sistemi varsa;
  - Cemevinin mevcut üye sayısı kaçtır?
  - Cemevine bağlı üyeler kurumdaki faaliyetlere etkin katılım sağlıyorlar mı?
  - Üyelerin doğum yerlerine bakıldığında genellikle hangi illerden katılım sağlamaktadırlar?
12. Cemevi kurumu ekonomik olarak gelir-gider kaynaklarını nasıl sağlamaktadır?
13. Cemevinin bulunduğu mahallede kentsel dönüşüm projesi var mıdır? Kentsel dönüşüm projesi var ise;
  - Cemevi kurumunu etkileme durumu nedir? İmar planında cemevi kurumu var mıdır?
  - Kurum olarak kentsel dönüşüm ile ilgili herhangi bir mücadele veya çalışmalara katılımınız var mıdır?